

Н. НЕДЕВ

МАЙОР ОТ ГЕНЕРАЛНИЯ ЩАБ

ДОЙРАНСКАТА ЕПОПЕЯ

1915—1918

ВТОРО ИЗДАНИЕ

С 2 КАРТИ И 160 КЛИШЕТА

София — Печатница на Армейския Военно-Издателски Фонд — 1923

Всички права запазени.

От автора.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

На защитниците на Дойранския фронт — чепинци, пловдивци, плевенци, доростолци, свищовци, троянци, солунци. 57-и и 58-и полкове, артилеристи, пионери, минохвъргачи, телефонисти, санитарии, обозни посветява с умиление пред самопожертвването и доблестта им настоящата книга.

АВТОРЪТ

На загиналите герои, защитници на Дойранската позиция.

Свети деца на България!

В тази книга описах вашите страдания, копнежи и слава! Поколенията ще четат и ще се възхищават от героите ви дела.

За щастието на брата роб, за преуспеването на целокупния български народ, вие дадохте живота си. Вашите другари и началници видяха с каква готовност се жертвахте; те ви оплакваха, когато събираха по окопите и телните мрежи разкъсаните ви тела. Редовете им постоянно намаляваха, а те непрекъснато усиляваха позициите си. Вашата кръв им подсказваше, кое е необходимо да се направи, за да се запазват по добре борците, за да могат по-добре да сжкрушават врага.

Вие, деца на Балкана, не трепнахте, когато виждахте срещу си синовете на французския и английския народи. Те бежа довели със себе си и хора от своите колонии, за да ви сломят. Бежа турили в действие всички смъртоносни машини, с които богатите им индустрии и неизчерпаеми източници ги снабдяваха. Много дивизии и полкове се изреждаха в борбата, много дружини биваха разбити от вас, но идеха на тяхното място нови и нови. Най-после докарани бежа и гръцки дивизии и грамадна артилерия, та дано бждат разкъсани телата ви, и сжкрушен духът на отбраната. Вие, които загинахте по-рано, бдехте над останалите си другари и вашите духове поддържаха куража на ония, които трябваха да дойдат при вас.

Вие виждахте от небесата, как телата ви старателно се нареждаха в братски гробници, поставяха им се кръстове, украсяваха се новите ви жилища и се оставяха места за нови такива, защото ежедневно при вас се нареждаха нови достойни като вас българи.

Винаги, когато останеше малко свободно време, излизах от окопите част от другарите ви, идеха при вас и там, с дух устремен към всичко, що е чисто и благородно, свето и велико, отправяха топли молитви към Бога за душите ви и като почерпваха кураж от вашата достойна за всеки мъж

смърт, връщаха се на позицията окрили за ново упорство. Началниците заповедваха да се изваят от гранит здрави, трайни и внушителни паметници, които трябва да бждат поставени върху тленното, оставено от вас, като символ на гранитния дух, с който вие красехте себе си.

Зад позициите вие бдехте за отбраната, а героите в галериите, окопите и при батареите, като чувстваха погледа ви, не щеха да допуснат никога вражески нозе да ви наближат.

Така гробниците ви и окопите на живите заедно бранеха България и нещастния, но страстно търсящ щастията й народ.

Светци народни!

Вие, видехте, че другарите ви не сж виновни, дето днес не сте между нас. Те ви запазиха, като още много стотици се наредиха между вас.

Но... Вие знаете какво стана...

Днес чужди крак ходи около ви и тревожи гордите ви души. Може би нема вече кръжове над гробовете ви и всички гранитни камъни сж разхвърлени, земята над вас изравнена, и там бурен и тръжни сж израсли.

От това вие недейте страда! Бждете ни все такива вдъхновители днес, каквито бехте при Дойран.

След като обходите Кала-тепе, Джб и се налюбувате на хубазото езеро и буйния Вардар, след като изгледате над дължж и шир нещастната там земя, елате, елате и при нас.

Пролетете над България, обходите селата ни, навлезте в градовете ни, посетете домовете, училищата, казармите ни, поговорете сжс старите, посвещавайте младите и поучете децата ни.

Ние и днес не сме ви забравили, но не виждате ли, че имаме нужда от нов кураж, нови сили, ободрение и поука?

Не ни отказвайте това, елате между нас и ни осенете с вашия железен дух.

И тогава ще видите как децата ни ще станат достойни, каквито бехте и вие, а България щастлива, каквато я виждахте в последните си земни минути.

Нека телата ви почиват, но вие, надежда наша, не почивайте, а неуморно работете между нис и ни поучвайте във всичко онова, което е свето и благородно, поучавайте ни като вас да обичаме България.

Вместо предговор към второто издание

След свършването на големата война, България и целия български народ изпитаха най-тежката участ, каквато победителите некога сж налагали на победения.

България искаха да умре!

Но не, Тя не умря, нема и да умре!

Нема да умре, защото отхрани ония титани, които побеждаваха враговете по всички бойни полета, и част от подвизите на които описах в тази книга; защото има синове готови да мрат за Нейното преуспяване, благоденствие и щастие.

Хубавата и страшната за враговете армия днес е пржсната, защото и сенката ѝ дори смуцава още победителите.

Но, в душата си, никой от войниците на тази Велика Армия не се признава за победен. Защото те са потомци на опълченците, първите доброволци, предложили живота си за освобождението на България и които се биха безпримерно храбро с най-добрата турска армия и при Стара Загора и при Шипка; защото те сж синове на ония, които след като свършиха патроните, хвърляха камани, хапеха сжс жъби и удряха с щика пълчищата на Сулеймана, но не мръднаха от позициите си и така спасиха честа на руското оржие, а България възвеличиха.

Изгрея свободата, растна, порастна и стана голема сила младата войска, събрана от всички български кжщи.

Е, добре, днес искат да ни лишат от тази сила, затова ни заставят да събираме доброволци.

И жив е още българският Бог!

Той окрили хиляди наши младежи, които днес сж нашата войска.

Доброволци!

вий, които заместихте героите, вий които слушате разказите на вашите началници за славните и велики години, вий които доброволно дадохте младините си на България, бждете благословени...

Бждете каквито бяха вашите бащи и братя, бждете страж на България, мислете за поробените ни братя и знайте, че ако след 500 годишно робство опълченците, които бяха

като вас доброволци, едва обучени, мряха геройски за нашия в нещастния закърмен народ, вий ще можете да изпълните още по добре мисията, която сам Бог е възложил на вас.

Обгаряйте душите си в сжщите желания, вджновявайте се от сжщата готовност да се жертвувате за Отечеството, и като преживеете страданията на бжлгарското племе, бждете готови да мрете за народните идеали.

Днес вий сте най достойните бжлгари, защото приятеля в нужда се познава.

Вий сте надеждата на Бжлгария.

Горе главите и с пжлни гжди викнете:

Ще мрем за Нея!

Прочетете тази книга която повторно печатам за вас и разберете, че не е лесно да се побеждава, че служенето на народа иска жертви, не очаквайте облаги, а с леко сжрдце носете истински службата и вервайте, че днес, както и за в бждаше Бжлгария ще ви бжде признателна.

Така вий ще гарантирате спокойствието народно за да дочака бжлгарина сигурното тжржество на своите идеали.

С тази вяра и надежда бждете силни и мощни.

Нова година 1923.

Майор Н. Недев.

ПРЕДГОВОР

Забравеният от света бжлгарски народ излезе на историческата сцена и в 45 години води 4 войни. За нещастие на народа и армията, всичките им усилия останаха напразно.

Войните се завършиха катастрофално.

Причините за това са много и разнообразни. Те джлго ще се тжрсят и изброяват, без да може окончателно всички да се намерят.

Хората и народите дорастват и се каляват в нещастията, при условие, че тжрсят, намират и се поучават от причините им.

Поуките и сжветите се намират в историята, великата учителка на народите, и в войната — висшата военна школа.

Бжлгарският народ не е изиграл историческата си роля. Той едва сега започва своя труден и пжлен с борби исторически път.

Именно днес ни предстои, както да потжрсим и намерим лошите условия, при които народът твори своето бждеще, така и да посочим ония светли дела, които ще вджновяват поколенията в намиране пжтя на сжвжршенството.

За да бждем полезни, ние изложихме в „Дойранската епопея“ всички сжбития, които ставаха на Дойранския фронт през 1915—1918 години.

Между р. Вардар и Дойранското езеро част от вжоржжения бжлгарски народ премери силите си с армиите на французския, английския и гржцкия народи.

Тук станаха грандиозни боеве, в които противниците на бжлгарите имаха прекрасен случай да се запознаят отблизо с усилията, доблестта и творческите способности на един малоброен, но честен и горд народ, които се внушават от чувство любов към Отечеството и привжрзаност към близкия.

Изложението сме направили по документите, намиращи се в оперативните дела на войсковите части, реляциите за боевете, които са водили, както и по лични проучвания, наблюдения и знания, като участник — началник на оперативната секция в щаба на 9 пех. Плевенска дивизия през 1918 година.

Покрай описването на събитията, строго сме се придържали о жението да изваждаме поуки от бойните дела на частите за използване средствата за борба.

В желанието си да бъдем полезни на народа си и армията му, при всичко, че има още много да се пише, ние поднасяме тази книга за прочит от участниците и поколението.

София, Март, 1921.

Н. Недев.

ВЪВЕДЕНИЕ

Редко се водила война с такъв устрем, каквато беше войната през 1915 година.

Да се присъедини Македония към България — беше, е и ще бъде сжкровено желание на всеки българин.

Тягата за изгубването ѝ през 1913 година беше толкова по-голема, колкото по-сигурно чувствахме, че сме я вече освободили с разбиването на турците през 1912 година. Измената, чрез която нашите съюзници през 1913 година ни я отнеха, беше измена долна и жестока.

Българският народ през 1914—1915 год. ясно разбра целата истина по тази измене и за това моралните терзания все повече и повече гнетеха сърцата и гърдите. Гърдите ни беха мощни и силни. Сърцата ни чисти и благородни.

Воллите, които пристигаха от нашата Македония, ние чувахме. Те се носеха из устата на бежанците, хилядите бежанци, дошли да намерят живот между нас. Тех ние чувствахме в вестниците; тех ние долавяхме в зефира, който ивеше от всички западни български земи.

Нас не ни сгrevаше хубавото ясно слънце, което всеки ден ни изпращаше своите топли лъчи! Слънцето ни се струваше секаш по-малко светло. То като че ли ни отправяше упрек, че стоим със скръстени ръце.

Българското чисто и благородно сърце биеше с болка в юнашки гърди, то се бунтуваше, защото беше задушвано от бездействието ни. Свестта ни беше в смущение, защото нас ни гледаха душите на нашите синове и другари, загинали при Одрин, Люле-Бургас, Чаталджа, Булаир.

Душите на падналите ни братя през 1913 година, в бой с нашите изменили ни съюзници, ни преследваха денонощно с явен и страшен упрек,

И ние жестоко страдахме.

Ние искрено желаехме новата борба, борба, която ни обещавахе преди всичко душевно спокойствие, възможно само в чистата съвест на човек, изплатил своя дълг към народа си, братята си и към себе си.

А ние имяхме големи задължения към целокупния български народ, разграбван от нашите съседни.

Станали на възраст синове, ние виждаме и ясно съзнаваме, че през време на нашето детинство сж ни ограбили близки и далечни хора. Бащините ни имоти, наше законно наследство, беха в чужди ръце. Да ги оставим и за напред

в техно владение, ние, като честни хора и синове, у които тече чиста бащина българска кръв, не можехме.

Ето защо ние започнахме процес за придобиване на нашето законно и историческо право, процес сложен и кржав, процес, какъвто само в правото си хора могат да водят.

Но, за добиване едно право, макар и най-законното да е то, требват борби. Да се обедини едно разграбино бащино наследство, трябват много и постоянни усилия. А когато това обединение не е само едно просто събиране на земя, но и заживяване с братята и сестрите си истински съвместен живот, с една и обща мисъл за щастие и съвместно преуспяване в живота, тогава усилията съж спроводени и с много кржави и скъпи човешки жертви.

Ние се решихме на тия жертви и ги дадохме. Дадохме в жертва най-добрите си деца, най-чистите си и най-надеждните си хора, но не успяхме. Подлите ни съседни се намесиха, лишиха ни от плодовете на народните усилия и ни заставиха да купнеем и страдаме.

Можехме ли да спрем борбата тук, можехме ли да изоставим идеята за обединението си като народ в едно цяло, можехме ли да спрем процеса затова само, защото за доизкарването му до край ще ни се наложат нови жертви?

Не, това ние не можехме да сторим.

Това на ни позволяваха да сторим нито духът на нашите прадеди, нито воплите на нашите поробени братя и сестри, нито духът на падналите ни юнаци, нито желанието, страстното ни желание да заживеем общ народен живот, нито най-после нашата чест като българи.

И ние казахме:

„Нови и скъпи жертви ще дадем, но ще обединим българското племе“.

На път на нашето обединение се изпречваше най-напред Сърбия, която не искаше по никой начин да се съгласи и ни даде доброволно онова, което заграби през 1913 година. Същата тая държава беше в война с Австро-унгарската и Германската империи от летото 1914 година.

Когато се виде, че между България и Сърбия не ще се дойде до никакво споразумение, като се разбра, че Сърбия не е наклонна да се вслуша в съветите за умереност и отстъпчивост, които ѝ се даваха от нейните съюзници, войната между ни стана неизбежна.

В новата борба трябваше да се очаква, че ще срещнем срещу нас съюзниците на Сърбия.

Англия, Франция, Италия, Русия бяха вече във война с Австро-Унгария и Германия, и естествено беше да се очаква, те да поддържат Сърбия, която цяла година вече се съпротивляваше. От друга страна, трябваше да се очаква, че щом

ние се нахвърлим против Сърбия, нейните съюзници от 1913 год. — гърци и ромъни, ще се наредят до нея и ще се бият срещу нас.

Българският народ никога не е мислил да напада когото и да било само от желание да се бие; той винаги е воювал против ония, които съж засегали жизнените му интереси.

Да воюваме с Англия, да се бием с Франция, да проливаме кръв с Италия, да вдигнем оръжие срещу руския народ, който ни освободи през 1877—1878 г. от турското робство, — това никой никога в България не е помислявал.

Да се бием с Германия и Австрия ние също така не сме допуснали. Но обстановката се сложи по начин, щото българският народ или требваше да си нареди до Сърбия, която упорито задържахше заграбеното и не даваше дори да се говори за Македония, както ѝ помага в борбата срещу Австрия и Германия, или да обяви война на Сърбия, да търси да я смаже и вземе онова, което беше заграбила тая държава.

Беше избрано от нашето правителство второто решение.

Войната срещу Сърбия беше вече близка и през последните дни на летото 1915 година — 10 септември, се обяви обща мобилизация на българската армия.

На 1. октомври армиите бяха вече съсредоточени и същия ден се обяви войната на Сърбия.

В тая нова война, в която постоянно навлизаха все нови и нови държави, България срещна не само Сърбия, но и нейните съюзници. Французски войски първоначално, а след това английски, италиански, руски и гръцки се присъединиха към сръбската армия.

България започна най-големото предприятие, което некога се е падало да води един малоброен народ.

В развитието на операциите срещу сръбите трябваше да се гони общата цел: — целата сръбска армия да се изолира от Македония, и като се отхвърли в планините на Сърбия, там да се унищожи.

По такъв начин, земята, която ние искаме да владеем, още от начало на войната попадеше под нашето влияние, и там българската армия оставаше да се бори с евентуалните съюзници на Сърбия, които в стремежа си да ѝ помгонат нямаше да закъснеят да се явят.

Как се развиваха действително за завладяването на Македония, в подробности, не е предмет на това изложение. Тук ще се изложат най-повърхно ония големи събития, които доведоха още на 1915 година нашата армия до установената в Букурещ сръбско-гръцка граница.

На тая граница се установи отбранителната линия — оная позиция, която през гоеините 1916, 1917 и 1918 се казваше южен фронт.

На този южен фронт, един от най-важните участъци — р. Вардар — Дойранското езеро — служил за обект много често на неприятелските атаки ще ни занимае най-подробно.

Тук българиинжт прояви, през дългите и мъчителни години, качества, които заслужава да се знаят от света; качества, които го издигат на една недостижна висота в очите на самите наши противници.

На тая позиция англичаните, французите и гръците имаха прекрасен случай да се запознаят отблизо с оня дух и готовност за самопожертвуване у един народ, които се внушават само от горещата обич към Отечеството и привързаност към близкия.

За пълното разбиране на грамадните усилия, вложени на този участък от българския войник, налага се едно пълно и изчерпателно описание на всички условия, създадени от местността, климата и противника, които требваше да се преодолеят. Така само ще можем да ценим ония титани, които от нищо не се смутиха, от нищо не се разколебаха, и които дълги години заплашваха враговете на почти обединения тогава български народ.

ГЛАВА I.

Операциите в Македония през 1915 година.

Почване войната. Пробиване сръбския фронт в Македония. Сжглашението изпраща войски в Солун. Настъплението им до Криволак и р. Черна. Обграждането им. Гръцките мизерии. Отстъпление и преследване. Нашите войски стигат гръцката граница. Спиране на преследването. Избиране позиция по границата. Първоначалното заемане на позицията — от Дойранското езеро до р. Вардар. Солун укрепен лагер.

1. Почване на войната. На 9. септември българското правителство на Д-р В. Радославов реши да обяви мобилизация. С царски указ № 7 такава беше обявена за целата армия съпроводена с обща реквизиция.

Когато армията беше мобилизирана и съсредоточена, към българския народ на 1. октомври беше отправен манифест, с който Царят и правителството съобщаваха, че след като двете воюващи групи от великите сили признават големата неправда, която се нанесе с поделбата на Македония, и че тя трябва да принадлежи на България, нашата коварна съседка — Сърбия, остава непреклонна пред съветите на своите приятели съюзници. Сърбия не само не иска да се вслуша в техните съвети, но се готви да нападне и нашата територия. Манифестът завършваше така:

„Българи,

„Скъпи народни идеали Ме заставиха през 1912 година да призова нашето храбро воинство на борба, в която то самоотвержено разведе знамената на свободата и скъса веригите на робството. Нашите съюзници сърби бяха тогава главната причина да изгубим Македония.

„Изтощени и изморени, но не победени, ние трябваше да свием своите знамена за по-добри дни.

„Добрите дни настанаха много по-скоро, отколкото можехме да очакваме. Европейската война клони на привършване. Победоносните армии на централните империи са в Сърбия и бързо напредват.

„Призовавам българския народ към защита на родния край, руган от вероломен съсед и към освобождение на поробените наши братя от сръбско иго.

„Нашето дело е право и свето.

„Заповедаам прочие на Нашата храбра армия, да прогони неприятеля из пределите на Царството, да срази вероломния сжсед и да освободи от тегло нашите измжчени от сръбското иго братя.

„Ние ще воюваме против Сжрбия и едновременно с храбрите войски на централните империи.

„Нека бжлгарският войник лети от победи кжм победи! Напред! Бог да благослови нашето оржжие!“

И така, войната беше вече обявена. Войските ни трябваше вече да действуват.

За непосредствено опериране в Сжрбия беше определена пжрва армия, командувана от генерал-лейтенант Бояджиев, която сжстоеше от 6. пех. Бдинска дивизия — генерал-майор Попадопов, 8. пех. Тунджанска дивизия — генерал-майор Митов, 9. пех. Плевенска дивизия — генерал-майор Нерезов 1. пех. Софийска дивизия — генерал-майор Драганов и 1. конна бригада — полковник Стойков.

В Македония трябваше да действува 2. армия, командувана от генерал-лейтенант Тодоров, която сжстоеше от 3. пех. Балканска дивизия — генерал-майор Рибаров, 7. пех. Рилска дивизия — полковник Василев и конната дивизия — полковник Танев.

На армията боше заповедано, да атакува противника от в. Стрешер до в. Лешко и след това през Крива-паланка и с. Царево-село — Кочане, концентрирана да настжпи кжм Овче поле.

За свржзка межзу двете армии шеха да действуват 26. пех. Пернишки полк от 7. дивизия, и 1. конна бригада.

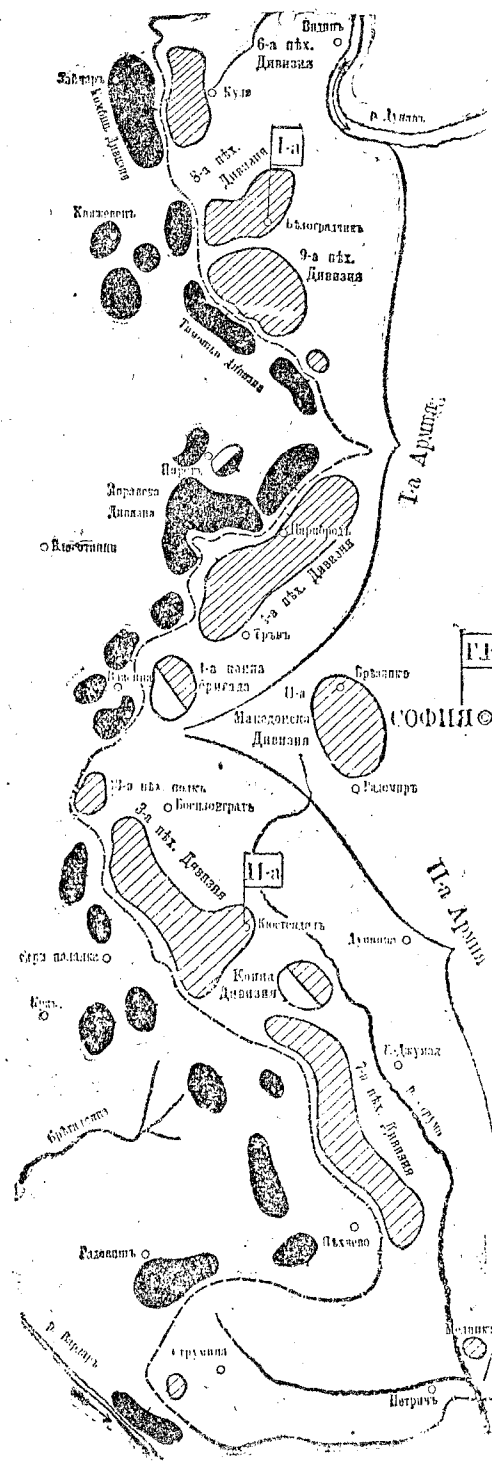
На юг от 2. армия се намираше 2. пех. Тракийска дивизия — генерал-майор Гешов, за действие по долината на р. Струма и по посока на гр. Струмица.

Можеше да се очаква помощта на 5. пех. Дунавска дивизия — генерал-майор Бжрнев, 11. пех. Македонска дивизия — полковник Златарев, останали още вжв вжтрешността на царството.

4. пех. Преславска дивизия — генерал-майор Киселов, беше сжсредоточена в Шуменското и сжставляваше ядрото на 3. армия — генерал-лейтенант Тошев, а 10. пех. Беломорска дивизия — генерал-майор Колев — в Гюмюрджинско и по Беломорския брег на Тракия.

За да се скрие от погледите на противника движението на нашите части, които шеха да настжпят на 1. октомври, на 30. септември бежа атакувани и прогонени сръбските погранични постове по целия фронт.

На 1. октомври целата 2. армия премина границата и зае с. Царево-село. Сжрбите никжде не оказаха сжпротивление и отстжпиха.

Стратегическо развржжане на I и II бжлгарски армии на 30. IX. 1915 през войната със сжрбите и положението на сръбските войски на бжлгарската граница кжм сжщата дата.

Местността, на която действуваше армията, е планинска и затрудняваше твърде много действията и връзките на разните колони, затова се налагаше на началниците им, като знаят общата цел за достигане, да развият полезна инициатива, взаимно да си помагат и без да сж получили нови заповеди, да продължават най-смело действията.

Най-важният успех още в първите дни на операцията щеше да се достигне сжс заемаването на гр. Враня в долината на р. Морава, по която минава ж. п. линия Солун—Скопие—Куманово—Враня—Лесковец—Ниш. По тая линия сръбската армия получаваше материалите, необходими за водене войната и чрез нея беше в свързка сжс своите сжюзници в Солун. Прекъсната тая линия, оставаше изолирана оная част от сръбската армия, която оперираше в Македония. За да се достигне тоя успех, трябваше да се действува смело и енергично още първите дни.

В тая посока беха изпратени 13. пех. Рилски полк от 7. дивизия и 29. Ямболски полк от 3. дивизия. Ямболският полк, по горното течение на р. Пчина, трябваше да се насочи към Враня.

Конната дивизия за разузнаване разположението и силите на противника между Куманово и Удово по долината на река Вардар, трябваше през с. Царево-село смело да излезе пред пехотните части.

Армията настъпи смело на запад. На 3. октомври тя зае гр. Крива-паланка, на 4. гр. Враня, с който успех се прекъснаха сжобщенията по долината на р. Морава. На 5. чрез обход беше завладена позицията на сжрбите на Султан-тепе, на 6. беха заети Щип, Кратово и Радовиш.

На 6. частите от 3. пех. Балканска дивизия завладеха Страцанската позиция, след което действията се насочиха с сметка, да не се позволи на отстъпващите сжрби да се оттеглят към Скопие, а да се отхвърлят в планинската местност западно от Куманово.

Затова армията трябваше да овладее възможно по-скоро Куманово, Скопие и прохода Качаник. С заемаването на Скопие и Качаник, Сжрбия се отделяше от Македония и се отрезваха сжобщенията ѝ с вжнкашния свет чрез Солун, отдето за в бъдеще можеше да се снабдява с всичко необходимо за водене на войната.

Балканската дивизия настъпи по шосето Крива-паланка — Куманово, и пжтищата северно от това шосе, а Рилската дивизия — по пжтя Кратово по р. Кратовска — Куманово и пжтищата южно от тоя пжт, сжс стремление да не допусне отстъпването към гр. Скопие.

Рилският и Ямболският полкове, за да улеснят излизането в долината на р. Морава на 26. Пернишки полк и 1. конна бригада, трябваше да овладеят Момина-кисура и Вла-

сина (Кукавица) планина и след това всички ди се насочат към Лесковец и Власотинци.

Конната дивизия преследваше отстъпващия противник и при с. с. Варсаково и Криви-дол го настигна и изсече голяма част от него, след това продължи към гр. Велес.

За достигането на големите резултати, които се очакваха от 2. армия, се изискваха и нови усилия. Полковете беха изморени от лошите пжтища, дждовното и мъгливо време и дългите походи. Но за почивка време нямаше. Трябваше да се действува бързо и смело и да се отхвърли противника в западна посока към планината Кара-даг. Затова веднага сжс завладяването на Куманово се изпратиха части да заемат Скопие и Качаник, други продължихт преследването по долината на р. Морава, северна посока, а други части се насочиха към Гиляни.

2. Пробиване сръбския фронт в Македония. С това 2. армия направи един голем пробив в противниковото разположение и се явяваше в централно положение между сръбската армия на север, стремяща се да се сжедини сжс своите сжюзници на юг, и пристигащите в Солун сжглашенски войски, тжрсящи да подадат ржка на сръбската армия. Втора армия продължи преследването на неприятеля, за завладяване прохода Качаник, за да помогне на 1. пех. Софийска дивизия към Власина-планина и обезпечаваше владението на ж. п. линия Велес—Скопие—Враня и Скопие—Феризович. Конната дивизия, подпомогната от пехотни части, зае гр. Велес още на 7. октомври.

Притисната, сръбската армия — от изток от 1. армия, от юг от 2. армия, от север от настъпващите австро-германски части — губеше вече свобода на действие и всеки изминат ден се оказваше вжв все по-лошо положение.

Сръбската армия, поставена в такова трудно положение, имаше само една единствена цел — колкото може по-здрава, не разбита, да отстъпи за присъединение към сжюзниците си и там, подкрепена от тях, да приеме един генерален бой. От тук е ясно, че на бжлгарската армия се налагаше да задържи сжрбите и да не им даде възможност да се оттеглят на Овче-поле.

На 2. армия се падна задачата, опирайки се на най-подходящите позиции, да задържи сжрбите: северно от Враня, за непосредствено преграждане на оперативната посока Ниш—Враня—Куманово и на линията Шар-планина—Качаник—Бояновци, за да обезпечи фланга и тила на войските, които действуваха около Враня. На тия позиции армията трябваше да задържи врага, докато настъпващите от изток и север войски влезат в решителни действия и докато пристигнат и вземат участие в борбата останалите вжв вж-

трешността на царството 5. пех. Дунавска и 11 пех. Македонска дивизии.

За противодействие на англо-френските войски, които вече пжпеха по долината на р. Вардар, 7. пех. Рилска дивизия трябваше да се държи в жггла между Велес—Щип и вливането на р. Брегалница в Вардара, авангардите ѝ трябваше да вземат линията Стоничка-глава—Кафадарци—Криволак—Серка-планина, като опрат фланга си на Плачковица-планина. На юг от тази линия трябваше да се разруши ж. п. линия, за да се препятствува на противника да превозва войските си в северна посока.

Тъй сжздалото положение налагеше на 2. армия да оперира с два фронта. Един на север: Враня—Гиляне—Качаник и другия на юг: Соничка-глава—Кафадарци—Криволак—Серка планина.

Нас не ше занимава северният фронт. Там постепенно сжрбита бежа изтикани в северозападна посока, докато армията им беше бита от 6. до 8. ноември при Прищина и преследвана към Призрен, дето на 16. ноември бяха пленени 17,000 сжрби и останалите, без храна, без обози, се се оттеглиха в негостоприемната, заледена Албания.

За да видим по кой начин бжлгарските войски достигнаха линията Дойран—Гевгели, която позиция сме си задали за цел да опишем, както и боевете станали там, ние ще разгледаме действията срещу англо-френците. Те бяха водени от 2. армия — южната именно група, усилована постоянно с нови полкове и бригади.

Изложението на тия действия нема да бжде пжлно, а само дотолкова, колкото да може читателът да си сжстави ясна представа, при какви условия бяха прогонени тия войски до гръцката граница, която ние през 1915 година, по политически сжображения, не можахме да минем.

3. Сжглашението изпраща войски в Солун. Два дни след нашата мобилизация, французкото правителство реши пжрвоначално да изпрати в Солун една дивизия от Галиполи и една бригада от Франция, а английското — една дивизия. Назначен беше генерал Сарай за командуващ източната сжглашенска армия. Главното командуване сжзнаваше, че с малко войски не може да се направи нещо сериозно на Балканите, затова генерал Сарай проектираше да доведе сжсава на армията си до четири корпуса. Той обмисляше вероятните планове за действие, за да може сжвместно сжс сжрбската армия да настъпи през Пирот, Скопие, Велес и Струмица за София. В тази си операция сжрбско-французките войски трябваше да бждат подкрепени по долината на р. Струма от 30,000 англичани и евентуално от гръците по посока на Неврокоп.

Понеже ясно виждаха, че „от сждбата на Бжлгария зависи и тая на Балканите“, те трябваше та смажат Бжлгария, за да могат да действуват свободно срещу Турция и Австро-Унгария. За достигането на тая цел, налагаше им се най-напред да запазят от нашите удари ж. п. линия Солун—Ниш, та с едно бжрзо превозване на войските си, своевременно да присъединят усилията си към тия на сжрбите.

Французкото командуване, знаейки добре качествата на бжлгарската армия, терена и климата на операционния театър, се стремеше да поплжни армията си с пжрвостепени войски.

Сжс започване на воените действия на 1. октомври, сжрбското главно командуване нададе тревожни викове за по скорошното достигане на сжглашенските войски до Ниш, „защото иначе катастрофата е неизбежна“. В непременно явяване на тия войски то верваше и подготвяше посрещането им в градовете по р. Вардар и по р. Морава, дето домовете бежа украсени с английски и французки знамена.

Напротив, нашият интерес беше сжвжршено друг. Колкото по-рано се сжскаше линията, толкова по-зле щеше да бжде за сжрбската армия, толкова по-изолирана щеше да да се чувствува тя и толкова по-леко можахме да я унищожим.

Колкото малобройни и да бежа, сжюзниците на Сжрбия не искаха да я изоставят сама в борбата и тжрсеха случай да ѝ помогнат.

4. Настъплението им до Криволак и р. Черна. Когато нашите войски бяха заели вече Велес, до Криволак бяха доплзли слаби французки части, а други се стремеха да се утвърдят на Чепели-балкан и Белашица-планина и така прикриваха долината на р. Вардар и ж. п. линия по нея. Опитите ни да разрушим моста при станция Удово не успеха, така щото ж. п. линия не беше разрушена в тила им. Това бежа пжрвите разтоварени в Солун части от Ориенталската дивизия, после получила № 156, които ни се противопоставяха.

За да излезат още по-насевер, французите трябваше да уджлжат много комуникационната си линия, която от това ставаше уязвима за нашите удари. От друга страна, несигурността за поведението на Гжрция и стремешт да запазят базата си Солун, им налагаше, до пристигането на нови значителни части, да не отиват на север.

Между французкото и английското правителства в началото на тази експедиция немаше пжлно сжгласие за действията на Балканите. Докато французите сменяваха разхвжрлените по границата седем сжрбски баталиона, за да могат тия последните да отидат на север, ангичаните не ми-

нуваха гръцко-србската граница, не сменяваха французките части по Чепели и Беласица и така не можаха да отидат още по-северно. Едва на 14. октомври англичаните решиха да навлезат в Сърбия и сменят част от французките войски.

От една страна съгласенците, чувствайки се слаби, в очакване новите дебаркирания в Солун, не рискуваха смели излизания на север и изток, от друга — българските войски, в стремежа си да ограничат разпространяването на врага и в очакване на подкрепление, не искаха с рискувани удари да се изложат на частично разбиване.

Това положение трая през целия месец октомври и началото на ноември, през което време съгласенското командване разбра, че е абсолютно невъзможно да се подаде ръка на србската армия, тъй като тя във всичките си опити да си пробие път и през Скопие да се съедини с тях, беше бита и натикана в Блбания.

След първите части от 156. дивизия, на фронта Криволак — Черна беше пристигнала и 57. французката дивизия. а на 19. октомври бяха започнали да дебаркират в Солун и първите транспорти на 122. французка дивизия. Англичаните се готвеха северно от Дойран да подкрепят своята бригада с нова. Тия нови подкрепления бяха от естество да повдигнат морала на србите и да усилят надеждата им, че ще бъдат сериозно поддржани. От друга страна, генерал Сарай, вече можеше да разчита на известен успех, докато още нашите войски срещу му не са увеличени, затова той замисляше да атакува частите от 2. Тракийската дивизия при с. Костурино, на превала от с. Валандово за Струмица, и да насочи една дивизия в тил на войските ни, които биха се спуснали към Прилеп.

И действително, на 21. с атаки французите заеха с. с. Мемишли и Каяли и се стремежа да заемат К. 850, но срещнаха голяма съпротива от наша страна, опитът им на 23. да обкржат с. Орманли не успе, не успе и тоя за атака откъм Валандово.

Предните неприятелски части преминаваха р. Черна само с патрули и нямаха сериозно желание да отиват в подкрепа на србите, отстъпващи от Велес към Прилеп. От 17. до 21., когато частите от 7. Рилска и 11. Македонска дивизия атакуваха 57. французката дивизия при Криволак, а србите — при Соничка-глава, генерал Сарай замисляше да атакува от своя страна нашите слаби части при Соничка-глава. Французите преминаха р. Черна, за да осигурят мостовете, та като пристигне 122. им дивизия да ѝ бъде създала благоприятна обстановка за настъпление на север.

На 22. генерал Сарай съобщаваше да действа към Велес, тъй като англичаните бяха обещали да увеличат войските си до пет дивизии, да сменят французките части по

Беласица и Чепиле-балкан, за да могат тия последните да настъпят на север в по-голям брой. Но тъй като това щеше да стане доста късно, едва към 15. декември, то до тогава 122. дивизия трябваше да се използва срещу войските ни, които биха заплашили Прилеп.

От своя страна, българското главно командване реши да остане в отбранително положение, до като пристигнат нови части. Полковете от 7. Рилска, 11 Македонска и Конната дивизии се спреха на линията Соничка-глава, Градско, Серка планина. Една дружина от 3. Македонска бригада беше на Градец-планина за свързка с 2. дивизия, разположила се при Чепили-балкан, при с. Костуроно и Беласица.

До 23. нашите войски атакуваха три пъти французите при Криволак, но отчаяната съпротива не позволи да се достигнат успехи.

До 28. французите успяха да заемат с. с. Сирково, Долно-чичево, Хазорат, Виничане, Мързен, Соколово на левия брег на р. Черна, с цел да се насочат в тил на войските, действащи към Прилеп и ги заставят да отстъпят. След това да достигнат до Велес със 122. дивизия, при условие, че не ще срещнат голямо съпротивление и ако србите се държат и с атаките си пробият път към Скопие, да заплашат Куманово и си осигурят отстъплението към Битоля през Прилеп. Ако, обаче, българските войски се насочеха срещу французите, последните щеха да се съпротивят в зоната Неготин — Криволак.

При това, 5. пех. Дунавска дивизия, без втората бригада, пристигаше в района на военните действия, където беше и целата македонска дивизия. Дошло беше време да се започнат действия за избулскване французите на южния брег на р. Черна.

До 31. частите от Клепа-планина с ред удари изгласаха французите обратно зад р. Черна. 26. Пернишки и 22. Тракийски полкове демонстрираха пред Соничка-глава, а конната дивизия, подкрепена от две пехотни дружини, в две колони, форсираше и Бабуна-планина по посоките с. Богомил — с. Стерово и с. Техово — с. Дешево. По течението на р. Раец, пехотни части с артилерия заеха с. с. Радобил и Мрамор, и достигнаха до р. Черна между с. с. Вазарци и Праведник; намиращите се на Соничка-глава 5,000 срби отстъпиха към с. Алинци. По такъв начин свободата на французите беше съвършено ограничена.

5. Обграждането на французите. С пристигането на значителни части, целият южен фронт на 2. армия са раздели на два участъка: западен до р. Вардар, под началството на генерал-майор Бърнев и източен от р. Вардар — К. 750 на Градец-планина, под началството на полковник Василев, а по-наоуг се намираще дивизията на генерал-ма-

Йор Гешов, по Чепили и Беласица, в непосредствено подчинение на Щаба на Действащата армия.

На 3. ноември беше зает гр. Прилеп и конната дивизия свободно можеше да разузнава към Битоля, когато сърбите и от позицията си при Алинци, чрез обход, бежа при нудени да отстъпят. Частите се укрепяваха на заетите си позиции. Взелите участие в разбиването на сърбите при Прищина 1. бригада от 7. дивизия и 2. бригада от 5. дивизия се насочваха към дивизиите си, които се бореа срещу французите, и на 19. ноември требваше да стигнат гр. Велес. Частите, слезли в Битолското поле, требваше да се спрат на линията с. Тополчани и моста на р. Черна по шосето Прилеп — Битоля, а конната дивизия — на левия брег на р. Черна.

Поставени в зоната между р. Вардар и р. Черна, французите много рискуваха ако от наша страна се предприемеше един удар от запад и изток, южно от град Кафадар. Задържани на р. Вардар, атакувани от север и запад, ако упорствуваха, щеха да се изложат на пленяване. Да се надеват да подадат ръка на сърбите те не можаха, защото вече сръбската армия, колкото мажа да се спаси, отстъпи в Албания.

Поради сръбските неуспехи и постоянното увеличение на нашите войски, настроението на сръбляшенското командване ставаше все по-песимистично. Ясно съзнаваха вече, че акцията им не ще даде никакви решителни резултати и че упорството им би се завършило с унищожаването на армията. Това положение предизвикваше решението, да запаят на всяка цена комуникациите си, да укрепят Солун, да изпразнят Македония, по възможност веднага.

На 30. октомври генерал Сарай беше получил заповед в горния смисъл от Париж. Едно подобно отстъпление, обаче, би се счело за разбиване и може би, Гърция би се определила официално против сръбляшението. Солун беше в ръцете на една гръцка дивизия, в околностите му се намираща части от 2. и 4. гръцки корпуси. Отстъплението по шосетата в гръцка територия от Гевгели до Солун не можеше да стане, понеже Гърция беше запретила всяко движение извън от ж. п. линия. Сръбляшенците чувствуваха нужда от две нови дивизии — едната от които да отиде в Дойран за запазване ж. п. линия от съсредоточените северно от Солун гръцки войски, а другата да остане в Солун и там да се съпротивлява на евентуални гръцки атаки против отстъпващите техни войски, а орждията на флота да държат в спект самия град.

Опасността от неопределеното положение проужлява да смущава сръбляшенците. Желанието на генерал Сарай да доведе источната армия до 4 французски коруса, не беше

удовлетворено и нему се заповеда да обмисли добре въпроса за напускането на Македония — оттеглянето му в Солун, като същевременно съдействува на сръбските части, които се сражават още на запад. В зависимост от дипломатическите преговори и заплашванията на гърците, които изглеждаха решени да обкржат сръбляшенските войски в Солун, и особено поради сръбските неуспехи, французкото правителство даваше последователни директиви ту да се напусне сръбската територия, ту да се остане в района Чарна — Криволак. На генерал Сарай оставаше да чака при Черна, докато сърбите успеят да си пробият път през Скопие, или ако бждат окончателно натикани в Албания, да се оттегли възможно най-бързо, за да избегне пълното обграждане на французката армия.

За успешното изпълнение на второто решение требваше да се построят ред тет-де-пони и ариергардни позиции, последните при Гевгели и Дойран, да се прегази гръцката армия, ако тя би се съпротивила да остави свобода на действието в гръцка територия. Стигнаха в Солун, на сръбляшенците не останаха нищо друго, освен да се качат на параходите и си отидат.

На 1. ноември генерал Сарай вече проучи плана за отстъплението, но бе решил да остане на местото си, докато се установи, какво ще бжде положението на Гърция. От 1. до 3. нашите войски атакуваха французите на левия брег на р. Чарна. На 6. и 7. французите при с. Мързен и с. Вазарци беа атакувани, 57. и 148. пех. французки полкове, понесли много загуби, беа отблъснати на юг. Вследствие на тия атаки, целата 122. дивизия беше принудена да мине на десния брег на р. Черна и на 8. тя се оттегли, като разруши всички мостове на реката.

6. Отстъпление и преследване на французите. Генерал Сарай не можеше да очаква никакви нови войски, тъй като от Франция не му даваха. Понеже сръбската армия бе окончателно излезла от строя, то нашата 2. армия можеше веднага да се засили с нови войски. Нищо не оставаше вече на сръбляшенците, освен да напуснат Македония и се спасяват към параходите си.

На 11. ноември започна началото на това оттегляне, като с прикриването му беа натоварени 57. и 122. дивизии.

Обстановката беше за нашите войски благоприятна за повеждане една офанзива срещу противника.

Полковник Василев с пет полка от своята 7. дивизия се утвърдяваше на позиция по левия брег на р. Черна, от р. Радобил до манастира Полошково, като разузнаваше към гръцката граница до линията с. с. Витолище — Рожден — Мрежичко.

Дойранската епопея

Генерал-майор Бжрнев с 4 полка от своята 5. дивизия и два полка от Македонската дивизия — по левия брег на р. Черна до р. Вардар.

Полковник Златарев с 4 полка от Македонската дивизия и два от 5. дивизия — по левия брег на р. Вардар от с. Уланци до К. 750 на Градец-планина.

Генерал-майор Гешов с 6. полка от своята 2. дивизия — по Чипели-балкан и Беласица планина.

Полковник Стойков с конната дивизия действуваше северно от Битоля по посока на Охрид, а 1. конна бригада беше на десния фланг на 7. дивизия.

Първа бригада от 7. дивизия и 2. от 5. дивизия беха оа пжт за Велес.

На 18. ноември частите забелезваха многобройните тренове, които се оправяха на юг, а Щабът да Действуващата армия ги предупреждаваше, че противникът се оттегля от Криволак. За да се установи, какво става в разположението на противника, заповедани беха усилените рекогносцировки по посока на Кафадарци, от кжм с. Дреново и Добротин, а 5. Македонски полк да настъпва кжм с. Градец, за да прекъсне ж. п. линия.

Заповеда се, частите под началството на полковник Василев от участъка Добротин — Возарци да настъпят през Кафадарци кжм Демир-капу, а тия на генерал-майор Бжрнев — от Возарци до Градско, да приковават противника на позициите му. На полковник Златарев, с частите от левия брег на р. Вардар, беше заповедано да приковава противника на позициите му, като действува на най-чувствителното място на противниковото разположение — мостовите на ж. п. линия.

На 19. ноември частите заемаха изходните си места, а очакваните бригади пристигнаха във Велес.

През нощта срещу 20. по една дружина преминава в брод. р. Черна при с. Добротин и Росоман, със задача да осигурят прехвърлянето на мостовите.

Организиране на преследването. На 21. рано сутринта Рилската и Дунавската дивизии преминаха р. Черна при с. с. Возарци и Росоман, но противникът беше очистил десния брег. Веднага се заповеда преследването така: 7. пех. Рилска дивизия с една колона по пжтя с. Дабница, с. Страгово, с. Радне, с. Габрово, а с втората колона — по пжтя с. Горни Десан, с. Безица, с. Драховица, с. Куприщница, с. Петрово.

Пета пех. Дунавска дивизия — по пжтищата на изток от 7. дивизия до р. Вардар. Дивизиите трябваше на 21. да достигнат: линията с. Тремник, с. Вешия, в. 800, с. Кошани. Кжм 5. дивизия се придаваше 3. Македонски полк, а кжм 7. — 4. Македонски полк. За по-нататъшното преслед-

ване, кжм десната колона на 7. дивизия се придаваше и 4. конна бригада, която през с. Пржждево требваше да заеме станция Демир-капу.

Единайсета македонска дивизия — да преследва през село Бистренци кжм с. Корешница, да атакува в посока с. Ибирли и с. Градец.

Втора пех. Тракийска дивизия — да задържа противника, докато дойде моментът за общата атака.

Организиране на французското отстъпление. Още на 11. ноември французите заеха с. Брусница, за да могат 57. и 122. дивизии да отстъпят кжм Демир-капия. На 18. всичият излишен материал е на гара Криволак и се товари на тренове. На 19. французски части заеха Кара-суле и Гюмендже в Гърция, за да направят пжтеки и отбележат линията, на която ще се спрат отстъпващите части.

На изток от р. Вардар, на криволашкия тет-де-пон, 114. бригада от 57. дивизия образува един ариергард, а 113. бригада от същата дивизия се оттегли в Демир-капу, за да образува нова ариергардна позиция. На запад от р. Вардар 8. бригада от 122. дивизия в ариергард държеше връзка с ариергарда при Криволак, а 243. бригада от същата дивизия отстъпи до Градец, за да организира трета ариергардна позиция.

През нощта на 20. срещу 21. двата ариергарда — 114. и 8. бригади — без да бъдат атакувани, се оттеглиха на юг от ариергарда при Демир-капия. По този начин те опразниха всичкия район Черна — Криволак и на разсчмване разрушиха гара Криволак.

113. бригада с 9 батареи се държеше на двата брега на р. Вардар при Демир-капия.

На 21. преследващите наши части достигнаха линията: с. Петрово (6 клм. западно) с. Тремник, с. Вешено, в. 800, с. Кошани, с. Пепелище, с. Бистренци, с. Градец (3 клм. северно), а части от конната дивизия този ден заеха гр. Битоля.

На 22. преследването продължи кжм Демир-капия. Удово, с. Петрово, с. Габрово, с. Иберли, с. Корешница и вечерта се достигна линията с. Радне, с бой се зае височината с. и. от с. Безица, с бой с. Пржждево и с. Горна-Драчевица, с. Вэйшанци. 1. Македонска бригада се съсредоточи при с. Липа.

Преследването на 23. кжм линията Удово—Петрово—Бурлеао — Пардейци продължи така: 4. конна бригада кжм Гевгели, със заповед да не доближава гръцката граница, 7. дивизия по същите посоки, 5. дивизия през Демир-капу за Удово, 11. дивизия по левия брег на р. Вардар кжм Удово и по-източно в сръзка с 2 дивизия, която требваше

да атакува по двете страни на шосето с. Костурно—Дойран. Вечерта частите достигнаха: 4. конна бригада западно от с. Петрово, 7. дивизия с бой зае с. Петрово, с. Габрово и с. Горна Драчевица; 5. дивизия с бой зае Корешница и с. Горна Драчевица и влезе в свръзка с 7. и 11. дивизии; 11. дивизия с бой зае с. Бистринци, а 3. Македонска бригада не можа да напредне към с. Градец.

През нощта на 23.—57. дивизия изпразни позицията при Демир-капия и разруши тунела и моста при 113. клм. През това време 243. бригада беше в контакт с нашите войски при с. Градец, 8. бригада от 122. дивизия се съсредоточи при с. Мировче и с. Петрово, дето беше атакувана от 7. и 5. дивизии, и под прикритието на 57. дивизия (113. и 114. бригади) се съсредоточи при Удово.

На 24. войските на генерал-майор Гешов се подчиниха направо на командувачия 2. армия, за достигане единство във водене на операциите. Требваше през този ден 4. конна бригада да охранява десния фланг на 7. дивизия около с. Острово, а тая последната да отиде в тил на противника и му пресече пътя на отстъплението; 5. дивизия да настъпва на юг и с артилерийски огън да съдейства на войските по левия бряг на Вардара; 11. дивизия енергично да атакува по посока на Удово и го заеме, а 2. дивизия да атакува главно по посока с. Плавущ, с. Калково, с. Терзели и на юг. Пристигналата 1/7 бригада (13. и 26. полкове), която беше в разпореждане на командувачия армията, се придаде към дивизията си и следваше с десната си колона, а Македонската дивизия трябваше да даде в поддръжка на Тракийската дивизия първата си бригада, която през с. Конче, Струмица трябваше да отиде на крайния лев фланг, на разположение на 2. армия.

Вечерта частите достигнаха: 7. дивизия — източно от с. Габрово и с.-и. от с. Петрово, 5. дивизия атакува противника при Демир-капу, а 3. Македонска бригада атакува северно от Градец, вследствие на което противникът бързо отстъпи и части от Македонската дивизия заеха линията с. Корешница — с. Иберли; Тракийската дивизия атакува и след горещ бой зае Каялийските и Злешовските висоти и в. Голаш, а втората бригада настъпи към Удово и Градец, обаче не се достигнаха решителни резултати — пробиване неприятелските линии и заемане ж. п. линия.

На 25. от бългурска страна се развиха напълно операциите, целящи обкръжването и пленяването на англо-френците. Последните ясно съзнаваха това и окончателно решиха да напуснат местността от Градец-планина до гръцката граница и да се прикрият зад нея. През нощта те напуснаха позициите при Градец и разрушиха ж. п. мост при гара Удово.

На 26.—8. бригада от 122. дивизия беше при с. Петрово, на левия французки фланг, в центъра беше 157. дивизия на южния брег на р. Козлу-дере, десния фланг съставляваха англичаните от с. Дебели до Дойран. 243. бригада от 122. дивизия и 57. дивизия бяха във втора линия от с. Негорци до с. Чернище.

Българските полкове вече заемаха с. с. Серменли, Давидово, Мировче, Терзели, Брайковци, Валандово, Удово, Чалжкли и Татарли.

На 27. нашите войски атакуваха центъра на противника — 156. дивизия, и той беше заставен да отстъпи за с. Балинци, а през това време 243. бригада се стремеше да препятствува на обходното движение на 7. дивизия към с. Горничет.

През нощта срещу 28. французите отстъпила на линията: с. с. Кара-Оглулар, Смоквица. На този фронт през деня на 28. нашите войски атакуваха при с. с. Хасанли, Фурка, Смоквица, Милетково. Противникът се възползува от падналата мъгла през деня на 29. ноември и продължи отстъплението си. Това обстоятелство му способствуваше, като използваше дневната светлина, с по-малко умора да спаси повечето материали. Последна 243. бригада отстъпи при Гевгели, като при с. Смол в гръцка територия се намираше осмата бригада от 122. дивизия.

156. дивизия се съсредоточи зад 122., а 57. се спрем южно от гр. Дойран, за да прикрива товаренето на тренове на две от четирите английски бригади, които бяха взели участие в боевете срещу 2. дивизия.

7. Нашите войски стигат гръцката граница. Същия ден нашите войски заеха гр. Гевгели, с. Богданци, в. Кала-тепе, гр. Дойран, с. Хасанли, с. Курт-Хамзали на 2 до 3 километра от гръцката граница, без да могат да преследват южно от нея.

По такъв начин всичките войски на генерал Сарай се оттеглиха в Гърция. Клеците, които втората армия беше подготвила на англо-французите, се затвориха в празно пространство зад тях.

Французите оказваха по-големо съпротивление от англичаните при задържане нашия натиск. За да обезпечат товаренето на материалите на гарите Гевгели и Дойран, те заемаха ред ариергардни позиции, особено по десния брег на р. Вардар от Удово до Гевгели.

Обстановката беше много благоприятна за нас, но липсата на планинска артилерия в състава на 7. дивизия попречи на плана да се отрежат отстъпващите от Гевгели, а поради планинската местност, полската артилерия не можеше да се движи, вследствие на което тази дивизия не

разви необходимата за слушая бжрзина и не можеше успешно да отбива французките ариергарди.

Несбиването, от друга страна, на оставените ред ариергарди по левия бряг на р. Вардар, които прикриваха изтеглянето на войските, от р. Черна и Криволак, попречи да се отрежат по-големи противникови части и да се пленят повече материали.

Войските ни действаха енергично въпреки голямия студ и лошия терен, но, за жалост, малко се ползуваха от обходите, които единички донасят решителни резултати.

Французите умело отстъпваха, действаха твърде решително и даже рискувано с ариергардите си и благодарение само на горните обстоятелства, те можаха да изкубнат главните си сили. По фортификационните работи и многото бойни и хранителни припаси, които изоставиха, бжлгарските войски заключиха, че англофренците действително сж мислили джлго и сериозно да се сжпротивляват, а по разрушенията, направени при отстъплението — че не мислят да се връщат. Противникът беше разбит и отстъпи доста безпорядочно, като понесе значителни загуби в хора и материали.

Да се премине гржцката граница и преследва противника до Солун не се позволи, по сжображения не военни, а политически. Ето защо преследването продължи само до границата и бжлгарските полкове получиха заповед, да не се приближават повече от 2 клм. до нея.

Англичаните се готвеха вече да напуснат Солун.

През времето, когато французите отстъпваха, в Солун пристигнаха обещаните 4 английски дивизии. На 22 ноември само 11 баталиона от 22, 26, 27 и 28 английски дивизии и по-голямата част артилерия не сж дебаркирали. На 23 генерал Сарай е предупреден, че параходите, още натоварени в пристанището, нема да снемат на брега войските, а след това английското правителство решило английските войски окончателно да напуснат гр. Солун.

На 1 декември дебаркирането започна отново и в края на отстъплението всичките 5 английски дивизии, назначени в сжстава на Източната сжглашенска армия, без част от артилерията, беха слезли в Солун. Обстоятелството, че англичаните беха решили да опразнят Солун, повлия значително за отпадане духа в французската армия.

На 6 декември генерал Сарай с трите французски дивизии заемаше зоната, която трябвахе да укрепява с два предни отряда в Кара-суле и Кукуш.

8. Гржцките мизерии. Още с слизането на пжрвите сжглашенски части в Солун, крал Георги смени Венизелоса от поста министър-председател, въпреки мнозинството,

което той беше получил в изборите. Политиката на новия кабинет на Заимис официално беше „благосклонен към сжглашението неутралитет“. В сжщност им се правеха постоянни пречки, придружени с най-голяма гржцка любезност, с цел да се спжва свободата за действие на войските. Задржжаха телеграмите, запрещаваха да си поставят безжичен телеграф, сжсхваха сжглашенските телеграфни линии, подслушваха разговорите по тех. За биваци на войските определяха най-блатистите и мочурливи места, изложени на артилерийски огн от гржцките артилерийски казарми, запрещаваха да се наемаат здания и квартири в града, реквизираха превозните средства, за да не си служат сжглашенците с тях, не даваха болниците, разполагаха свои части по пжтищата, за да пречат на движението до пристанището. Всички вжглища и празни вагони гржците изпращаха в Драма, за да не сж под ржка на французите.

При отстъплението нарочно задржстваха гарите и рамките, за да се увеличи времето за маневриране, вследствие на което 80 клм. от Солун до Гевгели треновете изминаваха за 12 часа. При отстъплението от Криволак гржците нарочно на два пжти направиха уж случайни дерайлирования, разбира се без загуби в хора, за да спрат редовното движение на пжлните французски тренове.

След сменяването, в началото на ноември, на Заимис сжсж Скулудис, този последният заяви, че ако англофренските войски се завжрнат в Гржция, отстъпвайки от Черна и Криволак, те ще бждат третирани според правилата на международното право, т. е. ще бждат обезоржжени.

В Солун гржците джржжаха 3. корпус, а с 1. и 5. корпуси вече ги обкржжаваха вероятно, за да оставят свобода на действие на сжглашенците само между р. Вардар и мерициана, минаващ през Кукуш. По този начин, след като беха допуснали да бжде нарушен неутралитетът им с дебаркирането в Солун, гржците биха допуснали да стане сжщото и от север, а те да присжтствуват на боевете без да се намесят.

Когато източната армия започна организирането на укрепления лагер в Солун, гржците протестираха против това „флагрантно нарушение на гржцкия неутралитет и територия“. Разбира се, че вече немаше кой да ги слуша и за сигурността на войските си сжглашенците беха длжжни да вземат всички вжзможни мерки, като най-напред си организируют един добре укрепен лагер.

9. Солун укрепен лагер. Пжрвата половина от програмата беше вече завжршена. Французите и англичаните сжсредоточени заграждаха Солун, който сега требаше добре да се укрепи.

Английските линии се строяха на 10 км. от града, но с намерение да се изнесат до Лангаза, щом пристигнат нови части. Французите разположиха 57. дивизия от двете страни на р. Галик, а 156. и 122. дивизии разположиха до р. Вардар.

Англичаните строяха дълги линии с цела серия от упорни пунктове. когато французите, по принцип, строяха пунктове за отделения, взводове и роти, взаимно фланкиращи се, поддржани отзад от аналогични постройки, образуващи поддржка на първите и обстрелващи интервалите между постройките от първата линия. Зад тази линия се построяваше втора линия.

В края на 1915 година лагерът беше вече доста солидно укрепен. Колко би се съпротивлявал той, не можем да кажем, защото българската армия никога не го атакува. В момента, когато ние требваше да продължим преследването, спрехме се, дадохме възможност на врага да се окопите, англичаните да се повърнат на първото решение да стоварят войски в Солун, след като беха вече си тръгнали. Българските войски не преминаха границата, за „да не дразнят гърците“ и да се удовлетвори германската политика.

Ние знаехме, че германците немаха интерес да се свърши войната в Македония с нахвърлянето на противника в морето и завземането на Солун. По такъв начин, напусналите Македония сръбски войски щеха да отидат на западния фронт, а българската армия не би отишла да се бие в Франция. Днес това открито ни се казва от началник-щаба на германската армия генерал Лудендорф.

Действително през ноември и декември 1915 год. времето беше лошо, немаше пшеница в тила ни, ж. п. линия беше разрушена, прехраната беше трудна, но войските, от друга страна, беха жадни за бой и след достигнатите успехи против сръбската армия, след прогонването на англофренците, окуражавани от пристигането на германските части, биха преследвали най-успешно отстъпващия противник и заели Солун.

Тогава фронта щеше да се съкрати и вместо войските да изнемогват в планините, биха се организирали в Солунското поле, дето и климата и прехраната биха били по-добри, отколкото в планините, които образуваха политическата граница между Гърция и Сърбия.

За действие в Солун Сръбленците имаха 5 английски дивизии, 4 от които беха в укрепения лагер и 3 французки, последвани от една четвърта, която се организираваше.

Каквито и да бждеха в бъдеще събитията, требваше да се държи сметка, че Солун беше вече обрнат в укрепен лагер. Сръбленците разрушиха всички мостове по ж.

п. линии в гръцка територия, водещи за Солун и вжн от техния укрепен лагер. Разрушиха моста и всички сжоржжения при гара Килиндир, големия мост на р. Струма, моста между гара Хаджи Юнус и Хърсоно. Към 1 януари 1916 година вече тренове не дохождаха на гара Дойран, факт, който показваше, че ж. п. съобщения по линията Серес, Дойран, Килиндир сж прекъснати.

Гръцките войски не позволяваха на французките шасйори да разузнават към границата, а понеже нашите не требваше да я преминават, контакта между противните войски беше изгубен. Гръцките погранични войски беха останали да охранват границата си. Тук те служеха за двойни шпиони, защото често ни дваха сведения за положението на сръбленската армия, а от друга страна донасяха в Солун онова, което узнаваха за нашата армия. Положението на тия войски, разхвърлени по границата, след прекъсването на ж. п. съобщения се много затрудни, понеже немаха възможност да си подвозват храната.

Некои от тех говореха явно, че само настъплението на германските войски ще списи Гърция от чуждото нашествие в тяхна територия, нашествие, което им причинявадо големи щети. От друга страна пжк дезертиралите българи от Македония, взети войници в гръцката армия, казваха, че гръцките офицери говорили, какво България не трябва да съществува като самостоятелна държава, и че гърците требвало да се бият с нас, за да ни унищожат. Тези двойни чувства ясно показваха, че един ден бездруго Гърция ще се нареди до нашите противници и ще започне съвместно с тех борбата против българската армия. Политическите борби, които ставаха в Гърция, беха от естество да се разберат до къде могат да докарат събитията.

Че трябва да се преследва източната сръбленска армия, чувствуваха всички началници и войници. Здравия разум подсказваше, военни съображения налагаха това, но нищо не можа да застави нашето правителство, да поеме отговорността да се пренесат операциите в гръцка територия.

След като неколнократните опити да се склони германското правителство да се навлезе в гръцка територия не доведоха до никакъв край, заповеда се на нашите дивизии да се спрат, да се укрепят, за да сж крушат врага и запазят отечествените граници.

10. Избиране позиция по границата. Така се постави началото на оная позиция, която в историята е известна под името „Южен фронт“.

Всичките позиции, които българската армия зае на южния фронт през 1915 година и началото на 1916 година,

сж по самата граница, установена в Букурещ между гръцкото и сръбското кралства. Нам се наложи да почнем проучването на позициите, на които щехме да срещнем бждащите атаки, идещи от юг.

Описание на района в долината на р. Вардар. Понеже в по-нататъшното изложение ще описваме действията и боевете, станали в долината на р. Вардар до Дойранското езеро, ние ще разгледаме подробно именно тоя район.

Избраните позиции междур. Вардар и Дойранското езеро, в свръзка с позициите на десния брег на р. Вардар, прикриват тажрде важната стратегическа посока по долината на тая бжлгарска река.

Тия позиции отстоят само на 70 клм, от Солун, при най добри съобщения и терен, по които могат да се движат големи армии, поради това позицията, като изходно положение за активни действия от наша страна, внушава една постоянна опасност за сигурността на базата на сжглашенската армия.

Позицията прегражда долината на р. Вардар, през която преминуват и се съсредоточават най важните съобщителни артерии-вжзли на съобщенията, както от вътрешността на Царството така и откъм Солун, а именно:

А) От вътрешността на царството:

1. Ж. п. линии София (Берлин—Виена) Ниш—Скопие—Гевгели за Солун.

2. Шосейните пътища:

а) Ниш—Скопие—Градско—Удово—Гевгели за Солун.

б) София—Царево село—Щип—Струмица—Дойран—Кукуш за Солун.

в) София—Горна Джумая—Пехчево—Струмица—Дойран.

Б) От баата на сжглешенската армия.

1. Ж. п. линии.

а) Солун—Кара-Суле—Гевгели за Скопие—Ниш.

б) Солун—Кукуш—Килиндир за Дойран.

в) Кара Суле—Килиндир.

г) Тесноколейна Кукуш—Сневча.

2. Шосейни.

а) Солун—Дойран, 70 клм.

б) Кара-Суле—Дойран.

в) Аганово—Бохемица—Кара Синанци.

Освен това, тия позиции, при централното им положение в южния фронт, придобиват също важно стратегическо значение по отношение участниците си на изток и запад по целия южен фронт, като прикриват някои важна съобщителни линии, водещи в тила им.

Благодарение на това големо стратегическо значение, което имат тия позиции, те винаги беха важен обект при активните действия на източната сжглашенска армия.

Местността между левия брег на р. Вардар и Дойранското езеро на изток, а на юг до Арджанското езеро, е силно хълмиста.

Районът е изпжлнен с западните и ю. з. разклонения на големия гребен, спускащ се от в. Висока-чука (1150 метра), който връх образува точката, дето се събират трите граници от 1913 година на Беласица-планина.

Реката Чинарли дере разделя района на две половини: западната се събира в най-висока точка южно от с. Фурка на в. Фурка (451) и, като се простира до река Фурка-дере, продължава в западна посока до р. Вардар, като образува ред височини, най-издигнатата от които е 50 м. над морското равнище.

Юго-източната половина е ограничена между р. Чинарли-дере и Дойранското езеро с най-високи върхове Джб и Кала-тепе и е силно хълмиста. Орографическият вжзел на този район е в. Джб, който като най-висок (693 метра), командва всичката околна местност, затова има най-големо тактическо значение.

Склоновете на в. Джб стржмно се спускат на запад и изток, а по-полегато към юг. В югозападна посока от в. Джб се отделят височините, които изпжлват пространството между Чинарли-дере и Селемлийската река (Долина Вера) в гръцка територия. Тия височини запжлват пространството между с. с. Палиорка. Побрег, Стояково и Богородица на север и с. с. Деведжели, Селемли и Мачуково на юг. Този гребен от ред височини ограничава на юг разливването на р. Чинарли-дере, която в долното си течение при вливането в р. Вардар образува низината между с. с. Гявата, Богданци, Стояково, Богородица, с Стояковското и Богородичното блато.

В южна посока в. Джб образува последователно понизки висоти, които са съединени с седловини. Така че масивът Джб има форма на един гръбнак, с обща посока от север към юг.

Най-важният гребен, който се отделя от в. Джб, е този, що отива в ю. и. посока, преминава към с. Долджели и южно от него се разделя на два клона: единият, но към продължава до с. Килиндир, а другият със своите разклонения достига до Арджанското езеро. Този последният е по-висок и е най-добър достъп към в. Джб.

Поради своето командно положение, в. Джб добива особено тактическо значение в този район и за двете страни. Както ще видим по-после от станалите тук боеве през 1916, 1917 и 1918 година, и противника му даваше същата преценка.

На изток от в. Джб до Дойранското езеро се простира друг гребен, с най-висок връх Кала-тепе (608 м.). Този гребен с полегати спускове на юг образува добра позиция за отбраната на участъка от в. Джб до Дойранското езеро.

Част от западните, северните и източните склонове на в. Джб сж покрити с млада и гжста гора, която затруднява действието на войските вжн от пжтищата. Вжрхът Кала-тепе представлява конусообразна скалиста висота, която стржмно се спуща кжм север и запад, а кжм изток чрез ред постепенно снишаващи се хжлмове достига до Дойранското езеро. Тия хжлмове изпжлват целото пространство от Кала тепа до езерото и от с. Кара-Оглулар до гр. Дойран и южно от него, като образуват множество долове и долинки с стржмни склонове. Местността е гола.

Вжрхът Джб се издига над езерната повжрхност на 548 метра, а в. Кала-тепе, по низжк от него с 87 метра, надвишава тая повжрхност с 461 м.

Води. Дойранското езеро — 145 метра над морското равнище — има почти кржгла форма с радиус около 3,5 км. Не препятствува на артилерийския огжн, насочен ъот източния брег по позиците на западния.

Река Вардар протича от север на юг. При джждовно време е пжлноводна и буйна. Тя е препятствие за сжобщаване на позиционните участжци, разположени по двата брега. С пехотен огжн се бие от единия брег на другия.

Единствената по-значителна рекичка, която протича през участжка, е Чинарли-дере, която преди вливането си в Вардара се разлива и образува Богородичното и Стояковското блато.

През пролетта в разни посоки текат малки ручеи, които лете почти пресжхват.

Водата за пиене се взема от чешми и кладенци, които лесно се устройват, поради наличността на подпочвени води на малка джлбочина. През летото водата значително намалява.

Климат. Климатът е топл. През летните месеци — юли и август — горещините биват тжврде големи и на слжнце температурата достига 60° Ц. и повече, вследствие на което се развива болестта малария в разните си видове. Дойранското и Арджанското езера, река Вардар и блатата, образувани от Чинарли-дере, са гнезда за развитието на комарите.

Лете джждове почти не ваят, вследствие на което поради горещините и песжчливо-каменистата почва растителността рано изсжхва, пасбища нема, та прехраната на добитжка трябва да става изключително с подвоз от тила,

Зимно време вжрлуват силни, студени ветрове, които през януари и февруари наваяват големи преспи сняг.

Населени места. Населението в района почти е изчезнало от двете неприятелски минувания през него. В настжплението си противникът го ограбва, в отстжплението го забира с себе си.

Град Дойран, на източния край на езерото, е сжжжршено напуснат, разрушен и няма никакво военно значение.

Селата Ходжа Обаси, Чинарли, Паййорка, Волован, Гйокчели, Чаушли, Богданци, Побрег, Стояково, Богородица — сж без военно значение. Постепенно сж напуснати от жителите и служат само за тилевите части.

Селата Кара-Оглулар, Воловц, Хамзали и Хасанли — сжжжршено развалени. Само с Фурка, понеже е вжн от неприятелския огжн, е запазило част от населението си и служи за щабове и тилни части.

Това сжстояние на населените пунктове говори за трудностите, които срещаха частите в разквартируването си и използване местните средства за прехрана.

Пжтища. При дохождането си частите намериха малко пжтища за сжобщение в района, сжжжршено недостатжчни за да обезпечат заемаването, устройването и отбраната на позициите. Сжществуваша само шосетата: Струмица—Дебели—Дойран и Чинарли—Богданци—Гевгели.

Останалите пжтища, които сжединявиха селата, бежа неудобни за военни нужди, понеже минуват през големи стржмнини, и сж тесни, неудобни за движение даже на селски кола, тжй като населението си служи повече с товарен добитжк.

С поправката, разширяването и избягването на височините, пжтищата можеха лесно да станат напжлно удобни за движение на войски и тежести в всеко време, тжй като макар и да не се постилаха с чакжл навсякжде, но понеже платното им беше тжврдо и песжчливо — немаше да се разкалват в джждовно време.

В това направление частите требваше да работят упорно, паралелно с устройството на позицията и натрупването по нея материалите и бойните средства, необходими за отбраната и срещу добре водените и богато снабдени противникови атаки.

11. Пжрвоначално 2. пех. Тракийска дивизия заема участжка от р. Вардар до Дойранското езеро. След спирането на границата, до края на м. декември участжкът от р. Вардар до Дойранското езеро се заемаше ът частите на 2. пех. Тракийска дивизия, които се разположиха в квартиробиващи по селата и се охраняваха с стражеви застави и постове. Без знанието на своето начальство, наши смели патрули се промжкваша през границата и навлизаха в гржчка територия. Понякога това навлизане би-

ваше допущано от гръцките погранични войници. Смелите разузнавачи не успяха да срещнат противника, защото той беше далеч от границата.

Част от гръцките войници, упоени от миналите си леки успехи и фанатазирани от своите началници, пазеха заграбената от тях българска земя и не допускаха навлизането там на наш войник. Другата част, виждайки че тя не е гръцка, а българска, я считаха дотолкова само своя, доколкото им се внушаваше от началниците. Ако явяването на наш войник в гръцка територия тия последните сж считали за малко неудобно пред риска да бъдат наказвани, затова пжк, сжз-навайки нашето право, не сж пречили на родолюбивите, патриоти-българи, които в Букурещ беха откжнати и хежр-чени в ново робство, да се явят и донасят ценни сведения за противника.

В някои случаи самите гръцки войници шпионираха сжглашенските войски, — оботоятелство, което не можеше да остане скрито за техните разузнавателни органи. В такива случаи те вземаха ясни и недвусмислени мерки против гръците, като им правеха всички възможни пречки в продълствието и по тоя начин ги заставяха да се отдржпнат и освободят фронта на двете борящи се доблестно страни. Така поставени между двата фронта, винаги подли, сервилни, двойни шпиони, тяхното оттегляне най много щеше да ползва нашата армия. Тогава шпионирането ни щеше да намалее, разузнавателните ни органи и патрули смело и безпрепятствено щеха да се отдадат на своята работа, а най-главното: полковете щеха да дойдат на самата граница, да се укрепят на най-добрите и удобни пунктове. Тогава щеше да стане ненужно запрещението да се джржим на два клм. от гръцките постове, с цел да не дразним гръцката армия.

Да се започнат в скоро време нови боеве, нашето главно командване не очакваше, защото окончателно се више, че Германия не се сжгласява да се навлезе в Гърция.

Да ни атакуват сжглашенските дивизии в близко бъдаще, сжщо не бе вероятно.

Нашите войски се спряха и започнаха борбата с лишенията, които сж спътници на всяко бжрзо движение на голыми войскови маси.

Железопътната линия по долините на р. Вардар и Морава беше разрушена на север от Враня от сжрбите, а южно от Градско — от французите. Да се подвозва по нея необходимото количество храна, фураж и пр. не можеше. Оставаше да се използват другите шосейни сжобщения, които от София през Кюстендил и Дупница водят през Струмица за Дойран и Гевгели.

Превозването на грамадните количества необходими материали и храни за една цела армия, сжстояща се от

4 пех. дивизии, каквато беше 2. армия, с всичката им артилерия, и други служби, по шосе, посред зима, и то не с камиони и омнибуси, а с обикновени селски кола, запрегнати с волове, е въпрос труден и едва разрешим. Затова и всички усилия, положени от отговорните началници и органи, не беха в сжстояние да отстранят лишенията, които неминуемо трябваше да почувстват бойците.

Районът, в който пжрв начално се натрупаха много части, беше изтощен от сжглашенската армия. Всичко, каквото можеше, тя бе използвала, а при отстъплението си унищожила останалото.

Кжм средата на м. декември, само 15 дни след пристигането на нашите войски в района Удово, Гевгели. Дойран и Костурино, те почнаха да тжрпят извънредно големи лишения от хранителни припаси и фураж. Конете и другият добитък, не хранени почти, с нищо не възстановили силите си от джлгите и мжчителни несподи при лошо време, започнаха да мрат. В това отношение положението беше критическо и не можеше с нищо да се помогне освен с бжрз подвоз на фураж и брашно откжм Дупница и Радомир. Този подвоз можеше да стане или по шосетата за Струмица или с тренове до Велес. По линията не беха, обаче, поправени още всички разрушения, средствата, с които разполагаше 2. армия не беха достатъчни, затова необходимо беше веднага да се помогне от тила с други средства.

Требваше да се изпращат редовно 50—60 вагона дневно храни по железницата до Удово, щом това бжде възможно, а докато се осигури подвозът по железницата, да не се прекратява тоя по обикновените пжсища, макар и с нашите пжработни средства.

За една добре обучена и дисциплинирана армия, щом почнат военните действия, е необходим само добре организиран тил, който да може да задоволява своевременно всички нужди от храна, облекло, материали и бойни припаси, както и да евакуира всичко ненужно за армията в вътрешността. Тогава борците всекидневно и осезателно ще бъдат в контакт с отечеството, което се явява база за военните действия.

Незначителното количество запас от хранителни и фуражни припаси, складиран в началото на мобилизацията в Радомир, много далеч от границата; примитивните превозни средства; липсата на местни продукти; бжрзото напредване на армията, с което се отдалечаваше от базата си; натрупването на 4 дивизии в едно малко пространство; трудният терен и лошите пжтища; неподготвеността на персонала в тиловите учреждения; липсата на храни у местното население, — всичко туй беха причините, които разстройваха тила и причиняваха страдания на войските.

Взетата мерка да се закупва каквото може, да се организира и използва плячката, останала от противника, до-некъде облекчаваше трудностите при продоволствието в първо време. Все тжй затруднено беше прехранването на войските в долината на р. Вардар чак до 11. януари 1916, когато, за обща радост, пристигна на гара Удово, при самите войски, първият трен с брашно и фураж. Това обстоятелство извънредно много подобри продоволствието и вече беше излишно да се изпращат някои части на север, за да се хранят по-добре, както това се проектираше.

Не само че прехраната се осигури за частите, но даде се и по-голема свобода за действие на висшите началници в комбинирани на войсковите единици.

В това си положение, частите требваше усилено да работят по укрепяването на позициите, за да срещнат там сжщия враг, когото тжй смело сжкрушиха и прогониха от пределите на Македония.

Първоначално се укрепяваха позициите от река Вардар, през с. Гявато, гребените северно от Богданци, височините южно от с. Фурка, с. и. от с. Побрег, в. Джб, в. Кала-тепе, гр. Дойран до брега на езерото.

Частите на 2. пех. Тракийска дивизия, под началството на генерал-майор Гешов, в навечерието на 1916 година бежа разположени така:

1. Втора бригада — полковник Чаракчиев, 9. Пловдивски и 27. Чепински полкове — 9 пех. дружини, 12 полски и 6 планински с. с. орджия, 8 картечници, една рота пионери и половин полицейски ескадрон — в района на гр. Дойран, с. Палйорка.

Тази бригада охраняваше участжка от р. Вардар — моста при гр. Гевгели, през с. Силимили, с. Деведжели до гр. Дойран, по брега на езерото до северно от с. Кара-Оглулар, като линията на охранението ѝ е на 2 клм. северно от граничната линия. Укрепява участжка от гр. Дойран през в. Джб до с. и. от с. Побрег включително.

Щабатжт на бригадата е в манастира Палйорка.

2. Първа бригада — полковник Цветков, 21. Средногорски и 44. полкове с 7 пех. дружини, 12 полски с. с. орджия, 8 картечници, една погранична рота — в района село Хасанли, Кара-пазарли, Сяндюкли, като охранова участжка северно от с. Кара-Оглулар до К. 610.

Тази бригада укрепява участжка от Дойранското езеро до К. 610 включително, с фронт на изток и юг.

3. Трета бригада — полковник Козаров с 28. Стремски и 43. пех. полкове, 9 дружини, 12 полски с. с. орджия, 8 картечници — в района на с. Фурка, Ходжа Обаси, Побрег, Стояково, Кованец.

Бригадата укрепява височините северно от Богданци, ю. и. от с. Стояково с входящия гребен на запад към р. Вардар, и височината южно от с. Фурка.

Щабатжт на бригадата — с. Чаушли.

4. Първа бригада от 11. Македонска дивизия, под командата на полковник Колев 1. и 2. Македонски полкове и 4. погранична дружина — в района на с. с. Долна и Горна Собра, Бахче, Орманли, Каяли, Мемишли, като охранява участжка от с. Юрганджели до К. 1075 — Висока-Чука — на Беласица планина, която висота и укрепява.

Щабатжт на бригадата — в с. Горна Собра.

Тилните учреждения и служби заемат района на с. с. Раброво, Костурино, Струмица, Дебели, Валандово.

Да се започне интензивна, планомерна и продуктивна работа по укрепяване на позицията първоначално беше трудно. Противникжт не безпокоеше нашите войски. Обзет от мисълта, че ние ще го преследваме към Солун, той бързо устройваше укрепления си лагер. Само неприятелски аероплани често прелитаха над нашите позиции и всеки ясен и удобен за въздушни наблюдения ден бе използван от тях. Тия грамадни птици, разперили криле и виещи се над войските, първоначално действаха доста стеснително на войниците, защото с пущаните бомби причиняваха често и загуби. Но при сжзнанието, че трябва да си изградим една солидна позиция, дето да срещнем враговете на почти обединеното отечество, — това нямаше абсолютно никакво значение.

Първоначално успехжт в укрепяването ни беше слаб, защото ни липсваше опитност, метод в работата и необходимите средства.

Железнопътните сжобщения се поправяха, превозваха се инструменти и материали, строяха се нови ж. п. линии, подвозваха се хранителни и бойни припаси, правеха се пътница в тила.

Там, дето шеха да се решават сждбините на цели части, а заедно с тях и тия на народа, там, дето шеха да се приложат най-разрушителните средства, които човек е можал да изобрети, за да унищожава противника си, за бързина не можеше да се мечтае, или по-право, бързината щеше да бъде обратно пропорционална на стойността на сжздаденото.

Всички бойци чувствваха, че на тия позиции ще се разиграе оная вечна борба, която се води между артилерията, като представителка на атаката, и фортификацията — представителка на отбраната. Тия две сили шеха отново да се срещнат. Беласица и Кожух планина от висините си шеха да наблюдават борбите между буйния Вардар и гладкото тихо Дойранското езеро и да се очудват на борческия дух на човека.

Какво може сама позицията да направи? Ноже ли фортификацията сама да се бори, ако нема кой да я оживотвори и да ѝ вдъхне корава душа? Естествено, че без човека, който в фортификацията търси средство да засили съпротивата си срещу разрушителните противнокови снаряди и като разстрои редовете му, с запазени сили и дух да го преследва и добие, никоя позиция нема абсолютно никакво значение.

Тук този елемент беше на лице. Българските войски, достигнали до гръцката граница, бодри и жадни за борба, подхранвани единствено от горещ патриотизм и любов към ближния, бежа готови да се заловят за гиганска работа, да строят солидни позиции, упорно да ги отбраняват и тук да спрат всички опити на неприятеля да навлезе в българските отечествени земи.

12. Пристигането на германските части на фронта от р. Вардар до Дойранското езеро. На границата имаше съсредоточни достатъчно български полкове, затова не се чувствуваше нужда от нови подкрепления.

Германските войски, които действуват винаги методично, след привършване на операциите в Сърбия и на Косово-поле не се спуснаха веднага на юг и не се изложиха на лишения. Те се задържаха по ж. п. линия и едновременно с поправката ѝ, слизаха по долината на р. Вардар.

Едва на 27 декември, един месец след прекратяване на боевете, при Дойран — Гевгели, се заговори, че 4 германски корпус ще дойде през Велес, Щип, Радовиш за Струмица, с цел да заеме участък от позицията по долината на р. Вардар.

В края на м. декември, Главнокомандувачият заповеда да се направи прегрупиране на войските за следващите срещу съглашенците опозиции. Според това прегрупиране се формираха следните армии:

1. Първа армия — генерал-лейтенант Бояджиев — в състав: 3. п. Балканска, 8. п. Тунджанска, 9. п. Плевенска и Конната дивизия, също и отряда на германския полковник Зомерфелд (един п. полк с 3 батареи) — с задача: а). Една бригада от 3. дивизия да остане в Прищина и Призрен за охрана на тила и за окупация; б). 8. п. Тунджанска дивизия с една бригада да охранява албанската граница на линията Дебър — прохода Бабия, водещ за Елбасан, а с другите две бригади требваше да охранява фланга на армията при едно евентуално настъпление към Солун, като държи достатъчно резерв около гр. Битоля и гр. Ресен; в). 9. п. Плевенска дивизия, две бригади от 3. п. Балканска дивизия, отрядът Зомерфелд и с Конната дивизия към 10 януари

1916 г. требваше да бъдат съсредоточени около Битоля — Прилеп и готови за действие.

2. 11. германска армия — генерал Галвиц — в състав: 5. п. Дунавска дивизия, 4. резервен германски корпус и 210. германска сборна пех. бригада да се разположат в района на 2. българска армия.

Тия две армии от 7. февруари требваше да влезат в подчинение на фелдмаршал фон Макензен.

3. Втора българска армия — генерал-лейтенант Тодоров — в състав: 2. п. Тракийска, 7. п. Рилска, и 11. п. Македонска дивизии, 1 Конна бригада, 1. и 3. тежки артилерийски полкове — да се съсредоточат към 10. януари с 7. и 11. дивизии, конницата и артилерията в района Игуменец — Петрич — Мелник — Св. Врач. В последствие щеше да се придаде и 6. п. Бдинска дивизия.

2. п. Тракийска дивизия, след смената ѝ с частите от 11. германска армия, требваше да се съсредоточи в района северно от Дойранското езеро, между гръцката граница и шосето Струмица — Дойран, като бъде готова при заповед да настъпи през Дува-тепе и Будково в долината на р. Струма. За тия действия дивизията щеше да получи поточни упътвания.

2. армия и за напред оставаше непосредствено подчинена на Главнокомандувачия.

4. п. Преславска дивизия си оставаше съсредоточена в Шуменско, дето формираше ядрото на 3. армия.

10. п. Беломорска дивизия охраняваше брега на Егейско море в Тракия.

1. п. Софийска и 6. п. Бдинска дивизии, съсредоточени в тила, оставаха в разположение на Главнокомандувачия. Генерал Галвиц, командувач 11. германска армия, проектираше да изпрати 4. германски корпус през Велес, Щип, Радовиш за Струмица. Поради трудностите обаче за прехранването, които съществуваха още към края на м. декември, необходимо беше предварително да се преместят през Струмица за Левуново — Петрич 7. и 11. дивизии, като предварително се обезпечат с храна и чак тогава да се спусне на юг германският корпус.

Вследствие на тия причини, реши се оттеглянето на давете наши дивизии да стане към 15. януари.

На 7. януари 5. Дунавска дивизия започна да сменява частите от 7. Рилска дивизия, като се подчини на генерал Галвиц, а от 14. януари отново остана подчинена на генерал Тодоров.

За да не се задържа повече пристигането на 4. германски резервен корпус, на 10. февруари беше заповедано, първата бригада от Македонската дивизия да остане в района на Тракийската дивизия, втората да отиде източно

от гр. Струмица, третата бригада да се събере около Петрич, като до 15. всички обози и артилерия се прехвърлят през Беласица-планина. След това време шосето Струмица — Удово щеше да се използва само от камионите, които беха пристигнали за подвоз на храни от станция Удово.

Втората дивизия, след като се смени от 4. резервен корпус, който ще заеме района между р. Вардар, р. Козлудере, шосето Дедели — Дойран, требваше да се съсредоточи северно от Дойранското езеро — източно от шосето Струмица — Дойран и билото на Беласица планина. Първата Македонска бригада в тоя случай, вместо да се съсредоточва в тила на 2. дивизия, требваше да се прехвърли през Беласица и отиде в долината на р. Струмица при дивизията си.

Тракийската дивизия требваше да охранява участъка от Дойранското езеро в свързка с 4. корпус до Високачука на Беласица.

7. Рилска дивизия на 23. февруари почна съсредоточването си в долината на р. Струма, което завърши след три дни.

Така подготвено пристигането на 4. германски резервен корпус, последният скоро смени частите от 2. Тракийска дивизия, като на 23. февруари вечерта той заемаше за отбрана работените до това време от последната позиции.

2. дивизия зае определения ѝ район и участък от позицията, като 1. Македонска бригада на 23. беше вече в долината на р. Струмица.

По такъв начин същия ден участъкът от р. Вардар до Дойранското езеро, охраняван и укрепяван цели 3. месеца от 2. дивизия, се повери на 101. и 103. германски дивизии.

Заели позицията, германците се заловиха да я укрепяват, като се ползуваха от поуците, които беха почерпили от боевете на западния фронт. Те работеха методично, упорито и неуморно, не жалеха средствата, с които беха богато снабдени.

Обаче те не останаха дълго време на тая позиция. Германските полкове не маха честа да я защитават срещу една голема неприятелска атака. През августовската офанзива българските тракийски полкове бранеха Дойранската позиция.

13. Германците си отиват. На тая позиция германските 101. и 103. резервни дивизии работиха самостоятелно точно два месеца. В началото на м. април излезлите от укрепления лагер французки части беха почнали да обстрелват доста уживено позициите ни по двата брега на р. Вардар. Фелдмаршал фон Макензен считаше, че противникът сериозно ще ги атакува и затова поиска от Щаба на действащата армия да му се даде 9. Плевенска дивизия,

която беше съсредоточена около Прилеп и Кафадар. Главнокомандуваният генерал майор Жеков заповеда на дивизията да се съсредоточи зад 4. резервен германски корпус.

През Марианската планина, при голем и проливен дъжд и голема умора, през втората половина на м. април, полковете от дивизията пристигнаха в долината на р. Вардар и се разположиха зад германците.

На командиря на 4. германски корпус беше подчинен началникът на 9. дивизия, генерал-майор Нерезов с щаба си, 2. бригада с 33. Свищовски и 34. Троянски полкове, 9. пионерна дружина, 3 полски и 4 планински батареи.

От гр. Скопие 57. полк требваше да пристигне в района на 11. армия и да остане в армейски резерв.

33. Свищовски полк се разположи в с. с. Чинарли и Черница, а 34. Троянски — в с. Чаушли. По тоя начин втората бригада в пълния си състав беше на Дойранския участък. Веднаж подчинени на германското иомандуване, естествено, беше удобно българските полкове да заемат непосредствено за отбрана позицията, а германските полкове да бждат освободени. И действително, веднага се заповеда 33. Свищовски полк да смени 41. германски, а 34. Троянски полк — 116. германски.

На 22. април 34. Троянски полк с две дружини зае в. Кале-тепе до езерото, с една дружина — Предната Дойранска позиция, в Кара-Оглулар остави една дружина в поддръжка, а 116. германски полк, освободен от отбраната на участъка, беше свободен да замине за Германия.

33. Свищовски полк по същия начин освободи 141. германски от позицията му, а в Черница остави една от дружините си в поддръжка.

Подчиненият под германско командване началник на 9. дивизия беше назначен за такъв на комбинираната дивизия в състав: 2/9. пех. бригада (33. и 34. полкове), 19. артилерийски полк (6 батареи), 9. артилерийски полк (3 батареи), 9. пионерна дружина и 9. Плевенски ескадрон. Германските части: 146. полк с 6½ батареи, 3 картечни отделения, една минохвъргачна рота, един прожекторен взвод и един ескадрон.

В армейски резерв беше назначена 1/9 бригада с 4. Плевенски полк, 17. Доростолски полк, 57. полк и 3 батареи от 9. артилерийски полк. Този резерв се използваше за построики на пжтища.

На 23. април началникът на комбинираната дивизия смени 103. германска дивизия на позициите ѝ и със своите полкове встъпи в командването на позицията на тая дивизия.

Щабовете на българските полкове се разположиха така: в с. Фурка щабът на дивизията и на артилерийската бригада, в с. Воловец щабът на 33. полк, в с. Чинарли,

9. пионерна дружина, в Дойран 34. полк, Смоквица — 4. полк, Мравенци — 17. полк, Волован — 57. полк, Воловац — 9. артилерийски полк, Палиорка — 19 артилерийски полк.

На 12. юни 57. български полк получи заповед да сменя на позициите южно от с. Палиорка 146. германски полк и сжия на 15. беше вече свободен да си заминие.

По този начин позицията от Дойранското езеро до долина Вера се заемаше вече изключително от българска пехота, така че началникът на 9. Плевенска дивизия беше вече не началник на комбинираната дивизия, а такъв на българската висша единица. Само 4. Плевенски и 17. Доростолски полк беа още в армейски резерв и на работа по пътищата в тила и по позициите на десния брег на р. Вардар. 58. полк, придаден в състава на други части в Мжленско, не се беше още присъединил към бригадата и дивизията си.

На 8. юли 17. пех. Доростолски полк смени на позициите вдесно от 57. полк германския 45. полк от 101. дивизия. По този начин от 10. юли командирът на 3. бригада пое командването на 57. и 17. полкове и се разположи с щаба си във с. Палиорка. Една дружина от 17. полк остана в дивизионна поддръжка. През нощта на 15. август 4. Плевенски полк смени на позицията вдесно от 17. полк 45. германски от 101. дивизия.

Така че към средата на м. август позицията от Дойранското езеро до р. Вардар се заемаше вече от 5. български пех. полка и само един германски (59.), непосредствено на левия брег на реката и получил названието Вардарски отряд.

14. Укрепяване на позицията. Укрепяването на позицията, започнато още с пристигането на границата, беше прекратено само за 20 дни, от 25. декември до 14. януари, понеже през това време главното командване проектираше настъпление към Солун. Но тъй като планът за такива действия не се реализира, войските започнаха най-солодно да се укрепяват, за да срещнат достойно врага.

За укрепяването на позициите първоначално се трасираха окопите и ходовете за съобщение, след което се пристъпваше да се изкопаят. На пресечена местност окопите не се трасираха в една непрекъсната линия, а в групи, като чрез ходове и подстъпи се съединяваха. Така организирани групи имаха силна взаимна огнева връзка и поддръжка.

Едновременно с окопите се започваше и построяването на изкуствените препятствия, чрез изплитане на непрекъсната телена мрежа в разна широчина — 6 до 15 метра, а изложените и опасни места до 2—3 подобни ивици.

Когато работата по построяването на окопната система беше вече достатъчно напреднала — средата на м. април — започна се трасирането и работенето на наблюдателните пунктове за пехотните началници, артилерийските командири, окопните наблюдатели. За наблюдателните пунктове се предвиждаше да се употребят и пет бронирани наблюдателници, които требваше да се усилят с бетон, за по-голяма сигурност против тежките снаряди.

Паралелно се строяха батареините позиции, скривалища за защитниците, за бойните припаси, за картечните, за прожекторите, за санитарните и превързочните пунктове.

За упорната отбрана на една позиция съществено необходимо да се доставят на самата позиция. Позицията тук по огнената линия е дълга 28 км. и се пресича удобно само от шосето Дебели—Дойран за Гевгели.

Нови успоредни и перпендикулярни пътища требваше да се построят за допълване на пътната мрежа и за свързка с тила и съседите.

Формираха се депа за пионерни материали, почнаха се построявания на бараки и се поправяха развалените по селата къщи, за да се приспособят за жилищни помещения.

Един важен въпрос, който требваше да се разреши, бе да се устройат в голямо количество и на удобни и запазени места чешми, помпи и кладенци за точене изобилна и доброкачествена вода.

За усъвършенстване на позицията, построяваха се канави, дренажи, водостоци за отвеждане на дъждовната и изворна подпочвени води. Построяваха се нужници, за да се пази в чистота позицията, тъй като при неспазване това важно условие, скоро здравето на защитниците щеше да бъде застрашено.

Телефонните и телеграфни съобщения, станали истинска нервна система на бойните фронтове, се строеха и поддържаха със старание. Зад позицията и към тила и телефонните и телеграфните проводници се поставяха на хубави, здрави и високи стълбове, добре закрепени в земята, и тях съобщения беа винаги надеждни.

Съобщенията напред и по самата позиция, предвид на това, че требваше да бъдат скрити от погледа на противника, по често се поставяха на самата земя и по ходовете, като се прикрепяха на особени дървени устои за запазване от снарядите. В някои участъци, в зоната на действителния неприятелски огън, тях проводници беа поставени вдигнати във въздуха посредством тжни прътове.

За да се пести енергията и се добие едно правилно отправление на службата по пътищата в тила, поставяха се навсякъде многобройни надписи и указатели за посоката на

пътя, през кои пунктове ще мине, до кои чести и началници завежда и пр. По такъв начин, както в един добре уреден и модерен голем град, новодошлия на позицията свободно и без проводник можеше да се ориентира и движи.

Изобщо, всички необходими предприятия, които беха от естество да доведат до правилност и удобства при строежа на една модерна и приготвена за упорита отбрана позиция, беха започнати.

При наличността на достатъчно количество пионерни материали, подвозвани по железницата и при съображенията, че при далечното присъствие на противника се позволява една планомерна и спокойна работа, требваше да се очаква да се добият големи резултати.

Първоначално, предприеманите големи фортификационни работи висеха върху въображението на войника и го теготеха главно с перспективата за дългото време, необходимо за довършването им. От друга страна, вследствие неопитността на ръководителите и на неохотата на нашия пехотинец да се окопава, известна до тая война, работата срещаше някои спънки, които скоро се отстраняваха.

На Дойранския участък и до Вардара скоро, обаче, работата започна да се извършва при близкото присъствие на противника, който чрез стрелба принуждаваше да се работи нощем.

Щом се мръкнеше, необезпокоявани от аероплани и от бдителното око на вжоржените с бинокли и перископи неприятелски наблюдатели, войниците започваха оная работа, към която вече се отнасяха съзнателно, ценеха голямото значение на своя труд за упорната отбрана на позицията и за благо на Отечеството.

Патрули пълзяха напред, за да охраняват и разузнават. Кола, натоварени с тел, греди, цимент, коне с подобни материали на гърба си се движеха към постройките. Войници, запретнали ръкави, вбиваха стоманените си копачи в скалите, други пробиваха дупки за пръскането им чрез експлозив. Майстори режеха гредите, а други изплитаха телена мрежа. Телефонисти поставяха нови линии и поправяха повредените.

Това ставаше всека нощ на ония участъци от позицията, по които противника стреляше и наблюдаваше денем. Съмняваше ли се, тия упорити работници се отдръпваха на почивка в своите готови окопи и скривалища, а поддръжките дошли за нощна работа, се оттегляха зад позицията.

По такъв начин работената позиция към средата на м. август в план имаше следното очертание.

От река Вардар по височините: Белата. Проекторна, по границата и граничните камъни 53, 52, 51, 50 позицията върви в източната посока. От там тя завива почти на север,

минава през Близнаците, в. Атанасов, в. Голема, и Малка Варовита. От този пункт взема източно направление, пресича долината Вера, изкачва се по-десна и лева Гжба, в. Долмар, в. Караконджо, Аероплана (Бастион № 1), Бастион № 2, Цербер. Долинната позиция, Бастион № 3, Кала-тепе, Фердинанд, Бенковски. Виткини висоти, стига до езерото.

За владение на гр. Дойран, който остава пред тази позиция макар и разрушен, се построи Предна Дойранска позиция. Тя се състои от 4 пункта: Генерал Нерезов, Княз Кирил, Генерал Жеков и Княз Борис, съединени помежду си с окоп.

Пред Предната Дойранска позиция беха изнесени заставите по височините Константин, Караджата, Каварналиев и Стжклен.

ГЛАВА II.

Операциите на южния фронт от март до декември 1916 г.

Излизането на сжглашенците от укрепения лагер. Българските войски заемат Рупелското дефиле. За вкарване Ромъня във войната. Боевете през август на Дойранския фронт срещу 2. бригада от Тракийската дивизия. Противникова и наша позиция. Фортификационно състояние на позицията. Как беше заета позицията. Позицията на артилерията. Сжображение за действията на артилерията. Задачи на батареите и организация на огъня. Започване на офанзивата. Боевете от 9. до 19. август. Резултати от боевете. Поуки от боевете. Разпореждания след боевете. Настъпление на 1. и 2. армия в Леринско и заземането на Серес, Драма и Кавала.

1. Излизането на сжглашенците от укрепления лагер. През пролетта на 1916 година германците усилено атакуваха на западния фронт крепостта Вердюн, затова на източната сжглашенска армия се налагаше, вместо да стои в отбрана, да премине в настъпление. За да се попречи на германците да изпращат войски на западния фронт, както те това правеха, налагаше се чрез настъпление на италианския, руския и македонския фронтове да отделият войски от западния фронт.

Понеже българските войски не отидоха при Солун, дето генерал Сарай ги очакваше, той реши да направи като Мохамеда — да отиде при планината, щом тя не иска да отиде при него.

За офанзива в Македния между французкото и английското правителства нямаше единомислие. Предвиждаше се да се използват за една офанзива 21 дивизия — 6 сръбски, 5 английски, 4 французки и 6 дивизии поддржка (английски, италиански и руски), каквито войски още не бяха сжсредоточени.

Всички войски, които трябваше да вземат участие в офанзивата, бяха методично изкарвани към нашите позиции, като при всеки скок напред построяваха пжтеки и пжтища.

На 1. март една бригада от 122. французка дивизия напусна укрепления лагер и се отправи за с. с. Аматово и Смол. На 8. друга бригада от 156. дивизия стига до с. Женско. На 17. една бригада от 57. дивизия към с. Граматна. Найвдесно, с център Кукуш, бяха французката и английската конница.

До 27. май целите 122., 156. и 57. французки дивизии, както и 22. английска, бяха излезли до границата и се намираха в контакт с нашите войски. От 10. май една бригада от 57. дивизия се разположи на Круша-планина и зае Дува-тепе, а 17. колониялна французка дивизия заемаше мостовите между Тахиното и Будковското езера на р. Струма.

Когато се извършваха тия предизждания напред, с оглед за една офанзива, разбитата сръбска армия се сжземеше в о. Корфу и Халкидическия полуостров, дето се изпращаха формираните сръбски части. През април транспортите непрекъснато пристигаха и към 1. юни 118,000 сръби бяха пренесени, но още не напълно снабдени, особно с артилерия.

На фронта по двата брега на р. Вардар французите постоянно обстрелваха позициите ни с артилерийския огън и от двете страни се водеха оживени патрувани действия. По левия брег на р. Струма и на запад от Вардар — в Мжглениско кръжосваха слани разузнавателни конни части.

Заедно с напредването си англофренците строяха нови укрепления линии и старателно поправаха пжтищата, като по тях пренасяха напред значителни количества материали и бойни припаси.

Положението на гржката армия беше тежко. В началото на м. юни беше обявена частична демобилизация, която трябваше да се свърши на 1. септември, но по искане на сжглашенците тя беше ускорена с един месец. В края на юли запасните войници от 4 и 5. гржки корпуси, намиращи се в района Серес, Драма и Кавала, без оружие бяха заминали по домовете си. Град Кавала беше строго блокиран по море, а изобщо блокадата на Гжрция беше само отчасти вдигната.

В гржката армия се бяха образували „дружества на резервистите“ за борба против венизелистите, т. е. против натиска на сжглашението. Армията беше достатъчно деморализирана, народът не желаше война, но беше ясно, че в края сжбитията в Гжрция ще зависят само от положението на големите военни театри, а може би и от поведението на Ромъня.

2. Българските войски заемат Рупелското дефиле. Предвид на всекидневното приближаване на противника и поради това, че той беше достигнал по фронта на 2. армия и в скоро време щеше да бжде в непосредствен контакт на фронта Али-ботуш — Висока-чука, наложително беше да се иска от гръцкото правителство да допусне да завладеем изхода на Рупелското дефиле, преди да бжде зает от англичаните.

За тази цел беше назначена 7. п. Рилски дивизия, на която беше заповедано да настъпва и завладее дефилето при пълни бойни начала, без тя първа да употреби оръжие, ако гръците не предизвикат. След малка престрелка на Драготинското укрепление, предизвикана от гръците, на 27. май се достигна до изхода на дефилето и 7. дивизия владееше вече всички подстъпи от Демир-Хисар за долината на река Струма, както и тия от с. Бутково до с. Ветрен. На достигнатите позиции частите почнаха да се укрепяват и построяват патища в тила си.

3. За вкарване Ромъния в войната. За да се застави Ромъния да мине на страната на съглашението, освен дипломатическия натиск над нея, трябваше да се започнат действия на южния фронт, та така да ѝ се създаде благоприятно настроение. Французите бяха готови за тази акция, но английското командване в Солун, считайки, че английската политика не се схожда с французката, не желаше да вземе участие в офанзивата, затова искаше английските войски да се съсредоточат на р. Струма.

Генерал Сарай, невервайки на бойните качества на англичаните, постоянно ги раз местваше между французките части и не искаше да остави англичаните сами на изложения фланг при Струма. Но най-после англичаните се съсредоточват при Струма, а французкото командване реши да действуват със сръбските и със свои войски.

Понеже источната армия трябваше да ускори намесата на Ромъния, офанзивата не биваше да забавя. Трябваше да се ангажират българските войски, за да не се насочват срещу Ромъния.

Сърбите трябваше да атакуват на запад от р. Вардар, французите по долината на р. Вардар в посока на Дойран, а англичаните по Струма. За едно подобно настъпателно действие источната съглашенска армия разполагаше с войски: 1. французи — 90,000 от които около 65,000 бойци с 480 от разен калибър оръдия; 2. англичани — 120,000 от които 70,000 бойци с 600 разнокалибрени оръдия; 3. сърби около 50,000 — 60,000 бойци; 4. италианци — при Валона около 15,000 души.

С тия войски, които представляваха една армия от около 205,000 бойци с около 1080 оръдия, генерал Сарай готвеше да почне офанзивата.

4. Боевете през м. август 1916 год. на Дойранския фронт срещу 2. бригада от Тракийската дивизия. До 24. юли бригадата на полковник Чаракчиев беше в армейския резерв в долината на река Козлудере — с. с. Чалакли, Басче Оваси, Байрам Оваси. На 24. тя смени на Дойранския участък 2. бригада от Плевенската дивизия, като 27. Чепински полк зае позицията на 34. Троянски полк от Дойранско езеро до Бастион № 3 включително, а 9. Пловдивски полк — тия на 33. Свищовски полк — Долинната позиция до Караконджо включително.

Тази позиция първоначално беше работеня от същите тия полкове преди дохождането на германската 103. дивизия. След 5 месеца бригадата се завърна на познатите ѝ места, но сега тя намери пред себе си на близко разстояние излезлия от укрепления си лагер на противник.

Противникова и наша позиция. Врх Джеб сред понижавашите се височини на юг образува известни ни вече Джеб гръбнак. Противникът заемаше гребена, който върви в ю. и. посока и свършва до Селемлийската река, съединяваща Дойранското езеро с Арджанското езеро.

Този гребен пресича всичките патища, идещи от юг, и от запад към гр. Дойран и представляваше найестествената позиция за отбраната на последния град. Особено на участъка между с. Буюкли и с. Килиндир, той доминира високо на юг лежащата широка долина, а заедно с разклоненията си, които на запад достигат до р. Вардар, представляваше всички условия за една отлична позиция. Тази позиция на фланговете си имаше Дойранското езеро и р. Вардар, а по фронта Арджанското езеро, което намалява дължината ѝ на една пета.

По известните политически съображения, въпреки всичките ѝ преимущества, тази позиция не беше заета. Излезлият от Солун противник през м. април и май я зае, и като се укрепил доста добре, намери добри условия, които да му послужат за изходно положение при бъдещите действия.

Главната позиция на 2. Тракийска бригада минуваше по в. Караконджо, Цербер, Бастионите № № 1 и 2. Долинната позиция, Бастион № 3, в. Кала-тепе, Елеонора, Вилкини висоти до езерото.

От в. Кала-тепе се спускат два успоредни помежду си хребети в ю. и. посока, като опасват гр. Дойран от юг и запад.

На близкия от паралелните хребети беше устроена предната Дойранска позиция по височините Ловчанска, Княз Борис, генерал Жеков, княз Кирил и до езерото генерал Нерезов.

На южния хребет се издигат върховете Тигър, Стжлен, Каварналиев, Караджата, Константин и Маслиновата гора.

Най-висок от тях върхове е Каварналиев, който доминира над близката околна местност.

И така главната позиция състои от висотите Бастион № 1, (Деропланна), Бастион № 2, Долинна позиция (Бастион Полковник Нейков), Бастион № 3, Кала-тепе, Фердинанд, Виткини висоти.

Предна Дойранска позиция: Ловчанска, Княз Борис, Генерал Жеков, Княз Кирил, Генерал Нерезов.

Позиция на предните постове: в. Стжлен, Полковник Каварналиев, Караджата, в. Константин, южно от езерото.

Неприятелска позиция е по хребета южно от с. Владая. От горното кратко описание на терена и прокараните по него позиции се вижда, че Дойранският участък представлява ред успоредни позиции, които укрепени добре биха дали всички удобства за една опорита и продължителна отбрана.

Фортификационно състояние на позицията.

1. Главна позиция. От в. Караконджо до езерото е дълга 6 км., разделена на два участъка.

Десен — от Караконджо, включително; до Царевец, изкл., дължк три км. Състои се от една линия окопи с дълбочина, достигаща някъде до 1.50 — 2 метра и достатъчно скривалища.

Лев — от Царевец включително до езерото — 3 км., укрепен също в една линия с аналогична дълбочина.

На всякъде по позицията имаше достатъчно скривалища, доста добре построени. Телената мрежа се състоеше от един ред, широк до 5 крачки. Само на някои по важни пунктове, които се обстрелваха добре от неприятелската артилерия, имаше изплетена два реда мрежа. Вследствие каменистата почва, дълбочината на окопите по Бастион № 1 и 2 едва достигаше до 1—1.30 м. Там имаше достатъчно скрити помещения.

Церберът, включен в главната позиция, се съединяваше с Бастион № 2 посредством окоп, дълбок 1.20 и минаващ по източния скат на висотата, а самият Цербер състоеше от един окоп за взвод пехота, дълбок 0.80—1.20 м. без скрити помещения.

2. Предна позиция. Предната Дойранска позиция беше отдалечена от Главната позиция 3—4 км., а беше дълга 3 км. Укрепена беше в една линия окопи, дълбоки от 1.20—1.50 м. Само на в. Княз Борис имаше две слаби скрити помещения за по един взвод. Пред позицията имаше един ред телена мрежа, широка 4—5 метра. Обстрелът достига от 50—100 крачки; особено слаб е пред в. Княз Борис.

С постройката на Предната Дойранска позиция се го-
неше целта, да не се даде възможност да се приближи про-

тивникът ненаказано до Главната позиция, и понеже тя се намираше под най-действителния огън на Главната позиция, естествено бе силна и доста добре укрепена, следователно на нея можеше да се развие упорно съпротивление. Ако впоследствие се видеше, че задържането ѝ е трудно, защитниците ѝ щяха да се оттеглят на Главната позиция, под закрилата на артилерийския огън.

Между предната Дойранска и Главната позиция, по висотите Пазарджик, Бончев и Бошнаков имаше окопи по за един взвод, дълбоки 0.60—1 метър, без скрити помещения.

3. Линия на заставите. На линията на охранението имаше построени отбранителни застави по за един до два взвода, окопи, дълбоки от 1—1.50 м., без скривалища и без телена мрежа.

От горното кратко описание на фортификационното състояние на позицията се вижда, че тя не беше още готова за една сериозна упорита отбрана. Особено слаба и неговата беше Предната Дойранска позиция, а заставите бяха съвършено слабо укрепени. По джбовия гръбнак, на Цербера, нямаше никакъв още готов окоп, който да се изпреди на настъпващия, преди той да достигне Главната позиция.

На в. Пловдив и в. Стжлен нямаше никакви окопи и ако противникът насочеше удара си тук, можеше безпрепятствено да достигне Главната позиция, а заедно с това се явяваше в тил на предната Дойранска позиция. Но както ще видим по-после, от 9. до 17. август противникът атакува само Предната Дойранска позиция и не се опита да действува в тая посока. Само след 17. август той реши да действува и срещу Цербера, но благодарение взетите мерки, опитите му бяха усуетени.

Как беше заета позицията. 2. бригада от Плевенската дивизия остави на позицията 28 германски и австрийски тежки оръдия и 16 български полски оръдия от 13. артилерийски полк, 30 германски картечници и 6 минохвъргачки.

2. Тракийска бригада с 9. и 27. полкове зае позицията както следва:

а) Десен участък — полковник Христов.

От 9. Пловдивски полк — 3 дружини, 20 картечници, 2 минохвъргачки, 11 бомбохвъргачки и 2 прожектори, — с заповед упорно да отбранява участъка от Караконджо до Бастион № 3 включително; да изпрати силни предни постове, които на запад да влезат в свръзка с постове от 57. полк, като заставите солидно се укрепят.

б) Лев участък — подполковник Рачев Ст.

От 27. Чепински полк — 3 дружини с 20 картечници и 5 прожектора, — с заповед най-упорно да отбранява участъка от в. Кала-тепе включително до Дойранското езеро.

С една дружина упорно да отбранява предната Дойранска позиция от в. Княз Борис до езерото. Да изпрати силни предни постове, като заставите солидно се укрепяват. На в. Константин, под командата на офицер да изпрати една силна наблюдателна застава за наблюдение района гара Дойран—Патарос—Добровица.

в) Артилерия — полковник Савов.

От 13. артилерийски полк — 16 орджия и германската и австрийската артилерия — 28 орджия или всичко 44 орджия, с заповед да се разположи на главната позиция по начин да може да даде сжкрушителен преграден огън пред Предната и Главната позиции.

г) Поддржки.

В бригадна поддржка беше назначена 1. дружина от 27. Чепински полк, разположена 1½ клм. северно от с. Волонец, а с започване на боевете в бригадна поддржка бяха назначени две дружини от 34. Троянски полк с две тежки, 3 полски и 1 планинска батареи. В дивизионна поддржка беше назначена 4. дружина от 9. Пловдивски полк при Трите Чешми.

Германската и австрийската артилерия, която се намираще в участъка на бригадата, беше подчинена в оперативно отношение на своя германски командир, а той подчинен на общия германски артилерийски командир на германската артилерия на позиция от Дойранското езеро до Вардара. Съдействието на тази артилерия трябваше да се иска чрез германския командир.

Позицията на артилерията. Батареите в бригадния участък бяха разделени на два артилерийски подучастъци. В състава на артилерията имаше 7.5 см. с. с. полски и планински, 10.5 см., 12 см. 15 см. гаубици и 21 см. мортири.

Батареините позиции състояха от окопи за орджията, ровчета с блиндажи с дебели греди, за прислужниците, насипани с камъни и пясък и ниши за снарядите. Наблюдателните пунктове на артилерийските командири бяха покрити с тънък слой бетон.

Съображения за действията на артилерията. Задачата на артилерията при отбраната на позициите беше, да се приготви да действа успешно против ненадейно неприятелско нападение и опит за пробиване на фронта.

Затова:

а) Всички участъци пред нашата позиция трябваше да се обстрелват добре и бият със фронтален и по възможност флангов огън.

б) Да се приготвят позиции, наблюдателни пунктове и данни за стрелбата от тях, за евентуално изпращаните нови

батареи за усиляване артилерията в участъка. Така приготвените бойни позиции за усиливащите батареи можеха да служат и за запасни позиции на действующите батареи, когато тактическата обстановка и неприятелският огън наложеха това.

в) Батареите, които се издаваха със своята стрелба, трябваше да откриват огън след добре скритите.

г). Огънът трябваше да се организира така, щото нощем, при лошо време и мъгла, да бъде даден без забава на исканото място, с най-голяма сигурност да поразява неприятелските пехотни части, доближаващи позицията. Батареите да са готови да дават бржз, точен и достатъчно гъст преграден огън пред целото пехотно разположение. С този огън трябваше да се спре движението на противника и не му се позволи да заеме част от позицията.

д). Борбата с противниковата артилерия трябваше да водят гаубичните и дълги батареи от дълбоко закрити позиции, като се стремят да съсредоточат две-три батареи огън си върху една противникова.

е). Скривалищата и наблюдателните пунктове трябва да бъдат достатъчно здрави, за да издържат няколко последователни 15 см. гаубични снаряди.

ж). Батареите трябваше да бъдат много добре маскирани против въздушните наблюдения.

з). Всички видове свързки между артилерийските командири помежду им, с батареите им и с пехотните началници в участъците, трябваше да бъдат сигурни.

Задача на батареите и организация на огъня. Полските, планински и гаубични орджия бяха назначени да произвеждат преграден огън пред Предната Дойранска и Главната позиции. Предните постове се поддържаха от далекобойните орджия, защото полските не достигаха до там.

Местността между в. Джб, в. Кала-тепе и езерото не позволяваше на батареите да вземат позиции, от които да произвеждат флангов преграден огън. Чрез изчисление на данните за стрелба, те бяха готови да обстрелват местността пред нашата пехота. Изнесената полска батарея за стрелба пред наблюдателната застава на в. Константин, както и гаубичните и дълги орджия бяха проверили с изстрели данните си пред всички пунктове от линията на предните постове.

Беше установено, че нощем, когато се подадът 8—10 ракети, батареите трябва без заповед да почнат да дават преграден огън пред застрашения пункт, а с два до пет бавно подадени червени ракети само се привличаше вниманието на наблюдателите и батареите. С зелени ракети се искаше, огънът да се удължи, защото или е близо и опасен а нашите защитници, или трябва да се преследва отстъп-

ващия противник. След подадения сигнал за искане преграден огън, такъв се дава в продължение на 5 минути, след което ако не се дадат отново 8 — 10 червени ракети, батареите прекратяват стрелбата.

Артилерийските фортификационни постройки, както и по-голямата част от пехотните, не беа в състояние още да издържат няколко последователни 15 см. гаубични снаряди. Не беа организирани още запасни позиции за усилящите батареи, а маскировката на постройките, поради голата местност и на места варовита почва, беше трудна.

Снабдяването с бойни припаси по прокараните зад позицията пътища беше много добре уредено и напълно осигурено.

3). Започване офанзивата. Действия от 25 юли до 9 август.

С идването си на позицията, 2. Тракийска дивизия знаеше, че срещу Дойранския участък е 156. французска дивизия, на запад от нея 122. французска дивизия, а на изток с английските части. Знаеше, че противникът постоянно стоварва артилерия и други бойни средства, които изнася до позициите си, но не знаеше точно намеренията му за близко бъдеще. До началото на м. август противникът слабо обстрелваше с артилерийски огън позициите и, но не се забележаваше никакво движение на пехотни части и, при слабо артилерийско действие, противникът не предприемаше пехотни разузнавания. Само аероплани често прелитаха над позицията.

Знаеше се от чуждата преса и от разузнаването, че генерал Сарай ще почне офанзива.

Де, обаче щеше да се изрази тази офанзива, на частите официално не се съобщава.

Едва към 5. август се забележа едно усилено движение на тренове и камиони в тала на противника. Наблюдателите на в. Джеб констатираха увеличение на биваците около гара Килиндар, дето имаше и необикновено движение. Този факт даваше да се предполага, че противникът готви сериозно нападение срещу позициите ни при Дойран.

На фронта противникът продължаваше своето сравнително спокойствие и не предприемаше никакви разузнавания.

От бдителното око на разузнавачите противникът не можеше да скрие намерението си. На 7. август командирът на бригадата беше напълно убеден, че позицията му ще бъде атакувана.

А тя не беше още довършена. Всеки изминат ден увеличаваше сигурността на предстоящата атака. Затова той заповеда, бригадата да работи усилено по укрепяването на участъка.

Обърнато бе особено внимание на Предната Дойранска позиция и на десния участък от Главната позиция, окопите на която беа още доста плитки, недостатъчно широки и удобни. Започнаха да строят закрити помещения по Предната позиция и Цербера, окопи по линията на предните постове и препятствия пред тях.

Войниците, чувствайки, че скоро ще има да издържат на неприятелските атакующи вълни, се заловиха с старание, винаги доста забележително пред близката опасност, за денонощна работа по усъвършенстване на позицията.

Пригответе нишите за бомбите и патроните, вземаха сериозни мерки за колкото се може по-удобно настаняване на бойните средства, за да бъдат винаги под ръка.

От действието на неприятелската артилерия се добиваше впечатлението, че неприятелските батареи последователно се престрелват. Пехотата, обаче, бездействуваше — никакви патрулни предприятия от нейна страна.

Боевете от 9. до 18 август. Няколко дена преди 9. август, неприятелската артилерия обстрелваше нашето разположение. В 4 часа пр. пл. на 9., неприятелските разнокалибрени батареи откриха огън по пехотната и артилерийските позиции. Тежки снаряди се зариваха в земята и много шрапнели се пръскаха в въздуха.

Линията на предните постове — заставите, Предната Дойранска позиция, батареите и тила на Главната позиция, както и пътищата зад нея, всичко беше под огън.

Най-съсредоточен бе огънът по пунктовете от Предната Дойранска позиция и по батареите. „Тези пунктове беа обвити в дим от пукащите се начесто и в големо количество снаряди, в издигащите се гейзери от пръст и камъни, от пушека на запалените храсти. Земята тжтнеше, клочеше. Позицията се обсипваше така обилно с градушка снаряди, че нямаше кв. метър место не обсипано и представяваше един вулкан, изригащ парчета чугун и стомана, пръст, камъни, дим — лава“.

Неприятелските батареи, добре маскирани и разположени в дълбоко закрити позиции, с нищо не издаваха местата си. Да се поведе борба с тежките и дълги батареи не можеше, защото не се знаеха, де са точно противниковите. Само по звука на изстрелите можеше да се сужи, че тази артилерия се намира в дола зад в. 420 и в. Близнаците, но посоките не можеха да се узнаят през дъня.

Нашите батареи требваше, при тая обстановка, да действуват само когато се появеха противниковите атакующи части.

Голема беше верата, че с преградния огън ще бъде отбита всяка пехотна атака. Обаче още от началото експлозиите на тежките снаряди разпокъсваха поставените на

пжртове в въздуха телефонни кабели и връзките започнаха значително да се затрудняват. Веднага се почувствува нужда тая телефонна мрежа да бъде поставена в ров по земята, за да страда по малко от парчетата, но да се направи това беше невъзможно. Без оглед на жертвите, телефонната линия се поддържа и постоянно се поправяше.

Понеже без телефон за съобщаване на виденото, наблюдателната застава на в. Константин, избивана от масирания там огън и сериозно застрашена, ставаше безполезна, тя се оттегли на линията на предните постове, южно от в. Генерал Нерезов. След това се оттегли вече и единствената изнесена напред батарея, която даваше прегръден огън пред този пункт и през нощта зае местото си на Главната позиция.

Целия ден мина в силна противникова бомбандировка с временни слаби затишия. На мръжване огънът утихна. Забулените през деня, вследствие експлозиите, дима и пушката, пунктове сега горяха. Запалената растителност с силно издигащите се пламъци, подобно на грамадно огнище, осветяваше цялото наше разположение. През нощта противникът поддържа слаб равномерен огън по Предната позиция и пунктовете пред нея.

От нашите батерии през цялото денонощие не се даде нито един изстрел, защото противниковата пехота не се мръдна от местото си. Само в далечния тил на противника се забележах отделни групи, които се предвиждаха от едно място на друго.

Днес за пръв път нашите войски бяха подложени на онова тежко изпитание, за което те бяха слушали и чели.

На южния фронт нито противника, нито ние бехме прилагали оня артилерийски съсредоточен и мощен огън, който всичко руши, къса и убива.

Днес частите от 2. бригада на Тракийската дивизия, Чепинци и Пловдивци, първи изпитаха ефекта на барабания огън. Тежко беше да се издържи под тоя огън в недостатъчно укрепена позиция, без достатъчно и солидни закрития, особено на заставите и на Предната позиция, дето огънът беше най-силен, а закрития нямаше.

Но коравият дух на българина не се смути и до край издържа. Видяха се слабите страни на позицията, разбра се от всички значения на солидното укрепяване и този пръв урок, както ще видим после, беше добре използван.

От действията през този ден можеше да се заключи, че действително противника ще атакува Предната Дойранска позиция, за да вземе гр. Дойран, да се доближи до Главната позиция, а едновременно с това да разтръби по света, че е заел един град. Това не требваше да се допусне. Командира на бригадата реши да изпрати на предната позиция бригадната поддръжка и да заеме тая позиция вече не

с една, а с две дружини. И тъй на 9. срещу 10. август, 3 километровата недобре укрепена и без скривалища Предна Дойранска позиция беше заета от 1. и 4. дружини от Чепинския полк.

На тия две дружини се падна трудната задача да запазят гр. Дойран, като издържат барабания огън на неприятелската артилерия и отблъснат многочисления враг с гърдите си. На дружините, заемащи позицията, беше заповедано да се държат до последна крайност и без заповед на командира на бригадата никой да не напуска позицията.

На 10. с пукването на зората, противниковият барабанин огън отново почна да се сипе по позициите. Понеже противника беше заел през нощта в. Константин, напуснат от нашата застава, вече не го обстрелваше. Бомбардировката продължи до 8 ч. пр. пл., когато огънът се пренесе по артилерийските наблюдателни пунктове. Към това време два французки полка от 17. колониална дивизия настъпиха в няколко вериги към к. 450. Некои от веригите достигнаха до 1 км. от линията на нашите застави и щом влезоха в сферата на нашия артилерийски огън, бяха силно обстрелвани от полски и тежки оръдия. Точността и ефикасността на нашия артилерийски огън веднага разстрои правилността на веригите и ги застави да бегат назад и се скриват във Владейския дол.

Щом нашата артилерия откри огън по неприятелската пехота, цялата противникова артилерия се нахвърли върху нея, но решена винаги да брани и помага на бойната си другарка — пехотата, нашата не спре огъня си.

В 10 часа и 30 минути пр. пл. отново силни неприятелски вериги настъпиха към в. Константин, преминаха го и доближиха до левофланговите застави. Започна се пехотен бой и под натиска на силния противник заставите отстъпиха. Нашите батерии веднага откриха силен огън, спреха и подгониха противника, след което заставите отново заеха местата си.

Неприятелската атака беше отбита, затова противниковата артилерия яростно се нахвърля върху Предната позиция и в. Каварналиев.

Новопостазените флангови батерии със своя анфиладен огън разрушаваха най-много окопите и нанасяха поражение в редовете на защитниците. На такова далечно разстояние, на каквото се намираха неприятелските батерии от Главната ни позиция, нашите не можах да се борят с тях. Само една 10.5 см. дълга батарея можеше да достигне неприятелската артилерия.

За цялата 10.5 см. дълга батарея започна да обстрелва не противниковите батерии, мъчно уязвими в доловете, а артилерийските наблюдателни пунктове при Скалистата ви-

сота — Шапката и Близнаците. Това е най чувствителното място на една стреляща артилерия. Без наблюдаване на ефекта на огня не е възможна стрелба на разрушение, защото очите на батареите сж наблюдателните пунктове. От тия пунктове кжм батареите водят множество телефонни жици. Прекжснати телефонните сжобщения, смущавани батареините командири, батареите се обржжат на парализирани и безопасни трупове, дотогава, докато устроят нови средства за командване. Затова противниковата артилерия се нахвърля вече на най опасния си враг в тоя момент — по батареите зад Главната позиция и тила й.

Предната позиция беше изоставена и целта се постигна. Намерен слабият пункт на противника, тази игра се повтаряше винаги, колчем тежките батареи започнеха обстрелването на Предната позиция. Благодарение на това, противникжт не можж да разруши тая позиция и да прогони защитниците й които немаха скрити помещения.

Разрушенията по окопите и телената мрежа бежа големи.

От заловен пленник се узна, че още на 9. август 156. французка дивизия била сменена от 17. колониална дивизия, понеже в пжрвата немали много вера, а втората била една от най-храбрите. На 156. дивизия вероятно не сж разчитали, защото сжщата тая дивизия беше бита от 2. Тракийска дивизия през ноември 1915 година, като двата от полковете й бежа бити при с. Удово и с. Фурка от Чепинци и Пловдивци. С атаките на 17. дивизия разчитали да достигнат сигурен успех.

Днес полето беше обвито в още по-силна мъгла и прах. За да не би от това да се възползува неприятелската пехота и се нахвърли на в. Константин, пред него беше даден вжв време на най-гжстия дим в продължение на 10 минути от няколко батареи преграден огжн.

През нощта противникжт поджржжаше реджк единичен огжн по нашето разположение, а целата нощ нашите постове с бели ракети осветляваха подлежащата местност.

Ограничен фронтжт на неприятелското действие изключително срещу 27. и 9. полкове — между с. Долджели и шосето Дойран — Кукуш, даваше да се разбере, че тия двудневни боеве сж само една подготовка кжм по-сериозни действия на този участжк. Затова се вземаха мерки да се засили работата вжв втората позиция и в тила на бригадата с части от 9. дивизия.

През нощта, далеч в разположението на противника се чуваше шум от окопаване. Възползвани от сравнителното затишие, защитниците продължаваха поправката на разрушенията в продължение на целата нощ.

На 11. август от 6 часа пр. пл. бомбардировката отново почна. Пак джжд от избухващи с адски тресжк снаряди, непроницаема мъгла от прах, пушек, взривове. Целата околност се тресе и екеше от детонациите. В 8:30 часа пр. пл. достига най-голяма сила. Барабанеше се предимно Предната Дойранска позиция и в. Кала-тепе. Сухата трева се запали пред Предната позиция, затова на една от заставите се заповеда да се стегли, за да не изгорят хората. Възползван от това, противникжт зае местото й. Малки противникови пехотни групи се забелезваха да се движат по синорите на Кукушкия пжт, но обстрелвани с артилерия те се разпржснаха. Кжм 10.15 часа сл. пл. отстъпилата застава се опита да заеме местото си, но посрещната сжс силен огжн и понеже ротният командир, подпоручик Василев, падна убит, отстъпи пред в. Нерезов, дето почна да се укрепява в черниците.

Този ден имаше само тия действия. Нашата артилерия започна вече да пречи на противника да се укрепява на заетите застави. Днес се констатира, че противникжт обстрелва нашите позиции сжс 18 см. снаряди, които имат много голем морален и материален ефект. Най-много пострадаха окопите на в. Княз Борис, както и телената мрежа по Предната позиция. Поправянето на разрушенията непрежкжснато продължаваше.

На изток от Дойранското езеро противникжт насочи само две пехотни роти и зае село Боново, като редко обстрелваше позициите на 1. бригада от Тракийската дивизия по склоновете на Беласица.

На запад от джбовия гржбнак до река Вардар, срещу 9. дивизия, противникжт бездействуваше.

Неприятелската тежка и полска артилерия вече трето денонощие непрежкжснато обстрелваше нашите позиции, особено Предната, по която често насочваше своя барабанен огжн. Нашите батареи, поради далечината на неприятелската артилерийска позиция, не отговаряха, затова неприятелските батареи, сжжжршено спокойно, на избор, обстрелваха с точен огжн избраните си обекти.

Ако не се джржжеше под огжн неприятелската артилерия, тя, при пжлна свобода, щеше да разруши нашата Предна и Главна позиция, щеше да нанесе големи загуби на защитниците. (Само дружината заемаща Предната позиция, имаше вече 20 убити и 50 ранени). Понеже немаше готови наблюдателници за часовите, повечето от тях бяха ранени и избити.

Необходимо беше да се поставят на позицията нови тежки далекобойни батареи, които да започнат борба с противниковата артилерия, а тая на 9. дивизия да заангажира батареите при в. Близнаците. По такжв начин щяха да се завжршат започнатите постройки.

Понеже заемањето на Предната позиција беше много гжсто и хората бяха много изложени, наложително бе поставяне в окопите на по-малко хора, а останалите да се джржат в долозете, които не се обстрелваха и дето биха били по-сигурни, но винаги готови да заемат окопите, щом почне пехотната атака.

Ог останалите в окопите части, дежурните отделения, часовите-наблюдатели и прикритията на картечниците трябва да стоят в самите окопи, а остатъкът в скривалищата. По такъв начин щяха да се намалят загубите и при атаката щяха да се запазят повече сили.

Като се виде от сегашните действия, какво значение имат солидните скривалища, защитниците с голема охота се заловиха за бжрзото им привжршване.

Днес с положителност можеше да се допусне, че пред фронта на Пловдивци и Чепинци действа и 22. английска дивизия.

12. август. През нощта срещу 12. август противникови слаби части се опитаха да доближат до нашите предни постове. От три места се поиска преграден огн, който се даде веднага. Тая нощ за пржв път се искаше преграден огн от защитниците на Дойранската позиція, чрез 8—10 червени ракети по фронта ѝ. Това е пжрвото приложение на преградния огн на южния фронт.

През нощта противниковата артилерия поджржаше реджк обезпокоителен огн по заставите и позициите, с цел да не позволи да се поправят разрушенията.

Кжм 4 часа пр. пл. неприятелският огн се усили тжврде много по в. Каварналиев. Слаби неприятелски части се опитаха да се доближат кжм сжщия вржк, но бяха отблжснати с пехотен огн. До вечерта противникът продължи стрелбата, но с по-малка интензивност.

От пжрвото приложение на преградния огн стана ясно, че малките началници не сж схзнали добре значението му и кога трябва да се иска. Тая нощ такъв беше поискан без да има нужда от него. Преградният огн беше поискан срещу противник, който се окопаваше, което показва, че не беше разбрано значението му. Назначението на преградния огн е да се спре настжплението на многочислен противник, да се разстрои и му се нанесжт загуби, когато се помжчи да го премине, за да атакува позициите, а не да му се пречи да се окопава. Против такъв противник се действа с обезпокоителен или унищожителен огн и то по заповед на погорните началници, а не чрез ракети, подавани за преграден огн. Когато се подаде сигналът за преграден огн, стреля се само пред застрашения пункт, а не пред

целия фронт. Една от заставите, вместо червени ракети, подаваш бели, считайки, че чрез тях иска преграден огн — червените ракети били забравени.

Заставите трябваше да се мжчат да спрат настжпващия противник сжс своя силен пехотен огн, като подават сигнала за преграден огн само ако противникът е неколко пжти по-многочислен, и вжпреки развития пехотен огн продължава да напредва. Своевременно и по телефона трябваше да се изисква преграден огн. Той се дава само 5 минути и ако се забележи, че от този огн противникът не е разколебан, дава се отново сигналът с ракети и по телефона.

13. и 14. август. През тия дни противниковата артилерия стреляше по-малко. Намалелият през нощите обезпокоителен огн по позициите позволяваше на защитниците да поправят всички разрушения. Всички войници, за които немаше скрити помещения, се заловиха да си направят лисичи дупки, за да се прикриват поне от парчетата на снарядите, кото летеха вжв всички посоки. Особено необходимо се явяваха тия лисичи дупки за ротите в поджржка, защото за тях сжвсем немаше скрити помещения.

Ог наблюдателните постове на в. Джб и в. Кала-тепе се забелезваше, че в тила на противника става прииждане и преместване на части. От вжздушното разузнаване се установи, че значителни противникови войскови маси сж средоточени в района на селата Чугунци, Ени-кйой, Ковалане, Михайлово.

При започване на атаките изглеждаше, че противникът знае много добре сжстоянието на фортификационните постройки на позицията, както и сжпротивителната им сила. Той знаеше добре, че позицията не е още готова упорно да се сжпротивява срещу една многочислена от голем калибжр артилерия, снабдена с изобилно количество снаряди. Противникът мислеше, че войските, които заемат за отбрана тази позиція, ще бждат крайно впечатлителни, тжй като те пржв път ще бждат подложени на тежкото изпитание, не-защитени достатжчно да понасят ужаса на масовия барабанин огн. При това положение, противникът считаше за естествено, че защитниците на бжлгарските позиции при Дойран не ще изджржат, ще се разбежат и леко ще им бжде взета позицията.

Разсжждавайки така, логично е, дето противникът насочи за атака само една своя пехотна бригада.

Сжображенията на противника излезоха погрешни. Испитанията Тракийци не само не се смутиха, не само не напуснаха позицията, но като останаха дори и на изнесените напред застави, стоичежки понасяха терора на снарядите и отбиха с големи загуби за врага всичките му атаки.

За четиридневни усилия, противникът едва успе да измести само една наша застава. Ето защо бяха сега тия нови приготовления. На 14. противниковата артилерия действуваше отново по позициите ни, но снарядите прелитаха сега чак до с. Кара Оглулар, далеч в тила на Главната позиция. Това подсказваше, че противникът е вкарал в боя нови да-лекобойни батареи.

Никой от защитниците на Дойранската позиция не си правеше илюзията, че дейсавията може тук да спрат. Напротив, всекой чувствуваше, че сериозната борба сега започва, защото врагът е настойчив и явно е добре снабден с всички необходими средства за атаките си.

А задържането на гр. Дойран, по политически причини, беше необходимо. Слабата Предна Дойранска позиция не даваше пълна гаранция за това. Явяваше се необходимо, да се започне постройката на още една позиция, непосредствено зад Предната, по в. в. Ловчанска и Дойранско бърдо. За да се засили предната позиция сжс скрити помещения и да се построи втората линия зад нея, необходимо беше заставите да могат да останат по-продължително време на местата си, за да гарантират на защитниците по-голема свобода и повече време за работене. За поддржане на заставите, по тия съображения, се назначиха по две батареи за всека една от тях.

По такъв начин, защитниците бяха достатъчно съзнали онова, което им предстоеше. Да се отстъпи назад и пред най-мощния противник не можеше, защото тази позиция трябваше да се задържи — заповедта на командира на бригадата за задържането на всека цена на гр. Дойран беше категорична. Ето защо Тръкийци, предупреждени от своите началници за последствията от малодушието или страха, както и за съдбата на армията и народа ни, ако не издържат, решиха да срызат врага, който и колкото да бъде той.

15. август. През нощта срещу 15. противникът засили своя огън по заставите и Предната позиция. Огънът скоро се обрна в барабанен, най-силен по в. Каварналиев и в. Княз Борис. Противникът веднага мина в атака. Засташените застави веднага подадоха червени ракети и нашият артилерийски преграден огън започна да се сипе пред тях. Този огън отблъсна противника, затова артилерията му още по-яростно се нахвърля по позициите ни. Левофланговите застави, най-близки до езерото, от натиска на 3—4 неприятелски дружини, се оттеглиха назад на около 600 крачки.

Противникът зае тяхното место, а нашата артилерия почна да ги обстрелва. Опитът на заставите, да си заемат обратно местата, не успе.

Защитниците на в. Каварналиев през нощта отбиха две атаки. Към 6 часа пр. пл. противникът наново поведе атака с още по-големи сили и се завърза упорит бой. Заставите бяха сериозно заплашени и за да не бъдат унищожени, заповеда им се да се оттеглят на Предната позиция. Противникът зае местата им и сега напираше непосредствено на Предната позиция.

Щом линията на заставите беше заета, противниковата артилерия пренесе напълно своя огън по второто препятствие — Предната Дойранска позиция. Две батареи продължаваха да обстрелват тила на Главната позиция.

Започна се пехотен бой и на Предната позиция, защото към 8 часа пр. пл. 4—5 неприятелски дружини се спуснаха от гребена на заставите и насочиха покрай брега на езерото, срещу позициите Генерал Нерезов и Княз Кирил. Противниковите дружини доближиха телените мрежи. Подадоха се червените ракети и артилерията започна своя силен преграден и унищожителен огън. Защитниците излезоха от лисичите си дупки, заеха окопа и посрещнаха атакующия с картечен и пушечен огън.

Борбата продължи кратко време. Французите не издържаха този артилерийски и пушечен огън. Само малки групи успеха да се опитат да започнат изрезването на телените мрежи. Понесли големи загуби, атакующите вжлни удариха назад в див брег, преследвани с артилерийски и пушечен огън. Те бягаха и се прикриха чак зад гребена на заставите.

С почване на пехотната атака, артилерията на атакующия, счела че достатъчно е подготвила пътя на пехотата към победа, пренесе огъня си по Главната позиция и сега, виждайки неуспеха ѝ, отново ядовито се нахвърля върху Предната позиция.

Да се остави в ръцете на противника в. Каварналиев, зает сутринта, беше неудобно, защото той е по-висок от гребена, на който е построена Предната позиция. Ето защо по тоя връх, след отбиване на атаката, нашата артилерия съсредоточи силен унищожителен огън, прогони французите и към 11 часа пр. пл. нашата застава стана отново негов господар.

До 3 часа сл. пл. противникът поддържаше силен огън, а след това време огънът му намале и съвсем отслабна.

Днешната атака, добре подготвена, беше водена много стремително. Ясно се забележаваше усиливане количеството на батареите, а разходването на снарядите бе разточително. От хода на досегашните действия можеше да се заключи, че противникът ще продължи атаките.

Началникът на 2. Тракийска дивизия — генерал-майор Гешов, схващайки така положението, заповеда, за всека

евентуалност, да се съсредоточат две дружини и полски батареи от армейския резерв към с. Кара-Ослулар. Тия две дружини бяха от 34. Троянски полк, които до преди три седмици бяха на същата позиция, познаваха я добре и с успех щяха да я бранят, ако станеше необходимо. Пристигналите поддржки командиряхт на бригадата назначи за своя бригадна поддржка. Това облекчи полковите командири, тъй като те получиха своите дружини, оставени в бригадна поддржка, и в следващите боеве, можаха да разчитат на тях.

От изминалия ден стана още повече ясно, че тъй като никъде другаде по фронта на изток и запад от 2. Тракийска бригада няма действия, противникът е съсредоточил всички свои усилия за завладяването на Предната Дойранска позиция, а след нея и на Главната по в. в. Джб и Кала-тепе.

За по-сигурното обезпечаване на Предната позиция, командиряхт на 27. Чепински полк — подполковник Рачов, получи заповед да я заеме с цели две дружини, които да изпатят по една рота в предни постове.

Вероятността за една нощна атака беше много голяма, затова полковник Чаракчиев, между другите разпореждания, които целеха правилното заемане и отбрана на позицията, направи и следните припомняния на командирите на 9., 27. пех. и 13. артилерийски полкове.

„Вероятно нощес противникът ще предприеме атака на Предната позиция, а може би и на Бастион № 3. Требва да бъдем готови да го сжкрушен. За тая цел нощос всички да бъдем на щрек и по местата си. Войниците в окопите. Пушките на бруствера. Да се провери добре, може ли всеки войник да се прилепи удобно към бруствера и да държи правилно пушката над него. Пушката да се насочи в телените мрежи, а не да се държи високо. Всички бомби в Предната позиция, Бастион № 3 и Цербера, да бъдат наредени и това да се провери и донесе по телефона. Всички тия пунктове да се снабдят с пистолети, и светящи ракети, за осветяване подлежащата местност. Проекторите да сж готови да осветяват местността пред позицията.

Картенниците да бъдат прегледани, да немаат некаква неизправност. Лентите да бъдат овлажнени, защото изсжхналите ленти не действуват добре. Да се поправят телените мрежи и испанските ездачи за заграждане окопите, ако противникът успее да се вижже в некой от тях. Да се припомни на всички начинът на отбраната. Да се употребят стрелителни контр-атаки за изгонване на противника от завладения окоп. Най-малко 5 контр-атаки в денонощие с една и съща част. Никой да не смее да напусне позицията без заповед. Вземете всички мерки, да срещнем противника с достойнство. Да се напомни на всички, че от задържането

на тая позиция зависи съдбата на целата армия и бъдещето на България. Дерзайте, победата е наша!“

Днешния ден целата 17. колониялна французка дивизия беше отбита, преследвана с артилерийски и картечен огън повече от един километър пред Предната позиция. Понесла чувствително големи загуби, тя беше в близък контакт с защитниците. Въпреки 15-часовия барабанен огън и стремителните атаки, противникът успе да отблъсне само 3 застави, като в края на боя ние останахме господари на в. Каварналиев. Защитниците вече 7 дена се намираха под възможния разрушителен огън на врага. Понесли бяха много загуби. Днес нови и тежки загуби се прибавиха (23 убити, 174 ранени, 85 контузени, 11 умопобържани и 5 изчезнали). В това положение защитниците на сжщата вече Дойранска позиция очакваха нощта и утрешния ден.

13. август. На разсжмване противникът откри силен артилерийски огън по Предната и Главната позиции, който особено беше интензивен по в. Княз Борис и в. Генерал Жеков, сжщо по Цербера и Бастион № 2 в участжа на 9. Пловдивски полк.

Скоро артилерийският огън се обжрна в барабанен по Предната позиция, като към 8 часа пл. пл. достигна своята максимална сила. Целата местност, на която се намираше позицията, се покри с дим и прах от експлозиите и нищо вече не се забележаваше от наблюдателите в окопите и от артилерийските командири.

Липсата на възможност да се наблюдава за движението на неприятелските атакуващи части, беше много опасна, защото от това обстоятелство можеше да се възползува противникът, да се доближи до позициите и да се нахвърли в атака, без сериозно да му се възпрепятствува с артилерийски огън. Очакваше се нов бой. Сега беше ясно, че противникът ще се опита да действува и до Джбовия гръбнак, срещу Пловдивци. Ако от там тсй насочеше своите удари срещу десния фланг на Предната позиция, лесно можеше да проникне в тила на сжщата и да направи обратната и невъзможна.

За възпрепятствуване на този начин на действие се вземаха мерки.

Артилерията провери отново възможността да се дава преграден огън пред самите позиции и по вероятните зони за настъпление на врага. За вида и големината на тия зони бяха направени скици, по които батареите успеха да приготвят данните за преградния огън.

С засилването на барабанный огън, противниковата пехота настъпи. В атака беше хвърлена, главно по Джбовия гръбнак срещу левия фланг на Пловдивци и десния на Че-

пинци, целата 17. колониялна французка дивизия, която зад себе си имаше поддржки от английски части.

Противникът бе срещнат с силен артилерийски огън, а защитниците на заставите и Предната позиция първи посрещнаха врага.

На ротата Чепинци, заела в. Каварналиев, беше заповедано да се съпротивлява до последна крайност и само по заповед да отстъпи. И тая геройска 9. рота се съпротивлява юнашки на многочисления враг, но понесла големи загуби и обходена, бе принудена да се оттегли към 10.30 часа пр. пл. на Чепинските окопи. Веднага противникът зее в. Каварналиев, и под нашия унищожителен артилерийски огън започва да се окопва.

В стремежа си да заеме Главната ни позиция, противникът буйно се навърля върху заставите от охранението на 9. Пловдивски полк, принуди ги последователно да отстъпват и ги преследва към Бастион № 3. Там той беше контр-атакуван по инициативата на взводния командир подпоручик Константинов, който излиза от окопите с своя взвод, спира отстъпващите към Бастион № 3 два взвода от заставите, привежда ги в ред и се навърля срещу упорития враг. Същия момент, винаги бодрата артилерия откри ураган върху настъпващия, вече готов за атака, противник.

Обхванат и поразяван от шрапнелните пукания, зърнал блеска на българския нож и остървението на юнаците, противникът не намери сили да устои. Разколебан, лишен от достатъчно доблест, той потрепва, раздвижва се и след като остави много трупове, удари назад в бърз бег, преследван с артилерийски и пушечен огън. Не успе да се задържи и зад в. Пловдив, северно от с. Долджели, защото там продължи да го унищожава артилерията ни, а отстъпи южно от с. Долджели.

Юначните 3 взвода, отблъснали с контратака французите, застрашаващи Бастион № 3, беха горещо поздравявани.

Едновременно с атаките си по Джобая гръбнак, противникът поведе атака и срещу Предната позиция. Тук, под закрила на своя барабанен огън, той успе да се доближи до в. Княз Борис. Дошъл до разпръснатата от снаряди телена межа, той беше достойно посрещнат с пехотен, картечен и артилерийски огън. Атакуващите французи не издържаха, повърнаха назад и се спреха на 600 — 800 крачки южно от Предната позиция.

Въпреки силния натиск на противника и убийствения му артилерийски огън, до мръкване той не можа да достигне други успехи, освен завладяването на в. Константин и прогонването 3 застави към пограничния камък № 26.

С заемането на в. Константин и гребена непосредствено северно от с. Долджели, положението на в. Княз Борис

ставаше вече сериозно, тъй като между тоя връх и Ловчанската висота се намираха само Чепинските окопи, които бяха в една плитка линия и без телена мрежа. Пред позицията охранение вече нямаше. За да се обезпечи донекъде тилът на Предната позиция, Ловчанската висота беше заета от една полурота с картечници, а на в. Бончев се разположи застава от един взвод. Противникът се намираше на около 1 км. южно от позицията и се окопаваше.

С заемането на пограничния камък № 26, Церберът оставаше излежен. Този тъй добре кръстен пункт — Церберът — играе такава завидна роля при отбраната на в. Джб. във всички последващи атаки, не беше още здраво укрепен — имаше окоп само за един взвод, без галерии. Ако го заемеше, противникът веднага можеше да се навърля върху бастионите №№ 1 и 2 и да продължава към в. Джб.

Ето защо за Цербера се отделиха два взвода с заповед денонощно да работят за усиление на десния му мустак, като денем работят по минен начин, защото неприятелската артилерия постоянно обстрелваше, щом забележеше че се копае.

Противниковата артилерия непрекъснато действуваше. От тъй усилената неприятелска дейност, позициите претърпяха големи разрушения, затова пък защитниците през целата нощ усилено работиха за поправката на повредите.

Чепинци и Пловдивци през деня понесоха нови тежки загуби. В стремежа си да изпльнат отечествения си дълг, като запазят позициите си и бият врага, те дадоха 54 души убити, 183 ранени, 64 контузени, 32 обезумели, 21 оглушили и 8 пропаднали — всичко 354 души.

Вдесно, по участъка на 9. п. Плевенска дивизия и влево — северно от Дойранското езеро, пред 1. Тракийска бригада, противникът не издаваше присъствието си. Абсолютно никакви действия там той не предприе. Всичките му усилия бяха насочени само в пространството от Джобая гръбнак до Дойранското езеро.

В този ден Тракийци с непоколебимото си държание сломиха една отлично подготвена с масов артилерийски огън и произведена от французките многобройни войски атака. Оставил в покой съседите, съсредоточил всички усилия тук, врагът получи от Чепинци и Пловдивци ясен и недвусмислен отговор, че в стремежа да навлезе в пределите на нашата бащина земя, той трябва да бъде готов да употреби грамадни напрежения и рискува скъпи жертви, защото българинът знае да защитава отечеството си и юнашки се бие, та било то с французките и английските отлично и богато снабдени войници.

В този ден полица, че ние с пълен успех ще можем да се борим с много по-многочислен и още по-упорит враг, и

че на Дойранските позиции неприятелът никога няма да достигне никакви успехи.

17. август. Целата нощ срещу 17. противникът поддържа лек артилерийски огън по нашите позиции, за да обезпокоява защитниците и пречи на работата по поправката на разрушенията.

На разсъмване неприятелският огън отново започна и достигна до неотбелезвана до сега интензивност. Огнът беше насочен пак само срещу позициите на Чепинци и Пловдивци; срещу съседите врагът пазеше пълно спокойствие и инертност.

Под прикритието на своята могъща артилерия, тъй разточителна в разходване на снарядите, неприятелски пехотни части от в. Каварналиев и в. Стжклен се спуснаха в атака върху още много слабите Чепински окопи. Обстреляни флангово и фронтално, защитниците бяха заставени да се оттеглят на в. Ловчанска, преследвани със силен огън. След като отстъпила рота се устрои, настъпи за да заеме изгубените Чепински окопи, но посрещната със силен огън и след като дава загуби, между които и ротния командир поручик Николов, се задържа зад в. Ловчанска.

Противникът зае Чепинските окопи и в. Пазарджик и се насочи в тил на в. Княз Борис. Ако той успее да проникне по-дълбоко в тая посока, положението на Предната позиция ставаше много критическо, затова на всяка цена противникът требваше да се контр-атакува и отблъсне.

За целта беше назначена 5. рота от Главната позиция и 9. рота от в. Ловчанска, подпомогнати от съсредоточения артилерийски огън. Ротите се нахвърлиха в контр-атака, заеха в. Пазарджик и Чепинските окопи и прогониха задържалите се в доловете южно от тех неприятелски групи. Благодарение на своевременното явяване на 5. рота и блестящото съдействие на артилерията, флангът и тилът на в. Княз Борис бяха напълно обезпечени.

Настъпилият по Джебозия гръбнак противник бе отбит от защитниците на заставите, подпомогнати от могъщото артилерийско съдействие.

И тъй, подготвената с такъв силен артилерийски, пехотен и картечен огън атака, напълно пропадна. Противникът, замаян от неуспеха си, изгубил ориентировка, почти до 2 ч. сл. пл. бездействуваше. Разбрал, че усилията му са напълно пропаднали, след това време той се нахвърля ядовито отново, със силни артилерийски урагани, върху целата позиция на Чепинци и Пловдивци и настъпи с пехотни части срещу в. Княз Борис и в. Генерал Жеков.

До 4.30 ч. сл. пл. това настъпление беше много бавно, след което пехотни части откъм с. с. Крещели и Долджели

минаха в атака. Посрещнати със силен и добре насочен артилерийски огън, неприятелските вълни бяха спрени.

До 7 ч. сл. пл. артилерийският огън постепенно стихваше и уморената пехота, понесла загуби, нямаше куража да настъпи напред.

Противникът заемаше позиция на 600 — 800 крачки от Предната позиция, а с заемането на в. Стжклен той обхващаше десния фланг на в. Княз Борис и виждаше тила на целата Предна Дойранска позиция. На в. Каварналиев имаше разположени няколко картечници, които със своя огън тероризираха защитниците на позицията.

Полски и планински батареи, разположени във Владейския дол, отблизо бяха с точен огън Предната позиция. Групи от неприятелски войници се спускаха в дола, пред в. Каварналиев и Стжклен, с намерение да се задържат и разузнават пред в. Княз Борис.

Нашата позиция беше силно пострадала.

Върху Княз Борис, в. Генерал Жеков, в. Княз Кирил и в. Нерезов бяха претърпели големи разрушения. Окопите сринати, телената мрежа непоправимо разкъсана, Чепинските окопи бяха разрушени и напуснати. На западния склон на в. Княз Борис нямаше никакви окопи, а от тоя връх до в. Ловчанска нямаше никаква пречка за неприятелското настъпление.

През деня противникът насочи своя удар срещу Чепинските окопи и в. Пазарджик и благодарение само на силния артилерийски огън и на своевременното контр-атакуване от 5. рота, му се попречи да се яви в тил на Предната позиция и окончателно компрометира отбраната ѝ. Сега в. Пазарджик се заемаше от една рота, на в. Ловчанска имаше само два взвода, с една картечница, а Чепинските окопи не бяха заети.

При това положение, ако противникът би се опитал да предприеме една нощна атака, сигурно щеше да добие известни резултати, защото и най малкото закъснение на защитниците и на преградния артилерийски огън щеше да бъде фатално.

При наличността на тия благоприятни обстоятелства за една противникова нощна атака, командирът на бригадата взема всички мерки, за да се посрещне тя и сигурно отбие.

Още през деня беше разпоредено:

Тежката артилерия да се престреля за даване преграден огън в дола пред в. Княз Борис и в. Пазарджик, а полската и планинската между тия два пункта.

За да се попречи на групирането на противника в дола, артилерията от време на време да го обстрелва.

На в. Пазарджик се изпрати през нощта още една рота, за да действа флангово на противника, ако се нахвърля върху в. Княз Борис.

От Бастион № 3, бригадната поддржка — една дружина — на мръжване требваше да заеме в. Царевец с заповед да атакува тила и фланга на противника, ако той би се нахвърлил в тил на в. Княз Борис.

Требваше да се изпратят патрули по възможност напред, за да се узнае своевременно за настъплението на противника.

На заставите Пловдив, Долджелийска и Крещелийска се заповеда да се държат упорно.

Напомни се на всички, че и дума не може да става за напускане позицията, че и при най-тежката борба трябва да ни вдъхновява само желанието да се унищожи врагът.

Макар понесли големи загуби, защитниците на Предната Дойранска позиция, фланкирани от многочислена артилерия, която ги избиваше из окопите, не беха паднали духом. Прогонването на врага, преследването му от артилерията ни в бегство, възбудиха страдалите вече 10 дни юнаци, те наскачваха по окопите и викаха „ура“ от радост. Макар че и днес дадоха 40 убити, 129 ранени, 43 контузени, 35 обезумели, 9 оглушени и 4 пропаднаха свои другари, останалите, вече доста разредени, намираха в себе си запазени нови сили за борба.

Нощната атака. До полунощ срещу 18. противникът не предприе никакви пехотни действия, а само рядко обстрелваше позициите ни с своята артилерия, за да пречи на поправянето им.

След полунощ огнът се засили и обхрна на барабани и под прикритието му пехотата започна своето настъпление. Срещу Дъбовия гръбнак, защищаван от Пловдивския полк, настъпваха англичани, а срещу Предната позиция, бранена от Чепинския полк, налитаха французи.

Противникът, настъпил срещу Пловдивци, беше силно обстрелян с пехотен и артилерийски огън и беше повърнат още пред заставите Пловдив и Долджели.

От в. Стжклен и в. Каварналиев французите се насочиха с силни части в тил на в. Княз Борис. От всички пунктове се подадоха червени ракети и батареите веднага дадоха подготвения от по-рано преграден огън. Противникът, настъпващ по фронта на позицията, успя да достигне до 100 крачки пред телените мрежи, дотогавашните на бруствера защитници го посрещнаха с убийствен пехотен и картечен огън.

Двете роти от в. Пазарджик и дружината, която бе в бригадна поддржка на в. Царевец, се нахвърляха в тил на противника, стремящ се да обходи в. Княз Борис. Поразяван

от пехотен и артилерийски огън, атакуващият се разколеба и започна да отстъпва, немилостиво преследван с огън.

Срещу в. Кн. Кирил противникът успя да дойде до телената мрежа, но там, обсипан с ръчни бомби и контратакуван „на нож“, не издържа и избега на юг. Към 1 часа и 30 м. пр. пл. противникът окончателно беше отбит по целия фронт на бригадата.

Към 330 часа пр. пл. англичаните се опитаха отново да настъпят от пограничния камък № 27 към Цербера, но беха отбити само с артилерийски огън.

На разсичване неприятелската артилерия отново засили своя огън по позициите ни. Предната Дойранска позиция, разрушена в много участъци, не даваше вече достатъчно закрила на защитниците. Поставените флангови батареи при в. Константин избиваха немилостиво юначните Чепници и на в. Генерал Жеков ги заставиха да напуснат разрушените окопи, в които и ротният командир и много войници беха избити. Останалите защитници се оттеглиха в дола северно от висотата и там дочакаха тъмнината, за да заемат отново местата си. Нашата артилерия започна да бие дола пред Генерал Жеков с редък огън, с цел ако противникът настъпи там, да го срещне с максимално число батареи.

До мръжване неприятелската артилерия продължаваше да обстрелва с доста интензивен огън позициите. Това непрекъснато действие на неприятелската артилерия показваше, че може би противникът отново ще настъпи, или пък, може би, не мисли да предприема нови пехотни атаки. По-скоро той искаше да приковава по позициите защитниците с цел да организира разстроените си части и им даде възможност да се утвърдят на спечелената почва.

На 28. август бе дадена заповед, Долджелийската застава да заеме пограничния камък № 26, само ако е напуснат от противника. За тази цел, вместо само заставата, беше насочена цела една рота, която с бой да вземе тоя пункт. Ротата бе забележана още при камък № 27 и силно обстреляна, понесе загуби, но въпреки, това, храбрият командир към 1 часа сл. пл. я поведе в атака и зае пограничен камък № 26 — Долджелийската висота.

Там окопите беха дълбоки едва 50—60 см., не даваха никакво покритие. Противникът се беше окопал на 200—300 крачки на южния скат на тая висота, отдето откри силен картечен огън по ротата. Артилерията от своя страна продължително барабанеше висотата.

От това двойно обстрелване ротата изгуби 130 души, вследствие на което започна да се оттегля. Тая висота беше атакувана по едно недоразумение. Още при изгубването ѝ на 18. командирът на бригадата считаше, че тая висота не трябва да се заема с бой, защото е гола, скалиста и неу

крепена. През нощта беше лесно да се заеме, но през деня по никой начин не можехме я удържа, защото щом противникът откриеше огън с тежката си артилерия, защитниците ѝ щеха да бъдат сжкрушени и принудени да я напуснат. Ако я атакувахме, само безполезни жертви щяхме да дадем, без никакъв резултат. Не трябваше да се атакува, за да не изтощаваме силите си за атака и задържане на неукрепени пунктове, а трябваше да ги пазим за борба на подготвената за упорита отбрана позиция, още повече, че само една бригада заемаше 9 км. позиция, което не съответствуваше на силите ѝ.

По произлезло между командира на полка и началника на дивизията недоразумение, въпреки че последният е възприемал напълно горните мотиви, атаката беше произведена и загубите понесени.

Резултати от боевете. С боя на 18. август се завършваше офанзивата срещу Дойранската позиция. Окончателно сжкрушен от храброто държане на пехотинците и изкуството и бодростта на артилерията, противникът изглеждаше да се е отказал от нови сериозни действия тук.

От заловените пленници и от документи, намерени у един убит английски офицер, ставаше ясно, че в атакуването на Дойранския позиционен участък сж взели участие 17. колониална французска и 26. английска дивизия; французите сж действували от Дойранското езеро до с. Долджели, а англичаните от сжщото село до с. Крещели по Джобвия гръбнак.

В тази офанзива нашият враг употреби голями усилия, забележително старание и упорство, за да ни сломи. С многочислената си разнокалибрена артилерия и грамадното количество снаряди, подвозвани по железницата от Солун до станциите Килиндир и Хаджи Юнус, той, разчитайки на неподготвеността на позицията и впечатлителността у нашите войски, искаше да добие леки успехи.

Последователното вкарване на все повече и повече части показваше, че неприятелът се беше убедил, какво има срещу си един противник, толкова силен и издржлив в позиционната война, колкото несломим при настъплението. Дошъл до това убеждение, врагът беше заставен да вкара в действие цели две дивизии.

И тия голями сили атакуваха не цялата бригада, а само две дружини от Предната позиция — 27. Чепински полк и две роти от 9. Пловдивски полк, които отбраняваха полуразрушени позиции, дето в продължение на 10 денонощия Чепинци дадоха 1.06, Пловдивци 250 и артилеристите 60 души загуби.

При такова несъответствие на вкараните в боя сили и при изразходваното количество бойни припаси, противникът

не получи никакви резултати. Той успя да отблъсне само Долджелийската застава, да заеме пограничния камък № 26, за който нищожен успех противника разгласи, че заел едно бронирано укрепление, а в сжщност там имаше окоп за един взвод, дълбок 50—60 см., без телена мрежа.

Пред Предната Дойранска позиция противника успя да заеме гребена на Предните постове.

Тази блестяща отбрана се дължи колкото на предвидливостта на началниците, за противопоставяне на противника всички отбранителни средства, толкова и на готовността на офицерите и войниците да се жертвуват за Отечеството. От 10 часа пр. пл. на 18. август ясно полича, че волята у противника е сломена и че той ще спре атаките си, затова пжк се забележаваше стремлението му да не изпуска из ръце спечелената почва.

Да се затвърди на завладения от него гребен на предните постове, той прояви голяма енергия. От този факт за почва да става ясно, че за в бъдеще строението и поддържането на Предната Дойранска позиция ще става при постоянна тревога от страна на врага и с постоянни загуби. Сжщото щеше да бъде и положението на противника. Така се постави началото на позиционния начин на действие на близки разстояния в този участък.

В десетдневните августовски боеве, Чепинци и Пловдивци се проявиха като истински тракийци и не само не засенчиха славата на бжлгарското оржие, но възвеличиха още повече името на бжлгарската армия.

През целото траене на боевете, южното слънце жестоко припичаше, а нощем луната кротко и ясно осветляваше бойното поле. Разсжсвани и ранявани от неприятелската артилерия, защитниците можеха само през нощта свободно да се промжкват към Главната позиция, да намерят облекчение за раните си и да изнесат убитите си другари.

При това положение, задържането на Предната Дойранска позиция, недостатъчно укрепена и без скривалища, все от едни и сжщи части, е гороичен подвиг, който не трябва да се забравя от бжлгарския народ, както не ще го забравят и атакуващите неприятели.

На 18. август 1. армия предприе настъпление към гр. Лерин и Островското езеро сжс цел да стесни противника, да ограничи разпространяването му на запад, за скжсяване на фронта, както и да пресече пътя за подаване ржка на италианската армия в Албания, а 2. армия — за завладяване на Серес, Драма и Кавала и за скжратяване на фронта с достигането на р. Струма.

Развилите се там действия оказаха влияние и на тия при Дойран. Още на 19. в тила на противника се забележа движение на пехотни и артилерийски части в южна посока.

Много от биваците при Килиндир липсваха, което показваше, че противника оттегля част от силите си, за да ги противопостави на почващата наша офанзива.

Поуки от боевете. Първото нещо, крайно необходимо след боевете, беше да се проучат и отстранят всички констатиранни недостатъци, било в укрепването на позицията, било в заемаването ѝ, било в действията на частите.

Противника води 4 дни боеве, докато успее да отблъсне предните постове със заставите. Ако заставите са добре укрепени по начин да се съпротивляват на силния разрушителен артилерийски огън, те са в състояние да задържат за дълго време настъплението даже на превъзходен противник. Щом окопите са дълбоки, имат солидни скривалища и са обградени с телена мрежа, ще изпълнят прекрасно назначението си — да задържат противника по-далеч от Главната позиция, да разузнават за него и да определят дее насочена най-силната атака при действие срещу Главната ни позиция.

27. Чепински полк даде големи загуби в 10 дневните боеве, защото по позицията липсваха достатъчно и добре изградени скривалища, особено в първите дни. Предната позиция се заемаше много гъсто и защитниците се излагаха на унищожаване от артилерийския огън, преди да е почнала пехотната атака. Само на в. Княз Борис имаше две несръчно сградени скривалища, тесни и низки и само с по един вход и без никакви отдушници, които още първите дни бяха разрушени и защитниците затрупани в тях.

Гъсто заелите окопите защитници се струпваха по тях, и търпяха загуби от разрушителния артилерийски огън. За да се спасят от многото загуби, те се натъпкваха в скривалищата, повече отколкото можеха тия последните да победят. Там, при липса на въздух от затрупване на единичните входи, хората се задушаваша, изтъпкваха и нараняваха.

Всички ясно разбираха, че потта не трябва да се скъпи, и че тя е, която ще спаси топлата юнашка кръв, че работа усилена и денонощна е необходима, за да се направят окопите достатъчно широки, да се изработят в тях повече скривалища за прикриване защитниците във време на бомбардировка.

Скривалищата трябваха да са широки и непременно най-малко с двойни входи, снабдени с отдушници и да влизат в тях толкова хора, за колкото са построени. На входовете им да се поставят врати от дебели дъски — талпи. Във входовете им да се спират снарядните парчета,

хвърчащите камъни, да се разбива о тех струята от взрива на снаряда и да се предпазва самият вход от затрупване.

Още в началото на разрушителния огън почти всички часови — наблюдатели в окопите, биваха наранявани или убивани, защото стояха съвременно открито в окопите, без каквито и да било застроени наблюдателници, нито снабдени с технически средства за наблюдение. Наложително беше, следователно, да се устроят блиндирани и бетонирани наблюдателници за тях.

Там, дето почвата не беше силно камениста, окопите лесно се затрупваха, а за разчистването им требваше да има навреме складирани инструменти.

Много лесно се повреждаше телената мрежа, защото беше недостатъчно широка и само в един ред, а сега се виждаше, че трябва да имаме два реда телена мрежа, в по-широки ивици и с разстояние между ивиците 5 до 10 крачки.

Веднага требваше да се започнат дълбоки и сигурни скривалища за картечниците, дето да се съхраняват до момента на употребението им.

Бомбите и патроните, по липса на удобни и сигурни ниши за тях, често биваха затрупани от сринатата пръст и камъни. Требваше да се организират по-добри, по сигурни и сухи закрития за тия бойни припаси.

Телефонните линии бяха силно пострадали, а при поправката им се дадоха много загуби. Кабелите бяха опжнати върху пърти, при взривовете бяха на много места изпокъсани и унищожавани, хората, които отиваха да ги вързват на открито, биваха избивани. Наложително беше, в най-обстрелваните участъци кабелът да се постави във входа за съобщение със специална обстановка, дето по-трудно би бил скъсван, а поправката му по-скоро и без загуби би се извършила.

Много сухата трева и храсти пред позицията често горяха, запалвани от неприятелските снаряди, затова требваше растителността навреме да се изгори, за да не се смущават защитниците във време на боя от пожарищата.

Констатира се, че вследствие липсата на един общ артилерийски началник, който да обединява командването и управлението огъня на леката и тежката артилерия, много от неприятелските пехотни части успяха да настъпят безнаказано и дори необезпокоявани от никого.

За да се изпълнят инструкциите, дадени от Щаба на Действащата армия, щото полски батареи да избегват да стрелят на средни и големи разстояния, като се задържат за действия от 1500 метра и по-близо, изключително срещу неприятелската пехота, требваше гарманските далекобойни

и гаубични батареи да сж подчинени непосредствено на общия командир на артилерията, за да могат веднага да бждат насочвани за обстрелване на по далечните цели. Това, обаче, ставаше много трудно. Докато командирът на артилерията даде задача на германските батареи и тя бжде разбрана (става чрез преводчик), докато се открие огън, или докато се поиска такъв от командира на тежката артилерия, който се намираше 15 км. далеч, (германски офицер), подвижните цели успяха да се скрият в доловете или се обстрелваха с неколко само изстрела, или сжвжршено не се обезпокояваха.

Поради тази причина полските батареи се използваха, изобщо, против целите и на средни и на големи разстояния, както и за преграден огън пред заставите и Предната позиция.

Противникът беше подвижен, та бе неоходима бжрза ориентировка и бжрзо поразяване, от разстояния, на които германските тежки батареи стрелят. Местността налагаше да не се допускат безнаказано по гжнките и доловете да се приближава врагът, а да се бие навсекжде, дето би се помжчил да се приближи закрило. Това биха успели да сторят германските гаубични батареи, ако те не се занимаваха в това време да бият обекти които в това време не представляваха никакъв интерес.

Затова полските батареи се използваха за всичко и против всички цели, вследствие на което бяха в постоянна борба, бяха откривани, и противниковата артилерия се нахвжряше по тях и им нанасяше тжвде големи загуби (около 60 войника и 5 орждия вжн от строя).

Двойното кмандуване беше крайно неудобно и вредно, затова се налагаше щото целата тежка германска артилерия да се подчини направо на командира на артилерията в участжка. С това разпределение на целите между разните калибри, откриването на огъня и управлението на артилерийския бой щеше д бжде напжлно правилно и сжобразно с целите на боя и то, безспорно, с много по добри резултати, с повече загуби за противника, а по-малки от наша страна.

Забелеза се от действието на артилерията, че при избора на позициите за батареите, най-главното условие е да се добие възможност да се бият всички линии наши окопи от полските, планинските и тежките орждия. При разпределението на огъня требваше да не се остави нито едно долче, нито най-малката зона, необстелвана и не ефикасно поразявана. В най-важните и опасни места пред позициите, както и по неприятелската позиция, да се достигне максимално сжсредоточе-

ние на огъня по възможност от повеече батареи.

Артилерията требваше да се стреми сжс своя унищожителен огън да осуети всека подготовка за нападение, и своевременно да отблжсне започващата атака.

Много важно беше да се джржи под огън неприятелската артилерия и главно ония батареи, които систематически разрушаваха Предната Дойранска позиция. По липса на средства, това не можеше да стане.

Когато противникът, в пжрвите дни на боя, се доближи до нашата позиция, требваше с тежки и леки батареи да се обстрелва пехотното му разположение, с цел да му се попречи да се затвжрди и му се нанасят постоянни загуби. Това ясно сжзнавано, артилерията постоянно с своя огън се мжчеше да пречи на приближаването, разрушаваше окопите, скривалищата, приготвяваните гнезда за поставяне на минохвжргачките, които можеха вече да действуват по Предната позиция, картечниците, осветителите (прожекторите), обстредваше сборните пунктове, пжтищата, по които ставаше подвоз и приближаване кжм позициите.

Местността, дето е разположена артилерията зад Главната позиция, стржмно се спуща на север. Трудно беше да се намерят удобни позиции за полските батареи с права траектория, а ако се изтеглеха назад, губеха много от далечината на изстрела си. Местността, на която беше построена Предната позиция, както и предпозиционното пространство, е силно хжлмиста и образува много долове и гжнки, които не могат да се обстрелват от полски орждия. Необходимо беше да се засили артилерията с леки гаубици и да се доведе числото на гаубиците до това на полските орждия.

За отбиване пехотните нападения и за даване преграден огън, най-удобно и най-скрострелно се оказа полското 75 см. с. с. оржие, а за разрушаване окопите, галериите и телените мрежи се оказаха най-подходни 12 см., 15 см. и 18 см. гаубици.

Най-голем ефект за нашата артилерия имаха неприятелските 105 см. и 15 см. джлги орждия, а позициите най-много страдаха от 15 и 21 см. гаубични снаряди.

Ето защо, за да се противодействуваше на разрушителната дейност на противниковата артилерия, организираната за упорна отбъртна Дойранска позиция требваше да има сжщите леки и тежки батареи, които допълвайки се в свойствата си, щеха да сжкрушат много добре всички неприятия на противника.

Там, дето през време на боевете беше даван бжрз и достатжчно гжст преграден огън, той не бе пржминуваан от атакуващия. или ако тоя се опиташе да го мине, пона-

яше големи загуби, разстройваше се и не успеваше да се нахвърли на окопите.

За да се добие тая гжстота на преградния огън, требваше да се дава на орджие не повече от 75 метра фронт. За Дойранската позиция, следователно, бяха необходими толкова орджия, колкото пжти по 75 метра беше дълга, ако фронтът беше едновременно по целата си дължина атакуван. Когато част от орджията сж свободни за даване преграден огън в назначените им зони, вследствие на това, че там противникът не атакува, те сжсредоточваха своя огън пред атакуваните участъци, даваха спомагателен преграден огън и по тоя начин се добиваше по-голяма гжстота.

Напълно се установи от тия боеве, че всеки командир на артилерийска група или отделение трябва да бжде в постоянна телефонна връзка с дружинния командир, в чиито участък действуват батареите, за да може във всяко време да бжде изпълнено условието, щото при поискване от пехотния началник артилерийско сждействие, такова да се даде. На поискването от пехотни началници артилерийско сждействие, трябва да се гледа като на заповед и да се изпълнява като такава.

Когато, обаче, неуместно е поискан от пехотните началници преграден огън, защото не са разбрали какво е назначението му, кога той е необходим, колко струва на отбраната, те стават причина, да се изразхвдат залудо голямо количество снаряди, които ще липсват за решителните минути.

Разбира се, че възпитанието на пехотинеца трябва да се доведе до степен, че той сам да отбива и по силни неприятелски групи с огън, с бомба и ножа, а при голямо нападение да иска преграден огън и то като подаде навреме предупредителните за това рекети.

Батареите трябваше да се окопават добре, защото от разрушителния неприятелски огън, воден по тях, много прислужници и орджия бяха пострадали. Закритията за прислужниците до орджията да бждат по-широки, за да служат и за жилищни помещения, добре гарантирани против тежките неприятелски снаряди, дото прислужниците да могат на легла да си живеят. Така бойците артилериисти ще се чувствуват при батареята най-добре. Нишите за бойни припаси да бждат до самата батарея, добре защитени.

През тези боеве построените бетонени куполи над орджията с достатъчна дебелина, до 1.50 метра, не бяха разрушени и под такива куполи материалната част и прислужниците и при най-силния огън по батареята останаха здрави.

На артилерията се наложи още по-голяма бдителност за поведението на противника, защото изходните за атака неприятелски позиции бяха вече много близо до нашата Предна Дойранска позиция. Сега ставаше възможно, против-

никът, без артилерийска подготовка, да се нахвърля с изненада в атака на позицията ни и като ни намери неподготвени и невинимателни, да я заеме.

Сега беше необходимо да се залавят и най-малките признаци за едно подобно действие. Появяване ножове по окопите е признак за събиране там повече хора; движение по окопите, прах зад неприятелските окопи, шум и глжчка в противниковата позиция, особното мжлчение на неприятелската артилерия — са признаци за някоя изненада. В такива случаи, щом има известна увереност, нашата артилерия с унищожителен огън по предните противникови окопи трябва да осуетява организираната там атака.

През време на бомбардировката почти не беше възможно денем ранените да се пренесат от окопите. Само през нощта, когато утихнеше барабаният огън, те се изнасяха до дружинните превжрзочни пунктове. От там носачите можеха да ги пренесат на главния превжрзочен пункт. И така цяла нощ се изнасяха ранените, с носилки и, дето бе възможно — с кола.

Работата на дружинните превжрзочни пунктове, особно в 27. Чейински полк, беше денонощна, под неприятелския огън, понеже от Предната позиция постоянно пристигаха ранени от артилерията войници. Гранатните парчета наанасяха ужасни рани. Такива страшни рани лекарите досега не бяха виждали, защото боевете, които бехме водили през войните 1912—1913 и 1915 година немаха тоя характер. Тогава повече шрапнелният и пушечният огън наанасяха раните, а сега, оставени на една и сжща позиция, разрушавана с тежки гранати цели седмици, хората страдаха само от гранатите.

Оглушалите, полуделите, онемелите показваха ония адски страдания, които бяха преживели защитниците на Дойранските позиции. Толкова много угнетени бяха те, че усилената храна, която им се даваше във време на боевете, оставаше неизползвана. Никой немаше апетит.

Изтъкна се през тия боеве, че и санитарният персонал трябва да се сменява и подпомага отзад с друг, да се маневрира с санитарните превозни средства за облекчение оная част, която води боя, с средствата на частите от тихите участъци. Веднаж ранените извадени от зоната на артилерийския огън, евакуацията им по другите лечебни заведения и чрез санитарни тренове в вътрешността отиваше леко.

Видят на тия тжй много и тжй тежко ранени войници стресна както санитарния персонал, тжй и всички началници и войници, а като резултат се яви оная енергия, която неотслабно поддржаше волята да се сжгради най-солидна и най-добре организирана позиция.

Изобилно пролената кръв и жестоките страдания, понесени от частите на 2-Тракийска бригада, беха тжй благодарни, щото, както ще видим по нататжк, тая позиция достигна такова сжжжршенство, че като даваше на защитниците сигурност под барабанныя огн, запазваше борческия им дух и числото им, за да сжжрушават винаги всички многобройни атаки на врага, като му нанасяха грамадни загуби. И тжй, пжрвият урок бе добре използван.

15. Разпореждания след боевете. За да се гарантира по-добре позицията, веднага след боевете беше заповедано усжжжршенствуването на Предната Дойранска позиция.

Най напред трябваше да се построи един окоп зад в. Княз Кирил и Генерал Жеков, за да може да се отива от в. Генерал Нерезов за в. Княз Борис, без да се минава през стрелковите окопи.

Трябваше да се сжединят окопите на в. Генерал Жеков с в. Княз Кирил, като зад в. Генерал Жеков окопите се направят в две линии.

За да се отиде денем от Дойранския дол до Генерал Жеков, скрито от погледа на противника, трябваше да се направи скрит ход през седловината, сжединяваща Княз Кирил и Лъвченска висота, която трябваше да се укрепи най-сигурно.

Трябваше да се бжрза с изкарването на започнатите скрити помещения.

За изкарването на тия постройки беха дадени малки срокове, с цел да се работи по-интензивно. Всички защитници боха предупредени, че неприятелският огн по нашата позиция не може да бжде препятствие, което да спре работата; ако в време на работата се дадат някои загуби, то при готова позиция, загубите в време на един нов бой и ново сериозно бомбардиране ще бждат минимални.

С доближаването противниковата позиция, постоянното безпокоение защитниците с артилерийски и картечен огн, работенето през деня бе възможно само в галериите, затова се работеше почти изключително нощем, като освен усжжжршенствуването на старите позиции, започваше се строежът и на новопроектираните окопи.

Джлбаеха се нови галерии, усиливаха и разширяваха се телените мрежи, организираха се наблюдателни пунктове за пехотните и артилерийските командири и наблюдатели, увеличаваше се числото на закритията за защитниците и поддржките.

Закипе работа, сжпроводена с много усилия и труд, но с пжлно сжжжение за ползата от него.

Материялите за укрепяването се подвозваха до с. Волонец и гр. Дойран. От там, до мястото на употреблението им се пренасяха на ржце и на товарни животни.

Бетонените постройки се правеха от смес на цимент и пещжк. Чакжл се употребяваше много малко, поради немане време да се науча и поради липсата на каменотрошачни машини. Нарезданите камжни се заливаха с бетонена каша, приготвена на брега на Дойранското езеро. Там при изобилна вода и пещжк, кашата лесно се приготвяваше и в санджци, пставени на гжрба на товарните животни, се пренасяше до постройките. Това обстоятелство много способствуваше за успеха в работата. По този начин, в скоро време се сжждадоха много постройки, както на Предната, тжй и на Главната позиция. При бетонирането биваха използвани и хилядите шрапнелни стоманени чашки, натрупани по позицията от постоянното ѝ обстрелване.

Кжм началото на м. октомври се засили работата по Бастеон № 1 (Аеропланна висота) и по Цербера, и то под постоянен обезпокоителен огн, особно нощно време. Големо внимание се обржжаше на укрепяването на Цербера и заставите Крещели, Долежели и Пловдив, които са намират южно от него.

За устройството на изнесените много напред без взаимна свржзка застави, се употреби голем труд и много усилия, сжпроводени винаги с много жертви, тжй като противникът непрежснато джржеше под обезпокоителен огн работниците и ги нападаше с малки пехотни части. Материялите тук не беха в достатжчно количество, защото превозните среества не достигаха, езерото се отдалечаваше пещжк на мястото немаше, цимент не всекога се отпускаше навреме и в достатжчно количество.

Като се вземе под внимание, че през м. м. октомври, ноември и пжкжсно, бетонените работи беха несигурни поради студа, става ясна мжжнотията да се достигне до големо сжжжршенство в позицията, вжпреки най-големото желание.

Условията, сжжжждени от близостта на противника, беха особено трудни, главно затова, че требваше обезателно да се работи нощем. Подносжт на материялите, копането, граденето и всички манипулации с инструмента, металическите и джрвени материяли, за постройките и изкуствените препятствия, требваше да става с особено внимание. Най малкият шум биваше последван с огн от страна на противника.

Работенето нощем, което джржи хората в постоянно напрежение, без нощна почивка, беше винаги по-малко продуктивно от дневното, затова и довжршването на постройките, строени нощем, беше винаги забавяно. Естествено, от наша страна се отговаряше на противника, колчем биваше

констатирано, че той работи по своите позиции, но това не облекчаваше работниците на Предната Дойранска позиция и на заставите.

16. Настъплението на 1. и 2. армия в Леринско и заемаването на Серес, Драма и Кавала. Когато Източната сжглашенска армия произвеждаше офанзивата си, за да въкара Ромжния във войната, бжлгарското главно командване, за да сжкрати фронта и за да влияе в обратна посока на Ромжния, предприе настъпление с фланговите армии от Южния фронт за заемаването на района Серес, Драма и Кавала, сжщо и на планината Чеган до Островско озеро. С пжрвата операция се ценеше достигането до р. Струма и използването на ж. п. линия Гюмюрджина — Драма, а с втората — прекжсването на сжобщенията с Италия през Албания.

На 18. август, 1. и 2. армии настъпиха. На десния фланг 1. армия достигна до Островското езеро, а 2. армия до р. Струма.

С почването на тази бжлгарска офанзива, ромжните счетоха, че вече са ангажирани нашите сили и се намесиха в войната.

Сжглашенското командване предприе от своя страна известни маневрирания, с цел да сбие нашето десно крило — 1. армия, като демонстрираше на р. Струма.

За контрастъплението се използваха сръбските и французските дивизии. Офанзивата започна на 10. септември. На 14. септември 1. армия беше принудена да отстъпи до линията Лерин — Каймакчалан, а на 4. октомври до р. Черна — Кенали в Битолското поле, дето след големи и жестоки боеве, на 15. ноември отстъпи и от тая позиция и кжм 19. ноември зае позиция северно от Битоля.

В тия боеве сжрбите употребиха най-големи усилия и понесоха най-големи загуби; французите се биха храбро; пристигналите на южния фронт руски войски масово се жертвуваха за Сжрбия, англичаните бяха в отбрана на р. Струма, а италианците сждействуваха.

Бжлгарската 1. армия употреби забележително старание да задържи позициите си, понесе големи загуби, но притисната от числено превжзхождащ противник, снабден с много артилерия, беше заставена да отстъпи.

В Солун се намираше временното революционно правителство на Венизелос, което организираше своите войски. До 14. ноември беше формиран един гржцки полк от войските на „народната отбрана“, който на р. Струма бе в французския отряд. Кралските войски от Серес, Драма и Кавала (около 7,000 души), с 15 орждия, от 15 до 27. септември с 10 трена бяха пренесени в Германия. Борбата между роялистите и венизелитите се усилваше. След бло-

кадата и ултиматомите, дадени от Сжглашението в Атина, кралската армия беше окончателно демобилизирана, което имаше за последствие изгонването на крал Константин в края на юни 1917 г. и пжлното могжщество на Венизелос в Гжрция.

В Добруджа бжлгарската 3. армия нанасяше сжкрушителни удари на ромжните, русите и сжрбохжрватите, като я заведе до устието на Дунава, прехвжрли част от войските си в Ромжния, които превзеха Букурещ и достиграха до р. Серет.

На генерил Сарай се налагаше да стабилизира положението си при Битоля, като се установи на една позиция, дето да се сжпротивлява на нашите атаки, и която да му служи за база при едни нова офанзива, без да изпуска спечеления вече терен.

За спиране успеха на противника кжм Битоля, от различни участжци на фронта се изпращаха войски в подкрепа на частите от 1. армия. От Дойранския участжк бяха изпратени 27. Чепински, 9. Пловдивски полкове от 2. Тракийска дивизия и 33. Свищовски полк — от 9. Плевенска дивизия. Там тия полкове се биха сжщо тжй добре, както и на Дойранските позиции.

Местата им по Дойранските позиции бяха заети от полковете на 9. дивизия; 34. Троянски полк зае позицията, отбранявана от Тракийците.

Комвидуващият 1. армии, след неуспехите ни на десния фланг, беше сменен. Генерал лейтенат Бояджиев предаде командването на войските в завоя на р. Черна и Битолско — на германското командване, а новоназначеният командващ 1. армия — генерал майор Гешов, с щаба си, пое кандуването на войските в долината на р. Вардар. Щабжт на 1. армия се разположи в горичката северно от с. Дедели, в долината на р. Козлу-дере, близо до гара Дедели.

В сжстава на 1. армия сега влизаха 5. Дунавска дивизия на запад от р. Вардар, 9. Плевенска дивизия между р. Вардар и Дойранското езеро и 1. бригада от 11. македонска дивизия — от Дойранското езеро до в. Висока-чука на Беласица.

Бжлгарското армейско командване започна да проучва условията и с постоянни проверки подготвяше сигурната отбрана на позициите.

При опита от току що миналите боеве всички полкове усжжжршенствуваха позицията с постоянна работа и зорко следеха противника.

Глава III.

Действията на Дойранския фронт през зимата, пролетта и летото 1917.

Всестранна подготовка на позицията. Карти и планове. Наблюдения. Усилване строежа. Задушливи газове. Сигнализация. Бомбиери. Подслушване. Аеропланите. Сжображенията за отбраната. Артилерийска подготовка на отбраната. Патраулни нападения. Начертание в план на позицията. Оценка на позицията. Сили, средства и разпределението им. Действие преди големите боеве. Сведения за противника. Противникова и наша дейност преди атаките. Офанзивата на сжглашенците през април и май. Боят на 24 — 25. април. Боят в участжа на 2. пех. бригада. Боят в участжа на 1. пех. бригада. След боевете. Боят на 8 — 9 май. Заключение по организацията, заемането, отбраната на позицията, загубите, поведението на войниците. След боевете — затишие. Значението на разните участжи при отбраната и подробен анализ. Действията през летото и есента.

Всестранна подготовка на позицията. Както казахме, първият опит от боевете през август 1916 доидна и честите обстрелвания на позицията даваха импулс за работа и желание за всестранното усжвършенствование на отбраната.

1. Карти и планове. С почване на войната, бжлгарските войски разполагаха с карта 1:126,000, 1:210,000 и 1:200,000. Последната карта беше австрийска. С установяването на фронта и постройката на позициите, почувствува се нужда от карти по точни, по ясни и в по-еджко мащаб. Такива започнаха да се изработват в мащаб 1:50,000; 1:25,000; 1:10,000, а за някои участжи се приготвиха и планове в мерка 1:5,000. Топографическата секция от щаба на армията печатеше в големо количество необходимите карти. На

тех периодически се нанасяха нашите и противниковите позиции, сжобщенията на противника, биваците му и разположението на батареите. Тия карти винаги се сверяваха от вжздушното наблюдение. Всеко най малко изменение в нашата и неприятелската позиция, всички нови фортификационни постройки периодически се нанасяха вжрху новите издания. Даваха се имена на всички по-важни пунктове на местността, както и на всека позиция или окоп, обикновено по имената на отличили се офицери или войници. Подробните карти с нашите позиции се пазеха сериозно, за да не попаднат в ржцете на противника, когато тия с подробната позиция на противника се раздаваха в големо количество. На тия последните беше нанесена свмо пжрвата линия от нашата позиция, която противникът и без това виждаше.

За по-лесното даване заповеди и правене донесения по картите, последните бежа награфени на квадрати, чрез което веднага, без много обяснения се узнаваше точно за кой пункт се говори.

Нужните на батареите карти за артилерийска стрелба се изработваха специално и по тех успешно и лесно можеше да се води стрелбата.

2. Наблюдения. От многото опити беше добито впечатление, как най сигурно трябва да става наблюдението от разните видове наблюдатели — пехотни, артилерийски и офицерски. Утастжците от неприятелското разположение бежа поверени за наблюдаване от специален наблюдател. От неговото будно око, вжоржжено с бинокол и зрителна тржба, не требаше да се остава скрито нищо от оноза, що се вжршеше в поверения му за наблюдение сектор.

И от най-малкия знак се вадеха заключения. Службата по наблюдението беше поставена на голема висота и сжвжршенство. Всички наблюдатели веднага правеха донесения за забелезаното. Донесенията се систематизираха в щаба на полка и щаба на бригадата и два пжти в денонощното се изпращаха в щаба на дивизията. Важните донесения се предаваха веднага до щаба на армията.

В щаба на дивизията се систематизираха, анализираха всички елементи, от които се правеше заключение за близките или по-далечни намерения на противника.

От движението на треновете, от числото на пристигащите вагони на гарите Килиндир и Хаджи Юнус, се правеха сравнителни таблици, от които ясно се виждаше сжстоянието на подвоза в тила на противника. От количеството и посоката на движжщите се камиони, кола и артилерийски запряжки се заключаваха, де и кога може да се очаква действие или изненада.

За числото на падналите по позицията неприятелски снаряди се джржеше точна сметка. Всекидневно от всички

полкови и бригадни участъци, чрез специално назначени хора, се събираше числото на изстреляните по нашите позиции снаряди — тежки, леки и мини. Тия цифри служеха за попълване листа за поведението на неприятелската артилерия. Като се прибавяха към тия сведения и числото на изстреляните от нашата артилерия снаряди, ясна ставаше картината на по-големата противникова артилерийска дейност. Изразени в чупена линия цифрите за всекидневния разход на снаряди при сравнително затишие, при оживление или преди и през атаките, винаги върховете на чупената линия, показваща неприятелската артилерийска дейност, стърчаха много над линията, изразяваща нашата дейност.

По тия чупени линии винаги личеше нагледно, какво значение имаха вечните напомнявания да се пестят снарядите, да не се пратосват бойните припаси, и честите упреци, че неоправдано сж изстреляни снаряди. Германия заявяваше, че не могла да доставя големи количества снаряди, те били много необходими на западния фронт, дото щела да се спечели победата. Тежки снаряди особно малко се изстрелваха и германските батареи не искаха да стрелят, като се придържаха точно о запоедта на Лудендорф — началник щаба на германската армия, че „най малката парточителност на бойните припаси спомага за влошаването на общото положение“.

При това противникът насреща ни следваше друг метод. Той сметаше, че многото изстреляни снаряди рушат постоянно нашите позиции, нанасят материални загуби на артилерията ни, избиват защитниците, тормозят ги и убиват морала им. И неприятелските батареи стреляха винаги много снаряди.

Пълното наблюдение требваше да установи кои именно батареи и групи сж най активните, за да може именно тем да се отговори най-достойно с малко снаряди.

3. Усилване строежа. За противодействие на тази постоянна разрушителна стрелба, налагаше се да се вземат най-сериозни мерки.

Оставените на открито наблюдатели не можеха спокойно и сигурно да наблюдават, биваха избивани и ранявани. Като се знаеше от начина да действията му, че неприятелът гледа да се справи с бдящите очи, та тогава да се движат спокойно и ненаказано, залегаше се да се построят сигурни и много наблюдателници. До края на м. февруари требваше да има по една такава за всеки взводен и ротен командир, за всека батарея и отделение. Тия наблюдателни пунктове требваше сигурно да издържат няколко последователни 15 см. гаубични снаряди. Добре защитени, наблюдателите сж сигурност щеха да вършат по-спокойно и по-резултатно своето дело.

През февруари не можеше да се бетонира, защото бетонът замръзваше и се рушеше. Затова всичко се приготвяваше, подвозваха се материали, начукваше се чакъл, събираха се изстреляни неприятелски чаши, за да се употребят вместо железно при арматурата на бетона, та щом се стопли времето, веднага всичко да се построи по-бързо. Такива приготовления се правеха както на Предната Дойранска, така и на Главната позиция по целия фронт. Ония, които бяха слабо защитени, се засилваха с нови бетонени работи.

Артилеристите строяха както специалните наблюдателниците за тактическите наблюдатели, тъй и командните си наблюдателни пунктове, дото предвиждаха места за живение.

Паралелно с това се работеше усилено и по завършването на първата линия от Главната позиция, която се строеше пред (южно) съществуващата единствена линия от Главната позиция през време боевете на 1916 г.

Тъй подготвена работа, щом се стопли времето, щом стана възможно да се борави с бетона, постройките почнаха да никнат, както гъбите след дъжд.

Разглеждайки и проучвайки начините на французките атаки на западния фронт, извличайки поуки от там, частите биваха възбуждани към постоянна активност.

За успеха на работата беха необходими и постоянни проверки. Всички началници, пехотни и артилерийски, непрекъснато проверяваха хода на работата и съобразяваха всичко необходимо, за да се достигнат максимум резултати при минимум материали, усилия и жертви.

Пионерите, попаднали в своята роля, работеха възторжено. Тия хора, за които обикновено малко се говори, когато се описват боеве или когато се приказва за славни победи, беха на поста си.

За тях немаше почивка, за тях немаше смена. Те ръководеха, те съветваха, увещаваха, сами работеха, проверяваха и донасяха на началниците за успеха на работата и за нужните изменения. Хармонията, която съществуваше между пехотинците и пионерите, благоприятствуваше за продуктивността в работата. Те не се задоволяваха само да изпратят планове, да предизвикат и наложат една заповед, но, винаги активни, искаха да бъдат между първите работници, да бъдат реални творци.

И техното дело никой не може да откаже. Техното старание и похватност противникът почувствува и ясно разбра при боевете, а след оттеглянето от позициите, което защитниците по заповед направиха, противникът нескрито и възторжено говореше за силата на оная твърдина, о която счупи главата си.

Заради пълната подготовка на позицията, мислеше се сериозно и за най-рационално използване на картечниците, станали най-важно средство на отбраната. За тях се подготвяха гнезда за стрелба, галерии за прикриването им и за складиране на припасите им.

За минохвъргачките се построяваха позиции, организираха се депа за мините им, както и пжтищата за попжлването с такива. Минохвъргачките се очакваха да пристигнат и засилят отбраната, затова всеки началник, който получаваше в участъка си такива, трябваше сериозно да се запознае с условията, при които те има да действуват, за да се използват напълно свойствата им.

4. Отровни газове. Противникът беше вече произвеждал атаки, подготвени с отровни газове. На южния фронт това страшно средство в модерното воюване не беше приложено. Защитниците на Дойранските позиции имаха средства да се борят и с отровните газове. Всички бойци бяха снабдени с противогазови маски, които се поддържаха в изправност. Не можеше да се занемари в това отношение отбраната на позицията, защото при всекидневното ѝ сжвжршенство за упорна отбрана, би било непостижимо престъпление, неприятелският отровен газ да умори неуморните и храбри защитници, та по един такъв коварен начин да стане господар на твжрината им, която те бяха решили с отворени гърди да бранят.

За достигането на газова дисциплина упорито се работеше и всички вярваха, че щом тя сжществува, ще се превжмогне и тази опасност. Всеки боец, щом беше на място, дето изстреляните сж снаряди или издуханите от апарати отровни газове можеха да го засегнат, трябваше обезателно да носи сж себе противогазовата си маска. За правилното ѝ употребление, войниците, се подготвяха чрез специални упражнения в специално приготвени помещения, които се напжлваха предварително с газ.

Редовно проверявана маската, и при увереността, че всеки умее да я използва, нямаше защо да се губи присжтствие на духа, щом сигналите за газовата тревога предупреждаваха за започването на газовата атака.

За благоприятните моменти за една атака с газ следяха специални станции, които, в зависимост от вжздушните течения, обржщаха вниманието за вероятността ѝ, или не.

Пжлна организация на свржжките, които по установен план предаваха газобата тревога на всички по фронта и в тила, беше нова гаранция, че отбраната е готова и за борба с отровните газове.

5. С и г н а л и з а ц и я. От опита на Дойранския фронт се виждаше, че при по-оживено обстрелване на позициите много от телефонните вржжки се скжсваха и командването се за-

трудняваше. Когато противникът готвеше сериозна атака, продължително джржеше позицията, както и артилерийското разположение, под огжн. Вржжката с Предната Дойранска позиция се скжсваше и само чрез хелиографите можеше да се узнава какво става там и да се дават заповеди.

Излезлите напред батареини командири, да ржководят стрелбата и наблюдават за ефекта ѝ, често оставаха откжснати от батареята си. Ако оставаше само телефонната жица да ги свжрзва, рискуваше се, в най-сериозните моменти на боя батареите да млжкнат.

За допжлване на отбраната и в това отношение, сериозно се работеше. Най-пригодното средство оставаше хелиографът. За пжлното му използване, както и за допжлването му чрез флагова сигнализация, се изработиха табели сжс знаци, които се наложиха чрез наредба по дивизията на всички части. Чрез тия условни знаци, подавани било чрез светлина от хелиографите, било с флаговете, се гонеше целта, в кратко време да се предава едно донесение, да се изпрати заповед и най-удобно да се командуват батареите.

За обобщаване на тази таблица по целата позиция, кжм 1. март в с. Фурка се формира курс за подготовка на сигналистите. В тази школа, в продължение на един месец, назначените от всички части войници трябваше старателно да се подготвят за правилното и успешно боравене с хелиографа и сигналния флаг.

6. Б о м б и е р и. Предвид големото значение на борбата с ржжни бомби, която от близко разстояние има голем морален и материален ефект, при всеки полк се формираха бомбиерски курсове. С 10 дневни упражнения требваше всички войници от строевите роти да минат през този курс. В последствие в-всека рота се произвеждаха занятия с бомбиерите. От така подготвените бомбиери се очакваха сигурни действия при отбиване атаките на противника.

7. П о д с л у ш в а н е. За подслушване на телефонните разговори, както ние, тжй и противникът си служеше с подслушвателни апарати. Чрез разставена по земята жица, близо до противниковата позиция, и чрез специални силни микрофони се залавяше всеки непредпазлив разговор, воден по телефона. За да се не залавят важните разпореждания, правени по телефона, се изработи специален шифров речник. По този речник можеше чрез цифри да се предават всички разпореждания, както и да се правят донесения. Това беше една нова гаранция, че отбраната няма да издаде от непредпазливост някои свои слаби страни, както и некая готвена за противника изненада.

8. А е р о п л а н и т е. Новото оръжие — аеропланът, през тази война достигна едно забележително сжвжршен-

ство. Двете страни използваша аеропланите от въздуха в борбата на земята. Формирани в ескадри, те служеха да разузнават и да разрушават.

Тежките аероплани, пригодени за носене големо число бомби, предитаха над позициите и тила към гара Дедели и гара Удово, търсеха сборищата на поддръжките, складовете с бойните припаси и се стремеха да ги обсипват с бомби. В тези си предприятия те биваха охранявани от леки апарати с голема бързина, въоръжени с картечници. От техните чести нападения се търпеха много загуби и опасно беше да се стои както в окопите, разрушавани от артилерията, тъй и в тила, нападан от аеропланите. Заетите села от войските и щабовете, ясно отбелезаните с червени кръстове болници, гарите, петищата — аеропланите обстрелваха всичко.

За борба с тях, наши ескадри излитаха в въздуха и търсеха случай да се сразят. Противоаеропланните оръдия се разполагаха в дълбочина за ефективно обстрелване с шрапнел и бризантни гранати, пукащи се в въздуха (на време), картечници се разполагаха по височините, в тила, както и по самата позиция, за обстрелване ниско летящите аероплани.

Но това не беше достатъчно да се отстрани опасността. Въпреки всички мерки, нападения имаше и взимаха жертви. За намаление на загубите, требваше да се приложи специална организация за пасивна отбрана. Всички щабовете, войски в поддръжка, болници, обози, които не бяха засегнати от артилерийския огън, требваше вече да се окопават. Силидни галерии се построиха навсякъде. В тях се скриваха, по даден сигнал, с камбана или тръба, всички хора, изложени на аеропланните бомби и картечници. За построяването им много материяли и много енергия се изразходваха. Там, дето нямаше достатъчно материал и липсваше работна ръка, се правеха само окопи в зигзагообразна форма, с много колена, в които нападнатите се прибираха.

На дисциплината за прибиране в противоаеропланните галерии и окопи се обръщаше големо внимание. По този начин, постепенно лъжливият срам да се крием от аеропланите се замени с разбрани интерес да намалим до минимум загубите в хора, които съвършено безполезно ставаха жертва.

Но не бяха само с тази си дейност вредни тия въздушни птици. Те вършеха и друга, много по-разрушителна работа. Снабдени с добри бинокли, с усъвършенствувани фотографически апарати и с безжичен телеграф, те причиняваха много пакости на отбраната изобщо.

От фотографията, която наблюдателът прави в въздуха, нищо не можеше да се скрие. При ясно и хубаво

време, в всички посоки се вмъкваша разузнавателните аероплани и търсеха да констатират и най-малкото изменение по позицията и в тила ѝ. Редовно правените аеропланни фотографически снимки, периодически сверявани, даваха пълна картина на онова, което беше в нашето разположение. В по-ранните войни за противника оставаше тайна, онова, което се върши назад и само чрез големи усилия и чрез специални операции той се добираше до нещо по-положително. Днес нищо не може да се скрие. Затова движението на войски и обози ставаше в ония часове през денонощието, в който от въздуха мъчно се вижда. Месечината способствуваше да прекрива апаратите от противоаеропланната артилерия, за да могат ненакажано и от малка височина да извършват нападенията си.

Най-голяма полза аеропланите принасяха на своята артилерия и най-голяма вреда на нашата.

Завил се като ястреб, неприятелския аероплан, въпреки шрапнелния огън по него, търсеше своята плячка. Щом намери, де е маскираната батарея, по безжичния телеграф предаваше на своята батарея и тая последната, ръководена успешно от него, откриваше и съсредоточаваше огъня си върху избраната жертва. Тогава настъпваша страшни минути за артилеристите. Тежките гранати се вбиваха в позицията на батареята, рушаха и убиваха. Ако батареята в това време не беше длъжна да стреля, още можеше да се спасяват хората в галериите, но ако тя беше в положение на стрелба и не биваше да спре огъня си, положението ѝ ставаше трагично. Най-голям враг на батареите при Дойран бяха неприятелските аероплани.

Когато противника подготвяше атаката на позицията, пак аеропланите подготвяха стерлбата, констатираха резултатите и донасяха за разрушителния ефект, достигнат от нея.

Да помогнат на отбраната в такива случаи можеше нашите аероплани. Забележано беше, че щом наш наблюдател се вие в въздуха, стрелящите батареи прекратяват огъня, с цел да не издадат местата си, та да не се повтори и с тях същото, сега от наша страна.

Деятелността на въздушните войски от двете страни беше забележителна. Много авиатори загинаха, много аероплани паднаха в Дойранското езеро, други се разбиха в скалите, а трети се забиваха в тинестата почва зад позицията — Богородичното блато. Много наши аероплани не се завърнаха, изпитала същата участ.

Освен с аероплани, противникът наблюдаваше и с балон, издиган зад в 420, вжн от досегаемостта на артилерията. Трябваше да се намери средство да се унищожи, а това беше работа пак на аеропланите.

Голяма полза и много услуги имаха защитниците на позицията от собствените аероплани. Макар че те бяха по-малко на брой и по неусъвършенствувани, за това пжк авиаторите имаха достатъчно кураж да вършат работата си и храброст да влизат в открит бой с противника.

9. Сжображения за отбраната. На 5 април се знаеше, че е вероятна една по-сериозна английска атака срещу 1. армия в участъка Дойран — Вардар, която може би ще се извърши между 6. и 10. април, през време на пжлнолунието, като противника действава или чрез изненада с нощна атака, придружена със силен артилерийски огън, или след неколкодневна артилерийска подготовка.

Заповеда се, в случай че се забележи изнасяне на окопи по противниковото разположение, или движение по позициите, да се засили нашата артилерийска дейност, за да се пречи на противника да работи и за да се тероризира, но само при убеждението, че тая дейност ще има действително добри резултати. За целта се организира цяла система от добри нощни наблюдения, като връзките старателно се поддържаха в изправност.

На 12. април началника на дивизията предупреждаваше началниците на позиционните участъци за вероятната атака и като правеше разбор на важността и фортификационното състояние на участъците им, намираше, че най-важният участък е в. Джб с целата отбранителна система: Цербер, Бастион №1 (Аеропланната висота), Бастион №2, в. Малжк Джб в свързка с в. Кала-тепе. Ако се изгуби позиционният участък в. Джб, става почти невъзможно да се държат другите участъци, затова Джб трябваше да се държи като център на отбраната и тук трябваше да се насочат всичките усилия.

След това важен се явява участъкът от пограничния камък 50 и 51, в. Кехлибар, защото с изгубването му се откриваше левият фланг на 5. дивизия по десния брег на р. Вардар.

Участъкът от в. Варовита до в. Долмар имаше второ-степенно значение — вдаден навътре, когато пжрвите два участъци имат флангово положение — затова малка бе вероятността да бъде атакуван.

Разглеждайки така последователно важността и значението на всички участъци, началникът заповедваше, борбата на сегашната позиция да се води най-упорито и решително. Всички средства на отбраната трябваше да се използват до край, за да се разбие, отблъсне и унищожи противникът. Всички сжображения за отбраната в участъците да се правят само въз основа на войските и средствата за борба, с които началниците разполагат, без да разчитат на подкрепление. Позицията трябваше енергично да се укреп-

тява, като се сжобразят всички евентуалности в очакваните атаки. Отстъпление можеше да стане само по писмена заповед от началника на дивизията. Той подробно предписваше начина, по който ще се заемат Втората и Междината позиции и последователността за това.

До края на месеца всички началници, до рота и взвод включително, трябваше да имат писмено приготвени своите сжображения за действие. Така се тури началото на едно изчерпателно и пжлно разбиране от всички общата отбрана на участъка, макар, че до това време много мисли бяха разменени и много упражнения направени. Преди, обаче, лози пжлен план да беше завършен, но сигурно беше ясно разбран, противникът почна атаките си, за които частите бяха предупреждавани.

В постоянни разговори и беседи с войниците, внушаваше им се верата в силата и здравината на позицията и убеждението, че тук до последна капка кръв трябва да се борим да задържим напжна на врага, да слоим неговата енергия и така да усилим бъдещето на България.

10. Артилерийска подготовка на отбраната. По позициите, на които ставаха боевете през август 1916 година, бяха от м. април разположени батареите, които сега трябваше да бъдат готови да срещнат очакваната офанзива. Те бяха запознати с условията на местността и създадените такива от противника. Като постоянен елемент на позицията, почти несменявани никога, те познаваха най-добре начините, чрез които трябваше да реагират на всички противникови действия.

Нуждата за съхранение на материалната част, бойните припаси и хората, за ония моменти, се сжзнаваше от всички затова с заемането на една позиция, тя солидно се укрепяваше, с ниши за снарядите и скривалища за хората.

Веднага след августовските боеве се проучи напжлно въпросът за ефекта на противниковия барабанен огън и ролята, която нашите противници започнаха да дават на тежката артилерия. Понеже противникът чрез аеропланите си откриваше местата на батареите, обжрна се особено внимание на маскировката им, за да бъдат защитени от погледите на въздушните разузнавачи. Поради конфигурацията на местността и голотата на терена, на много места, по необходимост, батареите заемаха слабо дефилирани и лошо маскирани позиции.

Ясно беше, че понеже противникът разполага с множество тежка артилерия, изобилни бойни припаси и с отлични средства за наблюдение, нашите батареи на тая позиция не ще да останат дълго време здрави, а възложените им задачи, главно отбиване атакуващата неприятелска пехота с преграден огън, не щеше да има кой да изпълнява.

Затова още през пролетта на 1916 година се зароди идеята, батареите да се поставят под бетонни куполи, особено полските и планинските, раклите да се снемат от позицията, като се складираят снарядите в бетонирани ниши, хората да се скрият в бетонирани скривалища, дето да се запазят в време на барабания огън, когато не ще бъде необходимо прислужниците да действуват при орждията.

Работата по постройката на тия куполи и ниши отиваше паралелно с организирането на наблюдателните пунктове, окопите и галериите. Като принцип за всички фортификационни постройки се вземаше съображението, да издържат удара на 15 см. прав истрел.

Първоначално се обръщаше внимание изключително на бойната част, но с напредването на успеха, почна се и устройството на тила на батареите. Батареините резерви се изтеглиха на 4 — 5 клм. назад, дето се създаваха домакински удобства, както и скривалища против аеропланните бомби.

За разположението, вида и количеството на неприятелската артилерия се държеше точна сметка. Почти всека открита батарея требваше да бъде потвърдена по няколко пъти от звукомерните и аеропланните наблюдения. Обикновено, в качество и количество на артилерията противникът имаше постоянно превъзходство, а понеже през време на боевете докарваше нова артилерия, винаги имаше значително надмощие.

Характерна в всеко време беше противниковата артилерийска стрелба с своята разточителност на бойни припаси. В всекидневната противникова артилерийска дейност беше в очи обстоятелството, че противникът изстрелва голем процент тежки снаряди, сравнително с полските. Понеже позицията ставаше от ден на ден по-здрава, то и тежката артилерия на противника постепенно ставаше по-активна.

Подчинената вече на един общ началник наша артилерия имаше задача:

а). Да съдействува за отбраната на позицията, като организира действителен преграден огън пред позицията на предните пвстове, пред Предната Дойранска позиция, и пред Главната позиция, а срещу най-важните позиционни участъци образува преграда с максимално число орждия.

б). Да противодействува на неприятелската артилерия.

в). Да пречи на окопните работи на неприятеля и на движението в тила му.

г). Да оказва бързо съдействие на пехотата, когато нуждата изисква това.

д). Да оказва съдействие на съседните на дивизията участъци.

е). Да организира противоаеропланна стрелба

Още през м. март 1916 година се направиха най-подробни разузнавания на артилерийските позиции и установиха точно местата на батареите. След като се проучиха вероятните посоки за настъпление от страна на противника, съставиха се предположения за възможните и вероятни атаки. Съобразно с тия предположения се приготвиха и скиците за преградния и унищожителния огън, по които най-обстоятелно бяха проучени и проверени всички данни, а след това често правени упражнения. От същите скици пехотата имаше копие, а артилерийските офицери се изпращаха при пехотните началници, да се запознаят с точното положение и местото на преградния огън, та там, дето не може да се даде ефикасен артилерийски огън, да се допълни той с минен и картечен.

За да можеше артилерията да вземе надмощие над противниковата, освен доброто ѝ управление искаше се и превъзходство в количество, калибър и припаси. Некои от исканията в това отношение бяха удовлетворени, но не напълно, така че в новите боеве противникът имаше превъзходство, и в количество, и в калибър, и в далекобойност, и в изобилие на бойни припаси.

Артилеристите на Дойранската позиция чувстваха че им предстои една неравна борба, за която те се готвеха.

За силата и своевременността на преградния огън много често бяха правени упражнения, винаги бяха проверявани чрез стрелба, при които задачите обхващаха често цели участъци. С тия упражнения се гонеше целта да се проверят средствата за свързка и командване, готовността и бързината на огъня, независимостта и дисциплината му, горенето на запалката и положението на траекторията, гъстотата на огъня, съображенията на всички артилерийски командири при разните предположения и готовността на артилеристите за борба.

Във всички случаи се виждаше готовността и бързината, както на автоматическия основен и спомагателния преграден огън, тъй и на унищожителния огън, който трябва да осуети атаката, като я разстрои още в момента на групирането на противника.

Преградният огън по своя характер е присъщ повече на полските орждия, но особената конфигурация на местността, стръмните долове и обратните склонове на висотите, по които противникът ще настъпва, дългият фронт и недостатъчното количество полска артилерия — налагаха щото и некои от гаубичните батареи, не само 10.5 см., но и по-тежките калибри, да вземат участие в преградния огън. Винаги се гледаше да се комбинира фронталният огън на гаубиците с фланговия на полските орждия.

При съображенията за артилерийската отбрана на Дойранската укрепена позиция, винаги се имаше предвид, че противникът не ще се реши да атакува денем. Предполагаше се, че десетки и стотици хиляди снаряди ще се изстрелят, за да се разруши телената мрежа, да се срина големата част от окопите, да се прогонят пехотните защитници от окопите и скривалищата, наблюдателите да бъдат избити, артилерията да бъде извадена от строя и поставена в невъзможност да дава преграден огън и едва след това, под прикритието на тъмнината, противникът ще може да поведе своите пехотни вериги и колони в няколко линии за атака на силно обстрелваната до последния момент с барабанен и преграден огън позиция.

Изхождайки от това, че артилерията, която не може да се защити, в решителния момент трябва да сломи настъпателната воля на противника, наложително беше тя да бъде прикрита до тоя момент, и да бъде мощна с огъня си.

Първото условие се постигна с куполите, нишите и галериите, а второто с вероятните предположения за противниковите атаки и пълната подготовка на батареите за срещането им при кое да е предположение.

Вследствие на такава пълна подготовка, достига се до съвършенство и артилеристите даваха преграден огън най-много след една минута от поискването му. Често се случваше, преди да падне на земята подадения червен ракет и снарядите от преградния огън се изсипваха пред указания участък.

Борбата с неприятелската артилерия се оставяше главно на тежката далекобойна артилерия, която си служеше с звукомерни и измервателни команди, както и с аеропланно наблюдение.

При пълна хармония и дисциплина, службата по артилерийското и тактическото наблюдение беше прекрасно уредена. Между пехотата и артилерията беха установени ред средства, които по безсъмнен начин определяха това, което пехотата искаше от артилерията. Главното средство, когато всички почти телефонни жици се изпожсеха оставаха ракетите.

Освен складираните количества снаряди на позицията при батареите, строго спазван принцип беше, без никаква заповед, всички взводове и паркове да правят подвоз, никога снаряди от позицията да не се искат, а винаги да се подвозват отзад. Благодарение на големата предвидливост в подпълването и дисциплината в резервите и парковете, батареите никога не останаха без снаряди.

Опити за частични нападения противникът правеше, но винаги завършваха безуспешно. В такива случаи противниковата артилерия изстрелваше по 15—20,000 снаряда. Харак-

терни беха огневите нападения. В определен час, най-често нощно време, всички или част от противниковите батареи, почваха силен артилерийски огън, било по Предната Дойранска позиция, било по Главната и тила ѝ, с продължителност 10—15 минути. В тия нападения противникът се стремеше да спазва винаги главното условие — внезапност и неочакваност, с цел да се заварят нашите хора или вън на почивка, или на работа и тогава да им се нанесат най-големи загуби, а с това да се всели терор и безпокойство, както в работата, тъй и в движението.

Противниковата артилерийска дейност имаше за цел да бие с тежки фугасни гранати откритите и слабо маскирани полски батареи, по които винаги имаше направени престрелки чрез аеропланно наблюдение, да руши пехотните укрепителни работи и наблюдателните пунктове, да обстрелва резервите на батареите.

Нашето артилерийско противодействие се състоеше в подкрепяне и обезпечаване успеха на патрулните нападения чрез артилерийски огън, обезпокояване противника по позициите му и пречене на спокойното му движение нощем в тила, обстрелване батареи, наблюдателни пунктове, картечници, минохвъргачки и пр.

При нашата дейност, както казахме, ръководна идея беше, винаги да се правят икономии в разходването на снарядите.

От действията, които предшествуваха големите боеве, ясно се очертаваше артилерийското надмощие на противника. Освен материалните преимущества, той имаше и по-голям избор на удобни позиции, от които без никакви препятствия можеше да маневрира с огъня си, имаше по-добре организирано аеропланно и балонно наблюдение, защото имаше и повече средства за него.

При това положение, нашата пехота и артилерия търпеливо понасяха гнета, наложен им от противниковата артилерия, на която се отговаряше слабо, и чакаха момента, когато стократно ще се отмъсти на пехотата му.

11. Патрулни нападения. С цел да се разузнава за съпротивителната сила на неприятелската позиция, разположението на частите по нея, присъствието на артилерията, както и за залавяне пленници, чрез които да се добиват сведения, пълн и за поддръжане настъпателния дух на нашите войски — често се произвеждаха патрулни нападения, предварително най-добре подготвени.

Щом се почувствуваше нужда от подобно предприятие, възлагаше се на съответната част да го извърши. Определяше се точно целта, и избираше момента, който се пазеше в тайна. За успеха на предприятието, първото условие беше, да се избере подходящ началник — офицер. Изработваше се

планжт, който се проверяваше от командира на полка и утвърждаваше от началника на дивизията.

Планжт винаги требваше да достигне изненадата, тъй необходима за успеха. Според бдителността на противника и условията на нападения участък, определяше се дали това ще стане с артилерийска подготовка или не. За началото на действията се определяше точно минутата, в която артилерията требваше да почне обстрелването на пункта, минутата, в която патрулжт требваше да бжде на изходното си положение и точно моментжт, в който шурмовачите требваше да се нахвърлят на неприятелския окоп. Назначените за съдействие батареи от своя страна си приготвяваха свой план за реализиране ония условия, които сж най-благоприятни за успеха на предприятието.

Шурмовата команда, често достигаща до една рота, предварително се обучаваше и всекиму от участниците се разпределяше точно определена работа. Упражненията се извършваха на точно такъв окоп, какъвто требваше да се нападне. Шурмовите групи, носачите на взривните материали, телорезачите, телефонистите, санитарите, всички изучаваха своите бждещи действия, в снаряжение и облекло такова, с каквото щеха да действуват в същност.

Артилерията приготвяваше скици за своята стрелба и необходимите бойни припаси. Подготвяваше се да обстрелва неприятелските батареи, които биха дали преграден огън, да разрушава окопите, с цел да застави защитниците да се скрият и направи бреш в телената мрежа, приготвяваше план за преградния огън, който требваше да даде зад и в страни на атакувания окоп, с цел да прикрие шурмовите групи, когато те, навлезли в окопите, тжрсят да заловят пленници и съберат материали, обект на нападението.

Точно се установяваха връзките между ръководителя на нападението, батареите и началника на патрула, било с телефон било с ракети.

В време на нападението, съседните части пазеха готовност да срещнат врага, ако той в време на оттеглянето на патрула се нахвърляше след него.

Такива нападения се правеха често, както от наша страна, така и от страна на противника, с по-голям или по-малък успех.

От залавяните пленници понекога се добиваха ценни сведения, но най-често те умееха да пазят мълчание. Отначина, с който им се реагираше, се узнаваше много за степента на бодростта на противника в известни участъци, а нападенията, правени върху нашите позиции, имаха това благотворно влияние, че поддържаха бдителността на защитниците и практикуваха артилерията в отбраната.

Най-често противникжт нападаше, като най-близка, Предната Дойранска позиция и към р. Вардар пограничните камъни 50, 51 и Кехлибар.

12. Начжртание на позицията в план. Заетата от 9. Плевенска дивизия позиция почва от в. Белата до р. Вардар, следва в източна посока през в. Кехлибар до граничния камък 50. От тук взема северна посока през в. Близнаците до в. Варовита, от дето се насочва в източна посока, пресича Долина Вера, качва се след това по височината Долмар, Аеропланна (Бастион № 1) и по-нататък Долинната позиция, Кала-тепе, Фердинанд, Виткини гжрди до Дойранското езеро.

В това си начжртание позицията по огнената линия има дължина около 28 км. и представлява един непрекъснат окоп, джлбок 1'60—1'80—2'00, метра, с цела система скрити ходове за съобщение, скривалища (за хора, за картечници, за бойни припаси), наблюдателници и телена мрежа в една-две ивици от по 5—10 метра широчина. На много места имаше построена втора линия окопи с всички по-горе изброени съоръжения. Окопните работи продължаваха да се допжлват, засилват и усжвжршенствуват готовите участъци.

По политически съображения и с цел да се запази гр. Дойран в наши ръце по-дълго време, южно от града беше построена Предната Дойранска позиция, която обхващаше висотите Пазарджик, Княз Борис, Генерал Жеков, Княз Кирил, Генерал Нерезов с обща дължина 5 км. По своята организация тази позиция не се различава от описаната по-горе Глазна позиция, защото е снабдена с всички необходими постройки, телена мрежа и пр.

Разрушеният и напуснат от жителите гр. Дойран е изгубил всекакво политическо значение. Обаче Предната Дойранска позиция не е изгубила значението си, защото тя е доста силно укрепена и е годна за упорна отбрана, защото противникжт се джржи далече от Главната позиция на Кала-тепе и защото пжрвата линия от Главната позиция (Царевец — Бончев — Бошнаков — Вазов) е останала много назад и далеч още не готова за упорна отбрана.

За предпазване от изненади и за добра отбрана на Главната позиция, пред някои участъци са изнесени ред застави.

За да не позволи на противника да се промъкне през Дойранското езеро или северно от него в с.-з. посока, когато се води боят на позицията, построен е окоп с телена мрежа източно от с. Кара Оглулар с лице към изток. Той пресича Дойранското шосе. Този окоп се нарича Кара-Оглуларска преградна позиция. На нея няма никакви други постройки.

Има и друга преградна позиция, наречена Песж-чна преградна позиция. Тази позиция има подково-образно начертание, и върхът ѝ е на в. Здравец. Едното крило, с фронт към ю.-з., минава през височината Сокол към с. Богданци, а другото крило, с фронт към изток, минава през височините Кокиче, Станка, Боян. Изработен е само окоп с прекъсване и е построена телена мрежа. Назначението на тази преградна позиция е двойко: 1. В случай, че войските от десния бригаден участък бъдат принудени да се оттеглят на втората позиция (Богдански височини), то чрез тази преградна позиция да стане свързката с войските от средния бригаден участък и 2. В случай, че войските от средния бригаден участък бъдат принудени да се оттеглят на втората позиция (в. Фурка), то чрез нея да стане свързката с войските на десния участък.

Проектирана е и втора Главна позиция, която започва от р. Вардар при в. Орлова, ще мине по линията на висотите Гола — Панаир — Фурка, подножието на Чаушлийската височина, в. Орел до големия дол, намиращ се на 1.5 км. източно от с. Пазарли, дето ще се свърже с позицията на 1. Македонска бригада.

По тая позиция сж направени окопи само по висотата Фурка и на някои места около с. Гйокчели, защото няма работници.

13. Оценка на позицията. Добрите страни на позицията сж:

а. Левия фланг на позицията е обезпечен от обход, защото се допира до Дойранското езеро; десният фланг е обезпечен от р. Вардар и 5. Дунавска дивизия, разположена на запад от реката.

б. Позицията командува над неприятелската, с изключение тила на десния участък, който се командува от неприятеля, разположен при Маядаг.

в. Обзорът и обстрелът сж добри.

г. Нема препятствия, които да пречат на разните бойни участъци, да си оказват взаимно съдействие, с изключение на в. Джб, който без път е трудно проходим.

д. В тила движението е почти на всякъде възможно, благодарение на достатъчното пътища, по които могат лесно да се доближават подкрепленията.

е. Пред фронта има достатъчно пунктове, укрепването и заемането на които сжс застави увеличава сигурността на позицията.

ж. Позицията в повечето участъци е доста укрепена.

з. Има добра и в достатъчно количество вода за пиене.

Недостатъците на позицията сж:

а. Срещу десния участък се намират командуващи неприятелски висоти — Маядаг и Смол.

б. Предлежащата местност дава възможност на неприятелската артилерия да се разполага на закрито и в обхващащо положение.

в. Разните линии от Главната позиция се намират доста отдалечени една от друга.

г. Позицията е гола, та постройките не могат да се скрият от очите на авиаторите, нема подръчен материал за постройка, за гориво и пр.

д. Скалистите участъци (Кала-тепе с разклоненията му: Бончев—Бошнаков и др.) трудно се работят. Долина Вера е мочурлива, както и най-десният участък до р. Вардар, та при дъждовно време постройките се наводняват и развалят. Изобщо почвата е песчлива и ронлива и за поддръжане постройките в изправност изискват се постоянни усилия и работни ръце.

е. Близо зид позицията на средния и левия бригадни участъци нема паралелни гребени, удобни за заемане и за отбрана.

ж. Пътищата за движение към фланговете на позицията, особено към десния, се наблюдават и обстрелват от неприятелската артилерия на Круша-планина и Маядаг. Само средните пътища през с. Фурка сж до некъде обезпечени.

з. В някои важни участъци в първата линия от Главната позиция на Джб и Кала тепа окопните работи сж твърде закъснели.

и. Поради пресечеността в тила на левия бригаден участък и стръмните долища, изборът на позиции за полските батареи с полегата траектория среща значителни затруднения. За образуване преграден огън пред Главната позиция в случай че Предната Дойранска позиция падне, трябва да се прави разместване на батареите.

к. Изборът на запасни артилерийски позиции, също на фалшиви такива, както и преместването на батареите от едно място на друго, когато местото им е открито и сж изложени на силно разрушително обстрелване, сж затруднени, поради непригодната местност.

л. Височината Джб затруднява даването взаимно артилерийско съдействие от батареите, разположени от източната и западната ѝ страна. В другите бригадни участъци артилерията има по-голяма свобода за избор на позиции, но там противникът по-лесно ги открива.

14. Сили, средства и разпределението им. Девета пех. Плевенска дивизия към 15. април 1917 година имаше:

18 пех. дружини, или около 16,000 ножа,

1 пионерна дружина,

147 орджия, от които:

	69 орджия	7.5 см. полски
	4 орджия	10.5 см. пол. гаубици
Български	12 орджия	7.5 см. планински
	4 орджия	12 см. гаубици
	6 орджия	15 см. гаубици.

	95 орджия.	
	12 орджия	7.5 см. полски
	8 орджия	10.5 см. джлги
	8 орджия	10.5 см. пол. гаубици.
Германски.	20 орджия	15 см. гаубици
	1 мортира	21 см.
	3 орджия	15 см. морски.

52 орджия

129 картечници, от които 80 български и 49 германски.

25 минохвъргачки — Ерхард (9 германски).

10 минохвъргачки — Ланц.

34 осветлители — прожектори.

59 хелиографи.

Сжобразно значението на разните участъци, тия сили беха разпределени така:

а). В левия, най важния участък, от Дойранското езеро до Аеропланната висота включително — 2. бригада на полковник Писаров — беха дадени 6 дружини. 52 картечници и по-голямата част артилерия, минохвъргачки и пр. 34. Троянски полк — полковник Пано Маринов — заемаше от Дойранското езеро до Кала тепе, както и Предната Дойранска позиция; 33. Свищовски полк — полковник Тодор Нейков — от Кала тепе — Бастион № 3 до Караконджо включително.

б). В десния — втория по значение, но по-дълъг от пхривия участък, от Граничен камък 51 до в. Варовита вкл. — 1. бригада на полковник Петър Атанасов, беха дадени 6 дружини, 56 картечници и сжответното количество артилерия. 17. Доростолки полк — полковник Ангелов — заемаше от Варовита до Граничния камък 51; 4. Плевенски полк — полковник Панев — от Граничния камък 51 до в. Кехлибар.

в). В средния — най маловажния участък, от в. Варовита до Караконджо — беха дадени 2 $\frac{1}{4}$ дружини с значително по-слаба артилерия и картечници и се заемаше от 57 полк — полковник Икономов.

г). Дивизионният резерв, сжстоящ се от 3 $\frac{1}{4}$ пех. дружини, беھے разпределен: 2 $\frac{1}{4}$ дружини зад левия участък и една дружина зад десния — в с. Стояково.

15. Действия преди голямите боеве.

Сведения за противника. Доколкото беھے известно, срещу 9. дивизия, от Дойранското езеро до р. Вардар, противника разполагаше с три пех. дивизии — 22. 26. и 60.

от XII английски корпус — сжс сжответното количество артилерия, картечници, минохвъргачки и автоматически пушки. Всека дивизия имаше по три бригади, всека бригада — по 4 дружини, само 38. бригада беھے с 5 дружини, всека дружина от по 5 роти, една минохвъргачна рота и 12 картечници.

Дивизиите беھے разположени както следва: 22. дивизия с 65. и 66. бригади и 26. дивизия с 77. 78. и 79 бригади — между Дойранското езеро и Граничния камък 25. По запад 60. дивизия с 179. 180. и 181. бригада, а непосредствено до р. Вардар 67. бригада от 22. дивизия.

От това разположение се вижда, че в участъка между Дойранското езеро и Граничния камък 25, дето се произведе главното нападение на противника, сж разположени 5 бригади, или 20 дружини.

Неприятелската артилерия беھے по-многочислена, около 160 орджия, по мощна и разполагаща с повече бойни припаси.

Противника проектираше с тези сили да предприеме настъпление още в пхрвите дни на м. април, но за да бже то по-добре подготвено, впоследствие го отложи за към края на месеца.

16. Противникова и наша дейност преди атаките. По фронта на 9. дивизия зимата мина сравнително тихо. На 10. февруари по фронта на 34. полк срещу в. Княз Борис с контратака беھے отбито едно нападение, а на 21. февруари подготвеното нападение чрез двудневен артилерийски огън по целия фронт на дивизията беھے задушено още в самото начало от нашия ефикасен унищожителен огън.

След тия действия настъпи едно сравнително затишие, което трая до 21. април. Неприятелската артилерия все пак не млжкваше, до като не изстреляше всеки ден по 700 — 800 снаряди. С незначително количество снаряди нашите батареи отговаряха.

В началото на м. март противника бже повел решителна атака на Битолския фронт и успе да овладее част от в. 1248 За привличане вниманието и резервите на противника при Дойран, 9. дивизия се готвеше да произведе едно огнево нападение. На 17. март 7 часа пр. пл. всички батареи от участъка откриха огън по предварително установения план. Огънят трая до 8 часа сл. пл., като обикновено се стреляше рядко за разрушение, а на всеки два часа се даваше един ураган от 5 минути. Даже за такава сериозна цел, артилерията изстреля едва 6,500 снаряда, защо повече снаряди не се отпускаха.

Вечерта беھے изпратени към обстреляните пунктови силни офицерски патрули, които констатираха, че разрушенията

сж сериозни, но пленници неможаха да заловят, защото противникът боджрствуваше.

Целта на демонстрация бе постигната. Още в сжщия ден от в. Джб се наблюдаваше как противникът с камиони подвоза подкрепления.

От началото на м. април постепенно артилерийската дейност от двете страни, а особено от страна на противника, се засилваше. Всекидневно противниковата артилерия, при аеропланно наблюдение обстрелваше нашите батареи от левия участък, като успеваше да им нанесе доста чувствителни загуби в материалната част.

Дейността на патрулите се засилваше. Биваците в тила на противника се увеличаваха. На фронта от Вардара до езерото се беше вместила и 60. Лондонска английска дивизия, като ясно се установяваше, че главното групироване е на участъка гр. Дойран — с. Кристали.

Всичко говореше за едно близко решително нападение от страна на англичаните.

Дивизията очакваше това нападение и взе всички мерки, зависящи от нея, достойно да посрещне противника.

Когато противникът отблъсваше нашата 1. армия от Битолското поле през есента 1916 година, 33. Свищовски полк, под командата на полковник Нейков, беше изпратен за Битоля — с. Кенали. Тук на Кеналските позиции, Свищовци проявиха високи бойни качества, биха се като лжове, понесоха тежки загуби и дълго браниха позициите из Битолско. Сега този полк отново се връщаше в дивизията си, с много преживени ужаси, с много изгубени бойци, с много опитност и с заслужена гордост. Щом дсйде на познатата си позиция, Свищовския полк застана по Джбовия гръбнак, без да има възможност да почине, още повече, че полковия участък, като най важен, всекидневно се обстрелваше. А тоя храбър полк имаше нужда от почивка. Затова дружината от 17. Доростолски полк, оставена в дивизионна поддржка, на 25 март се предаде в 33. полк и по тоя начин, по ред на дружините, последният почна да им дава по 10 дневна почивка, през което време почиващата дружина оставаше в дивизионна поддржка.

39. Солунски полк от 10. Беломорска дивизия се беше бил в завоя на р. Черна в ония тежки дни, когато неприятелския напор едва можеше да се оджржи, там, дето хиляди славни борци бежа сжсипани, дето много бжлгарска, свежсена юнашка кржв се проле.

Сега и този полк идеше при Дойран и то в момента, когато имаше нужда от поддржки за отбиване новите противникови атаки. На 8 април Солунския полк с трите си дружини и три картечни роти беше зад 9. дивизия.

Когато 9. Плевенска дивизия беше сжсредоточена през м. април 1916 година на Дойранския фронт, остави един от полковете си, именно 58. полк, на позиция на Кожух-планина в участъка на 3. пех. Балканска дивизия. Откъснат от организационната си единица, този полк страдаше и морално и материално. Войниците чувстваха, както обикновено в такива случаи, че няма кой да разбира нуждите им, и че те помжчно се удовлетворяваха. През периода 16—19. септември 1916 год. полкът отби четири атаки при с. Нжте, взе участие в боевете на Каймак-чалан, бори се в завоя на Черна дето през ноември (15—18.) понесе грамадни загуби — 33% от сжстава си. Само в тия четири дни полкът даде повече жертви, изстреля повече патрони, отколкото вжв всичките боеве за прегазване Сжрбия през 1915 г. Той изпита всички ужаси на модерния бой, при най неблагоприятни условия.

През март 1917 година 58. полк беше изпратен на позиция при Битоля, при Ресен, на в. 1248, пржснат по дружинно, дето отново взе участие в много боеве.

Сменявал бжлгарското командване с германско и с турско, полкът се беше много настрадал.

У войниците се беше формирало убеждение, че окопите в Дойранско сж по дълбоки, галериите по-здрави, че там всичко е по-хубаво и по-приятно и затова тжгуваха за своята 9. дивизия.

Очакванията за нови атаки при Дойран наложиха да се прибере полкът към дивизията си.

И действително, на 15. април една дружина, а до 4. май целия полк се сжсредоточи зад Дойранската позиция, като за пржв път от обявяване на мобилизацията, след като от Свищоз и Ловеч преброди пеш до границата, прегази Сжрбия, би се при Черна, Битоля и Преспанското езеро, сега се качи на тренове, на гара Криволак, и пристигна на гара Дебели. Впечатлението от този факт беше големо и надеждите, че ще намалят страданията се увеличаваха.

Тия новопристигнали части везнага се запознаха подробно с позицията в левия бригаден участък и с начина на действие при позиционната война в този участък. След това те бежа привлечени на работа по укрепяването на позициите.

След подробно изучаване и рекогносцировка се пристжпи към укрепяване на Стояковската позиция, която требваше да служи за втора позиция, в случай че деснофланговият участък бжде заставен да отстжпи, като чрез нея се джржи връзка с 5. дивизия.

За свързка на в. Джб и позицията при с. Фурка, в случай че десната половина от дивизията требваше да се оттегли на линията с. Гявато — в. Фурка, започна се укрепяването на в. Спасител.

Подготвяваха се и ариергардни позиции по висотите Обаи (северно от с. Хамзали) и Кара Оглулар.

Засили се работата по укрепяване на Малкия и Големия Джб и първата линия от Главната позиция на Кала-тепе.

17. Офанзивата на сжглашенците през април и май 1917 год. Генерал Сарай подготвяваше пролетната си офанзива. Той искаше да атакува сжс сжюзните сръбски сили от Мжгленско и р. Черна по посока на р. Вардар, да пробие фронта и настъпи в тил на войските източно от пункта на пробива, да пробие фронта и по посока на Тополчани, като задържа останалите войски с атака. Генерал Милн, който командуваше английските войски, искаше да атакува и се готвеше за това.

Най-напред англичаните първи требваше да атакуват Дойранските позиции, след тях ще да се намесят французите, а сжрбите требваше да се вжзползват за своите действия от успехите на първите.

На 22. април английските атаки започнаха и на 25. свжршиха печално.

Печално свжршиха и атаките на 122. французка дивизия срещу 5. Дунавска дивизия, дето след заемането на в. Яребична французите беха прогонени с контр-атаки.

В завоя на р. Черна на 5. май започна артилерийска подготовка. На 9. Сръбската пехота атакува, в което време се усилваше артлерийската стрелба към Битоля.

Английските атаки на 8. и 9. май при Дойран беха окончателно сломени.

Всички опити на източната сжглашенска армия напълно пропаднаха пред героичната сжпротива на всичките атакувани части.

Към 23. май сжглашенската офанзива окончателно замре и противникът започна здраво да се укрепява, за да срещне успешно едно евентуално наше минуване в настъпление и за да задържа по позициите на южния фронт нашата армия.

18. Боят на 24—25. април 1917 год. Както вече казахме, в началото на м. април дейността на неприятелската артилерия постоянно се засилваше и ставаше все по-методична и сжсрелоточена, особено по Предната Дойранска позиция и по Граничен камък 51. След дневното разрушение, тия пунктове нощем се джржаха от противника под картечен огън, за да се пречи на попровянето им.

Тъй измина времето до 20. април включително.

На 21. в 6 часа сутринта, противникът започна артилерийската подготовка за предстоящите атаки на Предната Дойранска позиция и Граничен камък 51. Тая стрелба, водена повече с фугаси на разрушение, беше точна и ефи-

касна. Сжщия ден наблюдателите донесоха, че забелезват около две дружини, една от към Круша-планина и друга от към с. Хаджи Юнус, да се приближават към в. 420. Некои стари биваци между Круша и Кукуш гореха. Заснлваше се движението в тила на противника. През целата нощ непрекъснат картечен огън ржсеше по Предната Дойранска позиция и камък 51. По окопите и телените мрежи имаше доста разрушения, непрекъснато аероплани се виеха вжв вжздука и вжршиха своето дело.

Нашите батареи стреляха рядко по неприятелското разположение.

На 22., 23. огънът все повече и повече се засилваше. Даваха се много често и продължителни урагани. Стреляха около 160 противникови орждия, от които 86 тежки и 74 полски. От тех само в левия бригаден участък стреляха 96 орждия.

През целия ден на 24. април неприятелският артилерийски огън продължаваше да бжде извънредно силен.

За противодействие, на нашата артилерия беше заповедано да открие систематичен, всекидневен, разрушителен и унищожителен огън по неприятелските батареи и окопи докато се приложи това разпореджидане, последва отменението му, за икономия на снарядите.

В 5 часа сл. пл. на 24. стрелбата по целия фронт на дивизията ореде твжрде много и даже на много места сжвжршено спре.

Това затишие беше ясен предвестник на приближаваната буря. Освен това характерно ранно прекратяване на стрелбата, имаше и други данни, по които се заключаваше че противникът тая нощ ще предприеме сериозна атака на нашите позиции. Нашите подслушателни станции беха успели да заловят неприятелски телефонограми, в което се донасяше, че брешовете и разрушенията по нашата телена мрежа сж готови, че оперативните заповеди по дивизиите и бригадите сж получени и проучени.

От неприятелската артилерийска дейност, от разпределението на противниковите сили, от по-раншните ду действия, изобщо, и от факта, че в един от подготовителните дни по камък 50 и 51 се стреля твжрде малко, можеше да се разгадае, че противникът ще атакува Предната позиция и в. Джб, а ще демонстрира срещу 51.

В очакване на тази именно атака частите се приготвиха.

Обяви се пълна бойна готовност.

Предупредиха се всички, че тая нощ се очаква нападение, заради което да се усили бдителността, всички части и началници да бждат на местата си, охраняващите части своевременно да излезат на линията на охранението, да се

изпратят, дето може, допълнителни патрули и секретни напред.

Дружината на 34. пех. полк, оставена в дивизионна поддржка и наоѓаща се в скривалищата на Кале тепе, се приготви, а почиващата дружина от 33. полк от с. Ходжа-Обаси се приближи зад полка си јужно от Трите чешми. 39. Солунски полк и дружината от 58. полк се разположиха в района с. Чернице — Трите чешми, дето оставаха в армейски резерв.

19. Боят в учасшка на 2. пех. бригада. На 24. април от 5 до 8 часа сл. пл. по фронта зацари пжлно татише. Сега можеше да се констатира, след неколкудневната силна бомбардировка, че окопите на заставите Долджели, Пловдив, Пипинерата и Чепино, както и Пазарджик, Борис и Жеков от Предната позиција, са почти сринати. Телената мрежа пред тия пунктове, в по-големата си част, разрушена. Скривалищата на Долджели, Пловдив и Пипинерата сжборени, а в всички други пунктове здрави. Наблюдателниците на заставите, а сжщо и една наблюдателница на Нерезов, разрушени, а всички други здрави. В по-големата си част ходовите за сжбшенија разрушени и засипани. Лисичите дупки и окопите разрушени.

При това сжстојание на позицијата, кжм 8 часа и 15 м. сл. пл. противникжт откри барабанен огжн по Предната позиција, којто се последва от нападение на малки пехотни групи. Нашите наблюдатели својременно ги забележаа и поискаа преграден огжн. Даден навреме, тия групи бежа пржснати.

В 8 часа и 45 м. сл. пл. последва нов 15-минутен огжн по целия фронт на 2. бригада, след което стрелбата отново сжжршено утихна. Непријателски прожектор почна да осветљава позициите ни.

Пред учасшка на 33. полк беше тихо.

Една непријателска рота в верига, последвана от друга в сгжстен строй, в тишината, в 8:30 часа, нападната заставата Долджели, заема на от един взвод, и успе да ја земе, като защитниците ѝ отсжпиха на Цербера. На нашия преграден огжн пред заставата противникжт отговори с такжв зад неа.

В 9:30 часа сл. пл. противникжт разжрна по целия фронт на бригадата големи сили и поведе решителна атака поддржана с нај-силен артилерийски огжн в тила на атакуваните пунктове.

С превжзходни сили той атакува заставата Пловдив в фронт и в фланг откжм Долджели. Завжрза се джлга и отчаяна борба, нашата рота отби неколку атаки, но кжм 10 часа беше принудена да се оттегли на Главната позиција. От тук противникжт се разпростре на изток и с атака от

фронта и фланга кжм 10:30 часа зае и заставите Пипинера и Междинна. В наши ржце оставаеше само Канарата.

Командирите на бригадата и на полка решиха да произведат контратаки за заемање обратно изгубените застави. В 11 часа и 50 м. сл. пл. беше произведена една контратака, а кжм 2 часа пр. пл. на командира на 33. полк беше дадена за тая цел в распореждане намиращата се в дивизионна поддржка дружина от полка му. Противникжт беше контр-атакуван и кжм 3 часа пр. пл. на 25. заставата Пипинера беше заета обратно, като биде пленен и един англиски офицер. Кжм 3:30 часа беше завладена и заставата Долджели, а контратаката на Пловдив не успе.

Веднаг след това противникжт сжсредоточи силен артилерийски огжн по тия застави, поведе нова атака, комбинирана с обхват откжм Пловдив и успе окончателно да завладе заставите Долджели, Пловдив, Междинната и Пипинерата. Нашите части се оттеглиха на Главната позиција.

Тжй се завжрши бојт на 24.—25. април в учасшка на 33. пех. Свищовски полк.

Бојт в учасшка на 34. Троянски полк се разви така: Еднојременно с атаката срещу заставите на 33. пех. полк, противникжт поведе в 9:30 часа сл. пл. атака на Предната Дойранска позиција с голями пехотни сили, поддржани с нај-силен артилерийски преграден огжн в тила на атакуваните пунктове.

Наблюдателите откриха својременно това настжпление, дадоха се червени ракети и нашата артилерија веднаг откри силен преграден огжн пред цялата Предна позиција.

Благодарение на силно пресечената местност, големите разрушения от 4-дневната бомбардировка, големата тжмнина и масовото настжпление по целия фронт на позицијата, противникжт успе да проникне в некои пунктове от неа. Пржв падна левият краен пункт на Предната Дойранска позиција, — генерал Нерезов, но защитниците се понесоха смело в контр-атака, сметоха противника и отново станаха господари на всички изгубени пунктове.

В 11 часа сл. пл. англичаните отново атакуваха по целия фронт, но контр-атакувани, не постигнаха никакви резултати.

В 11:30 часа те предприеха трета атака и сполучиха да се заджржат на ю. и. склонове на в. Борис и на десниот фланг на Пазарджик.

Пушечниот и бомбовиот огжн и от двете страни достигна неверојатни размери, и в големата тжмнина, пронизвана от лжките на прожекторите, той добиваше вид на не-земна стихия.

За вжзвржшане на изгубените пунктове бежа вкарани в дејствие бригадните поддржки, като вместо тех беше на-

значена дружината от 33. полк. Не много след това, в разпореждане на командира на бригадата се даде и дружината от 34. полк, дивизионна поддръжка на Кала-тепе, като вместо нея командующият армията назначи 6 роти от 39. полк.

Контратаката се организира и се насочи по в. Борис и в. Пазаджик, по които пунктове се съсредоточи най-силен артилерийски унищожителен огън. Борбата продължи дълго и с голямо ожесточение. До 3 часа пр. пл. на 25. април, в нощната тъмнина и сред грохота на експлозиите се чуваше гръмкото „ура“ по Борис, Жеков и другите атакувани пунктове, които минаваха ту в едни, ту в други ръце.

Към 4 часа Троянци станаха отново господари на целата Предна позиция.

На разсичане англичаните с големи усилия пак успяха да се покатерят на в. Борис, но Троянци с нова контратака окончателно завладяха висотата.

Артилерийският бой продължи дълго и стихна едва към 8 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл.

Зарята огре бойното поле, покрито с повече от 800 английски трупове, със цената на които противника бе успял да се задържи само на разрушените застави Долджели, Плдвдив и Пипинерата, макар че той имаше за цел да завладее не само Предната позиция, но и Главната — Кала-тепе и Джб.

През целия ден на 25. април стрелбата продължаваше с по-малка сила.

Понеже ротите, заемащи Предната позиция, бяха много изморени и оредели от дългата борба, те трябваше да се сменят вечерта с роти от Главната позиция.

В момента на смената — 8 часа сл. пл. — противниковата артилерия откри барабанен огън по Предната позиция, последван от унищожителен огън от нашите батареи по предните английски окопи.

В 11.20 часа сл. пл. англичаните настъпиха в три последователни линии срещу в. Нерезов и с по-слаби части срещу останалите пунктове от Предната позиция, но срещнати веднага с преграден артилерийски огън, а на Нерезов с картечен, пехотен и бомбов, бяха навсякъде отбити.

В 9 часа сл. пл. 33. полк произведе контранатакване при пълното съдействие на артилерията, за завладяването на изгубените застави. Нашите части успяха да заемат Долджели и Пипинерата, но впоследствие, главно поради силния неприятелски унищожителен огън и атакувани от превъзходен противник, отново се оттеглиха на Главната позиция.

Началникът на дивизията се отказа по-нататък от идеята да се възвърнат с бой тия застави, защото и да ги вземем, ние трябваше да ги напуснем отново. Това би ни заставило да даваме само лишни жертви и да излагаме на изпитание духа на войниците.

Ние не можехме да задържим заставите, защото съществуващите скривалища бяха разрушени, разполагахме с много малко средства, за да можем да държим предлагащата местност дълго време под огън, докато ги укрепим отново. Противникът също би напуснал тия застави, ако ние решехме с голямо количество бойни припаси постоянно да ги държим под разрушителен огън.

20. Боят в участъка на 1 бригада — на 51.

Паралелно с тоя бой, разигра се такъв и на Граничния камък 51, който бой по размерите и траенето си не може да се сравни с описания.

За да отвлече силите ни, противникът беше започнал бомбардировката си едновременно и по участъка на 1. бригада, а особено по Граничните камъни 50, 51. На 24. април, около 9.30 часа сл. пл., с слаби части противникът нападна Граничния камък 51, но с преграден огън и пушечна стрелба това нападение скоро бе отбито. След половин час противникът повтори опита си, като вкара в атаката целата 2/20 Лондонска дружина. И тоя опит беше скоро отбит и противникът повече не предприе нищо на тоя пункт.

От заловените тук английски войници се установяваше че била приготвена още една дружина за поддръжка, че лицата и ръцете на всички съ били намазани с сажди, за да не лъжат при прожекторното осветление, а всяка рота развивала след себе си бели ленти, за да се познава пътът ѝ.

Боят беше окончателно затихнал. През двудневните си атаки противникът даде твърде големи загуби, без да спечели нещо съществено.

Наименование на частта	Убити		Ранени		Изгубени		Пленени		Всички загуби		Изстреляни			
	Офиц.	Воин.	Офиц.	Воин.	Офиц.	Воин.	Офиц.	Воин.	Офиц.	Воин.	Патрон	Бомби	Ракети	Снаряд.
33 полк с дружината от 17 полк	1	23	1	142	1	53	—	3	3	226	93000	1535	1531	17492
34. полк	7	151	10	414	—	12	—	—	17	567	372000	5350	5530	—
4. полк	—	4	—	1	—	—	—	—	—	21	23000	739	1414	—
Всичко ..	8	183	11	564	1	65	—	3	21	815	58000	7774	8475	17492

Само Троянският полк погребва 15 английски офицери и 693 войници. Пространството пред телените мрежи и доловете пред Предната Дойранска позиция останаха пълни с неприятелски трупове, непогребени, защото за погребението им в скалистата почва се изискваше много време, а противникът постоянно стреляше.

Противникът даде много пленници, между които 28 войници и 2 офицери. Освен това, бяха взети и

много трофеи: минохвъргачки, картечници, автоматически пушки, телеметри, хелиографи, телефони, перископи, бомби, пушки и пр.

Нашите загуби и изстреляното количество бойни припаси на 24—25. април се виждат от долната таблица.

2. След боевете на 24, 25 април. Противниковата артилерия продължаваше да стреля усилено, особено по левия бригаден участък, главно по Предната позиция и по батареите, като стрелбата се ръководеше почти всекога от аероплани.

Какви можеха да бъдат целите на тая стрелба, беше ясно.

Веднага след боевете на 24.—25. април генерал майор Вазов заповеда, да се работи усилено за поправка на разрушенията, за засилване в фортификационно отношение позицията, като заедно с това се усили подвозът на материалите. Обръщаше се особено внимание да се възстанови по-скоро телената мрежа и да се поправят наблюдателниците. За тая усилена работа беха необходими нови работни ръце. Такива командуванията даде в разпореждане на дивизията две дружини от 39. Солунски полк. Другата дружина от същия полк и дружината от 58. полк работеха по втората Главна позиция.

Отстраняваха се всички дефекти, констатирани във времето на боевете, като се обръщаше особено внимание на връзката с хелиографи.

От същия бой беше ясно установено, че противниковата артилерия силно превъзхожда нашата във всяко отношение. За да може нашата артилерия да влиза в борба с неприятелската, та по тоя начин да облекчава положението на пехотата и запазва позицията от безнаказано разрушение, трябваше да се засили нашата артилерийска отбрана с по-модерни оръжия. Такива обаче нямаше от де да се вземат, но затова пък нашите батареи отново провериха преградения си огън пред Предната и първата линия от Главната позиция.

Пристигналите нови две дружини от 58. полк веднага се запознаваха с участъка на 2. бригада и започваха работата на втората позиция. Частите проучваха въпроса за пълната поддръжка, която трябваше да дават на съседите.

За запазване от ненадейна атака на Главната позиция в участъка на Свищовския полк, на мястото на напуснатите застави се избраха нови, между първата линия от Главната позиция и старите застави и се започна усиленото им укрепяване. В много отношения новите превъзхождаха старите застави. Те бяха по-близо и поддръжката им по-лесна, с по-голям обзор и обстрел. Но да се укрепят не беше лесно, защото противникът постоянно стреляше, особено там, дето забележеше че ще се строят нови работи. Затова на новите

застави най-напред се построяваха скривалища, като работата се маскирваше, а след това оставаше да се строят телената мрежа и окопът.

Едничкото голямо неудобство от изместването линията на заставите се заключаваше в това, че Предната позиция се обхващаше от противника с отдръпването им по-назад и с това се даваха на новите противникови атаки по големи изгоди. Един силен напор върху Пазарджик и северно от него води направо в тила на Предната позиция, отстъплението от която в такъв случай ставаше много трудно.

За отстранението на тая опасност, полковник Писаров заповяда да се усили укрепяването на Бончевата висота и там да има постоянно една рота, а така също да се съедини Пазарджик с фланга на 33. полк при Царевец. Началникът на дивизията заповяда, всеки път когато противникът атакува Пазарджик, откъм Царевец да се насочва наша контратака, която, извършена с нужната енергия, ще дава най-добри резултати. Взаимодействието между Пазарджик и Царевец щеше да гарантира тяхната непревземаемост.

В тия трескави приготовления измина времето до 8. май, когато дивизията трябваше да отрази още един по-силен удар на настойчивия противник.

Стрелбата в участъка на 5. пех. дивизия, особено по Яребичните, се засилваше. В тая дивизия беше намерено едно писмо, подхвърлено навярно от някой доброжелател, което ни предупреждаваше, че на 8. май се готви общо настъпление от армията на генерал Сарай. Стрелбата на противниковата артилерия, особено по Предната позиция, не преставаше, макар и да не беше много силна. Вследствие на това, разрушенията от по-раншната атака не бяха напълно възстановени. Новите застави и съединението на Пазарджик с Царевец токущо бяха започнати.

Сведенията за противника оставаха същите. Срещу дивизията бяха разположени трите дивизии 22, 26. и 60. От тях 22. и 26. бяха взели участие в боевете на 25. април и бяха доста пострадали, а особено 26. дивизия. Сега не се знаеше дали тия дивизии са на старите си места или са се разместили, но след новия бой се установи, че това е станало.

В тила на противника се забелязваше усилено движение, което закрепваше убеждението, че ще има нови атаки.

Изменение в разположението на нашите части нямаше. 22. Бой на 8.—9. май При такова положение, на 7. май противникът почва усилено да подготвяла новата си атака срещу Предната позиция.

От 8. часа пр. пл. английската артилерия откри силен непрекъснат разрушителен огън по целата Предна Дойранска позиция. Огнът продължи през целият ден, като от време на време достигаше до барабанен.

С по-реджк огън противникът обстрелваше заставите на 33. полк и батареите в левия бригаден участък. Нашата артилерия отговаряше рядко, като държеше под огън ония неприятелски батареи, които достигаше, и някои окопи. В 8.30 часа сл. пл. противниковият огън се обжрна на барабанен.

След малко слаби неприятелски части настъпиха от Каварналиев към Борис и Чепино, но даденият навреме преграден огън разпръсна противника.

През ноща противникът с реджк артилерийски огън и непрекъсната картечна стрелба пречеше на работата, но въпреки това частите работяха по позициите, като гледаха час по-скоро да възстановят поне телените мрежи.

На 8. май още от 6 часа пр. пл. се започна усилен артилерийски и минна стрелба по Предната позиция, която често ставаше ураганна, в което време заставите пред 33. и 57. полкове се обстрелваха рядко. Стрелбата по нашите батареи източно от Джеб беше доста силна, но това не пречеше на артилеристите да продължават своя реджк огън.

В 5 часа сл. пл. противникът започна да бие с барабанен огън Предната позиция, изключително с тежки снаряди. Този огън продължи 30 минути, след което значително отслабна, за да се засили на мръжване отново до барабанен.

Че противникът ще атакува — беше ясно. Всичките части бяха предупредени, а и те сами чувстваха приближаващата буря. Дивизионните поддръжки оставаха на местото си и се приготвиха.

Артилерията получи заповед, когато противникът открие барабанен огън по нашите позиции, веднага да дава унищожителен огън по противниковите окопи и местата за групиране на атакуващите части.

След последния барабанен огън, на смрачаване настана затишие. Противникът се приготвяваше!

В 9 часа и 50 м. сл. пл. по хелиографа от Борис защитниците предаваха, че по окопите на Каварналиев се забелезва усилено движение и шум от групиране на пехотата. Почти автоматически с възприемане на светлите знаци от хелиографа, нашата артилерия даде унищожителен огън по съответните неприятелски окопи.

След 10 минути изпод унищожителния огън английската пехота минава в общо настъпление по целия фронт на 34. Троянски полк.

Бит навсякъде от защитниците с картечен, пушечен и бомбов огън и от преградния огън на артилерията, противникът в 10.30 часа сл. пл. беше обжрнат в бегство, преследван с огън. За да поддържа отстъпващите и за подготовка на нова атака, противникът в 10.50 часа отново започна да барабани позицията. Под прикритието на барабания огън,

англичаните поведоха втора атака, срещната от нас по същия начин.

При тази атака противникът успя да проникне в някои наши окопи на Кирил и Нерезов, но контратакуван в 11.30 часа той беше отново обжрнат в бегство и преследван с огън.

Отново последва барабанен огън по позицията, който в 12.30 часа пр. пл. на 9. май се последва от трета атака, насочена главно срещу Борис. Пред превъзходния противник, оредялите защитници от Борис В. се отдръпнаха на Борис А. Там те се уредиха и след като получиха подкрепление, минаха в контр-атака и в 1 часа пр. пл. отново станали господари на целия в. Борис. След това, подир кратки барабани огнени нападения, последваха ред нови атаки на Нерезов, Кирил, Жеков, Борис, Чепино и Пазарджик, при които противникът успеваше за малко да проникне в нашите окопи, но всекога с контратаки биваше прогонван.

В 3.30 пр. пл. на 9. май целата позиция беше в наши ръце. Англичаните бяха понесли тежки загуби. Изглежда че те са вече изтощени и боят е свършен. Частите се уредиха прашаха се подкрепления, попълваха се бойните припаси, изнасяха се ранените.

Изведнъж, обаче, в 4.55 часа пр. пл. се откри по-силен барабанен огън по Предната позиция от всички английски оръдия и минохвъргачки. Врагът, неможейки да сломи славните защитници другояче, искаше с изненада да завладее обжрнатата на английска гробница Предна позиция.

След малко противникът предприе нова, шеста по ред атака. Започна се нова и отчаяна жървава борба. В 5.10 ч. пр. пл. противникът успя да заеме окопите на Борис Б., а нашите оредяли защитници, останали без офицери, се отдръпнаха на Борис А. (по-низкия). В 5.45 часа пр. пл. се даде преграден огън пред Нерезов и Кирил, между които противникът към 6.50 часа успя да се промъкне.

Поручик Петков, с една полурота, към 7 часа пр. пл. настъпи за Борис, а между Нерезов и Кирил се изпрати един взвод. На разсърбяване нашите артилериисти зернаха на в. Борис англичаните, които неориентирани още добре, се щураха като замайни. За нашите това беше една благодатна цел, по която започнаха да сипят своите снаряди. Полуротата на поручик Петков атакува разпръснатия вече от артилерията противник и на нож дрогони най-упоритите между англичаните. Борис беше пак наш!

Другият взвод, подпомогнат от артилерията, контратакува, но поради силния неприятелски артилерийски огън успя само да ограничи проникването на противника в страни, и с артилерийски огън той биде окончателно прогонен.

Целата Предна Дойранска позиция беше в наши ръце към 9 часа и 30 м. пр. пл.

В 7 часа пр. пл. един снаряд падна в амбразурата на бетонирания наблюдателен пункт на командира на храбрите Троянци. От експлозията на снаряда беха ранени в самия пункт полковник Пано Маринов и други трима офицери; адютантът на полка бе убит.

Полкът, намиращ се още в бой, остана без командир, затова командирът на бригадата полковник Писаров лично пое командването му до 8.30 часа пр. пл., в което време се яви командирът на 39. Солунски полк — полковник Михайлов, да командува полка.

И тъй в 9.30 часа пр. пл. противникът очисти нашите позиции, усилията му беха сжкрушени от героичните Троянци, с помощта на нашата добре организирана артилерия и минохвъргачки. Всички сплотени се биеха и умираха за България и победиха врага.

В 11.30 часа пр. пл. около две английски роты чрез прецеждане се опитаха да се приближат незабелезано до Борис. Сжзряни своевременно, тем беше сжзнателно допустнато да се сжберат в подножието на височината, а след това с един точен и силен артилерийски огън беха унищожени. Малцина от тях успеха да се спасят и да сжобщат на своите за гибелта на ротите.

За да ужаси още повече защитниците, противникът посреднощ, в 12.30 часа, изпрати над нашите позиции своите аероплани, които летеха през целата нощ и стреляха с картечниците си, като че ли не стигаха артилер. снаряди.

В тези боеве неприятелът претърпе загуби много по-големи от загубите през април. Само пред позицията и в окопите и около тях, по телените мрежи и пред тях, беха намерени трупове на 25 английски офицери и 1,556 войника. Троянци значи, с погребаните англичани от 25. април, требваше да погребат всичко 2,269 храбри английски войници.

Освен 12 пленници, Троянци вземаха и много трофеи. Едновременно с нападението на 34. полк противникът настъпваше и срещу заставите пред 33. и 57. полкове, дето беше навsekжде посрещнат с артилерийски, пушечен и бомбов огън и отбит.

Отбитият противник се спре на линията Мзлката телеграфна, Кадийаната висота и Китката, които не се заемаха от нас никога и дето той почна да се окопва.

Това е единствената придобивка на противника, която той можеше да получи всекога, когато пожелаеше, без жертви, защото, както се каза, никой не заемаше тая линия.

Целите на противника за тая атака беха много по-сериозни и затова дадените жертви могат да се обяснят и оправдаят, само не с липсата на желание и устрем да се за-

еме Главната ни позиция, но с несжкрушимата отбрана на защитниците. В атаката противникът вкара цели 5 бригади, които се почувствуваха толкова омаламошени, че на другия ден требваше 85. бригада да дойде от Дува-тепе, за да засили английският фронт.

Какви беха нашите загуби и какви бойни припаси се изстреляха на 8. — 9. май се вижда от тук приложената таблица.

Таблица за загубите и изстреляните припаси на 8 и 9 май

Наименование на частта	Убити		Ранени		Изчезнали		Всичко загуби		Изстреляни			
	Офиц.	Войн.	Офиц.	Войн.	Офиц.	Войн.	Офиц.	Войн.	Патрони	Бомби	Ракети	Снаряд
33 полк.	—	1	—	8	—	—	—	9	9,400	360	300	28374
34 полк.	7	19	13	352	—	9	20	43	53,810	9120	10370	
Всичко . .	7	12	13	360	—	9	20	43	63,210	9780	10670	28374

Веднага след победата всички поздравиха несжкрушимостта и героизма на защитниците на Предната Дойранска позиция. Артилеристите, възхитени от стоическото държане на защитниците — пехотинци, им изпратиха възторжени телеграми. Началникът на Предната позиция, дружинният командир подполковник Монов, най-добре чувствувайки големото сждействие, което батареите от левия бригаден участък му оказаха, в телеграма до началника на тия батареи, полковник Каблешков Никола, приписваше всичката победа на артилеристите.

Частите от сжседните участъци, отдето всички началници следели с трепет развоя на тоя гръзен бой, се надпреварваха да изказват адмирациите си на ония, които от нищо не трейнаха и след като послаха полето с хиляди английски трупове, останаха господари на разрушаната си позиция.

23. Заключение. Нападенията на англичаните беха подготвявани с месеци. За тях не беха пожалени ни сили ни средства. Частите се подготвяваха в тила за тая атака в специални полигони, точни копия на нашите позиции.

Английските офицери беха снабдени с най-точни карти на нашите позиции. Самите атаки беха предшествувани от дълги рекогносцировки и най-подробни указания за всека шурмова група. Нищо не е било оставено неизвестно за изпълнителите.

По размера на подготовката, участващите сили, разходваните средства и заловените документи се виждаше, че

противникът е искал и вярвал, че ще завладе не само Предната Дойранска позиция, но в. Джб и в. Кара тепе.

Това английско желание срещна волята на защитниците да отбраняват позициите и смажат атакуващите колони.

Страшните английски жертви показваха свирепостта на боя. Само Троянският полк погребва повече от 2250 войници и 40 офицери, а пред телените мрежи и по предпозиционното пространство още много и много трупове останаха не погребени.

По своя замах, сила и напрежение тия боеве беха единствените досега станали тук. Те завършихи със съвършено незначителни придобивки за противника: той зае заставите Долджели, Пловдив и Пипинера и напредна в тоя участък само 200—300 метра. В укрепената ни позиция той никъде не успе да се вмъкне, а завладе само изнесените напред застави, които нито беха добре укрепени, нито се разчитаха да се задържат.

За тия нищожни резултати, освен грамадните човешки жертви, противникът изстреля и по-вече от 300,000 снаряди.

Позиционната война се очертя в токущо завършилите се боеве. Тя включва три периода:

а). Подготовка.

б). Бой.

в). Мерки след боя.

Подготовката в позиционната война е най-главният период и най-важната дейност. Тя обуславя победата или поражението, в зависимост от вложената енергия, умение, воля и средства.

Боят — е всичката оная деятелност, която подобно на един добре композиран локомотив, като се запази и качи на трена, трябва да го понесе по релсите без никакви грешки и евентуалности. За него трябва случаят да не съществува, възможните спънки да бъдат от по-рано обмислени, предвидени и отстранени им подготвено. Такъв бой не може да бъде неуспешен, щом е предшествуван от една пълна, всеотдайна, широка, просветена и умела подготовка.

Мерките след боя са моментите, които ще предизвикат импровизирани решения. Но и тук трябва да има подготовка. За тая подготовка беше съобщено още съобщенията за последователното отбраняване на подготвяваните тилни и преградни позиции.

Отбраната на Дойранската позиция беше всеотдайна подготвена, духът на войските се задържа винаги силен и затова победата се яви като плод на всички оная усилия и неизчерпана деятелност, които будеха само възторг.

Спечелената победа сега именно налагаше на всички, да се заловят отново да проучат действията на атаката и на отбраната, та като продължават неспирното усъвършенстване, да бъдат готови да срещнат с по-големо достоинство новите неприятелски нападения.

И това беше направено. След пълно изследване, беха извадени от боевете при Дейран следните поуки по организацията и отбраната на една укрепена позиция.

ПОУКИ.

Организацията на позицията. — Елементи на позицията. Една добре укрепена позиция трябва да има следните елементи: наблюдателни пунктове, скрити помещения, телени мрежи, окопи и ходове за съобщения.

Наблюдателни пунктове. При силния барабанен огън с тежки и леки снаряди, голяма част от хората, заели окопите, излизат от строя, затова не само задържането, но и наблюдението е трудно от окопа. За да може своевременно да се открие настъплението на противника и донесе затова, трябва да се построят солидно укрепени наблюдателни пунктове за всеки взвод и ротен командир, които да могат да противостоят на 15 см. снаряди. Те трябва да бъдат запазени от всички страни с покрив от бетои, с дебелина не по-малко от 1.5 м. Подпорите трябва да са на разстояние 0.80 м. Особена грижа трябва да се положи за устройството на отвора за наблюдение, защото има случаи цел снаряд да е влизал в пункта през отвора, а когато снарядът се пръсне близо до самия отвор, само вжлните от взрива са достатъчни да убият и наранят наблюдателя. Така беше ранен на 8. май полковник Пано Маринов и офицерите, намиращи се в полковия наблюдателен пункт. Отворите трябва да бъдат по възможност по-тесни отпред и по-широки отзад.

Наблюдателният пункт трябва да се построява на място, от дето да се вижда целият фронт на участъка и трудно да бъде откриван и олучван от неприятелските снаряди.

Скрити помещения. За да могат да се запазят защитниците на позицията, трябва за тях да има скрити помещения. Числото им трябва да бъде определено с сметка, щото защитниците да могат свободно да се разположат в тях, за да им се даде възможност да почиват и, най-важно, при разрушаване на някои помещения, да могат да се съберат в останалите здрави.

Местото им трябва да бъде по възможност по-близо до окопите, не по-далече от 50 крачки. На 8. май противникът успя да влезе в някои наши окопи, защото там помещенията беха отдалечени 100—150 метра от окопите и защитниците не успяха своевременно да заемат местата си. За

да противостоят на 15 см. снаряд, трябва да имат 1.5 м. от бетон, 2 м. от здрава скала и 4 м. от здрава пржст. Помещенията с покрив насипани камъни от 3 м. могат да издържат, но за сигурност този покрив трябваше да се доведе до дебелина 4 м.

Най-добри се оказаха помещенията, строени по минен начин, с покрив 4 метра и повече здрава земя. Строежът на такива трябваше да се предпочита, щом позволяваше местото, защото още в незавършен вид те представляваха закрития. Подпорите на покрива трябва да са на разстояние не по-големо от 0.80 м.

Всеко помещение трябва да има два изхода, които на известно протежение да имат сигурен покрив и в такава посока, че парчета от снаряд, попаднали в изхода, да не могат да проникнат в галерията. Трябваше да има поне два вентилатора, защото от силната стрелба в помещенията навлизат газове, от които войниците заболяваха и повръщаха.

За предпочитане беше да има повече помещения с по-малки размери, защото последните биваха по-малко разрушавани и позволяваха на защитниците по-лесно да излизат от тях.

Лисичи дупки. На важните места в окопите трябваше да има лисичи дупки за дежурните отделения, но и те трябваше да могат да издържат 15 см. снаряд и да имат грижливо осигурени изходи.

Муниционните депа. Във всеки ротен, дружинен и полков участък трябваше да има муниционни депа, запазени от 15 см. снаряд. В боевете бомбите и патроните на ротите, които не бяха раздадени на войниците, се държаха в скритите помещения. Това бе съпроводено с опасност за живота на войниците, които се намираха в помещенията, в случай че се възпламенеха от противников снаряд. Бомби и патрони не трябва да се държат в окопите, защото ще бъдат заринати още през време на барабания огън, а изравняването им във време на боя е невъзможно.

Телена мрежа. Такава пред позицията имаше ширина от 5—20 м. Навсякъде почти тя бе унищожена. Разрушаваха я не само тежките, но и полските снаряди. Специално за това бяха поставени полски батареи, които обстрелваха надлъжно телените мрежи.

Мрежите могат да ни запазят само от изненада без предварителна артилерийска подготовка. Започне ли атаката на позицията със силна артилерийска подготовка, препятствията ще бъдат унищожени. Налагаше се такива да има 2—3 линии, широки по 10—12 м. и отстоящи: първата линия на 30 м. от окопа, втората 50 м., а третата 80 м. Противникът се принуждава да я руши 3—4 дена и да израз-

ходва маса снаряди, които, ако нямаше мрежата, щеше да употреби против скритите помещения.

Ходове за съобщение. Те бяха дълбоки от 1.30 — 2 м. и широки около 80 с. м. Почти всички бяха заринати от барабания огън, ето защо на тях не може да се разчита. По тях е възможно скрито движение само до барабания огън. Все пак са наложително нужни и трябва да се правят по един — два за всеки взвод, с траверси и зигзагоробразни. С тях значително се намаляват загубите.

Връзки. — Телефони. По позицията бе прокаран само обикновен полски кабел и на някои места брониран, заровен в земята на около 80 с. м. От барабания огън всички телефонни връзки от щаба на полка към позицията бяха скъсвани и едва с голям труд се поддържаха връзката с командира на полка и началника и Предната позиция.

За да може да се разчита на телефона, трябва всекжде да се прокара брониран кабел, който да бъде закопан в земята поне 2 м. дълбочина, или да бъде прокаран в бетонни улеи.

Хелиографи. Можеше да се запазят до края на боя и принесоха ценни услуги. Техното разположение не трябва да бъде близо до наблюдателните пунктове и галериите, защото привличат огъня. На стрелбата по хелиографа се дължи раняването на неколцина в наблюдателния пункт на Кале-тепе. Те трябва да бъдат подвижни, затова да им се приготвят по няколко места на позицията.

Ордена̀рци и летяща поща. След скъсването на телефоните, донесенията и заповедите се предаваха с орденарци и летяща поща, макар и бавно. Такива трябва предварително да се назначават и обучават, като се употребяват винаги в най-силния бой.

Предаване с глас. Преди боевете се правеха упражнения за предаване къси заповеди и донесения с глас, но това не може да се приложи поради големия шум от стрелбата, командите и указанията на по-долните началници, които за да бъдат чути от подчинените си, трябваше много да викат. В боя командваха и войници, останали като водачи на отделни групички.

Ракети. Отлично изпълниха назначението си. Налага се голямо внимание при хвърлянето на червените. Имаше случай да се хвърлят такива вместо бели. Това заблуждаваше артилерията, и не бива никога да се случва, затуй трябва ракетите да бъдат в отделни торби. Белите ракети, освен че осветляваха, много добре означаваха де се намират нашите части, дали още държат позицията или са отстъпили. Случваше се по някога, да се вземе неприятелски ракет за наш и да

се яви недоразумение. Това може да се избегне, ако внимателно се следи посоката на ракета и падането му.

Заемане на позицията. Защитниците, които заемат даден участък, се разделят на наблюдатели, секретни, части, които първи ще срещнат противника и поддржки.

Наблюдатели и секретни. Най-важното за сигурната отбрана на позицията е да се открие навреме натрупването на противника в предните окопи и тръгването му в атака. Това може да стане от енергични и добре запознати с позицията секретни и наблюдатели. Такива трябва да има поне по един във всеки взводен участък. За наблюдатели трябва да се отделят по трима войника, поставени в здрави наблюдателнищи, отдето може да се оглежда цялата местност пред позицията. На всеки 15 крачки, от наблюдателницата до скритото помещение на взвода, трябва да има по двама войници в лисича дупка, за да може предаването да става с глас.

Там, дето позицията позволява, от голяма полза е, да се изпращат надеждни и изпитани войници в секрет пред телените мрежи, които да бъдат снабдени с лек полски телефон или говорящи тръби до наблюдателя.

Части, назначени да заемат окопите. За заемане на окопите трябва да се назначат толкова хора, че да не остане необстрелвано място пред позицията. През време на боевете имаше участъци, в които се падаше по 10 м. на един стрелец. Боят показва, че това заемане не е за препоръчане, тъй като противникът би могъл да проникне в окопите. Поне за най-важните участъци, добре би било, ако на всеки 4 — 5 метра се падаше един стелец. Стрелците в окопа се разполагат на групички от по два — трима човека, тъй те ще са по-спокойни, окуражават се един други и ако един от тях излезе от строя, друг ще остане и участъкът няма да остане необстрелван.

Поддржки. Поддржки трябва да има във всеки взводен, ротен и дружинен участък, защото противникът атакува няколко пъти под ред, а за успешното му и сигурно отбиване всеки път са необходими макар и малки поддржки. Добре е поддржката да се дели на 2 — 3 групи. Това се налага от обстоятелството, че противникът атакува не във вериги, а в дълбоки колони със сравнително малък фронт и по този начин имаше части от позицията силно застрашени, а други, срещу които нямаше противник. Понеже в време на боя цялата позиция е покрита с прах и дим, трудно можеше да се определи, срещу кои участъци нямаше противник и това ставаше едва в последния момент, когато вече беше трудно да се вземат части от един участък и изпратят в друг. С поддржките по-лесно се маневрираше. Желателно е всеки взвод да има едно отделение в поддржка, рота — един взвод, а дружината — една рота.

Докато трае барабаният огън, в окопите, по възможност, запазени от наблюдателните пунктове, трябва да останат само наблюдателите, а всички останали хора да стоят в скритите помещения.

Отбрана на позицията. Атаката може да бъде предприета без артилерийска подготовка или след предварителната такава.

За сигурното отбиване на първия вид атака е достатъчно да се следи зорко за противника и особено добре да се наблюдават ония места на телената мрежа, дето има направени проходи, а когато такива няма, да се следи дали противникът не режи мрежата.

Първи ще открият настъплението секретите, които веднага трябва да съобщат по телефона, да открият честа пушечна стрелба — предупреждение за наблюдателите в окопите, че противникът настъпва, бързо да се оттеглят в окопите и донесат за виденото.

Наблюдателите в окопите на свой ред откриват чест огън и по даден сигнал или заповед, войниците, назначени да заемат окопите, най-бързо се настаняват в тях и започват борба с противника, отначало с пушечен огън, после с бомби и накрай с нож.

В последните боеве се изстреляха много бомби и постоянно се чувствуваше недостиг от такива, защото нашите войници са хвърляли бомбите преди още противникът да се е достатъчно приближил. Войниците трябваше да се възпитават за по-големо хладнокръвие, да дочакват противника по-близко и тогава да почнат да хвърлят бомбите, като преди това стрелят с пушките.

За извикване войниците да заемат окопите, беше установено да се хвърлят бели ракети от наблюдателите в окопите към галериите и да бъдат звънци. Тези два начина може би ще дадат добри резултати при атаката без артилерийска подготовка, но когато тя е придружена с такава, резултатите от ракетите са съществени поради големия прах и дим по позицията, а звънците е невъзможно да се чуят. Най-сигурно е, чрез междинните постове от наблюдателницата до скритото помещение да се извикват защитниците.

Още с получаването сведения за настъплението на противника се подава червена ракета за преграден огън, който артилерията е готова всекога да даде.

Всички картечници, минохвъргачки, гранатохвъргачки заемат местата си и едновременно с артилерията откриват най-чест огън по целта, която виждат пред себе си, а в тъмното — пред телената мрежа в участъка, отдето са подадени червени ракети.

Поддржките излизат от галериите и стоят готови на определените им места.

Когато атаката е предприета с артилерийска подготовка. — Извършване на атаката. Нематично да обстрелва позицията, като си зададе за цел да унищожи телените мрежи, окопите, ходовете за съобщения, скритите помещения, наблюдателните пунктове и особено ония батареи, които даваха преграден огън пред Предната позиция.

От този огън беше унищожена телената мрежа, сри- нати окопите и ходовете за съобщения. Некои по-слаби на- блюдателни пунктове и галерии беха разрушени. Артилерията понесе загуби в хора и орждия, макар последните и да беха под бетонени куполи. Имаше случаи на загуби от снаряди, попаднали пред отвора на куполата, а така също имаше и разрушени куполи. Всичко това не бива да смущава никого; всеки трябва да знае, че бомбата и ножът са най-страшни за противника.

Преди да започне атаката, противникът на няколко пъти пренася огъня зад нашата позиция, дето той диреше да поразява поддржките и правеше упражнения за преград- ния си огън.

С започване на пехотната атака, когато атакуващите ко- лони започнаха да се приближават към нашата позиция, ар- тилерията му пренесе огъня си зад окопите и в тила на по- зицията. Пленените казваха, че по даден от тех сигнал ар- тилерията им пренася огъня пред атакуващите на близки разстояния. С това постепенно пренасяне на огъня на арти- лерията се гонеше да се попречи на нашите стрелци да за- емат окопите, както и да се попречи да се изпратят по- држките.

Англичаните носеха с себе си шанцов инструмент, тор- бички, картечници, автоматически пушки и минохвъргачки, изобщо всичко необходимо, за да могат да устроят нашата позиция, след като я заемат, по начин удобен за тех и да имат средства за огневата ѝ отбрана.

Отбиване на атаката. Когато противникът запо- чна да бие с огън нашата позиция и да я руши — сигурен, признак че ще атакува — нашата тежка артилерия започна борба с неприятелската, за да ѝ нанася поражения и отвлече част от огъня ѝ. Лека артилерия започна редка стрелба по окопите на неприятеля и на ония места зад позицията му, дето се предполагаше, че противникът ще концентрира своите части непосредствено преди атаката.

Най-трудното и най-важното при така подготвената атака е, да се открие настъплението на пехотата. Оглуши- телният тресък на тежките снаряди пречи да се чуе шумът

от настъпващите колони, а гъстият дим и прах пречат да се видят. Противникът идеше много близко преди да бъде от- крит. Ето защо е необходим редкият унищожителен огън, даже в зоната на преградния.

При тия условия наблюдателите и секретите трудно ус- певат навреме да доложат за настъплението на противника, поради това често от галериите трябва да се изпращат хора към наблюдателите, да проверяват дали последните са живи и дали противникът не настъпва. Когато се започне силен барабанен огън по позицията, всички войници от галериите трябва да чакат заповед, напълно готови и разпределени по изходите, за да се избегне безредие. Щом се получи запо- вед за заемане на окопите, всички най-бързо тръгват да ги заемат. За да може това бързо да стане, изходите трябва да бъдат достатъчно широки и в галериите да има постоянно шанцов инструмент, за да се разчистят затрупаните изходи.

Докато бойците заемат окопите, поддржките се нареж- дат в изходите на галериите си. В тоя момент стоенето вжн от галериите не е тъй опасно, защото най-силният неприя- телски артилерийски огън е прехвърлен зад позицията.

Пренасянето на последния е един добър признак, че противникът настъпва, но той понекога си служи с измама. Пренася огъня зад позицията, за да ни предизвика да зае- мем окопите и след това веднага открива шрапнелен огън по тех, с цел да ни нанесе загуби, без да са настъпили не- говите части. Но противникът си служи и с обратното. В продължение на няколко дни всекидневно той открива ба- рабанен огън и го прекратява без да има настъпление. С това той ни привиква на мисълта, че прави огневи нападе- ния, и след това предприема атака с цел да ни изненада. Ето, защо, винаги щом барабаният огън се пренесе отзад или прекрати, веднага всички хора, които се намират в ли- сичите дупки и наблюдателниците, заемат окопите, за да мо- гат да забавят противника до пристигането на хората от га- лериите. Те трябва да бъдат снабдени изобилно с бомби (10 бомби на човек), за да могат да забавят сами настъпле- нието на противника.

Понеже англичаните настъпваха в гъсти маси — малки колони — срещу известни пунктове, то тия последните би- ваха силно застрашавани, а имаше участъци, срещу които или нямаше противник, или само една редка верига. Ето защо, взводните командири и командирите на отделенията трябваше да приберат хората си към оня пункт, който е за- страшен, а срещу другите остават само наблюдателите с достатъчно бомби. По този начин се действуваше почти в всички ротни участъци през време на последните боеве.

Отделните малки участъци от позицията не бива да се оголват напълно, защото малките атакуващи колони, щом

срещнат сериозна съпротива, се отклоняват и дишат посоката на най-слабото съпротивление. Нашите защитници са добре наблюдавали, как такива английски колонки се люшкат като стадо овце от една посока към друга и това е една от причините за понесените от тях големи загуби.

Най-благоприятно за нас е, ако успеем да отбием противника, докато той още не е успел да влезе в нашите окопи, защото ще дадем минимум жертви. За сполучливото изпълнение на това е необходимо, стрелците своевременно да заемат окопите, съседните участъци взаимно да се поддържат, да има достатъчно бомби и преградният артилерийски огън силно да е разстроил атакуващия.

Употребление на поддръжките. Противникът успее да проникне в нашите окопи там, дето стрелците, поради отдалечеността на скривалищата, не можеха своевременно да ги заемат или противникът бе много по-силен от нашите редки стрелци, или там, дето стрелците бяха болни и омаломощени от барабания огън, вследствие попадането на големи снаряди в изходите на някои галерии.

Изгонването на противника от окопите ставаше от поддръжките. Тия последните трябва да пристигат своевременно, за да не се позволи на противника да се устрои на заетия окоп. Понеже винаги е мъчно да се разчита на своевременно донесение от първата линия, началниците, които стоят по-назад — дружинните командири — трябва да пращат хора напред, за да узнават за положението.

Контратаките през време на боевете се извършваха с стремително движение напред, предшествувани от кратка подготовка с картечен, пушечен и бомбов огън. Там, дето нашите атаки бяха предприети своевременно, противникът биваше изгонван веднага, а там, дето се закъсняваше — на Борис и Пазарджик на 24. април — контратаката трябваше да се предшества с артилерийски огън (Борис), при което хвърлените зелени ракети означаваха начало на контратаката и сигнал за артилерията да пренесе огъня с увеличаване на мерника, за да не поражават хвърлящите се в контратаката. На Пазарджик, поради близостта на противника до нашите стрелци, контратаката не можеше да се подготви с артилерия. Тук докато не бяха избити неприятелските войници, нашите не можеха да заемат окопите си. Изтъкна се добре, че противникът си служи много с бомбите и автоматическите пушки, и докато нашите се бавят с контратаката, понесат загуби, а щом се надвесят над окопа, англичаните съ бивали много лесно унищожавани с нашите ножове.

Поради обстоятелството, че противникът предприема атаките си на сравнително тесен фронт, поддръжките трябва да са подвижни, за да могат веднага да се привлекат към застрашения участък. Затова незастрашените участъци трябва

по телефона и летящата поща, да събират сведения за положението в съседния участък и по своя инициатива да изпращат поддръжките си за съдействие.

При произвеждане контратаките, ходовете за съобщения не трябва да се използват, защото те се силно обстрелват с картечен и бомбов огън от противника, който вече е проникнал в нашите окопи (случаят на Борис), а да отиват вжн от ходовете. Вжн от това, ходовете дават възможност на малодушните да се скрият из тях и да не вземат участие в контратаката. Ходовете, успоредни на окопите и намиращи се зад тях, могат да бъдат като позиция, от която може да се подготви ударът с огън. (Пазарджик на 24. април).

За да могат поддръжките, в случай на нужда, да извършат с успех тия маневрирования, трябва с тях да се правят упражнения, като им се заповедва да отидат да подкрепят този или она застрашен пункт. За тия упражнения трябва да се използват нощите, през които противникът не стреля.

За да свикнат бойците с бързото заемане на окопите и добре да се запознаят с местата си в тях, също трябва да се правят упражнения.

След отбиването на противника, защитниците веднага трябва да се прикрият, като в окопите се оставят малки отделения, защото след всяка несполучлива атака противникът открива силен артилерийски огън, за да подготви нова атака. Така защитниците на Предната Дойранска позиция отбиха 4 последователни атаки.

Барабанен огън. Този огън на противника бе много добре организиран. Имаше за цел да разруши телените мрежи, окопите, наблюдателните пунктове и скривалищата, а така също да убие всички войници наблюдатели, които се намират в окопите. Ефектът по телената мрежа и окопите бе отличен. Скрытите помещения издържаха, с малки повреди, главно по изходите; някои от наблюдателниците, поради слабата си конструкция и незаздравен вид, бяха разрушени и затрупани, част от наблюдателите бяха извадени от строя, понеже по липса на достатъчно количество наблюдателници бяха в окопите.

Моралният ефект от барабания огън беше силен и действуваше съкрушително върху духа на хората, особено когато имаше попадения пред изходите от скрытите помещения. Нервното изтощение на хората се увеличаваше от обстоятелството, че в продължение на дните, през които траеше барабаният огън, не бе възможна никаква почивка нито пък хората можеха да се нахранят. Храна не липсваше, но и поради разстройство никой нямаше апетит. Много хора повръщаха от газовете и сътресенията, които се получават при взривовите на големите снаряди. Тук е мястото да се прояви спокойствието и опитността на началстващите лица,

да подбодряват хората си с постоянни заобикаляния галерии им и ги подготвят към решително срещане и отбиване на противника, да ги убедят, че не е артилерията, която ще заеме позицията, а неприятелската пехота, която открито трябва да се движи под нашия преграден огън, да преодолее нашия куршум и бомба, а след това да издържи и срещу блесналия нож. След успешното отбиване на атаката, предните части трябваше да се сменят, за да им се даде възможност да отдихат, да се нахранят и спят.

Преграден огън. Противниковият преграден огън за нашите позиции имаше за цел да попречи да се приближат поддръжките към участъка, който той атакуваше, както и да възпрепятствува на защитниците от атакувания окоп да се оттеглят назад. Този огън не беше ефикасен; някои наши поддръжки минаха неговата зона без всекакви жертви, а други дадоха слаби жертви. Изобщо, той не беше тъй страшен, както ние бехме свикнали да си го представяваме. Неефикасността се дължеше на обстоятелството, че имаше места, които не се засагаха от него, или слабо се обстрелваха, а имаше и моменти на прекъсване. На оня, който води поддръжката, предстои изкуството да използва тия места и моменти.

Нашият прададен огън, по разкази от пленници, беше твърде ефикасен, което се потвърждава и от множеството неприятелски трупове пред нашата позиция. Един пленен английски офицер разказваше, че той настъпил с ротата си, която брояла 200 войника и 5 офибера и стигнал до нашите окопи само с около 30 войника и само той от офицерите. Ефикасността на нашия преграден огън се дължеше на добрата му организация и на обстоятелството, че нашата артилерия за благовременно откри редък унищожителен огън по окопите на противника и в зоната на преградния огън и при подадения червен ракет, ней оставаше да учести стрелбата и я съсредоточи само в зоната на преградния огън. Благодарение на голямата дисциплина и пълно разбиране, артилерийската дейност, неотслабно поддръжана от командира на артилерийската бригада полковник Каменов и началника на левия артилерийски участък полковник Каблешков, даде напълна ефикасна подкрепа на пехотата.

Средства за отбрана. — Артилерията. Ефикасният преграден огън на нашата артилерия разстройваше атакуващите английски колони и те пристигаха до нашите окопи, след като бяха понесли чувствителни загуби и бяха морално разколебани. Когато в преградния огън вземаше участие и тежката артилерия, материалното и моралното съкрушение на противника биваха по-големи.

През време на боевете имаше случай да попаднат наши снаряди в нашите окопи. Това най-главно се дължеше

на силното нагорещяване на орждията, вследствие честа стрелба, а някъде, може би, на неточността на данните за стрелба. Като се вземаше пред вид променливостта на времето, и обстоятелството, че снарядите се пазят в дълбоки ниши, следователно са изложени на влагата, явяваше се необходимост да се проверяват често данните за стрелбата.

Минохвъргачки. Мощно средство, което допълваше преградния огън, особено в ония места пред позицията, дето поради стръмните скатове на местността, артилерията мъчно можеше ефикасно да ги обстрелва. За отбиване на противника по-ефикасни се оказаха леките минохвъргачки, понеже имаха голяма бързина на стрелбата, а средните имаха по-скоро морално значение, поради извнредно голямият тресък който дават при експлозията.

Гранатохвъргачки. Също служеха за да допълнят преградния огън. Някои от тях бяха разрушени от неприятелския артилерийски огън. През време на барабания огън, по липса на специални скривалища за тях, те се държаха в скритите помещения при войниците. Това беше много неудобно. За тях трябваше да се определят места, малко зад предните окопи, дето да им се построят закрития, както и за прислугата им.

Пушка. Въпреки всички други средства за отбрана, пушката си оставаше най-надежното средство, защото докато войникът е жив и здрав, пушката ще работи.

Ако пушката на здравия войник се повреди, той лесно я сменяваше с оная на своя убит или ранен другар. Патрони се доставят най-лесно и в най-голямо количество в сравнение с другите средства за отбрана. Най-после, при липса на патрони, на ножа с увереност разчиташе всеки български войник.

Картечници. С успех допълваха пушечния огън, особено там, дето бяха поставени на места, от които можеше да се бият флангово или косо настъпващи английски колони. Констатира се, че е за предпочитане, картечниците да се поставят не в самите окопи, а зад тях, ако това позволява местността, за да не бъдат изложени на бездействие и пленяване, в случай че противникът успее да проникне в нашите окопи, което винаги трябваше да се очаква.

Небива никога да се разчита само на картечниците, та около тях да не се поставят стрелци, защото през боевете имаше случаи, картечниците да бъдат разрушавани или повреждани. В такъв случай, ако отбраната на даден участък е възложена само на картечниците, ще бъде компрометирана.

Бомби. Най-ефикасно средство за отбиване на атаките нашите войници смятаха бомбите. Това схващане е малко погрешно и се дължи на моралния ефект на бом-

бата и обстоятелството, че противникът изобилно си служеше с нея.

Бомбата е сигурно средство, обаче на разстояние не по-голямо от 50 крачки, т. е. на разстояние, на каквото тя да може да бъде хвърлена. Нашите войници сж започнали да ги употребяват преди още противникът да се е доближил на казаното разстояние и тжко е бил моментът на ефикасния бомбов огън, те сж немали достатъчно количество бомби. Нощната тжмнина е способувала за тая грешка.

Подготвяните в специални курсове бомбиери се оказаха много полезни. В някои роти само един бомбиер, комуто двама—трима другари сж носили бомби и отвъртали капачките им, е могъл да отбие няколко малки колонии. Такива бомбиери трябва да бъдат намерени и подготвени във всеки взвод. Те трябва да разполагат най-малко сжс 100 бомби за всяка група бомбиери от 5 човека. Бомбите трябва да бъдат поставени в сигурни помещения близо до окопите за да могат бързо и лесно да се донесат до местото, от дето ще се хвърлят.

Загуби, Най-незначителни загуби се дадоха от барабанный огън — по 3—4 човека в рота. Ранените и убитите през време на барабанный огън сж от наблюдателите, ония, които случайно или с донесения сж били в ходовете, или от попадналите до изхода на скривалищата снаряди. Изобилно-пролената кръв през август 1916 година, когато Чепинци отбраняваха Предната позиция, както вече казахме, беше стреснала всички и оказа своето благотворно влияние. Изобилно изтеклата пот и големите усилия за изграждане на галериите запазиха скъпия живот на защитниците — Троянци, и барабанный огън, макар че ги тормозеше, не ги избиваше.

Загубите от пехотни куршуми бежа незначителни. Изглеждаше, че английските войници почти не сж стреляли. Само от картечния огън имаше ранени и убити войници.

От нож едва ли имаше 2—3 човека, защото противника изобщо не си служеше с ножа.

Най-големи загуби имаше от бомбите. Англичаните ги носеха в торби и ги хвърляха колкото могат.

Най-малко загуби понесоха ония роти, които не допускаха противника да проникне в окопите им. Там, дето противника беше успел да се настани в нашите окопи и трябваше да бъде контратакуван, дадохме най-много загуби, защото противника бе донесъл на позициите картечници и отлично си служеше с бомбите. Ето защо, трябва всичко да се направи, за да не се допусне противника да влезе в нашите окопи.

Не само трябва да се развие у защитниците чувство на безстрашие, но и да се вземат всички мерки, за да могат своевременно да подкрепят застрашените участъци. Чувството за взаимно подпомагане трябва да бъде развито до своя максимум и да не се допуска бездействие, когато в съседния участък се води бой. Всички трябва добре да знаят, че е страшна отговорността за бездействието в време на такива върховни моменти, когато от подкрепата даже и на единичния войник може да зависи успеха или поражението.

Бойни припаси. За количеството на бойните припаси трябва да се спазва принципа, да има колкото се може повече припаси. Всеки трябва, обаче, да помни, че боевете бежа и сж продължителни, затова трябва само в цел да стреля, за да устои в борбата до край.

Минохвъргачките изстреляха по 600 мини и скоро останала без такива.

Картечниците разполагаха с по 8,000 — 10,000 патрона и едва им стигаха; а ако боят се беше продължил и те щеха да бездействуват.

Всеки войник разполага с около 300 патрона. Имаше войници, ржцете на които бежа изгорени от нажежената цев на пушката. Тжй много се стреляло, че кжм края се чувствуваше недостиг от патрони.

Бомбите бежа много рано изразходвани. Всеки войник имаше в началото на боя по 5 бомби, по една бомба на човек имаше в ротните депа и по една — в дружинните. Ясно се констатира, че числото на бомбите трябва да бъде по-големо.

Поради големия разход на бойните припаси, попълването им трябва да бъде особено грижливо уредено. В всяка рота, дружина и полк трябва да има специално назначени за тази цел хора. С започването на боя и те трябва да започнат своята работа. Колата от бойния обз, веднага натоварени с бойни припаси, трябва да тржгват напред кжм полковите депа, от там припасите се носят на коне кжм дружинните депа, а после — на ржце кжм ротните. По този начин, докато се изчерпят полковите депа, ще пристигнат колата и ще ги попълнят; ротните и дружинни депа, по възможност, трябва да се поддржат пълни и в най-силния бой. Но най-сигурното средство, да не се остане без патрони, бомби, мини и снаряди е, да се припомня на войниците постоянно, да не стрелят безцелно и само за отбиване атаката да се стреля ураганно, а в другите моменти с реджк, но добре примерен огън.

Поведение на войниците. Нашите войници можеха да изтраят на барабанный огън и да запазят достатъчно сили, за да водят борбата отблизо с противника. Тем

липсваше хладнокръвие, за да могат да използват напълно средствата на отбраната. Пушечната стрелба беше по некого безпорядъчна, а бомби се хвърляха, когато те не можеха да нанесат никакви загуби на противника.

В единичната борба и когато останат без началници, нашите войници сж несжобразителни и в някои случаи даже неиздржливи. Те се чувствуват спокойни и верват в своите сили, когато началникът е близо до тях. Редко сж ония войници, които с успех поемат командването след излизането на началниците от строя. Бездействието или пасивното сжпротивление е най обикновеното последствие от падането на офицерите. Това трябва винаги да се има пред вид и всеки началник да знае, че пжрвата му грижа, като помни, че той всеки момент може да бжде убит е, да си назначи заместници.

В масовата борба, поведени от началника си, в когото те имат доверие, се бият отлично. В боевете има едно значително число неприятелски войници, промушени от нашия нож. Нашия войник, както това е обикновено за всеки човек в големите изпитания, особено там, дето той очаква всеки момент смъртта, имаше потребност да чувствуваш в време на боя непосредственото присжтствие на другаря си и погледа и властта на началника си.

Обаче, не липсваха и подвизи на отддлни войници, които в критическите моменти запазваха присжтствие на духа, проявяваха сжобразителност, поемаха командването и с своя пример насжрчаваха другарите си.

Английските войници отлично се биехи, когато беха на известно разстояние от нашите. Те отлично си служеха с картечните, автоматическите пушки, бомбите, добри стрелци сж, но щом блеснеше нашият нож, те не издржяха удара му и ако контратаката ги свари преди да сж успели да се настанят в нашите окопи, обезателно обржщаха гржб. Имаше много случаи, когато пред остжрвението на нашите, литнали настржхнали в атака на нож, те хвърляха пушки и бомби, вдигаха ржце и се предаваха.

От гореизложения анализ за действията на двете страни достойно борили се на Дойранските позиции, става ясно следното:

Противникът, разполагайки с повече и по-силна артилерия, се стремеше да унищожи препятствията ни, окопите, ходовете, наблюдателниците и скритите помншения. С голямо количество снаряди той успе да унищожи телените мрежи, окопите и ходовете, обаче скритите помешения и повечето от наблюдателниците останаха здркви. Живата сила; следователно, на позицията беше непожжната. Запазените здрави Троянци сжзнаваха значението си и в тоя велик момент храбро се нахвърляха на големите английски

пехотни сили и като им нанесоха големи загуби, отблжснаха ги окончателно и останаха господари на всичките пунктове от Предната Дойранска позиция. След 10 дневна работа те успеха да възстановят фортификационните пострйки и вржките, в положението, което те имаха преди боевете.

Това себеотрицание, примерен героизм и изкуство в отбраната послужиха за пример не само на всички части от дивизията, но и на войските от сжседните участжци, които с затаен джж от своите високи пунктове следеха нощните демонски английски нападения, както и ефекта от джлго подготвената отбрана.

След боевете — затишие. След боевете на 24—25. април и 8. и 9. май, по фронта на 9. дивизия настжпи сравнително затишие, което продължи до 27. август.

Англичаните се затажрдяваха на новата линия, която им беше останала като печалба от тая офанзива. Те се укрепяваха на изгубените от нас застави: Пипинерата—Пловдив—Долджели и по в. Каdifяна и Малка-телеграфна, които ние никога не сме заемали.

Противниковата артилерия продължаваше да поджржа всекидневно обезпокоителен огжж по нашите позиции; дневният ѝ разход средно възлизаше на около 1000 снаряда.

Нашата артилерия през това време, сжобразявайки се с условието да не изразходва много снаряди, се силеше да отговаря с обстрелване противниковото разположение, с дневен разход 200—400 снаряда.

Настжпваха горещините, маларията започна да вжрлува, а това благоприятствуваше на затишието. Частите на дивизията имаха нужда от почивка, затова генерал-майор Вазов се възползува от случая и даде възможност на полковете да си починат, да възстановят силите си и да се приведе в ред имуществото им.

За целта се спазваше една строга последователност.

Даденият в разпореждане на дивизията 39. Солунски полк от 10. до 13. май смени 17. пех. Доростолски полк от позициите му при с. Псбрег.

34. Троянски полк, изнесжл сам последните боеве, имаше пржж правото на почивка. Затова Доростолският полк от 10. до 14. май го смени и зае позициите му при Кала тепе и Дойран.

Една дружина от Троянския полк зае десния подучастжк от 33. Свищовски полк (Бастион № 1), а другите 3 дружини и картечните роти се отеглиха около с. Гйокчели на пжлна почивка.

На 10. юни 57. полк беше сменен от 58. и се отегли и той на почивка около с. Чаушли, дето почива цял месец. На 10. юли той зае отново старата си позиция.

58. полк от 10. до 14. юли зае позицията от в. Варовита до в. Близнаците, а 39. Солунски полк от 14. до 18. зае участъка на Вардарския отряд. Освободеният 9. германски егерски полк с 7 картечници, 5—105 см. батареи, една минохвъргачна рота и една пионерна рота — отидоха в състава на 11. армия. Вместо германските батареи, се разположиха на позиция батареите от 18. артилерийски полк. Германците, винаги ревниво пазещи своята свобода, не искаха Вардарският отряд да се подчини на началника на 9. дивизия. Сега обаче, след заминуването на германските войски, генерал-майор Вазов стана началник на цялия фронт от р. Вардар до Дойранското езеро.

На 24. юли отпочиналият 34. Троянски полк смени 33. Свищовски и зае позицията му на Джб, а последният се оттегли при с. Чаушли на едномесечна почивка.

На 25. август Свищовци отново заеха позицията си.

В 4. Плевенски полк дружините под ред биваха назначавани в дивизионна поддръжка и редовно се оттегляха около с. Гявато, тъй че и те можаха да отпочинат.

По тоя начин всички части от дивизията успеха да си починат и да се освежат. През време на почивките се провеждаха строеви занятия и се държаха беседи за повдигане на духа. Всички части на позицията проучаваха способите при различните положения и чрез постоянни разговори изучаваха миналите вече действия на заемащите от тях участъци, с цел да се избегнат грешките и добре запомнят и втълпят хубавите страни на отбраната. За подготовката на частите и изполюване опыта, добит вече от войната, се формираха курсове.

Както вече казахме, значението на началника в боя е от първостепенна важност. Много началници бяха извадени от строя и много още щяха да излизат. За да не се намали силата на отбраната, в това отношение се налагаха особени грижи. За подготовка на групови командири, отделни и взводни командири, за подготовка на мл. офицери, както в пехотата така и в артилерията, бяха формирани курсове, през които минаха много войници, подофицери и офицери.

С постепенното увеличаване числото на картечниците и сформиране на новите картечни роти, с разбирането значението на картечния огън при отбраната, наложително беше да се подготвят по картечното дело по-добре и по-вече подофицери и офицери. За тях беше формиран и специален курс по картечното дело.

През всичкото време на затишието усилено се работеше по укрепяването на позициите; за достигане по-големи успехи единствената и главна пречка беше липсата на цимент, дървен материал и бодлива тел.

Успехът на работата, особено по Джбовия гръбнак, не беше голям и затова, защото, освен горните причини, противникът много пречеше с постоянната си стрелба.

До какво съвършенство бяха стигнали и какво значение имаха за общата отбрана различните участъци на позицията ще си съставим ясна представа от изложеното по долу.

Значението на разните участъци при отбраната. Позицията от р. Вардар до Дойранското езеро затваря непосредствено всички пътища от юг в северна посока на левия бряг на р. Вардар. Понеже към този участък от позицията водят най-много железни и обикновени пътища от страна на противника, а теренът пред позицията е достъпен, то той се явява най-вероятният участък за нова атака; от досегашните боеве, станали тук, може да се вади заключение, че ще има и нови.

Най-важният пункт от позицията е в. Джб, който командуваше всичката околна местност, а хребетът, който се спуска в ю. и. посока представлява удобен подстъп за атака на самия връх.

Отбраната на участъка от позицията с. Стояково — с. Мачуково е в голяма връзка с Сеховската позиция на десния брег на р. Вардар, южно от гр. Гевгели. Тук местността позволява отбраната да се организира в дълбочина до линията с. Стояково — с. Богородица, без с това да се повлияе зле на отбраната на Сеховската позиция.

Конфигурацията на местността зад левия бригаден участък — Кала-тепе, не дава удобства за организиране на една по-дълбока последователна упорна отбрана, зад линията на главната позиция. Затова дълбочината на позицията се достигаше не с постройка на нови линии назад, а с изнасяне такива към страната на противника.

Предната Дойранска позиция, с своето изнесено напред положение, отдалечава твърде много противника от левия фланг на Главната позиция и затруднява твърде много неприятелските атаки по посока на в. Джб. Станалите досега действия потвърдиха полезността на тая позиция, но понеже тя стои на 3—4 км. от Главната, е организирана да се отбранява като предна, а не като главна. Защитата ѝ е основана на силни фортификационни постройки, на силен артилерийски преграден огън и по-малко жива сила.

Най-уязвими пунктове, срещу които противникът може да насочи първоначалните си удари, сж изнесените напред Предна Дойранска позиция и участъка от пограничния камък 51 до левия брег на р. Вардар. Изнесеното им напред положение дава възможност на противника да съсредоточи срещу тях мощен артилерийски огън и посредством един ловък обхват да ги атакува с значителни сили.

Завладяването на Предната Дойранска позиция от противника не му дава особени преимущества. Той ще достигне само възможността да се доближи до главната позиция на в. Джб и в. Кала-Тепе и започне подготовителните работи за атака на Главната позиция. Владението на Предната Дойранска позиция е от особена важност за нас, в случай че се решим да преминем в настъпление. Самата позиция ни дава сгодно изходно положение за предприемане първия удар срещу укрепената неприятелска позиция, а пространството между нея и Главната позиция е удобен плацдарм за съсредоточаване войските и средствата, необходими за развиване успеха на първия ни удар.

Изгубването на Главната позиция на линията пограничен камък 51 — р. Вардар, не дава особени тактически преимущества на противника и не особено ще влияе на по-нататъшната отбрана на останалата част от позицията, защото отбраната постепенно може да се организира в дълбочина до линията с. Богородица — с. Стояково.

Изгубването на в. Джб ще затрудни по-нататъшната отбрана на целата позиция, макар че и тука е възможно временно отбраната да се организира по северните склонове на в. Джб, като съседните на него участъци постепенно се оттеглят по-назад.

Организирането на една съкрушителна отбрана на в. Джб се налагаше от важността на тоя участък. Възможността да се съсредоточи твърде силен неприятелски артилерийски огън срещу този ясно очертан масив, налагаше създаването на възможно повече линии окопи и скривалища в дълбочина, единствено най-сигурно средство за продължителната му отбрана.

Каго видехме значението на разните участъци, сега ще видим, че съответно беше организирана и фортификационната им подготовка, както и съответно беха разпределени техническите средства за борба.

Фортификационна подготовка. Фортификационна позиция можеше да се счита добре укрепена, но тя неутслабно и постоянно се засилваше с интензивна и съзнателна работа.

Целият участък се състои от две линии окопи, добре развити. По-слабо е развита втората линия в участъка Стояково — Долмар. Невъзможно на по-важните пунктове сж въздигнати и укрепени по 3 линии.

В десния бригаден участък, поради владеността му към противника и относителното му положение с съседния участък, сж организирани две преградни позиции. На линията на застаните важните пунктове сж добре организирани за отбраната и предпазване Главната позиция от изненада. Фортификационно, особено добре е засилена Пред-

ната Дойранска позиция, пригодена за упорна защита. Стрелковите окопи сж силно развити, ходовете за съобщение, както по фронта, така и в дълбочина, сж добре развити.

С закрития за хората против целите попадения на 15 см. снаряди, позицията не беше напълно обезпечена, затова частите насочваха всичките си усилия да подобрят позицията, като сжградят достатъчно количество галерии. Пред всяка линия имаше построен един ред телени мрежи, обаче пред важните пунктове телените препятствия беха в два и повече реда. В това отношение най-добре беше поставен десният участък, а по-зле левият.

За по-нагледна илюстрация на фортификационното състояние на позицията изцело и сравнително на подучастъците ще си послужим с тук приложените таблици.

Огнева линия. (Таблица 1) При дължина на участъка по права линия 20,100 м., дължината на линията е 35,860 м. Тази твърде голяма разлика в дължините се явява главно от силните пречупвания на огневата линия и от пресечеността на терена.

Дължината на стрелковите окопи, измерена по линията на огъня от първата и втората линии е 44,880 м., което изразено процентно ни дава 223 % от дължината на участъка по права (въздушна) линия и 128 % по линията на отбраната.

Това показва твърде силното развитие на огнената линия, а именно, че един метър от дължината на участъка се защитава от 223 м. окоп от двете линии, а 1 м. по линията на отбраната се защитава от 162 м. огнена линия. Това развитие се доближава до максимално и твърде много усилва и улеснява отбраната. В таблицата ясно се вижда развитието на огнената линия изобщо и отделно за всяка линия и сравнително развитието на участъците.

Ходове за съобщения. Между окопите от първата и втората линия има 9,183 метра ходове за съобщения, а между двете линии и тила на позицията до поддръжките има 29,005 метра. Развитието на ходовете за съобщение и разпределението им по участъците се вижда от таблица № 2.

Развитието на ходовете за съобщения по отделно за линиите и техното разпределение се вижда от таблица № 3.

В заключение, ходовете за съобщение изобщо са добре развити, но беше необходимо засилването им в средния и левия участък.

Закрития — блиндажи. (Таблица № 4) Закрития против цели попадение на тежките 15 см. снаряди имаше 292 бетонни, 168 галерии и 41 наблюдателници, в които можеше да се поместят 9631 човека. Освен това за закрития против снарядите на леката артилерия и парчетата им имаше 233 обикновени блиндажи и 90 леки наблюдателници за 3059 човека.

ТАБЛИЦА № 1.

За развитието на огнената линия в позицията на 9. пех. Плев. дивизия към 15. август 1917 г.

В КОЙ УЧАСТЪК	Дължина на участъка по въздушна линия в метри	По линията на отбраната в метри	Дължината на стрелковите окопи от 1 и 2 линии по линията на огъня в метри	На 100 м. от дълж. на участъка по въздушна линия се падат стрелкови окопи	На 100 м. дължината на отбраната се падат стрелкови окопи	1-а ЛИНИЯ		2-а ЛИНИЯ			
						Дължина на стрелковите окопи по огнената линия	На 100 м. от дълж. по въздушната линия се падат стрелкови окопи	На 100 м. от дълж. по линията на отбраната се падат стрелкови окопи	Дължина на стрелковите окопи по огнената линия	На 100 м. от дълж. по въздушната линия се падат стрелкови окопи	На 100 м. от дълж. по линията на отбраната се падат стрелкови окопи
р. Вардар—Близнаците [участък на 39. и 4 п. полкове]	7600	12950	20390	263	158	11750	154	90	8640	113	66
Стояново—Долмар [участък на 58. и 57. пех. полкове]	7300	12380	11580	158	92	7220	98	58	4360	60	35
Джб—Дойранското езеро [участък на 33. и 17. п. полкове]	5200	10530	12910	248	112	6250	120	59	6660	128	63
В целия участък . . .	20100	35860	44880	223	128	25220	125	70	19660	97	57
Предна Дойранска позиция.	3500	5510	—	—	4110	117	74	—	—	—	—

ТАБЛИЦА № 2.

За развитието на ходовете за съобщение към 15. VIII. 1917 г.

ЗА КОЙ УЧАСТЪК	Дължина на участъка по въздушна линия в метри	Обща дължина на окопите от 1. и 2. линии	Ходове за съобщения между окопите на 1. и 2. линия	На 100 м. от дължината по въздушната линия се падат ходове за съобщение между окопите	На 100 м. от дължината на окопите от 1. и 2. линии се падат ходове за съобщение между окопите	Ходове за съобщение между линии в дълбочина	На 100 м. от дълбочината по въздушната линия се падат ходове за съобщение в дълбочина	На 100 м. от окопите от 1. и 2. линии се падат ходове за съобщение в дълбочина
Вардар — Близнаците	7600	20390	2040	28	10	22588	297	111
Стояково — Долмар	7300	11580	3703	50	32	4347	59	37
Джб — Дойранското езеро	5200	12910	3440	66	26	3070	59	23
Всичко в целия участък	20100	44880	9183	45	20	29005	114	64

ТАБЛИЦА № 3.

За развитието на ходовете за съобщение по линиите на позицията към 15. VIII. 1917 г.

В КОЙ УЧАСТЪК	1-а ЛИНИЯ						2-а ЛИНИЯ					
	Дължина на огнената линия (стрелкови окопи)	Дължина на ходовете за съобщение между окопите от 1. линия	Ходове за съобщение между 1 и 2 линия	На 100 м. от огнената линия се падат ходове за съобщ. между окопите	На 100 м. от огнената линия се падат ходове между линиите в джобовата	Дължина на огнената линия (стрелкови окопи)	Дължина на ходовете за съобщение между окопите от 2. линия	Ходове за съобщение между 1. и 2. линия	На 100 м. от огнената линия се падат ходове за съобщ. между окопите	На 100 м. от огнената линия се падат ходове между линиите в джобовата		
Вардар—Близнаците [39. и 4. пех. полкове]	11750	1200	4050	10	33	8640	8840	18538	9	214		
Стояково — Долмар [58. и 57. пех. полкове]	7220	2637	2595	36	36	4360	1066	1752	24	40		
Джб — Дойранското езеро [33. и 17. п. полкове] . . .	6250	1190	2700	17	43	6660	2250	370	33	5		
Всичко в целия участък	25220	5027	9345	37	37	19660	4156	20650	21	105		
Предната Дойранска позиция	4410	1300	2700	65	65	—	—	—	—	—		

ТАБЛИЦА № 4.

За числото на закритията и наблюдателниците и техното разпределение към 15. VIII. 1917 г.

В КОЙ УЧАСТЪК	Закрития в 1-та и между 1-а и 2-а линии				Закрития в 2-та и между 2-а и 3-а линии				ВСИЧКО ЗАКРИТИЯ			Закрития в 1-а и 2-а лин.			Бойци
	Против цели попадания на 15 с. м. снаряди								Против полски сн						
	Бетонирани	Галерии по минен начин	Наблюдателници	За колко човека	Бетонирани	Галерии по минен начин	Наблюдателници	За колко човека	Закрития	Наблюдателници	За колко човека	Обикновени закрития	Наблюдателници	За колко човека	
Вардар—Близнаците . .	72	79	10	2000	25	11	—	617	187	10	2617	156	25	1101	5017
Стояково—Долмар . . .	76	48	14	3200	11	6	1	307	141	15	3577	33	52	917	3645
Джб—Дойранското езеро	26	11	5	1245	82	11	11	2192	130	16	3437	44	13	1041	6495
Всичко в участъка Вардар—Дойранското езеро	147	138	25	6515	118	28	12	3116	458	41	9631	233	90	3059	15157
Предна Дойранска позиц.	59	30	2	1236	—	—	—	—	59	30	1236	30	3	606	1550

Сравнени двете линии от позицията, първата линия е много по-добре обезпечена, отколкото втората. Тя има закритие за двойно повече хора. Изобщо закритията са недостатъчни за гарнизона на позицията. За отбраната ѝ се разполагаше с 15,157 бойци в бойната част, без дивизионния резерв от 3053 бойци, а закрития против тежката артилерия имаше за 9631 човека, т. е. за 5526 нямаше закрития. Сравнително по-добре сж обезпечени средният участък и Предната Дойранска позиция, в които почти има закрития за защитниците. Слабостта на позицията в това отношение става по-чувствителна, като се има пред вид, че една позиция може да се счита добре обезпечена с закрития, не само като има подобни за бойците в окопите, но и за поддръжките, които се биха получили при евентуална нужда.

Леките закрития нямат съществено значение, защото са изложени на разрушение и не дават сигурна гаранция на защитниците.

Числото на бетонираните наблюдателници е недостатъчно. Една наблюдателница се пада на 860 метра по линията на отбраната и 500 метра по дължината на участъка, а по линиите от позицията имаше от първата линия една наблюдателница от 800 м.

Леките наблюдателници, бидейки несигурни, немаат сж-
ществено значение.

Всички батареи на позицията беха добре укрепени, някои от тях под куполи от бетон, всички с солидни ниши за снаряди и закрития за прислугата. Всички артилерийски командирова имаха специални свои бетонирани наблюдателни пунктове.

Пжтища. Пжтищата в позиционния участък на 9, дивизия беа в добро сжстояние, а силно развитата пжтна мрежа обезпечаваше маневрирането на подржжките в всички посоки.

В заключение, позицията се явяваше добре укрепена, с добре сжчетани предни пунктове и позиции. Недостатъкът на артилерия беше слабата ѝ страна, но и в това си състояние тя представляваше силен пасивен елемент, който даваше възможност на отбраната да води успешно борбата най-сжкрушително за врага.

Средства за борба. (Таблица № 5) Средствата за борба на позицията при отбраната ѝ беа: живота сила (активната отбрана) и техническите огневи средства.

За активната отбрана, дивизията разполагаше с пехотни бойци 18,210 или 24. дружини, 96 рот, от тях полкови и бригадни поддржки 21 роти или $\frac{1}{4}$; дивизио-нен резерв 16

ТАБЛИЦА № 5.

За средствата за борба и разпределението им към 15. VIII. 1917 г.

[illegible]

¹⁾ В числителя е числото на метрите, падащи се на 1 орджие при основен преграден огън, а в знаменателя — колкото в същия участък се даде и споматателен преграден огън от свободни пред своя участък орджия.

От таблицата се вижда, че на един боец се пада по огнената линия 1.6 м. или 1.3 от дължината на участъка. Като се има пред вид, че полковите и бригадни поддржки ще бъдат вкарвани или да попълнят загубите, или да контратакуват, то на един стрелец ще се падне повече от 2 м. от огнената линия.

От горното се вижда, че живата сила, съставляваща активната отбрана на позицията, е задоволителна. Дивизионният резерв, съставляващ една шеста част, е сравнително малък, но затова пък бригадните и полкови поддржки са по-силни и съставляват една четвърт част от живата сила. Гъстотата на стрелците е задоволителна, защото огъня им ще бъде допълван от техническите огнени средства, които се намират на позицията.

Техническите средства. Картечници има 177, с които се осигурява отбраната на 8—9 км., което съставлява повече от една трета от участъка на дивизията и съответно на това подпомага и замества числото на стрелците.

С артилерия участъкът е снабден доста добре, а именно с 50 батареи, 182 оръдия, от които, както гаубичните, така и тежките батареи са застъпени в добро процентно отношение.

От таблицата се вижда, че на едно оръдие от батареите, които дават основен преграден огън се пада средно 138 м. от дължината на стрелковите окопи или 100 м. от дължината на участъка. Ако проследим разницата в участъците в това отношение, ще видим, че тя е значителна. Най-слабо се защитава от преграден артилерийски огън средният участък, в който на едно оръдие се пада 249 м. от стрелковите окопи, а най-добре се защитава участъкът от в. Джб до Дойранското езеро, в който на едно оръдие се пада 74 м. по линията на окопите или 72 метра по дължината на участъка.

Поради съдействието на батареите от съседните участъци, особено от средния и левия, фронтът на биене от всеко оръдие значително се намалява. В средния участък до 100 м., а в левия до 43 м.

Минохвъргачки има всичко 51. Те допълват артилерията и услужват отбраната на важните пунктове. Половината от минохвъргачките са разположени в участъка Джб — Дойранското езеро.

Има всичко 132 гранатохвъргачки. Средно една гранатохвъргачка се пада на 189 м. по линията на окопите, а в левия участък, дето има повече гранатохвъргачки, се пада една на 133 м. от линията на окопите.

С други технически средства: телеграфи, телефони, разни сигнални електрически апарати и хелиографи, измервателни артилерийски команди, безжични станции и пр. пози-

цията е снабдена добре и това значително облекчава отбраната ѝ.

З а к л ю ч е н и е. От направения кратък преглед, в резюме, излиза че:

а. По характера на местността, в която е разположена, позицията се указва естествено твърде силна.

б. Фортификационно тя е твърде добре укрепена и чрез усилената работа постоянно се съвзрешествува, обаче, поради периодически разрушения от неприятелската артилерия много труд и време отиват за възстановяване на разрушенията.

в. Позицията изобщо е добре организирана и защитена от ненадейните нападения с добре укрепени пунктове на линията на заставите и добре укрепена предна Дойранска позиция.

г. С технически средства позицията е доста добре снабдена, а гарнизонът ѝ сравнително отговаря на протозието и на фортификационното ѝ състояние.

При така сложилата се обстановка и съотношения на пасивния и активния елемент, с положителност можеше да се разчита, че дивизията ще изпълни възложената ѝ задача. Но за сигурния успех се налагаше и едно всестранно проучване на условията и начина на действие.

Н а ч и н н а д е й с т в и е. На главната позиция борбата трябваше да се води най-решително, активно и упорито. Тук трябваше да се разбият и унищожат неприятелските атакующи части и то само с наличните средства. Главната позиция за укрепяването, засилването и изучаването на която беха положени толкова труд и жертви, даваше пълна възможност да се сжруши противника, колкото и да бъде силен. Тази истина проникваше в мисълта и сърцето на всеки началник и войник.

Решителните, упорити и активни действия от всички части и чинове на нападнатия участък; бдителността, готовността и активната намеса, даже по собствена инициатива, от съседите; своевременните сведения и донесения за боя, давани на съседите и началниците (с всички възможни средства), беха необходимите условия за успешни действия.

Разните положения, при които беше най-вероятно противникът да нападне се представяваха така:

1. Противникът напада само целия лев бригаден участък едновременно на линията: Калето—Цербера—Царевец и Предната Дойранска позиция.

2. Напада участъка Долмар—Цербера—до Царевец включително.

3. Напада само участъка Джб; Калето—Цербера и Царевец.

4. Напада само предната Дойранска позиция и после в. Кала-тепе на линията Царевец—Бончев—Бошнаков и Вазов.

5. Напада едновременно левия и десния бригадни участъци.

6. Напада само десния бригаден участък от в. Кехлибар до Близнаците включително.

7. Напада едновременно целия дивизионен участък.

8. Напада само средния бригаден участък на линията Камениста Чука — в. Варовита — Долмар.

Борбата се започва и води най-напред на линията на заставите и предната Дойранска позиция, трябваше да се отбраняват упорито, до когато тактическите условия налагат това, без да се рискува с унищожаване и пленяване на гарнизоните им. Борбата на заставите и предната Дойранска позиция трябваше да уясни намеренията на противника и насоката на главния му удар.

Огнелането от заставите и Предната Дойранска позиция можеше да стане само по заповед от началниците на бригадните участъци.

Решителната борба трябваше да се води на Главната позиция. Огнелането от нея можеше да стане само по писмена от началника на дивизията заповед.

За успеха на борбата има особено значение взаимната поддръжка, основана на широка проява на частна инициатива от най-старшите до най-младшите началници, включително, и то не само от частите, които водят непосредствено борбата, но и от тези на съседните участъци. Проникналият в позицията противник трябва веднага да се контратакува, без да се чака специална за това заповед и не му се даде възможност да се затвърди на завладения участък. Ако противникът успее да се затвърди, то контратаката трябва да се подготви и поддържа с най-ефикасен усилен артилерийски огън.

Контратаките трябва да се повтарят от поддръжките, докато противникът окончателно се изгони от позицията ни. Успехът им зависи от правилната им организация (за предпочитане сж фланговите контратаки) и енергията, с която се водят. Успешните действия на 34. Троянски полк през пролетта показваха, че сжс стремителни контратаки, даже с малки части, може да бъде прогонен един сравнително много силен противник.

1). От опит се знаеше, че когато противникът напада само един участък, там и насочва почти всичкия си артилерийски огън, а пренебрегва останалите участъци. Ако противникът се насочваше само срещу левия бригаден участък, трябваше да се предполага, че десният бригаден участък, а може би и средният, няма да бъдат обезпокоявани или ще бъдат само слабо обстрелвани. Като се имаше това пред вид, както и важноста на нападнатия участък, всички средства трябва да се употребят за даване съдействие на

защитниците и за отбиване атаката. За отбраната на нападнатия участък, освен назначените за това войски требваше да вземат най-дейтелно участие и войските от десния и средния бригадни участъци така: а). Всичките батареи от десния и средния участъци, щом могат, насочват огъня си по гребена и западните склонове на Джобовия гръбнак — срещу левия фланг и тила на атакуващия противник. б). Свободните пехотни части от средния участък (Долмар) се насочват откъм Кристали във фланга на атакуващия и съдействуват за отбраната на Калето и Цербера. в). Батареите от неатакуваните два участъци, които не могат да действуват непосредствено срещу атакуващия, насочват огъня си: част срещу в. Телеграфна и в. Диновлов и част срещу Реселийската висота и други съседните пунктове, при което пехотата от тях участъци с усилено патрулиране пред целия си фронт и сжс смели пехотни нападения, добре поддръжани с артилерийски огън, се опитва да завладее тези пунктове, с цел да се привлече вниманието на противника към заплашеното място, а възможно е да се привлече тук част от артилерийския огън на противника и част от резервите му. Не е изключена възможността да се преместят леки батареи в левия бригаден участък, за да дойдат да съдействуват по-близо за отбраната на в. Джб. Не беше изключена също възможността част от леките батареи от участъка на 1. Македонска бригада да се преместят в участъка зад Кала-тепе.

По такъв начин, когато противникът нападне левия бригаден участък, войските от десния и средния участъци требваше да действуват нападателно по разни пунктове. Частната инициатива на съседите щеше да бъде от голяма полза.

2). Ако противникът нападне само участъка от Долмар — Цербер — до Царевец включително, действията щеха да се развият применително на казаното в пункт 1-и. Войските от в. Варовита щеха да имат случай да проявяват своето действие срещу левия фланг на атакуващия. Свободните войски от Кала-тепе, като вземаха изходно положение в. Бончев и в. Пазарджик, решително требваше да атакуват десния фланг на настъпващия. Същевременно, с цел да се привлече вниманието на противника и част от силите му с усилено патрулиране, поддръжано с артилерийски огън, требваше да се нападат пунктовете около в. Лева Цицка. Действията на войските от десния бригаден участък оставаха същите, както бе казано в пункт 1.

3). Когато противникът нападне само линията Калето — Цабери и Царевец, действията требваше да бъдат аналогични на тях в пунктове 1 и 2.

4). Ако противникът нападне само Предната Дойранска позиция, то част от батареите, които не вземат участие в

отбраната на Предната позиция, насочват огня си по пограничен камък 27 и съседните неприятелски издадени пунктове, с цел да се даде възможност на нашата пехота с нападателните си действия да въздействува на атакуващия. За същата цел се произвеждат нападения срещу заставите Пипинера и Пловдив.

Действията на войските от средния и десния участък — применително на казаното в пункт 1.

5). Решително нападение едновременно срещу левия и десния бригаден участък бе възможно, макар че за него се изискваха значителни сили. По вероятно бе, че противникът, както на 24. април, ще атакува решително левия бригаден участък или участък от Долмар — Цербер до Царевец, а ще води по-слаба демонстративна атака срещу десния бригаден участък. Едновременно действие срещу двата участъка дава на противника това предимство, че ни поставяше в недоумение и невъзможност да съсредоточим силите си там, дето ни застрашва сериозният удар. Обаче силата на позицията и упорната отбрана на защитниците даваха възможност, с развитието на боя, да се установи къде именно се насочва главният удар и съобразно това да се даде артилерийска и пехотна подкрепа там, дето е най-нужно.

Батареите от средния бригаден участък едновременно и съответно насочваха огня си към вътрешните флангове на настъпващите неприятелски части, а пехотата с силни нападения към същите флангове съдействуваше за разбиването на противника. На всеки случай, докато не се установеше противникът, требваше да се счита, че решителният неприятелски удар е насочен към левия бригаден участък, така че там първоначално требваше да се даде по-големо съдействие от войските на средния участък.

За отблъскване неприятелската атака, насочена срещу десния бригаден участък, щеше да съдействува и част от артилерията на 5. пех. Дунавска дивизия, разположена на десния брег на р. Вардар. Това съдействие щеше да бъде поискано своевременно от началника на артилерията в 5. дивизия, тъй както бе то предварително уговорено.

6). Ако противникът атакуваше само десния бригаден участък, то всички оръдия, които биха могли да стрелят срещу настъпващия враг, требваше да насочат огня си там. Ония от тях, които не можеха да достигат там, съсредоточаваха огня си: а). По големата част — срещу граничния камък 27 и съседните му издадени неприятелски пунктове; б). По малката част — срещу Караджата и Левата Цица. Свободните пехотни чети от левия бригаден участък, с добре подкрепени от артилерията патрулни действия щеха да опитват да завладеят тези пунктове с цел да се

привлече вниманието и силите на противника в тая посока. Пехотните части от в. Варовита, със смели нападателни действия по посока от Камениста чука към десния фланг на противника, можеха да допринесат твърде много за отблъскване на противника.

7). Да се атакува едновременно целият дивизионен участък беше малко вероятно, защото се изискваха грамадни сили, с каквито противника не разполагаше, но и изходното му положение не благоприятствуваше за подобно предприятие.

Но, ако подобно нападение станеше, всеки участък щеше да разчита само на съдействието на своята артилерия, която е разпределена така, че срещу по-опасните участъци може да се насочи по-силен огън.

8). Да бъде атакуван само средният бригаден участък (Камениста чука — в. Варовита — Далмар) беше съвременно невероятно, поради фланговото полжение на крайните участъци по отношение на една такава атака.

Действията на Долмар щеха да бъдат тесно свързани с ония на Джб и войските от този участък требваше да действуват според казаното в пункт 1, 2, 3.

Задачата на войските от в. Варовита беше, като пазят позицията си с минимални сили, със свободните войски да действуват нападателно във фланг било срещу неприятеля, настъпващ към Долмар, Цербера и пр. било към оня настъпващ към Близнаците.

9). В случай че противника сполучи да заеме част от позицията на некой бригаден участък, требваше веднага да се организира контратака със средствата на бригадата и съседите, със или без артилерийска подготовка, за да не се даде възможност да се уреди и затвърди там.

10). Ако по една или друга причина дивизията бидеше принудена да напусне укрепената си първа Главна позиция и се оттегли на втората Главна, проучена, но не добре укрепена позиция, — като се ползваше от предграните и ариергардните позиции последователно щеше да се оттегли и я заеме за отбрана.

Намиращите се тогава под ръка дивизионни или армейски поддръжки щеха да се използват за съвременното заемане на некои от пунктовете в тила, със цел да забавят настъплението на противника и улеснят редовното оттегляне на войските. Ако бидеше възможно, с част от дивизионните или армейските резерви, своевременно щеха да се заемат по-важни пунктове от втората Главна позиция, която, както казахме, не беше сериозно укрепявана.

При така организираната отбрана, всеки началник знаеше точно онова, което имаше да върши и към края на м. август. 1917 год. всички началници имаха приготвени своите

сжображения писмено. По тях се правеха упражнения на самите окопи, батареите насочваха и проверяваха огъня си, разсждаваше се безспир и всички мислено се подготвяха към най-добрите действия, които и неуморно практикуваха. От тия постоянни размени на мисли мажду началниците от един участък с тия от сжседите, с артилеристите, с лекарите с домакините, се получаваше оная връзка, която никога не-приятелските средства не можеха да сжчат. В най-силния бой, в най-тежките минути, когато и хелиографът не би могъл да прониже сж светлите си лжчи гжстия дим, вдиган от експлозиите на снарядите и от задушливия облак отровни газове, настилай от газовите снаряди, връзката оставаше непокжзната, защото тя беше вече в душите на зашщитниците. Общата неуморна работа, понасяните наедно жертви, сжвместни неизказани страдания, общите упражнения, спечелените вече победи, пжлната душевна солидарност, сжздавани тжй настойчиво, беха гаранцията, че Дойранските позиции не само ще устоят на всички неприятелски атаки, но и непоколебимо ще сжкрушат и най-гордия си враг, колкото и богато да би бил снабден с всички она ад от средства за унищожение.

Евакуиране на болните и ранените. Евакуирането на болните и ранените от предните полкови превжрзочни пунктове до главния се изжвршваше с превозните средства на полковите и дивизионния лазарети. Частите от десния бригаден участък изпращаха болните и ранените си в 1. лазаретно отделение — южно от с. Богднци; тия от средния участък — в 2. лазаретно отделение, с. з. от с. Палйорка, а тия от левия бригаден участък — в 3. лазаретно отделение, с. Чернице.

Евакуирането на болните и ранените от лазаретното отделение до полските болници ставаше скола на лазарета, а при по голям наплив на ранени — и с тези на полските болници. Пжрво лазаретно отделение евакуираше ранените в 1. хирургическа болница (ю. з. от с. Фурка), а болните в 3. полска болница (с. з. от пжрвата). Второто лазаретно отделение изпращаше болните в 2. полска болница при с. Дедели, а ранените — в 1. хирургическа болница. Третото лазаретно отделение изпращаше болните си в 4. и 6 полски болници, а ранените в хирургическата болница.

Петата полска болница беше придадена към Македонската дивизия.

В време на боя всички болници приемаха ранени, като най-тежко ранените се отправяха в хирургическата болница.

От полските болници, болните и ранените се евакуираха с превозните средства на болниците и колата на 9. санитарен транспорт, като тежко болните и всички ранени, нуждающи се от продължително лекуване, се изпращаха в 2/7

запасна болница в с. Раброво, и по-леко болните, които при силна храна и по-спокойна обстановка можеха след един месец да се поправят и завжрнат по частите си — с трена в 1/9 запасна болница в с. Удово.

В етапната зона на вжтрешността на царството болните и ранените се евакуираха по следния начин: от запасните болници в Раброво и Удово по железницата болните и ранените се изпращаха с санитарни тренове в етапната зона, след като бждеха освидетелствувани от есвакуационните комисии.

Прието беше да се заджржат в лечебните заведения на предната линия само тия болни и ранени, за които се пред-полагаше, че могат да оздравеят най-много за един месец и след това да се завжрнат в частите си. Тия от тях, които имаха нужда от по-проджлжително лекуване и се нуждаеха от специална хирургическа помощ, се евакуираха в лечебните заведения в етапната зона до гр. Ниш включително. Там в евакуиционно разпрделителна болница на армията ставаше втората сортировка: 1) На болни и ранени, които трябва да останат на лекуване в разпрделителната болница; 2) На такива, които трябва да се преведат в местната военна болница в гр. Ниш. 3) Такива, които трябва да се евакуират вжв вжтрешността на царството за специално лекуване и 4) На такива, които трябва да бждат пуснати в домашен отпуск за вжзтановяване на разтроеното им здраве или пжк уволнени за винаги от военна служба поради сжвжршена негодност.

Прехрана на войските. Пжрва армия се продоволствуваха от интендантството на Сжединените армии (Скопие), като биваше подпомагана от дивизионните интендантства.

Хранителните и фуражни припаси се изпращаха от вжтрешността до гара Ниш, от дето предназначения за армията вагони се отправяха за гара Удово. Тук, в армейския разходен магазин, определените за 9. дивизия припаси се препращат в главния интендантски магазин на гара Дедели. За пристигналите в Дедели припаси дивизионният интендант получаваше всекидневно сведения, според които и ги раз-пределяше между частите.

Освен с подвоз от вжтрешността на царството, частите се снабдяваха с нужните сжестни припаси, добитжк за клане, жжрнест и тревен фураж и от Моравската и Македонската области, като сжщевременно използваша и местно-оперативните, близко-тилните и армейско-тилните райни вжв всеко отношение. Оперативните зони за използване беха точно разпрделени, а освен това на 9. дивизия беха определени Радовишката, Беровската, Кочанската, и Царево-селската околии и целия Прищински окржг.

Домакинствата на всичките части своевременно се беа загрижили и организирали обширни зеленчукови градини, от които получаваха достатъчен и доброкачествен зеленчук.

Попълване с бойни припаси На позицията бойните припаси се поставяха в бетонирани ниши и като изключение — в галериите, при войниците. Артилерийските снаряди, — също в бетонирани ниши, близо до оржидята. Малко по-назад беа нишите, заместващи ешелона за пжрво попълване. При батерейните резерви беа складирани в ниши или на грамади, маскирани от аеропланно наблюдение, други запаси от снаряди.

Батареите попълваха своите припаси от съответните паркови отделения на 9. паркова батарея, а последните — от 9. армейска паркова батарея.

Патрони за пушките и картечниците пехотните части получаваха от полковите разходни и междинни депа, а тия последните — от парковите взводове и пр.

За сигурния подвоз беа изучени всички пжтеки, които не се бият или слабо се обстрелват. По тех, с конски товари, с почването на боя започваше и пренасянето на припаси. Не можеше със сигурност да се разчита на подвоз с кола по коларските пжтища, защото противника ги обстрелваше непрекъснато и имаше точните данни за стрелба по пжтищата.

Инициативата по изпращането на бойните припаси имаха парковите взводове и батерейните резерви и никога не се чакаше да се получи заповед, че тогава да почне подвоза.

Попълването с бойни припаси се уреждаше със специални инструкции в частите, съобразно с условията на позиционния участък.

Всека рота имаше своето депо с бойни припаси, осветлителни и сигнални ракети и ржчни бомби. Тия депа обикновено се джржаха при войниците в галериите и се считаха като позиционни. При смена на ротите, последните оставаха на позицията. Всеки разход своевременно се попълваше от дружинното депо. На Предната Дойранска позиция вжв време на боя попълването ставаше на ржце, а на Главната — с ротните патронни коне. Дружинното депо се попълваше от полковото и полковия боен обоз. Бойният обоз се попълваше от парковата рота на огнестрелния парк. Добре уредената служба по попълването с бойни припаси допринасяше много за сигурната отбрана на позицията.

Действия през летото и есента 1917 г. След априлските и майските боеве, забележаваше се, че противника се готви за нови действия и през летото. Най-главните признаци за това беа: 1) Новите ходове за съобщения, които той подвеждаше към Предната Дойранска позиция.

2). Усиленото му укрепяване на линията: Пипинерата — Долджели — Малката телеграфна висота и 3). Усиленото движение на треновете, в тила особено на камионите, които подвозваха снаряди.

На 27. август в 6.30 часа пр. пл. английската артилерия започна разрушителния си огън, насочен главно по в. Кехлибар, Камжк 51, Цербера, Царевец и Предната Дойранска позиция.

Срещу Дойранската позиция беа 22. и 26. дивизии от XII-и английски корпус. Тежко пострадалата през пролетта 60. дивизия беше констатирана на Мало Азиатския фронт и отсъствуваше от Македония.

Започналият разрушителен огън продължи 6 дни. Всекидневно английските батареи изстрелваха по 15—20,000 снаряда. Позициите беа значително повредени от тази стрелба, особено окопите и телените мрежи.

От заловените чрез подслушване телефонни разговори се узна, че противника се готви да атакува на 31. август. Понеже още на 29. разрушенията беа значителни, взеха се мерки против изненадите.

Дружината от 4. Плевенски полк, която беше в с. Гяватов дивизионна поддржжка, се премести в с. Стояково, а 34. пех. Троянски полк се съсредоточи при Трите чешми.

Нашата артилерия започна да отговаря на неприятелския барабанен огън с унищожителен по неприятелските предни окопи и близкия тил.

На 30. срещу 31. противника на два пжти настъпи срещу пунктовете от Предната позиция Жеков, Нерезов, Парзджик и Чепино, но с артилерийски унищожителен и преграден огън бе отбит. Същия ден в 5.30 часа сл. пл. нашите батареи откриха огън за подготовка на патраулното нападение, което пехотата щеше да предприеме през нощта срещу Долджелийската застава и камжк 27.

При това обстрелване противниковата артилерия като че ли не беше в състояние да се бори с нашата, и се добиваше впечатление, че ние сме по-силни и превъзхождаме противника с артилерията си. Нишия добре съсредоточен огън по разните пунктове от противниковото разположение, със своята стихийност, в кратко време задими целата неприятелска позиция, дето разрушенията по телените мрежи и окопите се извършваха по един най-сигурен начин. Тази точна и могща стрелба подеждуваша ободрително на пехотните защитници. Последните немаха вжзмлжност да предприемат нападението, защото противника изпревари и мина в настъпление.

Сутринта защитниците от позициите ясно наблюдаваха, как санитарите изнасяха ранените през нощта англичани.

На 1. и 2. септември огнът продължи все със същата сила. Нощем се даваха чести урагани. На 3. и 4. огнът затихна, за да се възобнови с още по-голема сила на 5. и 6. септември, когато беха изстреляни няколко десетки хиляди снаряди.

Противникът не настъпваше. Изглеждаше, че той само демонстрира — нямаше сили за нападение в голем размер. Летните боеве през 1917 година могат смело да се нарекат артилерийски боеве, през които противникът посипа позицията ни с нови 150,000 снаряди, без да достигне каквито и да било резултати. Само нова работа за поправка на разрушенията се съждаде на защитниците.

На 20. срещу 21. ноември от наша страна беше предприето патраулно нападение с артилерийска подготовка срещу в. Стжклен. Патраулът зае Стжклен, но противникът го беше заблаговременно очистил. Там остана целия ден един наш пост и вечерта се оттегли.

На 23. срещу 24. ноември шурмоваците, които нападнаха Пловдив и Долджели, беха по-щастливи. Те заловиха 12 пленника и много материали.

Телените мрежи пред заставата Пловдив патраулът намери съвжршено разкъсани от нашия подготвителен артилерийски огън. Както окопите, така и тилът на атакувания участък беха покрити с трупове, избити от артилерията. Предградният огън, даден южно от окопите, позволи на атакуващата рота спокойно да очисти окопите и залови скрилите с в скривалищата англичани.

След полунощ, после продължителна стрелба, противников взвод настъпи срещу в. Кирил, но бе отбит с преграден огън.

И в този период по-оживени беха действията винаги в Дойранския участък, а във Вардарския оставаха по-слаби.

През зимата и пролетта на 1918 година до към началото на м. април имаше сравнително затишие. Противникът в разни времена обстрелваше позицията с единични артилерийски изстрели най-често по Предната Дойранска позиция, по която нощем откриваше минен и картечен огън.

Глава IV.

Действия през пролетта и летото 1918 година.

Боят на 22 април на Предната Дойранска позиция. — Други действия. — Всестранна подготовка на позицията „Балкан-цуг на юг“. — Наблюдателна служба. — Подслушване разговорите. — Противникът се готви да предприеме офанзива. — След изгубването на Яребичната. — Подробности при разместването на пехотните полкове. — Задачата на 9. дивизия. — Средства за борба и разпределението им по участъци. — Начин за действие. — Сведения за противника. — Духът на войските.

1. Боят на 22 април 1918 година на Предната Дойранска позиция. На 10. април в 4.30 часа пр. пл. противникът нападна в Нерезов, с цел да разруши некая галерия с пироксилин или да залови пленници. Опитът му не успя, защото бе здраво срещнат с пушечен, бомбов и картечен огън от защитниците и срязван от преградния артилерийски огън.

След тази дата настана отново сравнително затишие.

На 18. април ненадейно англичаните откриха силен артилерийски огън по Предната Дойранска позиция, с всички видове оръдия и минохвъргачки.

Огнът продължи през целия ден.

От силната артилерийска дейност можеше да се сужи, че ще бъде атакувана Предната позиция. Тя се заемаше от 4. дружина Троянци на подполковник Монов. Една година след априлските и майски боеве, англичаните се готвеха да атакуват същите войници, които тогава ги кърваво разбиха и им нанесоха грозни загуби.

Подполковник Монов вземаше мерки да се поправят разрушенията по мрежите, но непрекъснатият нощен картечен огън пречаше на работата.

Към 8 ч. сл. пл., след продължителния барабанен огън, секретите забелезаха, че отделни групи се приближаваха към позицията. Веднага се поиска предграден огън и групите бидоха пржснати още далеч пред телените мрежи.

На 19. разрушителния огън продължи със същата сила и едвам към 7 часа сл. пл. затихна. През деня нашата артилерия обстрелваше неприятелските минохвъргачки и батареи. През нощта неприятелският картечен огън не стихна, а през всеки час по позицията се изсипваше по един 5-минутен ураган.

На 20. тежкият разрушителен огън продължи. Некои от скривалищата по позициите се поразклатиха, изходите им често се затрупваха. Тежки снаряди падаха пред галериите и със своите взривове страшно угнетяваха защитниците.

Особено силно се рушиха в. Кирил и в. Жеков. Телената мрежа пред центъра на участъка Нерезов — Жеков на едно протежение от 150 крачки бе съвръшено разрушена, а окопите не личеха де съ. Поправката с рогатки беше невъзможно, поради силния картечен огън.

Една лека минохвъргачка беше насочена да бие флангово направения бреш на телената мрежа с предграден огън, при нужда.

Командирът на бригадата, полковник Писаров, знаеше вече по сведения от дивизията, че англичаните непременно ще се опитат да атакуват, затова даваше заповяди за частично усиление гарнизона на Предната позиция и за бдителност при наблюдението. Той разпореши, артилерията от съседните участъци да даде мощно съдействие на защитниците.

Бригадата, полковата и дружинната поддръжки заеха местата си, съгласно изработените и упражнени съображения за отбраната на участъка.

През нощта на 20. срещу 21. картечната стрелба се засили. В 11 часа сл. пл. и в 4 часа пр. пл. на 21. противникът откри по 10 м. барабанен огън. Пехотни нападения не последваха. С картечната стрелба се пречееше за поправката на разрушенията, а с барабанните огънове англичаните искаха да заблудят за момента на атаката.

Командирът на Троянци — полковник Пано Мартинов, схващайки тази възможност, заповеда на артилерията, която дава основен преграден огън пред Предната Дойранска позиция, веднага с започването на неприятелския барабанен огън, да открива всекога редък унищожителен огън, за да се пречи на групирането на противника преди атаката, а щом се подадат червените ракети, батареите да усилят преградния си огън до максимум.

През всичкото време на тия действия нашата артилерия водеше борба с неприятелските батареи, картечници, и минохвъргачки, картечниците ни с прекъсване обстрелваха позицията и тила на противника. Сутрин между охраняващите части от двете страни се водеше пушечна престрелка.

На 21. към 6 часа сл. пл. противниковата артилерия се смлъча, затова пжк картечниците засилиха огъня си, и некои дежурни орждия обстрелваха окопите. Явно беше, че пазеха направените брешове (отвори в телената мрежа).

През нощта англичаните не произведоха огневи нападения.

Точно в 3.20 часа пр. пл. на 22. април неприятелската артилерия откри барабанен огън с всички видове орждия и минохвъргачки, а с тежки снаряди беше тила на позицията, за да прикове поддръжките. Подполковник Монов, знаещ вече от по рано обичая на англичаните, поиска да се даде редък преграден огън, за да се препятства на свободното настъпление на атакуващия.

Телефонната връзка между началника на Предната позиция и ротите беше скъсана.

Артилерията бе готова тжко да открие огън, когато точно в 3.30 часа пр. пл. подадоха първите червени ракети от в. Кирил. След една минута се подадоха такива и от Жеков.

Нашите батареи веднага откриха убийствен преграден огън. Три минохвъргачки откриха флангов преграден огън пред направените в телените мрежи брешове.

Английската артилерия започна да бие с преграден огън зад Предната позиция.

Атакуващите англичани стремително се нахвърлиха върху окопите на Кирил и Жеков, но беха срещнати с силен картечен, пушечен и бомбов огън.

На Кирил, благодарение на минохвъргачките, англичаните не можеха да минат окопите, а всички, които стигнаха до тях, беха избити от защитниците.

Достигналите окопите на в. Жеков по-внушителни групи, беха също сразени — избити и пленени. До Нерезов никакви англичани не се приближаваха.

Минохвъргачките и картечниците вземаха живо участие в отбиването на врага.

От заловените пленници се установи, че беше атакувала една дружина (ХІІ Ланкашир Фюзилерс) от 65. бригада на 22. английска дивизия. До преди атаката била в поддръжка, правила упражнения за това нападение, като на полигона са били отбележвани формата и положението на нашата позиция с бели ширити.

Англичаните понесоха тежки загуби.

Защитниците на Жеков, Кирил и Нерезов беха 12 офицери, 45 подофицери и 287 войници (бойци, картечници, хелиографисти, телефонисти, гранатохвъргачки).

Изстреляха 13,200 патрона, 520 бомби и 570 ракети.

Понесоха загуби 19 убити и 33 ранени, от които 2 офицера.

Тъй се извърши това английско нападение.

Едновременно с нападението на Предната Дойранска позиция, англичаните предприеха патрулно нападение и срещу Цербера, като предварително изстреляха 2,000 снаряди по него. Благодарение на своевременно даден унищожителен огън от нашите батареи, това нападение не успя.

2. Други действия. На 17. май противникът подготви и предприе друго патрулно нападение, сега вече срещу Близнаците и граничния камък 51, но и тук, благодарение навременната намеса на артилерията с своя унищожителен и преграден огън, то бе отбито и осуетено.

Останалото време дейността от двете страни можеше да се характеризира като взаимно обезпокояване. Това се достигаше: 1) С малки патрулни нападения, предприемани по-често от противника и 2) С артилерийски двубой, в който противниковата артилерия разточително изстрелваше своите снаряди. Дейността от наша страна се съобразяваше винаги с условието да се правят икономии на снаряди.

Постепенно противниковата артилерия започна систематически разрушителна стрелба по нашите батареи, за да им причинява загуби и ги постави в невъзможност да стрелят. Сжщата стрелба противникът насочваше и по пехотните позиции, а нощем поддържаше обезпокоителен огън по разрушените пунктове за пречене на поправката им.

До м. юни нашите батареи действаха сдържано, но след това време и тем бе заповедано да започнат систематическа разрушителна стрелба по най-пакостните и най-неприятните батареи и групи.

Разрушителните стрелби бяха организирани в най-големи подробности. Бяха избрани батареите, които трябваше да се унищожат и назначиха наши батареи да почнат борбата. Определиха са данните, организираха се свръжките и наблюденията, както и отпуснаха нужните за това снаряди.

Резултат на тая умела и настойчива организация бе унищожаването на някои противникови батареи; разрушени бяха няколко неприятелски наблюдателни пунктове, запалени бяха депа с бойни припаси и се забележа едно значително намаляване интензивността на противниковата артилерийска дейност.

Тази наша активност значително повдигна морала на пехотинците. Те видяха, че и нашата артилерия може да руши и унищожава, стига да изстрелва за това много бойни припаси.

Защитниците на окопите, в лицето на артилерията, отдавна имаха своята най-добра защитница и помощница в критическите моменти на боевете. Тя им съдействуваше с своя мощен унищожителен и преграден огън. Те очакваха да я видят все така пълна, услужлива и могща и в ве-

роятните нови боеве. Сжбитията напълно оправдаха надеждите им.

3. Всестранна подготовка на позицията. Дойранските позиции бяха станали действително една непревземаема твърдина. Трябваше, обаче, началниците да предвидят всичките случайности, за да може с чест да се излезе от най-тежкото положение. В случай на евентуално отегляне под натиска на противника, защитниците трябваше да бъдат готови да разрушат собственото си дело.

На пионерните роти беше възложена грижата, при подобен случай, да разрушат ония постройки по позицията, които биха послужили за удобна изходна база при по-нататъжните нападателни действия на противника. За тая цел, те трябваше да имат готови, одобрени от бригадните командири планове и да съхраняват необходимите за това взривни материали. Всички имаха грижата да изнасят поне част от материалите и инструментите. Когато отеглянето ставаше даже и при най-силния натиск на противника, пак трябваше да се разрушат поне част от най-солодните бетонирани постройки, за да се внесе смущение у настъпващия противник.

Разрушенията на мостовете на р. Вардар при Гевгели, с. Гявато, Пардеици, моста Генерал Гешов, тя по р. Чинарли-дере, и по шосето Дойран—Дебели, трябваше да стават изключително по писмена заповед от началника на дивизията.

Трябваше да се хвърлят във въздуха чрез възпламеняване всички дружинни, полкови и пр. муниционни депа, в които имаше бойни припаси.

За извършването на тия разрушения бяха приготвени подробни проекти, изчислени необходимите експлозивни материали, но поради липсата им, в по-голямата си част, не бяха скадирани и не бяха под ръка, особено за разрушенията по позицията.

1. „Балканцуг на юг“. Спрели се на добре организирани позиции, на които толкова боеве се водиха и победи спечелиха, Главното Командуване не изпуснаше из вид и едно възможно преминуване в настъпление. Не беше изключена и възможността, противникът да намали войските си на Македонския фронт и изпрати част от тях на другите големи фронтове. За една подобна евентуалност, трябваше да бъдат готови всички съображения, за да се използва благоприятната обстановка при най-голяма бързина и ред. Така беше изработен „План за настъпателни действия за преследване противника към Солун“ — „Балкан-цунг на юг“.

Ако противникът отеглеше само част от силите си и отслабеше отбраната на заеманите позиции, 9. пех. Плевенска дивизия, като запазваше досегашната си позиция, посредством добре подготвени нападения щеше да се стреми

да завладее и задържи линията на хребета източно от село Кристали, камък 26, с. Должели и Дясна Цицка, с което трябваше да подобри Главната си позиция и заеме съгдно положение за по-нататъшни действия.

Ако ли пък противникът отеглеше значителна част от силите си и бждеше принуден да напусне позициите си, трябваше да се предприеме веднага преследване с цел да се бърка на правилното му отстъпление и се създаде най-благоприятна бждаща обстановка, като се заеме линията: висотите източно от с. Арджан, с. с. Калиново и Владая, а с авангарди осигурят ж. п. възли Хаджи Юнус и Кукуш.

В тия действия в десно 5. пех. Дунавска дивизия трябваше да заеме линията: с. с. Смол, Баялка и Арджан, а Планинската дивизия (заела позицията на 1. Македонска бригада) да прикрива левия фланг на 9. дивизия към с. с. Кюкюрт, Саркиой.

Подготвени в най-големи подробности, само по условните думи — „Балканцунг на юг“ — предадени им по телефона, частите трябваше да бъдат готови да нападнат противника, да заемат дадените им обекти и да преследват с авангарди. Трябваше да приберат конете си от паша, да разформират учебните курсове, да сират даването отпуски и повикат отпускарите. Плановите подробно определяха, както начина на започване действията, така и привдигването на всички учредждения по прехраната, снабдяването с бойни припаси, събиране и евакуиране на болните и ранените.

За жалост, този план никога не се приложи.

5. Намаляване на добитъка. Вследствие усилената денонощна работа по превоза на всички материали за укрепяването на позициите, и недостатъчната храна — фураж и сено, много от конете и побитците в дивизионния и армейския паркове и във всички без изключение пехотни и артилерийски части, бяха измрели и подвозът беше крайно затруднен. За батареите трябваше да се подвозват ежедневно големи количества бойни припаси, особно за един голям бой, а за това, главно поради липса на добитък, те срещаша затруднение. Ако това положение се оставеше да продължава за напред, то трябваше да се очаква в скоро време да се спре подвозът на бойните припаси и батареите да останат без такива.

А подвозването на бойни припаси е един от най-важните въпроси в боя и е от капитално, съдбоносно значение, за изхода му. Ето защо, той сериозно се обмисляше от всички началници.

Трябваше да оставят дивизионният и армейският огнестрелни паркове да подвозват изключително бойни припаси към позициите, а дето и когато можеше това да става, и с малкото камиони, които се отпущаха. Батареите с по-запа-

зени коне трябваше да услужват на ония с по-слаби такива, като за общото дело се възпитаваха да не гледат на „ваши“ и „наши“. Това положение на нещата застави предварително и постепенно да се организират допълнителни депа, в които се подвозваха по-големи количества снаряди.

Като се имаше пред вид колко трудно щеше да става в бждаще подвозът на бойните припаси при тия оскъдни средства, и че беше възможно положението в това отношение да се влоши още повече, всички се замислюваха за разхода им и икономическото им харчене. Всеки разход, бил той и най-малкият, трябваше напълно да се оправдава от бойните условия. Всички трябваше да се проникнат от мисълта, че пестенето на снарядите се налагаше от непреодолими обстоятелства. Само така можеше да се гарантира, щото при бждащите сериозни боеве, да има на разположение достатъчно количество бойни припаси за времето, когато мощният огън на артилерията ще бъде особено необходим. Конете и волове в страната нямаше. От странство не можеха да се доставят. Едно от средствата, за да не останат батареите без снаряди, беше да се снабдят предварително с възможно по-големо количество.

Трябваше тия батареи, за които подвозът е по-труден и които съ останали с по-малко коне, да складират на позициите си по 1200 изстрела на орджие. Но това натрупване на много снаряди беше несбходимо. На позициите те трябваше да се разполагат в възможно по-малки групи, а между групите да има възможно повече пространство, за да се запазят по-добре от неприятелските изстрели. Понеже нямаше възможност да се построят в скоро време солидни и сухи погребни, те се оставяха на открито. Големите количества бойни припаси близо на позицията и близо до батареите, освен че се излагаха на неприятелския огън, но при едно отстъпление щеха да паднат в ръцете на противника. С това зло защитниците трябваше да се помират. Поради измирането на конете и воловете, батареите не беха в състояние да маневрират, следователно те не можеха да мислят да отстъпват.

За да се състави ясна картина, какво е състоянието на конете и добитъка и как би могло да се подобри, беше направена проверка от специална комисия. Това беше не ветеринарен преглед, а такъв с тактически оглед. Той установяваше, че действително положението не е добро. Много от добитъка и конете трябваше да се оставят в 6-месечна почивка в вътрешността на Царството, за да бъдат добре хранени, понеже беха съвжършено негодни. Други за да станат годни, трябваше да починат най-малко 45 дни. Много от добитците беха изпратени на паша в далечни райони, даже чак в Ловчанско и Троянско.

6. За поддржките. С поправянето на времето, стана и веротинно, сжгласенското командуване да потърси случай да излезе от пасивното си държане. Колкото и да беше желателно да предварим противника и да вземем инициативата, поради недостатъчните сили и трудния въпрос по прехраната, ние не бехме в състояние да сторим това с сигурен успех. Остсваше ни, с упорита отбрана на укрепените си позиции да сломяваме неприятелските опити за настъпление.

За да се постигне тая главна цел, требваше позициите да се заемат най-икономично, съобразно с важността им, за да може да се образува в всеки участък поне малък резерв. От друга страна, требваше командувачия армията да има в ръката си един достатъчно силен резерв за да може като се сломят неприятелските атаки, след като бъде изтощен от нашата съпротива, след като е вкарал всичките си сили в боя, с един независим от неприятелската воля удар, в най-чувствителната за него посока, да се сломят опитите му напълно.

Понеже до това време, една голяма част германски войски беше вече изтеглена от южния фронт, требваше да дохождат бългайски войски от Добруджа.

Дивизията требваше да запази силни поддржки, като началниците им се запознаят с вероятните позиции, дето евентуално щеха да действуват.

От следната таблица се вижда какви поддржки непременно требваше да се държат на разположение.

УЧАСТЪЦИ И ПОЛКОВЕ	ПОДРЪЖКИ			ВСИЧКО
	Полкови	Бриг.	Дивизионни	
39. Солунски полк } 4. Плевенски полк } I Бриг.	2 роти 4 "	2 р. 2 "	— 2 роти	4 роти 8 "
58. полк } 57. полк } III Бриг.	2 " 2 "	2 " —	2 " —	6 " 2 "
33. Свишовски полк } 17. Доростол. полк } II Бриг. 34. Троянски полк }	1 " 1 1/3 " 1 1/3 "	2 " 2 " 2 "	— 6 р. + 1 к. р. 4 р. + 1 к. р.	3 " 9 1/3 р. + 1 к. р. 7 1/3 р. + 1 к. р.
Всичко	13 2/3 роти	12 р.	14 р. + 2 к. р.	39 2/3 р. + 2 к. р.

7. Ординарци за свързка. В най-сериозните действия, връзката с предните части и някои щабове на дружина, полк и бригада оставаха откъснати и изолирани от своите части с часове. За да се отстрани напълно това, требваше наблюдателните пунктове да се използват не само

за наблюдения на противника, но да се приспособят да виждат добре и нашите позиции. В тех требваше да се назначават специално подготвени наблюдатели, които да могат да забележават и правилно донасят какво е положението, на нашите и неприятелските части в всеки момент на боя, посредством ординарци, ако телефонът и хелиографът или друга свързка не може да се използва.

Когато времето от деня не позволява да се вижда, какво става на позицията, тогава требваше да се изпращат от съответните началници разузнавачи напред, да отиват до подчинените им части и по-долни началници и от тех да узнаят или лично да разузнаят за положението и донесат.

За това беше необходимо да се подготвят достатъчно ординарци, чрез които да се изпращат донесенията и заповедите. За тия ординарци требваше специална подготовка. Те требваше да изберат, изучат и знаят най-кжсите и прикрити пътища. По тех требваше да има построани тук там закрития — лисичи дупки, в които да престояват, когато неприятелият огн е твърде силен и нема заповеди или донесения за предаване.

С помоща на разузнавачите и ординарците, всеки началник требваше да е в състояние да си достави необходимите сведения за положението в участъка му и в най-сериозния бой, а всеки подчинен требваше да бъде в състояние да донесе до по-горния за положението в участъка му.

Ако по-горният началник по каквато и да било причина не получише потребните му сведения, требваше веднага да ги изиска чрез специалните ординарци или по летящата поща.

Всички офицери съзнаваха важността на ролята на тия ординарци и затова старателно и сериозно работеха да се подготвят такива.

8. Наблюдателната служба. Отбраната разполагаше с множество разнообразни и могъщи средства за борба, които позволяваха да се сломи и най-силното, снабдено с всички средства и добро подготвено нападение, стига то на време да бъде открито.

Нападението може да се развита на успех само когато може да се изненада отбраната и да се намери неподготвена за борба.

Добре организираното и зорко наблюдение е едно от най-главните средства за осуетяване на изненадата. За да се избегне тя, всяка част, даже и най-малката, требваше да има свои наблюдатели, включително и дивизионните поддржки, щом се намираха в зоната на бойното разположение.

Този тъй важен въпрос на позицията беше уреден с една инструкция — упътване, изработена от специална комисия.

В тази инструкция точно се указваше де и какви наблюдатели требваше да се поставят и най-подробно се определяха длжностите им.

Тайните постове — секрети, окопните наблюдатели, страничните наблюдатели, часовите при скривалищата, наблюдателите при командирите на дружините, полковете и бригадите, наблюдателите при подржките, артилерийските наблюдатели и тия при картечниците и минохвжргачките, вржките между наблюдателите и отзад стоещите части, всички най-подробно се подгогвяха да изплнлят най-точно длгга си, точно и положително установен за всеки вид наблюдател. Назначените хора беа третирани като часови на пост и никой от тях, под страх на застрелване, не можеше да напустне поста си, даже пред явната опасност да загине.

Освен това, длгг беше на наблюдателите да залавят и най-малкия признак на газова атака.

Най сигурното средство за предупреждение оставаше извикването „Газ!“ от всички, които узнаеха, че такава атака е започната. На камбаните и другите звукови сигнали не можеше да се разчита в грохота на боя.

Друго средство за осуетяване на изненадата беше събиране сведения за противника и владението на предпозиционното пространство с непрекъснато изпращане патраули към стрината на противника. Тия патраули требваше да се приближават по възможност по близо до позицията му, за да откриват за благовременно дали той съсредоточава сили и приготвя нападение. Патраулите при обиколките си требваше, без да влизат в борба, за да не издават присъствието си, да се стремят с изненада да залавят пленници.

Всички събрани сведения от наблюдателите требваше да отиват веднага до началниците. Понеже в време на бой ротният и дружинният командири са твърде много заети с командването, то фелдфебелът и дружинният адютант требваше да се грижат за правилното и редовното получаване на сведенията. Офицерите разузнавачи в полка и бригадата систематизираха и докладваха за всичко на командирите си. Тия лица беа отговорни за изправността на телефонните жици, хелиографите, и за службата на ординарците и летящата поща.

За поддржане на голяма висота тая важна служба всички началници имеха тежки отговорности. Те требваше да бъдат уверени, че подчинените им наблюдатели — разузнавачи познават не само своя, но и участъка на съседите си. Требваше да знаят местата на противниковите картечници, минохвжргачки, наблюдателници, скривалища, дневни и нощни наблюдатели и секрети и всички препятствия и окопи, за които непрекъснато да следят и изменението да отбелезват на скици.

Началниците, следейки за поведението на наблюдателите, проверяваха истинността на всяко донесение и възпи-таваха в това отношение подчинените си.

В очакване на нападение, всички началници лично наблюдаваха и разузнаваха.

9. Подслушване разговорите. Много сигурно средство за разкриване намеренията на противника беше подслушването на разговорите. За да може успешно да става това, в определени часове от денонощието беа запретиени всички телефонни разговори в предните части, през което време, не обезпокоявани, нашите подслушвателни станции действаха най-добре.

Прекъсването на телефонните разговори за известно време ставаше причина да се практикуват другите средства за свръзка. Едно денонощие от седмицата, обезателно, всекакви телефонни разговори се прекратяваха. Тогава за-работваха безжичните телеграфи, хелиографите, флаговите сигналисти, ординарците, пощенските гжлжби. Станции с пощенски гжлжби имаше в галериите на всички дружинни командири. Изпратени с донесение, те пристигаха в централната гжлжбна станция в с. Фурка, дето щабът да дивизията ги използваше.

10. Противникът се готви да предприеме офанзива. Силите на източната сжглашенска армия не беа достатъчни през 1915—1916 година да смажат бжлгарската армия и извадят Бжлгария от строя. Войските ни на Южния фронт, разтегнати на 400 клм. — от Албания до Орфанския залив на Егейското море, задържаха напора на противника. Генерал Сарай в края на 1917 година беше сменен от генерал Гюйома. От Македонския фронт германските войски беа постепенно изтеглени и изпратени на западния фронт, дето германските загуби ставаха все по-големи. Ние можехме да разчитаме само на ония дивизии, които след разгрома на Ромжния се явиха за попълнение на южния фронт.

Сжглашението, напротив, получи нови подкрепления чрез правителството на Венизелоса. Сега вече на разположение на сжглашенското командване бяха не само гржцките революционни войски, а цялата гржцка армия, която бжрзо се организираше от французски офицери.

Възможно беше вече, да се изпратят гржцките дивизии на фронта, да сменят част от изморените французски войски и последните да се изпратят назад в учебните лагери, за да се подготвят за една по-сериозна акция. Така генерал Гюйома можеше да си подготви една маса от маневрени войски, които да използва за офанзивни действия и за произвеждане пробив на нашия фронт.

През май 1917 година, французските войски бяха успели да завладеят в. Яребична в участжа на 5. пех. Дунавска дивизия на запад от р. Вардар. Тогава с контратаките бяха изтласкани на старите си позиции, след като оставиха множество трупове по Яребичната. През същия месец 1918 година генерал Гюйома беше проектирал да употреби гръцките войски да завладеят тази височина, която със своето издадено напред положение много безпокоеше неприятелските позиции. От 22. май започна артилерийската подготовка от множество тежки батареи със съдействието на голямо число аероплани. На 30. май под командата на генерал Жером гръцките Серска, Критска и Архипелагска дивизии, подкрепени от 16. колониална французска дивизия и 1. маршеви африкански полк, атакуваха и завладяха в. Яребична. Там почти бе унищожен и пленен цялия 49. наш полк.

Поради кои причини имаме този неуспех, няма тук да излагаме.

Но трябва да знаем, че тази неочкована гръцка победа повдигна извънредно много духа на Източната сжгленска армия. Сжгласенците почувствуваха, че досегашното равновесие на силите е нарушено и че везните се накланят на тяхна страна. Подигна се моралът на гръците и чрез една победа беше осветен революционния акт на Венизелоса, сега вече на самия фронт.

Сржбската армия, толкова много пострадала през 1915 година в боевете в Сжрбия, от отстъплението през Албания, от изгнаничеството в остров Корфу, от боевете в 1916—1917 година в завоя на Черна. беше паднала духом. Сжрбите не искаха повече да воюват, много от тях се предаваха, началниците им не искаха с повече сржбска кръж да се спечели победата.

Щом сжрбите узнаха, че гръците подпомогнати от французите, сж спечелили победата при в. Яребична, те се възбудиха. Те пожелаха да се бият отново, при условие, че и тем ще се дадат сжщите средства в артилерия и аероплани, че ще се поправят пжтищата в Мжгленско, че ще се организира по тоя начин и в техния участжк успешен удар върху нашите позиции.

Така се зароди идеята да се направи пробив в нашето разположение на Добро-поле.

Гръцката армия внуши доверието, че е добра за действието в планината, сржбската беше готова за нови жертви, на лице беше маневрената маса, нищо не оставаше, освен да се започне замисленият удар. Плановите се подготвяха, когато през м. юни генерал Гюйома беше сменен с генерал Франше Д'Епере.

Източната армия на Франше Д'Епере се състоеше от 8 французски дивизии (30, 57, 76, 122, 156, и 11, 16, 17. колониални):

Четири английски дивизии — 12. корпус (22, 26, 27 и 28.);

Една италианска дивизия (35.);

Шест сржбски дивизии (Дринска, Дунавска, Моравска, Шумадийска, Тимошка и Юго-славянска);

Девет гръцки дивизии (от народната отбрана — революционните: Серска, Критска, Архипелагска и 1, 2, 3, 4, 13, 14. кралски дивизии);

Или всичко 28 пех. дивизии, с обща численост 600,000 души.

Франше Д'Епере, изучавайки плана за общата офанзива, избра посоката Добро-поле, дето считаше, че ще успее да изненада, както войските, тжй и главното командване. Благодарение на маневрената маса, която беше формирана, на артилерийските и въздушни средства, с които богато разполагаше, той не се сжмняваше в успеха си.

Какво можехме да противопоставим ние на тия грамадни средства, сжбрани от всички краища на света, от шест националисти?

Ние имаме от Охридското езеро до Егейското море всички наши сили, формирани в 4 армии.

От Охридското езеро до в. Мала-Рупа беше тжй наречената XI германска армия, под началството на генерал фон Щойбен.

В тази армия влизаха шест бжлгарски дивизии (1, 2, 3, 4, 6, и сборната) със щабовете на 61. и 62. германски корпуси и 302. дивизии.

	Дружини	картеч.	орждия	минохв.	пион.	др
Бжлгарски	117	1148	374	147	6	
Германски	2	90	130	—	—	
Всичко	119	1238	504	147	6	

От Мала-Рупа през р. Вардар, Дойранското езеро до в. Висока чука, под началството на генерал-лейтанант Нерезов беше I а армия.

В тази армия влизаха 5. пех. Дунавска, Планинската 9. пех. Плевенска дивизии и 1 бригада от Македонската дивизия.

	Дружини	картеч.	орждия	минохв.	пион.	др
Бжлгарски	63	500	334	103	3	
Германски	—	48	66	—	—	
Всичко	63	548	400	103	3	

Тия две армии формираха групата армии под командването на генерал Шолц, който имаше, в резерв само 6 бжл-

гарски дружини с 56 картечници и една слаба германска дружина с 6 орждия.

От в. Висока чука по Струма до Орфано, под началството на генерал майор Луков, беше II армия.

В нея влиза 7. пех. Рилска, 8. пех. Тунджанска и 11. пех. Македонска дивизии с 42 дружини, 472 картечници, 231 орждия, 28 минохвръгачки и 3 пионерни дружини — чисто български войски.

В Тракия и по Егейския брег, под началството на генерала от пехотата Тошев беше IV армия, в която влизаха Беломорската отбрана, 10. пех. Беломорска дивизия и 2. конна дивизия в състав 23 дружини.

В разпореждане на Главнокомандувачия имаше още 9 дружини с 56 картечници.

И така на 600,000-та Сжглашенска армия, ние българи можем да противостоим:

	Дружини	картеч.	орждия	минохв.	пион.	др.	ескадр
Български	265	2813	1231	274	14		45
Германски	3	153	202	9	—		3
Всичко	268	2966	1433	283	14		48

11. След изгубването на в. Яребична. От проучването причините за изгубването на в. Яребична се изтъкна, че е много трудно един длъж. позиционен участък в планинска местност да се командува от един само дивизионен щаб.

Командувачият I армия генерал-лейтенант Гешов през м. юни беше сменен с генерал-лейтенант Нерезов. Този последния познаваше добре Дойранските позиции, понеже той беше един от пълците, които поставиха укрепяването на позициите между р. Вардар и Дойранското езеро на правилни начала.

Позиционният участък на 9. Плевенска дивизия по огнената линия беше длъж. 28 клм. Позицията се заемаше от 7 пех. полка, всички в първа линия.

Очакваха се нови действия от страна на противника и по долината на р. Вардар.

За да се облекчи командуването и да се формират повече поддръжки, генерал-лейтенант Нерезов, след проучване положението на фронта, реши, позиционният участък от р. Вардар до Дойранското езеро към 15. август да се заеме така:

1) От р. Вардар до в. Голема-Варовита включително — Вардарския участък. — от Плевенската дивизия, под командуването на генерал майор Сапунаров.

2) От в. Голема-Варовита до Дойранското езеро — Дойрански участък. — от Плевенската дивизия, под командуването на генерал-майор Вазов Владимир.

Тази смена требваше да стане окончателно на 15. август в 8 часа пр. пл. За да може да се изпълни правилно това, още на 14. юли в разпореждане на началника на 9. Плевенска дивизия беха дадени 67. и 68. пех. полкове. — 2. бригада от Планинската дивизия, които требваше да сменят 58. и 4. Плевенски полкове. Артилерията при това размястване нямаше да сменява никак позициите си, нито задачите и обектите си.

12. Подробности при размястване на пехотните полкове. За едно подобно предприятие се изискваше доста усилия и бодрост, защото противника може да се възползува и да нападне именно в този период.

Требваше офицерите от полковете, които за пръв път дохождат на позиция в този участък, предварително да се запознаят най-подробно с определените им позиции, преди да доведат войниците да вземат окопите. Всички началници, които щеха да заемат нови участъци също требваше да се запознаят и изучат новата си позиция.

Запознаването с позиционните участъци требваше да обхваща:

а) Изучаването на всички части от позицията — оценка на разните ъ пунктове, разпределение на силите (пехота, картечници, минохвръгачки, поддръжки, превързочни пунктове, депа за бойни припаси и пр.).

б) Подробно изучаване на всички съображения за отбраната на позицията, изработени до тогава, както и начина на охранението, патрулирането, тайните постове, наблюдението и пр.

в) Наблюдателната служба в тая постоянно обстрелвана позиция требваше да бъде особено добре проучена от новодошлите части, защото тя е едно от най-главните условия за сигурната отбрана. Разузнавателната служба, особено от пунктовете, от които непрекъснато се наблюдаваше в тила на противника и по позициите му, требваше да остане на същата висота, на каквато бе до почването на смената. Пълно и постоянно разузнаване е нова гаранция за успешната отбрана.

г) Запазването на установената служба за вътрешният ред обезателно требваше да се поддържа. Правилното разбирание значението на чистотата, на използване нужниците, снабдяване с вода, пазене нощем от комарите посредством личните мрежи, подноса на храната на връме, сж непременно условия за силата на позицията, запазване енергията и числото на защитниците.

д) Новодошлите части и сменяващи участъците си требваше точно да изучат и най-строко поддържат установените наредби за ползване от телефона. Това незаменимо удобство за управляване съвременния бой в същото време

е много опасно средство в ръцете на неажнателни и неакуратни войници. Бидейки в близост, както противника, така и ние се стремехме да залавяме всички разговори чрез специалните подслушвателни станции. Така, редовно ние знаехме, особено от една дружина на 22, дивизия, личния състав — числото на болните, колко хора са в окопите и пр. Там невнимателни телефонисти услужваха често на отбраната ни. Но противникът ни имаше може би и по-усъвършенствувани микрофони и той даваше да разберем по някога, че подслушва телефонните ни разговори дори до щаба на дивизията. Тази опасност, навреме съзната, наложи всички да си служат при разговорите с специални названия и с шифър. Сега се налагаше на новите началници да изучат шифровия речник и умело да си служат с него.

е) За сигурната отбрана на позицията, всеки новодошъл началник трябваше да направи ред упражнения за заемане на позицията за отбрана при разните предположения в изработените „сжображения за отбраната“. Всички възможни случаи — в контратака срещу влезлия в позицията ни противник, най-малкия и по-големите началници трябваше да проучат и се упражняват, защото само контратаката дава сигурността в отбраната. Тази страна на проучване позицията особено беше наложителна, защото традициите на Дойранската позиция не биха позволили на новодошлите части да не се сжоброзават с тях.

ж) Сигналите за подаване тревога в разни случаи трябваше добре да се опознаят в разните участъци. Благодарение на тях, при невъзможността да се уговори известно действие, можеше да се разчита за добра отбрана. За извикване на защитниците от галерията на окопа, за поставяне на противогазовата маска трябваше сигурни и добре познати сигнали.

з) Непрекъснато укрепяване на позицията трябваше да се следва, защото всички започнати постройки не бяха довършени, а имаше и още много проектирани, които не бяха започнати, а изкарването им беше наложително. Така че началниците, получили за отбрана нови участъци, трябваше подробно да проучат, както количеството на предстоящата работа, така и най-добрия способ за изкарването ѝ при най-малки жертви.

и) За положението на неприятелската позиция и състоянието ѝ се държеше постоянна бележка. Всички нови сведения, събрани от разузнаването, било чрез патрулните нападения, било от пленници, било от въздушно наблюдение и фотографирване, началниците на съответните позиционни участъци узнаваха и държаха в течение подчинените си.

Начина, по който противникът заемаше позицията, беше необходимо да проучат всички новодошли началници. Това беше наложително, за да бъдат частите им винаги ориентирани. От кои посоки най-често напада противникът и какви са способите за разпознаването му действия и поведението на артилерията му, — трябваше точно да се проучи и постоянно да се има предвид. Една дълго време стояла на позицията част, винаги, от практика, е много добре запозната с характера на противника си и мъчно може да бъде изненадана, когато при едно малко невнимание и повърхностно изучаване действията на врага, новодошлата част може да бъде изненадана. Трябваше да се изучат, следователно, всички вероятни случаи за действие и съответно подготвят частите, според опита в съответния участък.

к) В различните пунктове на позицията, от много опити почти винаги съпроводени с по-малко или повече жертви и разходи на бойни припаси, бяха добити впечатления, кой е най-добрият способ за залавяне пленници. Когато срещу Предната Дойранска позиция и Джобовия гръбнак, при подготвяни с артилерийски огън патрулни нападения, често не се залавяха пленници, при нападението на позициите му при с. Мачуково и из Овразите, нашите юнаци често чрез изненада залавяха такива. Ето защо частите трябваше старателно да проучат този въпрос в новите си участъци, за да се ползват от добитите вече поуки.

Така само може да се очаква, че сменяването на една част с друга немаше да се отрази вредно на правилния общ ход на отбраната.

л) Всеки началник трябваше да проучи основно за своя участък въпроса, де противникът може да действа с новото и страшно оръжие за впечатлителните и неподготвени войски — танк. До когато една част от позицията — езерото до Долина Вера, включваща Джобовия гръбнак, явно е непригодна за действие с танк, друга част, от Долина Вера до р. Вардар, в много участъци беше удобна. Тия вероятни посоки бяха проучени и изследвани, направиха се някъде просеки от дълбоки ями и се поставиха специални оръдия и минохвъргачки за борба с танковете. Трябваше, следователно, началниците да научат и подготвят частите си за успешно действие против това тъй грозно само за лошите войски оръжие, както това бяха сторили стоящите до тогава на позицията части.

За да не се случи некога, едно съществуващо средство за съобщение да не се използва, поради забравянето му в боя, и за да се използват винаги и правилно всички телефонни, хелиографи, летяща поща, гълъбска поща, ракетна стрелица и пр., необходимо бе да се запознаят на новите участъци с тяхната организация и свойства.

Наистина, организация има на всекжде и е една и съща почти, но за всеки участък тя има своята особеност. Ето защо, наложително бе, известно време да се оставят част от специализираните се хора, докато се запознаят новодошлите.

м) Едно важно условие за проучване бе и начинът за движението в тила. В всеки участък има пунктове, пжтища и завои, по които противникът се е престрелял с дълги батареи, и чрез наблюдения било от десния брег на р. Вардар, било от аероплаани, изненадва и поразява непредвидливата команда. Това влияе много зле на бойците, защото се чувствуваша по-несигурни във от позицията, когато отиват назад или се връщат към нея. Такъв случай на изненаждане южно от с. Богданци, струваше на идващите за попжлване млади войници 60 души във от строя, от един само тежък снаряд и то още далеч от позицията. В тия опасни места началниците требваше да приучат подчинените си строю да спазват установените правила за движение, които опитът и пролетата кръжв беха установили. Движението вечер, нощем или в мъгла и то в моменти, когато неприятелската артилерия е в бездействие, е най-удобно. На опасните пунктове, чрез специално поставени надписи и часови се предупреждаваха всички — войници и обози, как и кога трябва да се движат.

н) Най-главната грижа на началниците при тая наложил се смена бе, да се запознаят основно с организацията и действията на артилерията чрез беседване с пехотните и срещи с артилерийските командири; началниците на участъците трябваше да проучат де са, как са организирани и какво могат да очакват в разните фазиси на боя от артилерийските групи и батареи. Понеже артилерията оставаше на същите си позиции, запазваше същите си задачи и способности за действия, отбраната на позицията в артилерийско отношение не се изменяваше ни най-малко. Затова именно се улесняваше работата на пехотните новодошли в участъка началници и от тях се искаше само да се запознаят с артилерийската отбрана.

о) Предполагаше се, че ония полкове, които до сега не беха подлагани на отбиване чести нападения, поради обстоятелството, че съж били на тихи участъци, дошли на оживени участъци, първоначално ще съж по-впечатлителни и ще предизвикват предграден артилерийски огън не всекога при действителна нужда. Тази евентуалност искаше по големи усилия, за да се внуши и тем онова спокойствие, необходимо за правилната отбрана, което вече съществуваше при старите части.

Искането на предграден огън и друго артилерийско съдействие чрез ракети или по телефона, требваше да бъде напълно в ръцете на отговорните за отбраната командири, а това налагаше добро опознаване на всички условия на позицията.

п) Позицията требваше непрекъснато да се усъвършенствува както във фортификационно отношение, тъй и с постоянно попжлване депата с инженерни материали, бойни и други припаси.

р) Съществуващите депа, за инженерни и бойни припаси оставиха същите, затова от новите началници се изискваше да се запознаят със способите за попжлването им било чрез подвоз по дековилката до с. Палйорка и с. Богородица, било чрез кола, както и начина за подвозване на материалите до позицията.

с) Лазаретните отделения, болниците, превързочните пунктове беха в добре организирани помещения, в които службата по гледане и лекуване болните и ранените отиваше много добре, затова установеното по този въпрос требваше да се запази. До пристигането на лечебните заведения на Планинската дивизия, тия на 9. дивизия услугваха на целата позиция.

т) Съседните позиционни участъци и свързката с тях требваше да се проучи, както и състоянието и способите за отбраната на Втората Главна позиция.

у) Понеже 39. пех. Солунски полк требваше да остане на позицията при с. Мачуково до р. Вардар, на която позиция той беше отбивал вече ред малки и по-силни нападения, требваше щабът на 2. пехотна бригада от Планинската дивизия да се запознае и с тази позиция, както и със свързката през р. Вардар с 5. пех. Дунавска дивизия (20 пех. Добруджански полк) и взаимодействието помежду им, чрез артилерийски и картечен огън, както и с поставените за целта прожектори. Това бе необходимо да стане, преди още да отиде тоя щаб на Стояковските висоти и поеме командването на позиционния участък, отбраняван до сега от 58, 4. Плевенски и 39. Солунски полкове.

Затова от 67. и 68. пех. полкове началстващи лица — ротни, взводни командири и групи войници се изпращаха на позициите на 4. и 58. полкове, да носят службата съвместно, за да се запознаят с условията на отбраната в ония роти, на които те в последствие ще да заемат участък.

Смената требваше да стане в следния ред:

67. пех. полк започваше сменяването на 58. полк на 25. юли и требваше да приеме окончателно до 28. същи.

68. пех. полк започваше сменяването на 4. Плевенски полк на 20 юли и требваше да свърши най-късно на 2. август.

След тия дати командирите на полковете требваше да донесат на командира на 1. бригада от 9. дивизия, че съж приели позиционните участъци и встъпили в командването им. По такъв начин от р. Вардар до в. Голема Варовита заемаха по ред 39. 68. и 67. полкове, като всички се под-

чиняваха на командира на бригадата, който с щаба си оставаше да командува същия участък, тъй че командването не бе веднага сменено със сменяването на два от трите полка. Това обстоятелство беше от значение за сигурната отбрана.

ф) При смената. 67. и 68. полкове требваше да получат от 58. и 4. полкове:

Всички съществуващи телефонни връзки, без никакво изменение, тъй като те сж неразделна част от позицията. Колкото телефонни апарати имаха дошлите полкове, требваше да се турят в действие, а недостигащите да получат от напускащите участъка полкове, като последните задържат за себе си само щатното число апарати и телефонен кабел.

Шансовият инструмент, без полагаемото се щатно число на 4. и 58. полкове, всичкият инженерен материал, всички минохвъргачки и гранатохвъргачки, прожектори с прислужниците, глжбовите окопни станции с прислужниците, средствата за газовата тревога, ржчните бомби, патронните депа и пр. требваше новодошлите полкове да получат от бившите защитници в пжлеи ред, по съставен протокол.

Требваше още да получат подробните карти и планове на позиционния участък на проектираните окопни постройки, плана и съображенията за отбраната на позицията, плановите за настъпление и преследване врага на юг — Балканцуг на юг, — всички наставления по службата на позицията, дивизионния шифров речник за разговорите по телефона, правилата за усмиряване евентуални бунтове, всички нареждания за срочните донесения.

За по-доброто запознаване със службата, след смената требваше да се оставят за по 4 дни по един ротен командир във всеки дружинен участък, по един взводен командир за всеки ротен участък и по една група войници за всеки взводен участък.

х) При смената требваше да се пази особена скритост и от страна на началниците да не се съобщава предварително денят и часът на смената. Особено внимание се налагаше на телефонистите не само в сменяваните участъци, но и в съседните. Когато окопите и пжтищата сж заети със старите и новодошлите защитници, ако противникът узнаеше момента, чрез огневи нападения можеше да причини големи загуби и смущение.

Ако при смената се започне голем и сериозен бой, то сменяването требваше да се преустанови временно до съвместното отбиване на атакуващия.

ц) Понеже командирът на 1. бригада от 9. дивизия беше началник на Вардарския дивизионен участък, той требваше да ръководи и сменяването. За подготвянето си

кжм командването на същия участък, командирът на 2. Планинска бригада — полковник Панев, требваше да се яви на в. Стояковска при щаба на 1/9 бригада на 25. юли, дето като наблюдава и проучава хода на смената, ще е добре подготвен да командува целия участък. При това този офицер до преди два месеца беше командир на 4. пех. полк и добре познаваше позицията не само на своя полк, но и тия на съседите си 58. и 39. полкове, било при непродължителното съвместно действие било като заместник на командира на бригадата. Това обстоятелство от голямо значение, въвеждаше още по-голяма увереност, че със сменяването на частите сигурността на позицията няма да се намали.

А със сменяване на 4. и 58. полкове требваше да се смени от позицията и 1/2 пионерна рота, но до пристигането на 2. планинска пионерна рота оставаше на същата си позиция. Понеже на 1/2 пионерна рота предстоеше отново упорна работа в най-изложения Дойрански участък, требваше след сменяването ѝ да почине 10 дена, а след това да отиде на работа на Предната Дойранска позиция.

ч) От 25. юли до 10. август, значи в продължение на 16 дни, командирът на 2. планинска бригада се запознаваше с командването на Вардарския участък и на последната дата прие командването му.

Смените 4. и 58. полкове получиха следното назначение:

4. пех. Плевенски полк си оставаше в армейски резерв и требваше да се разположи с едната си дружина и една картчена рота при в. Авиаторска, източно от с. Богданци, а с останалите три дружини и три чартечни роти на в. Жостов и северно от него, зад в. Джובה (северно от с. Богданци).

Тук полкът требваше да почива и се урежда 5 дена, а след това време, по съставена програма, требваше да се започнат редовни занятия по строевата и бойната служба, както и по чести беседи за повдигане духа на войниците. От там полкът требваше да бъде винаги готов да изпълни възложената му задача в един или друг участък и затова требваше да се свърже с телефон с щаба на 1. армия в лъгера Дебели.

58. полк требваше да се съсредоточи най-късно до 29 юлий при с. Гюкчели.

До 15. август требваше да почива и се урежда, от който ден да започне заемането на участъка на 34. пех. Троянски полк. И тук командирът на полка — полковник Личев, офицерите и подофицерите от полка предварително се запознаваха със съответните участъци от позицията, която им предстоеше да получат от Троянци. Войниците от 58. полк се комплектуват от същите окръжия, от дето и

33. Свищовски и 34. Троянски полкове. Понеже тия полкове па-
зеха позицията с големо геройство и самоотверженост, без
да позволят на врага да достигне и най-малкия успех, а
постоянно сж го сжкрушавали, беше сигурно че 58. полк
ще продължи, както своите добри дела до сега във вой-
ната, тжй и тия на братята си Свищовци и Троянци.

На 18. август командиржт на 58. полк окончателно
прие от командира на 34. полк позицията, в непосредствена
близост до Дойранското езеро.

ш) И тук на в. Кала-тепе, командиржт на 2/9 бригада
полковник Писаров ръководеше смената, както на в. Стоя-
ковска правеше командиржт на 1/9 бригада — полковник
Атанасов. Той уреждаше подробностите по смената с оглед
да не се отслабва отбраната нито за момент.

Тжй като щабжт на 2/9 бригада продължително имаше
в подчинение 3. пех. полк от Дойранския участжк и при
постоянни действия беше изморен, за да му се даде по-
чивка, требваше да бжде сменен. Това изпълни щабжт на
1/9 бригада, който щом беше сменен на Стояковските ви-
соти от щаба на 2. Планинска бригада, се яви в с. Победа¹⁾
на в. Кала-тепе на 10. август, за да се подготви за встжп-
ване в командването на Дойранския участжк (17. пех. До-
ростолски и 58. пех. полкове). Требваше щом полковник
Атанасов с щаба си се запознае основно с позицията, да я
приеме от полковник Писаров и встжпи в командването ѝ.

Смененият 34. Троянски полк требваше да се отегли
при местността „Сборище“ по шосето Дойран — Дедели,
дето след неколкодневна почивка и уреждане да започне
редовни занятия.

Този полк, който до сега страдаше най-много и беше
дал най-много жертви, който беше стоял най-продължително
време на една и сжща опасна позиция, сега се назначавахе
в дивизионна поддржжка.

В случай на бой требваше да се сжсредоточи: една
дружина с картечна рота на в. Кала-тепе, две дружини и
две позиционни картечни роти в „Юнашките колиби“, а
останалата дружина и картечна рота — в бараките при
„Мечи Яр“.

При разместването на частите, наложително бе, 57.
полк да получи по-голем участжк, тжй като част от уча-
стжка на 58. полк оставаше източно от в. Голема Варовита,
която щеше да служи за граница между двете дивизии. При-
туй в Долина Вера не можеха да станат големи и серизни
боеве, поради фланговото положение на Вардарския уча-
стжк, затова не се рискуваше абсолютно нищо с продължа-
ване участжката на полка. Това удължаване стана на 24. юли.

¹⁾ „С. Победа“ беха кръстени галериите на в. Кала-тепе след спе-
челените победи.

щ) Командиржт на 3/9 пех. бригада — полковник Ра-
чев Стефан, до 15. август требваше да командува само 57.
полк, но през това време той проучваше новия позицио-
нен участжк, който се проектираше да се склучи в бри-
гадният участжк — 33. пех. Свищовски полк. Требваше да
пригответи наблюдателния пункт на в. Джб, дето се опреде-
ляше местото на щаба на бригадата, както и всички теле-
фонни, хелиографни връзки и необходимите помещения.

На дивизионния инженер беше заповедано да построи
по-скоро коларски пжт от с. Ходжа Обаси — с. Хамзали
през Юнашките колиби на в. Джб, до щаба на бригадата.
Този пжт беше започнат, успешно се строеше и кжм деня
на започване офанзивата беше готов. По този пжт на 16.
септември генерал Вазов в време на артилерийската подго-
товка с автомобил отиде на в. Джб.

ю) Командуването артилерийските участжаи от р. Вар-
дар до Дойранското езеро не претърпе никакво изменение.
Само началникжт на средния артилерийски участжк — ко-
мандиржт на 19. артилерийски полк, полковник Димитриев,
заедно с командира на 3. бригада от в. Песчяна, се пре-
мести на в. Джб.

И така, тжй организираната смена даде възможност:

1) Позицията от р. Вардар до Дойранското езеро да
се заеме с 7 пех. полка в първа линия (39, 68, 67, 57, 33, 17, 58.)

2) Един полк в дивизионна поддржжка (34).

3) Един полк в армейски резерв (4).

4) На Дойранския участжк бригадните участжци да
бждат от по два полка — 1/9 бригада с 58. и 17. полкове,
а 3/9 бригада с 33. и 57. полкове, а не както до тогава с
три полка — 2/9 бригада с 34, 17. и 33. в един бригаден
участжк.

5) Даде се възможност щабжт на 2/9 бригада да се
отегли на почивка, за да бжде свободен да ръководи за-
нятията с поддржжките и укрепяването на втората главна
позиция.

Паралелно с това, щабжт на Планинската Дивизия до
15. август се подготвяше и проучваше Вардарския участжк,
за да може да поеме командването му началникжт на Пла-
нинската дивизия — генерол-майор Сапунаров.

На 15. август в 8 часа пред пл. генерал Сапунаров
прие от командира на 2. бригада от дивизията си — пол-
ковник Панев, командването на Вардарския участжк от
в. Голема-Варовита до левия бряг на р. Вардар, а генерал-
майор Вазов Владимир остана да командува Дойранския
участжк.

С разделянето на участжка на два — Дойрански и
Вардарски, отбраната на позицията не се накжрни с нищо.
Това се достигна както от методичното сменяване на частите,

тжй от ясното сжзнание за пжлна солидарност и взаимна поддржка, което сжществуваше между двамата генерали.

Смяната се изврши без никакви спжнки. Всички началници и войски ясно знаеха какво имаше да се врши и го направиха в пжлен ред. Противникжт не забеляза смяната и сжс своите действия не попречи за пжлното постигане на поставената цел.

По такжв начин участжжт, който през смяната се заемаше от 9. пех. полк, с по четири картечни роти, 3 минохвжргачни роти, 5 пионерни роти 197 от разни калибжр орджия, се раздели за командувтне от два дивизионни щаба.

В подчинение на началника на 9 дивизия останаха части, които организационно сж от дивизията, а джлжината на позицията се намали наполовина — 14 клм.

Сжс заемането на позицията всички части се заловиха да проучат новите си участжци, защото 57. полк получи голям участжк, 58. полк зае позицията на 34. пех. Троянски, 17. Доростолски и 33. Свищовско полкове останаха на старите си позиции, но затова пжж щабовете на 1. и 3. пех. бригади получиха нови участжци за командване.

39. полк оставаше на старата си позиция при р. Вардар, затова пжж 67. и 68. полкове идеха на сжвршено нова за тях позиция, а щабжт на Планинската дивизия имаше да командува много по оживен участжк, отколкото досегашната позиция на дивизията от Дойранското езеро до в. Висока чука.

И така, кжм края на лятото, когато оставаше, може би, само един месец за спокойно работене преди да започнат смели е решителни действия от страна на противника, частите от дивизиите с пжлно сжзнание се заеха да усжвршенствуват и юнашки бранят Вардарския и Дойранския участжци.

Задачите на дивизиите беха определени с оперативна заповед по 1. армия № 99 от 14. август.

Задачата на 9. пех. Плевенска дивизия. Дивизияа имаше задача:

1) Упорито и сжкрушително за противника да отбранил участжка от в. Голяма Варовита изкљутително, до западния бряг на Дойранското Езеро.

Предната Дойранска позиция и укрепените застави от линията на охранението да отбранява упорно, до когато тактическите условия налагат това, без да се рискува с унищожаването и пленяването на гарнизоните им.

2) Да продължава усиляването и усжвршенствването на позицията.

3) Да разузнава пред фронта на позицията.

4) Да изучава подстжпите кжм неприятелската позиция и пред позиционната местност, за една вжзможна атака от наша страна.

5) Да поддржка тясно тактическата и огнева вржзка с Планинската дивизия, като на артилерийското огнево сждействие, което трябва да й даде, обжрне особено внимание.

6) Да охранява брега на Дойранското езеро до К. 151 южно от с. Хасанли, дето да поддржка вржзка с 1. бригада от 11. пех. Македонска дивизия.

Средства за борба и разпределението им по участжци. Позицията на 9. дивизия беше разделена на два бригадни участжци.

Десният участжк, наречен Джбски, джлжж 7.5 клм. от в. Варовита до в. Джб включително, се заемаше от 3/9 бригада — полковник Рачев, в сжстав: 57. полк — полковник Иванов и 33. пех. Свищовски полк — полковник Нейков, една дружина 34. пех. полк — всичко 7 дружини с 80 картечници, 18 минохвжргачки, 56 гранатохвжргачки, една огнепржскачка, 5 осветлители, 18 хелиографи, 2 окопни пехотни орджия, една пионерна рота.

Артилерия — командир на 19. артилерийски полк полковник Димитриев.

Полски, планински, гаубични батареи — всичко 55 орджия, разделени на 3 подучастжци.

1. Десен подучастжк — подполковник Марчев, командир на 2/19 артилерийско отделение, с 4 полски батареи и един противоаеропланен взвод, всичко 14 орджия.

2. Среден подучастжк — подполковник Стойнов — командир на 1/19 артилерийско отделение 3 полски батареи и една планинска Шкода, всичко 11 орджия.

3. Лев подучастжк — подполковник Бракалов — командир на 2/9 артилер. отделение.

а) Десна група, капитан Попов, с две полски, една планинска и една 10.5 см. гаубична батарея, всичко 10 орджия.

б) Лева група — капитан Владков, с 4 полски и 2 планински Шкода батареи, всичко 12 орджия.

4. Тежка артилерия — капитан Вацов, с 2-15 см. Д/17 и една 10.5 см. Д/35 батареи всичко 6 орджия.

Лев участжк, наречен Дойрански, джлжж 6 1/2 клм. от в. Джб до езерото, се заемаше от 1/9 бригада — полковник Атанасов, в сжстав: 17 пех. Доростолски полк — подполковник Ангелов, и 58. пех. полк — полковник Личев, всичко 6 дружини с 80 картечници, 16 минохвжргачки, 1 огнепржскачка, 56 гранатохвжргачки, 5 осветлители, 21 хелиографи, 2 пионерни роти и 3/4 ескадрон.

Артилерия — командир на 9. артилерийски полк, полковник Каблешков.

Полски, планински, гаубични батареи — всичко 67 орждия, разделени на два подучастка.

1) Десен подучастък — подполковник Кржстев, командир на 1/9 артилер. отделение.

а) Десна група — капитан Пейков, с две полски батареи и един противоаероплачен взвод — всичко 8 орждия.

б) Лева група — капитан Богданов, с една 10.5 см. полска гаубична батарея и една 12 см. гаубична батарея, всичко 6 гаубици.

2) Лев подучастък — подполковник Божилов, командир на 3. артилерийски полк.

а) Десна група — подполковник Божилов с една 10.5 см. полска гаубична, 1—12 см. гаубична и 1 планинска Шкода батарея, всичко 8 орждия.

б) Лева група — майор Рашков, с 3 полски батареи, всичко 12 орждия.

3) Тежка артилерия — майор Начев, с една 15 см. гаубична и една 10.5 см. дълга батарея; освен това, под командата на германски офицер имаше 10—15 см. гаубици, 1—15 см. морско орджие и 1—21 см. мортира.

Дивизионна поддржка — 5 пех. дружини (3 от 34. Троянски полк и 33. и 34. сборни дружини) с 24 картечници, 32 гранатохвргачки. Една телеграфна и 1 мостова рота.

Към техническите части са придадени 88 хилиографа, а към артилерията 3 измервателни и 2 звукомерни команди и 7 радиотелеграфни станции.

Армейска поддржка. Целият 4. пех. полк — 4 дружини с 32 картечници и 32 гранатохвргачки.

Дивизионната поддржка, само 3 дружини с 24 картечници, беше сравнително слаба. Това бе направено с оглед на нуждата, щото началниците на участъците (полкови и бригадни) да имат под ръка достатъчно поддржки за бързи контратаки, защото при тази трудна планинска местност, вкарването на дивизионната поддржка в боя изискваше по-дълго време и можеше да закъснее; също — да има поне малък гарнизон за всяка позиционна линия.

Всичко в дивизията с армейския резерв: 23 дружини, от които две сборни, 34 минохвргачки, 176 гранатохвргачки, 188 картечници, 10 осветители, 135 хелиографи, 2 огнепръскачки, 2 пех. окопни орждия и 134 от разен калибър орждия, формирани в 23 1/2 батареи, цялата пионерна дружина и 1 1/2 ескадрон.

На лице към 1. септември имаше:

Офицери и кандидати 698.

Войници строеви и нестроеви 34,251 от които:

Картечни войници 3750;

Артилеристи 6300;

Минохвргачни войници 900.

Артилерийски коне 2980 и 573 товарни.

Позицията трябваше да се заеме най-икономично, с най-необходимото число войници, според важността на участъка, за да може да се образува във всички участъци по възможност по-голяма поддржка. Във всеки ротен, дружинен, полкови, бригаден участък трябваше да има под ръка поддржка за бързо оказване помощ, дето бъде нужно, както и за бързо контратакуване.

Разпределението силите по позицията даваше възможност за наличността на достатъчно силна своя поддржка.

Всеки полк трябваше да има непременно най-малко една рота полкова, а бригадата 6 роти бригадна поддржка.

Като се имаше пред вид, че не можеше да се разчита на подкрепление, налагаше се, разходването на поддржките да става икономично и само при действителна нужда, защото в противен случай можеше да се остане без такива в решителния час на борбата.

Подолните началници трябваше да преценяват добре бойните условия, преди да поискат подкрепа от по-задните поддржки. Началникът, от когото се искаше поддржка, трябваше да узнава предварително, какво е бойното положение. Това можеше да се постигне, ако поддржките постоянно даваха сведения на началниците си и съседите си за боя, без да им се искат такива, а и всеки началник със своите средства трябваше да събира сведения за вървежа на боя, както в своя, така и в съседните участъци.

Всеки началник, във всяко време, трябваше да узнае не само количеството на своите поддржки, но и състоянието на поддржките у подчинените си части. Само по този начин можеше навреме да се вземат нужните мерки за засилване участъците, било със свои, било с поддржки, които биха се изпратили от другаде.

От станалите до сега боеве на Дайранския фронт беше ясно, че щом се контратакува проникналият дето и да било в позицията враг, ще бъде отбит. За да се усили това убеждение и да се подготвят напълно, частите непрекъснато се възпитаваха в следното:

а) Всеки началник, когато предвижда, че ще стане нужда от вкарване поддржки в боя, преди да употреби в дело своята поддржка или част от нея, да донесе за това на своя по-горен началник.

б) Когато нуждата от вкарване на поддржката или част от нея се е явила ненадълго и не е могла да се предвиди от по-рано, напр. за контратака срещу проникналия в позицията противник, или когато вървката с началника е скъсана, а нуждата от вкарването на поддржката в боя е належаща, тогава началникът вкарва незабавно своята поддржка или част от нея, но и в тия бързи случаи пак трябва

непременно и веднага да донесе по какъвто и да е начин на своя по-горен началник.

в) При всяко искане на поддржка необходимо бе да се указва силата и мястото, дето тя трябва да се изпрати, по кой път да мине и пр. Началникът, който иска поддржка, трябва да изпрати водачи, които да я посрещнат, ориентират за положението и водят там, дето е потребно.

г) Искането поддржки да става по възможност шифровано, според по-рано уговорените условни думи.

д) Понеже обикновено разните поддржки бяха оттеглени назад за почивка и обучение, или бяха заети с работа по засилване на позициите, то важно беше, щото всички поддржки, в случай на бой, о време да заемат местата си. За тая цел от щаба на дивизията се даваше предупреждение по телефона или писмено — „пълна бойна готовност“; по това предупреждение всички поддржки заемаха местата си, определени в оперативните заповеди на частите, всички началници отиваха по местата си, определеният за сжкращаване в случай на бой разход на войници се прибираше, подготвяха се мерките за подвоз на бойни припаси и пр.

е) Но можеше да се случи, да закъсне горното предупреждение; тогава всеки полкови и бригаден командир беше длъжен, щом предвижда, че ще има бой в участъка му, сам да направи разпореждане за пълна бойна готовност и донесе.

Щом поддржката заемеше местото си, началникът ѝ беше длъжен да влезе в свръзка със своя по-горен началник и му донесе, че поддржката е готова за действие.

ж) Поддржките трябваха да се държат в непосредствена близост, дето бе вероятно да бъдат употребени в боя. Ето защо, щом началникът на участъка по хода на боя вижда, че определеното за поддржката му място в оперативната заповед не съответства на създалата се бойна обстановка, той разпореждаше веднага да се доближи поддржката или част от нея към застрашения пункт. Макар че това още не означаваше, че поддржката се вкарва в бой, пак за това изместване трябваха да се донесе на по-горния началник.

з) Всяка поддржка трябваха да устрои наблюдение и да държи връзка с отпред находящата се част, за да може, като е запозната с обстановката да бжде в състояние бързо да се намеси с или без заповед.

и) В бързи, скоротечни минути на боя, когато отпред находящите се части се нуждаеха от бърза подкрепа, началникът на поддржката можеше по своя инициатива да употреби част или даже цялата поддржка, преди да получи

заповед. Обаче, за взетото решение трябваха да донесе както на своя по-горен началник, така и на началника на она част, на която отиваше на помощ.

Възпитанието на защитниците на Дойранската позиция в такъв дух оказва такова благотворно влияние за успешната отбрана, щото, както ще видим от изложението за последните големи боеве, нигде и никога не се почувствува липса на поддржки.

Начин за действие. На главната позиция борбата трябваха да се води най-решително, активно и упорито, Тук трябваха да се разбие и унищожат противникът и то само със средствата, с които разполагаше отбраната. Главната позиция, за укрепяването, засилването и изучаването на която бяха положени толкова труд и жертви, даваше пълна възможност да се сжкруши противникът, колкото той и да бждеше силен. Всеко оттегляне от тази позиция под натиска на противника щеше да има за резултат голямо разстройство и деморализиране на частите, които щяха да бждат поставени при твърде негодни условия за борба. Ето защо всички средства трябваха да се използват до край, за да се спечели тук победата. Това решение проникваше в съзнанието на всеки офицер, подофицер и войник. Към това всеки началник подготвяше частта си.

Борбата се започваше и водеше най-напред на линията на заставите и Предната Дойранска позиция. Тези застави, както и Предната Дойранска позиция, трябваха да се отбраняват упорито, до когато тактическите условия налагаха това, без да се рискуваше с унищожаването и пленяването им. Тук борбата трябваха да уясни намерението на противника и посоката на главния му удар.

Оттеглянето от заставите и Предната Дойранска позиция можеше да стане само по заповед от началниците на бригадните участъци.

Решителната борба трябваха да се води на Главната позиция. Оттеглянето от нея можеше да стане само по заповед от началника на дивизията.

За успеха на борбата имаше особено голямо значение взаимната поддржка, основана на широка проява на частна инициатива от най-старшите до най-младшите началници включително, и то не само от частите, които водят непосредствено борбата, но и от тези в съседните участъци. Проникналият в позицията противник трябваха веднага да се контратакува, без да се чака специална за това заповед и не му се даде възможност да се затвърди на завладения пункт. Ако противникът успее да се затвърди, то контратаката трябваха да се подготви и поддржа с най-ефикасен и силен артилерийски огън.

Контратаките трябваше да се повтавят от поддржките, докато противникът окончателно се изгони от позицията. Успешните действия на 34. Троянски полк на 24. и 25. април и 8 и 9. май 1917 год. показваха, че с бързи и стремителни контратаки, даже с малки части, може да бъде прогонен един сравнително много силен противник.

Противникът можеше да предприеме атаките си по един от следните начини:

1) Атакува само Дойранския бригаден участък.

От станалите бойни действия на дойранската позиция се знаеше, че когато противникът напада само един участък, там и насочва почти всички си огън, а пренебрегва останалите участъци. При даденото предположение, Джбският бригаден участък щеше да бъде необезпокояван, или само някои части от него по-слабо или по-силно обстрелвани. Затова за отбраната на нападнатия участък и отбиване на противника трябваше, освен назначените за това войски, да вземат деятелно участие и тия от Джбския участък така:

а) Всичките батареи от Джбския артилерийския участък, които могат, дават унищожителен огън по изходната неприятелска позиция, насочват огъня си срещу левия фланг на атакуващия, в тила му, или дават преграден огън. Батареите, които не могат да действуват непосредствено срещу атакуващия, насочват огъня си срещу пунктовете: подпоручик Стоянов, камък 27, Гърбицата, Змийските висоти, Круша, Телеграфна и др.

б) От пехотата на Джбския участък требваше да се организира нападение срещу в. подпоручик Стоянов и със силно патрулиране пред целия фронт на участъка и с смели нападения, добре поддржани с артилерийски огън, да се опита да завладее някои неприятелски пунктове, с цел да привлече вниманието на противника към заплашваното място и да го накара да насочи тук част от артилерийския си огън и от резервите.

в) Всички тежки батареи требваше да водят борба с неприятелската артилерия.

г) Ако през време на боя пред Вардарския участък — Планинската дивизия — беше спокойно или неприятелската дейност бе по-слаба, тежките батареи от там даваха своето съдействие.

д) Не се изключаваше възможността да се преместят в атакувания участък някои леки батареи от Вардарския участък.

По такъв начин, когато противникът нападнаше Дойранския участък, войските от Джбския действуваха по разни посоки.

2) Атакува само Джбския бригаден участък.

В такъв случай войските от тоя участък употребяват всички средства за отблъскване на противника с собствените си сили. За съдействие, войските от Дойранския участък действуват применително в казаното по-горе за Джбския участък. Свободните войски от в. Кала-тепе требваше да вземат изходно положение на Бончев, Пазарджик и Царевец и решително да атакуват десния фланг на настъпващия. Същевременно, с цел да се отвлече вниманието на част от силите на противника, требваше усилено да се патрулира, поддржано с артилерийски и минен огън по посока на Стжлен, Караджата и Лева Цицка.

Щабът на 9. дивизия съвременно щеше да поиска съдействие от Планинската дивизия, срещу левия фланг на настъпващия.

3) Противникът атакува само в. Джб. Линията Калето — Царебр — Царевец.

В такъв случай действията требваше да се развият применително казаното по-горе в 1 и 2.

4) Противникът напада едновременно целия дивизионен участък. В такъв случай войските във всеки участък требваше да се стараят да отблъснат и разбият противника само със своите сили и средства за борба.

Частите от Планинската дивизия, дивизионните и армейските поддржки щеха да действуват, дето се окажеше най-належащо.

5) В случай че пред фронта на 9. дивизия противникът се държеше отбранително, а в същото време решително атакува Планинската дивизия — Вардарски участък или 1. бригада от Македонската дивизия — Николички участък.

Частите от 9. дивизия требваше да дадат пълното си съдействие както следва:

а) Артилерийско съдействие от заеманите позиции.

б) Прахжрляне няколко леки батареи в атакувания участък.

в) Засилване пехотната и артилерийска дейност пред фронта си.

г) Даване част от дивизионните поддржки в разпореждане на началниците на атакуваните съседни.

д) Атакуване вътрешния — десния фланг на атакуващия срещу Планинската дивизия противник и

е) Ако пред фронта на дивизията противникът се окаже значително отслабнал, предприема общо настъпление с всички сили.

В случай, че поради изменение на положението у сжседите или поради неудържимия натиск на противника и по други причини се наложеше едно оттегляне от Главната позиция назад, и то само по изрична писмена заповед от началника на дивизията, това оттегляне требваше да става стъпка по стъпка и по следната последователност.

1. За Джбския бригаден участък.

а) Докато в. Голема-Варовита се държи от Планинската дивизия, десния фланг на бригадата запазва положението на Малка-Варовита.

б) В случай, че Планинската дивизия се оттегли от в. Голема-Варовита и заема с левия си фланг западното крило на Песчната преградна позиция, тогава Долина-Вера требваше да се напусне, като десния фланг на бригадата заема Палийорската бригадна позиция, чрез която да влезе в свръзка с Планинската дивизия.

в) Ако Планинската дивизия напуснеше Песчната преградна позиция и се оттеглеше на втората си Главна позиция, северно от с. Богданци, тогава десната бригада чрез Източната авиаторска височина влизаше във връзка с Планинската дивизия. В този случай наложително беше да се заемат поне с малка пехотна част и картечници височините западно от с. Волован и ако войските се окажеха недостатъчни, десната бригада можеше да се засили с част от дивизионната поддръжка.

г) В случай че противникът направеше прорив в Долина-Вера или при Долмар, тогава се заемаше линията: Караонджо — Габрово — Севлиево — и чрез Източната авиаторска височина се държеше връзка с Планинската дивизия.

д) Ако бжде напуснато Кала-тепе, но войските от Дойранския бригаден участък държат още артилерийски гребен и височините източно от с. Воловец, то левия фланг на Джбския участък требваше да се загне по източните склонове на в. Джб и там се свръже с левата бригада.

е) Ако след най-упорита борба на Главната позиция на Джбовия гръбнак се наложеше оттегляне назад, войските от десния бригаден участък требваше да заемат упорния пункт в. Голем Джб, в източна и западна страна. Тук те требваше да се държат най-упорно, с цел да спрат напредването на противника, докато се изтегли артилерията и дойдат подкрепления за контратакуването му.

ж) При по-нататъшното оттегляне с цел да се заеме Втората Главна позиция, войските требваше да използват последователно хълмовете северно от Големия Джб, докато най-после, под прикритието на ариергарди се оттеглят и заемат местата си на Втората Главна позиция.

Ако в това време имаше дивизионни и армейски поддръжки, щеха да се използват за своевременно заемане ариергардната позиция с цел да забавят настъплението на противника и улеснят редовното оттегляне на войските и ако бждеше възможно с част от поддръжките щеха да се заемат своевременно некон по-важни пунктове от Втората Главна позиция, които да приемат отстъпващите.

2. За левия бригаден участък.

а) В случай, че Аеропланната висота бжде напусната от войските на десния бригаден участък, но в. Малкия Джб още се държеше, тогава десния фланг на бригадата требваше да загне назад и посредством в. Злокобна се сжедини с войските от десната бригада, заемащи Трапезица и Малкия Джб.

б) В случай, че паднеше в. Малкия Джб, но в. Големия Джб се още държи, тогава левата бригада загнваше още десния си фланг и търсеше връзка с десната.

в) Ако паднеше в. Големия Джб, то войските от левата бригада требваше да загнат още повече десния си фланг и при Артилерийския гребен потърсят връзка с десната бригада.

г) Ако след упорити боеве се наложеше оттегляне от в. Кала-тепе, но десната бригада заемаше още в. Големия Джб, то левата бригада заемаше линията на Артилерийския гребен и в. източно от с. Воловец.

д) Ако се наложеше оттегляне във Втората Главна позиция, тогава войските от левата бригада требваше с ариергарди да задържат настъпването на противника и улеснят оттеглянето на артилерията, докато най-после, под прикритието на войските от ариергардната позиция, се оттеглят и заемат участъка си на Втората Главна позиция.

Така обмислена и проучена отбраната на позицията, даваше уверението, че каквито и начини на действия да възприеме противникът, колкото и тежка да бжде борбата, каквито изненади да се опиташе да приложи противникът, тя щеше да бжде задържана, а ако се наложеше отстъпление, то немаше да бжде безпорядочно.

Времето от 15. август до средата на м. септември, когато се започнаха голямите боеве, се благотворно използва за окончателно проучване на всички елементи от отбраната, усъвършенствването на позицията и събиране сведения за противника.

Сведения за противника. Към 15 август, противника с 4 бригади (65, 66 и 67 от 22 дивизия и част от 77. бригада от 26 дивизия) и 4 спешени ескадрона на XII-и английски корпус, заемаше позиция пред фронта на 9. дивизия по върховете: Седемлийските, Бекирлийските, Кру-

шите, Змийските, Заставата Подпоручик Стоянов, Стжклен, Каварналиев и южно от Дойранското езеро.

Мужду р. Вардар и Дойранското езеро той разполагаше с около 87 батареи с 293 от разен калибър оръдия. Тези батареи бяха разположени в 15 голями групи, а именно: група Калоян, Бекярли, Боюкли, Елеонора, Очилата, „420“ Владая, Безимните висоти, Константин Добровица.

До започването на боевете, към средата на м. септември за противника се събираха усилено сведения, които при всичкото старание на разузнавателните органи, се оказаха недостатъчно пълни.

За да се установи, какво става с XI-и английски корпус, който на Струмския фронт беше сменен от 1. гръцки корпус с 1, 2 и 13. дивизии и с 122. французка дивизия, която на десния брег на р. Вардар беше сменена от английски части, още на 24 юли се произведоха патрулни нападения с цел да се заловят пленници от 66 английска бригада, която от към тила беше дошла на позицията и се предполагаше, че е повече ориентирана, и че заловените от нея войници биха дали по-ценни сведения.

Свищовци, Доростолци и Троянци с голяма самоотверженост произведоха нападенията, но пленници не им се отдаде да заловят.

Оказа се, че противника беше приготвен за отпор срещу тия нападения и преградния му огън беше по-силен, по-средоточен и по-продължителен от други път в подобни случаи. Констатира се, че няма никакво намаляване в числото на неприятелските батареи.

Към началото на м. август постепенно се утвърди убеждението, че противника не разполага с танкове, както за това се мислише през м. юни и юли.

На 16. август щаба на 1. армия предупреждаваше, че според получените сведения от Швейцария, съгласението подготвя и в скоро време ще предприеме офанзива срещу Македонския фронт, в свързка с общо нападение по другите фронтове.

Понеже се допускаше, че противникът може да атакува в голям размер било 2. армия, било 11. армия, а срещу 1. армия да остане пасивен или се ограничи с слаби действия, 9. дивизия трябваше да приготви 4 батареи, 1 лазаретно отделение и 1 телеграфен взвод с отпочинали коне, които се назначават при поискване в армейски резерв.

От прехванати писма до сръбски пленници с установяваше, че противника възнамерява да предприеме през м. септември голяма офанзива на нашия южен фронт, и че в свързка с нея се приготвява и едно възстание в Моравско.

От наблюденията, които се правиха за поведението на неприятелските батареи се забележаваше, че противника чрез

аеропланно наблюдение произвежда престрелки по нашите батареи с по няколко само истрела. Предупредиха се командирите на бригадите, че може да се предполага, в очакваната офанзива, противника да приложи други методи за подготовка на атаките си. Вместо продължителната неколкодневна стрелба по батареите и пехотните позиции — да обстреля ураганно и в кратко време батареите с тежки и газови снаряди, да барабани мъжко по пехотната позиция и веднага започне масова пехотна атака. Заповедано им беше да пречат на престрелките на противника, като някои батареи, по които той се е вече престрелял по тоя начин, да сменят позициите си.

От средата на м. август противникът прояви твърде активна дейност почти по целия фронт на 1. армия, затова отново беха предприети нападения, та чрез пленници да може да се разузнае за намеренията му. И действително, от заловени пленници и дезертьори, армейското разузнаване получи сведения, че противника готви нападение на фронта на армията.

Дейността на противника беше по-усилена по фронта на Планинската дивизия — Вардарския участък и срещу Сеховската позиция южно от гр. Гевгели на десния брег на р. Вардар.

Предполагаше се, че именно по р. Вардар той ще атакува. За да се помогне на Планинската дивизия при една евентуална срещу позицията ѝ атака, ако противникът срещу 9. дивизия останеше пасивен, за задържането му пред фронта и за съдействие трябваше:

1) Да се предприемат усиления нападения с цел да се завладеят някои важни пунктове от неприятелската позиция.

2) Дивизионната поддръжка — 34. Троянски полк да бъде готов да отиде на помощ на Планинската дивизия.

Началствующите лица от полка последователно да се запознаят с позициите на тая дивизия и пътищата, които водят към тях.

По същия начин офицерите от 4. пех. Плевенски полк, който беше в армейски резерв, да отидат на Сеховската позиция (20. пех. Добруджански полк от 5. дивизия на десния брег на р. Вардар), за да се запознаят с нея и бъдат ориентирани, ако там се изпрати полкът за съдействие.

На 11. септември се узна, какво 83. бригада от 28. английска дивизия заема позиция западно от Дойранското езеро. Споменаваше се също, че и 84. бригада щела да се яви към Хърсово. От това ставаше ясно, че в разположението на противника стават размествания, прииждане на пехотни чети и артилерия.

Според наблюденията, правени от в. Джб и в. Калатепа, движението на ширококолейните тренове беше по-

оживено между 6. и 12. септември, отколкото през друго време. Средно на ден пристигаха на разговарителните гари по 3 трена, или около 100 вагона.

Теснолинейните тренове циркулираха също по-оживено.

Изобщо през първите две седмици на месец септември движението на тренове, камиони, запряжки беше по-усилено, отколкото през м. август.

Артилерийската дейност на противника с нищо не издаваше до 15 септември, че се готви нещо много сериозно.

Дежурните неприятелски батареи стреляха с обезпокоителен огън по позициите. Всека почти нощ биваше обстрелвана с редък огън Предната Дойранска позиция, както и заставите. По Главната позиция биваха обстрелвани особено батареите в левия бригаден участък и окопите по Кала-тепе, Цербера, Малкия Джб и пр. За половин денонощие се считаше батареи да стрелят от 7 посоки, но в последните дни стрелбата стана по-оживена и в същото време се забелязваше да стрелят от 10 до 12 посоки. Направените опити да се заловят пленници не дадоха добри резултати и чрез пленник не можа да се добиат сведения за противника пред фронта на дивизията.

Към 12. септември се считаше, че ако се приеме за положително, какво пред фронта се намира вече 73. бригада от 28. английска дивизия, може да се допусне, че противникът или ще направи разместване на някои части, които до сега заемаха позицията, или подготвя известен резерв, за да действа по-активно, но още нямаше положителни признаци, по които да се сужи за тия по-усилени близки действия.

Напротив, противникът през първата половина на м. септември поддържаше силен артилерийски огън срещу Сеховската позиция на десния брег на р. Вардар и срещу Мачуковската позиция, камък 50 и 51, Кехлибар, — на левия брег. Неприятелската стрелба по тия позиции имаше разрушителен характер и особено силно се обстрелваха батареите, скривтищата и телените мрежи. Нощем се поддържаха обезпокоителен огън по обстрелваните през деня пунктове.

Тия усилен обстрелвания по долината на р. Вардар — Сеховската и Мачуковската позиция — биваха почти винаги съпроводени с пехотни действия, които имаха характер на подготовка за една много по-сериозна пехотна атака.

Неприятелската аеропланна дейност през това време беше много усилена.

От продължителната разрушителна стрелба по Сеховската, Хумската и Мачуковската позиции, от присъствието на 85. английска бригада зад фронта на 27. дивизия на десния брег на р. Вардар, а също и от наличието на значителни резерви от гръцки части се заключаваха, че против-

никът не се е отказал от нападателните си намерения в участъка западно от Вардар. От друга страна, като се имаше пред вид, че в района на 22. и 26. дивизия съкратирани някои нови муниционни колони и други тилни части допуща се, че и в този участък противникът се подготвя за едно по-голямо нападение.

На 10. септември щабот на 1. армия съобщаваше, че от сведенията, с които разполага, може да се заключи, че противникът ще атакува по двата брега на р. Вардар в съзка с атака на Хумската позиция.

На 1. септември щабот на действующата армия в своя бюлетин № 55 за общото военно положение на Балканите към 1. септември, считаше, че намеренията на противника за предстоящите действия съд да почне офанзива в скоро време, а направленията, дето нападателните действия ще се изразят, съ следните:

Западно от Охридското езеро, с задача пресичане пътя Струга — Елбасан;

В Битолско — заемане на Пелистер;

В Мжглеско — заемането на Добро поле и Ветренник; западно от Вардара — заемане на билото Хума и гр. Гевгели. Бюлетинът заключаваше така:

„Прегрупирането на неприятелските войски, започнато миналия месец, продължи и през този месец и изглежда, че още не е завършено, вследствие на което разположението на частите още не е напълно уяснено. Сведенията за местонахождението на 122. и 16. колониална французка дивизии почти липсват, а тия за 11. и 17. колониални, както за 76. и 30. дивизии съ непълни.

Прави впечатление изобщо големата маневреност, която проявиха антантските войски на Балканите след идването на новия командващ войските генерал Д'Епере. Той сжме да използва отлично новодошлите гръцки войски и иносезни французки дружини, които постави на фронта на тихи участъци, за да си отдели маневрени войски от изпитани в боевете на Македонския фронт французки части. Той сега разполага с целите 122. и 18. кол. дивизии и с части от 76. и 156. дивизии. Де съ сжсредоточени тия части, не се знае, допуща се, че съ към Верия, дето, по авиаторски показания, има биваци за около две дивизии, но затова липсват други сведения. Ако тези дивизии действително съ сжсредоточени там, те с успех могат да се употребят и в Битолско и срещу Добро поле и срещу Хума. Значителните резерви, с които разполага противникът ни налагат най-голема бдителност и проява на по-голяма активност, за да можем своевременно да разкрием намеренията на противника, де ще бъдат насочени групирани около Верия сили, за да могат да се вземат необходимите контрмерки.

По показания на пленници, противникът приготвя обща офанзива на Македонския фронт, обаче, по-конкретно се посочват направленията западно от Охридското езеро, в Битолско, в посока на Добро поле и Хума.

Обаче, слуховете за предстоящи нападения западно от Охридското езеро по билото на Мокра, не отговарят на действителността. Може би е било замислено едно нападение в горната посока, но успехите на съюзните войски в Албания, изглежда, попречи на реализирането му, тъй като съсредоточените по-рано тук французки редовни войски, 260. и 227. полкове, се изтеглиха от тук и изпратиха към долината на Деволи, а местото им се зае от инометни французки войски, Есадитски войски и сърби от неизвестна формация, с слаба подготовка и лишени от всекакъв настъпателен дух. Но при все това и при този разноплеменен състав и недостатъчна бойна стойност на войските западно от Охридското езеро, слуховете за нападение и пресичане пътя Охрид — Елбасан продължават.

Като се вземат, обаче, под внимание сведенията за усилено работене на пътища в Подградието и престрелките на батареите по нашите позиции, разпространяваните слухове не са лишени от правдоподобност. Но действията, които могат да се развият за сега в този участък, поради малочислеността на войските тук, не могат да имат кой-какъв широк размах, а ще се ограничат само с демонстративни действия. Едно нападение в Битолско, в посока на Перистер, ако и често съобщавано, изглежда малко вероподобно, ако и да се съзира голяма активност по подобрието на пътната мрежа към Индже-планина, ако и да се констатира нови поставени батареи в този участък, все пак не се прозира цел на нападение, не се съзира една по-активна подготовка, която да разкрива нападателни намерения на противника.

Друг би бил въпросът, ако това нападение се предприемеше в посока северно от Битоля, но приготвление за едно нападение тук не се съзираше.

Сведенията за предстоящи нападения в посока на Добро поле добиват все по-голяма актуалност. Приготовителните работи се развиват с трескава дейност. Постройката на пътищата за камиони до Еровете, Каймак-чалан и Пожарски рид е на привършване. Подвозят на бойни припаси и на инженерни материали, започнат преди два месеца, продължава още. В разположението на Дринската и Дунавската дивизии са построени гнезда за около 17 нови батареи. Всеки ден се откриват новопоставени батареи. Съзират се значителни биваци на части в Мжгленско. Говори се за идването на французки и гръцки части. Изобщо атаката в посока на Добро поле е вече въпрос на дни. Главният удар ще се насочи срещу участъка на Добро поле, Ветре-

ник, с цел да се заеме бялото, което е в наше владение и да се премахне неизгодното положение за сръбските войски, особено тилните части, които извънредно много страдат от командувачето положение на нашите войски.

Друго едно направление, в което трябва да се очаква едно нападение, е в посока на Хума, ако и да липсват за това по-точни сведения. Нападението срещу Хума ще бъде в свързка навярно с това при Добро поле. Обект на атаката ще бъде участъкът в Гърбата — в Филип (карта 1:25,000) срещу който от 10 дни се поддържа систематически артилерийски разрушителен огън, придружен от време на време и с обстрелване с газови снаряди. Напоследък се забелязва предвигането и на пехотни части към фронта. Очакват се и нови части от Гърция (4. и 9. гръцки полкове).

Друго едно направление, за което често се говори за предстоящи нападения, е западно от Вардара в посока на Гевгели. Обаче тук, въпреки че от 10 дни се води силен артилерийски огън, придружен с пехотни нападения в посока на Сехово, Алчак-махле, малка е вероятността за едно нападение в по-голям размер, поради липса на резерви. Обаче, ако дойде 4. гръцка кралска дивизия в този участък, което се събожи от гръцки дезертьори, ще трябва да се очаква едно нападение в по-голям размер. Сегашните действия имат демонстративен характер. Същото нещо може да се каже и за действията източно от Вардара в посока на Стояково.

В долината на Струма за сега не се съзират никакви признаци, които да издават каква-то нападателни намерения от страна на находящите се тук гръцки войски.

В заключение може да се каже, че на Македонския фронт се намираме в навечерието на започването на една по-голяма активност от страна на противника, главно от разположението на сърбите. Дали тази активност ще се изрази само в частични нападения за заемане билото Добро-поле—Ветренник или ще се изрази в един пробив, който ще има за обект Прилеп, ще покаже бъдещето, а именно ще бъдат вкарани французските резерви.

И тъй, всички признаци, всички нареждания за действия, правени при очакваните атаки от страна на противника, идеха да затвърдят убеждението, че срещу Дойранския участък, заеман от 9. дивизия, не ще се развият сериозни операции при очакваната офанзива на съглашението. Ако и да има някои действия, ще бъдат само като допълнителни и в свързка с главния удар, който се очаква на запад по долината на р. Вардар, по Сеховската и Хумската позиции, по фронта на 1. армия и сигурно срещу Добро-поле.

За действия срещу в. Джб и в Кала-тепе обаче най-малко се мисли, като че ли тая посока се считаше най-запазената и най-малко вероятно да бъде атакувана, сждейки по предварителната противникова дейност през м. август и септември, поради вероятните му бждещи по-далечни обекти и поради изпитаната твърдост на позициите и отбраната й — факт, известен най-добре на англичаните.

При такова положение на нещата, рано сутринта на 16. септември Дойранската позиция беше подложена на тежкия (артилерийски огън на многочисената английска артилерия.

17. Духът на войските.

Станалите напоследък размествания между полковете, заемането на новоназначените им позиции, внесе едно разнообразие в иначе скучния живот все на една и сжща позиция.

Троянският полк, който беше сравнително най-изложен и понасял най-много загуби при продължителното стоене на Предната Дойранска позиция, която подобно на една мелница смилаше защитниците си, беше сега в дивизионна поддржка. Разположен на почивка и заел се с подтегането си от един месец, този полк беше напълно починал, беше освежен и ободрен.

Плевенският полк, назначен в армейски резерв, беше сжщо отпочинал и войниците ободрени.

Макар че тия полкове беха заети с подготовката си и с работене по втората Главна позиция, те отпочиваха, защото не беха тормозени от неприятелски артилерийски огън и не боджрствуваха денонощно на бойната позиция.

Всички бойци, които до сега не виждаха начин, по който ще бждат сменени за да си отпочинат, сега започнаха да се надяват, че ще се даде и тем възможност, като бждат сменени, да отпочинат в тила на дивизията.

На всички полкове в края на м. август и началото на м. септември беха раздадени достатъчно количество нови костюми и ботуши. Ротите беха добили вече друга физиономия, тъй като с новото облекло не само видът на войниците се беше променил, но и душевното им настроение от това ставаше по-добро.

Намалели беха вече и горещините, спжтници на малария и папатаци. Появилата се през летото „Испанска болест“ — инфлуенция, от която заболяваха масово войниците, ставаше причина да намаляват както числото на бойците, тъй и физическите им и моралните им сили. Заболяваха едновременно хора от цяла една галерия. За щастие, болестта не беше смъртоносна и лекуването ставаше почти на позициите. Сега болестта беше намаляла, така че санитарното сжстояние кжм началото на офанзивата в всички части беше добро.

Появяващите се позиви за непокорство и сжвети, които можеха да смушават душата на войника, се оборваха с постоянни разяснения, и беседвания от страна на всички началници и от специално назначените проповедници.

Отиването в отпуск вжв вжтрешността на царството, покрай много добрите си страни, имаше и това лошо последствие, че войникът, видел там недостатъчната джржавна организация, несправедливостта в третиране на войнишките семейства, поддржана най-често от джржавни и обществени органи, лошата реколта, липсата на много най-необходими за семействата на бойците предмети, големата и непоносими сжжпотия, дохождаше до позицията не ободрен, а най-често смутен и замислен.

Войниците и офицерите почнаха да губят вера в лоялността на нашите сжюзници — германците. Повдиганите от тях вжпроси за владението на бжлгарска Добруджа, учредяването на етапната зона там, дето етапните войски беха арогантни с населението и с нашите офицери и войници, Маришкият вжпрос, по който германците поддржаха турците, изнасянето на продуктите из Бжлгария по всички възможни способи, грубото третиране на бжлгарските офицери и войници по треновете от германските власти, — всичко това беше от естество да убие доверието, което в началото на войната германците беха внушили на бжлгарските войски.

Проникваха вече сведения, че германската сила е на изчерпване, че на западния фронт те тжрпят поржжение и ставаше сжмнително дали нашите сжюзници там ще спечелят войната, както постоянно заявяваха.

Намесата на почти всички джржави от целия свет против Германия, а като последствие и срещу Бжлгария, която немаше нищо да дели с тях, влияеше зле вжрху духа на войската. С често пущаните от аеропланите позиви противникът се стремеше да усилва това лошо впечатление и да убеждава войниците, че бжлгарският народ, начело с своя цар и правителство, се е изоставил да бжде изсмукван и изтощаван от германците, които като изгубят войната, ще повлекат и Бжлгария в пропастта.

Смената на кабинета на Радославов с тоя на Малинов за малко време успокои армията, но никакви реални последствия за подобриението на положението не се забелезваха. Войната се продължаваше при лошото икономическо положение на страната, при лошата организация на прехраната на народа и войската.

Това всички виждаха, разбираха и критикуваха. На началниците оставаше да се борят с това лошо настроение, да ободряват войниците и да ги готвят за нови усилия и неотслабна сжпротива.

При все това, обаче, войникът и офицерът от Плевенската дивизия бяха останали добри, съзнателни борци и най-надеждна опора на Отечеството. Това ясно пролича през грандиозните по размери и последствия септемврийски боеве на Дойранския участък.

Глава V.

Описание на боевете от 16 до 20 септември 1918 година.

План на противникът. — Почване на боевете. — 15 септември. — 16 септември. — 17 септември. — Боят на 18 септември. — Подробно описание хода на боят. — Джбски участък. — Пред участъкът на 57. полк. — Пред участъкът на 33. полк. — Дойрански участък. — Боят на Предната Дойранска позиция. — Пред участъкът на 17 полк. — Опитът за завладяване на в. Ловчанска. — Пред участъкът на 58 полк. — Боят в участъкът на 1/11 македонска бригада. — Подробно описание боят на 19 септември. — В участъкът 57. полк. — В участъкът на 33. полк. — В участъкът на 17. полк. — В участъкът на 58 полк. — Командуване. — Движение на поддржките преди и след боевете на 16, 17, 18 и 19 септември. — На какво се дължи победата.

Боевете от 16 до 20 IX 1918 г. — 1. План на противника. Източната Сжглашенска Армия беше готова да започне проектираната и подготвената офанзива.

Тя требваше да се развие по установения от щаба на генерал Д'Епер план.

За действие срещу Добро поле бяха назначени:

а). В първа линия:

122 Французка дивизия — 9 дружини.

17. Французка дивизия — 10 дружини.

Сржбска Шумад. див. — 9 дружини.

Всичко 28 дружини.

Тия дружини требваше да атакуват българските 10, 30, 29, 32 и 53. полкове — 18 дружини.

б). В втора линия — за преследване след пробива:

Сржбската Тимошка див. — 9 дружини.

Сржбската Югослав. див. — 9 дружини.

Всичко 18 дружини.

А Всичко 46 дружини.

Артилерия и минохвъргачки — 586 машини.

Английските войски на дойранския фронт получиха в края на м. юлий заповед да се приготвят да участвуват в общата сжгласенска офанзива, назначена да започне в първата половина на м. септември.

Англичаните, в случай че фронтът на Добро поле би се пробил, требваше да нападнат и превземат височините на запад и с. з. от гр. Дойран — в. Кала тепе и в. Джб. За засилване на английските войски на генерал Милн — командущащ на този фронт, се даваха в разпореждане Серската и Критската гръцки дивизии, един гръцки кавалер. полк и една бригада гръцка тежка артилерия. Английската пехота последователно на смени се оттегля от позициите, за да се приготи назад внимателно за предстоящата атака. За поддржане висок дух у войските, англичаните произвеждаха чести патраулни нападения, а да задържат поддржките в долината на Вардар те атакуваха сеховската позиция и често нападаха тия при с. Мачуково.

С тия действия и с безпрепятственото изтегляне на 1. гръцки корпус, който беше на позиция срещу 2. бълг. армия на Струмския фронт подготвителните работи по офанзивата срещу дойранските позиции беха завършени.

Както ясно предричаше щабот на действащата армия с бюлетината си № 55 от 1. Септември, офанзивата започна на 14. септември, именно срещу Добро поле.

Рано сутринта на 14. артилерийският огън от Дойранското езеро до Битоля, на фронт от 120 км., стана напрегнат, а на Добро поле най-усилен.

Там противникът успя с артилерийски и минен огън да разруши голема част от картечните и минохвъргачните гнезда, да разруши позициите ни, които, за жалост, беха зле организирани, още първия ден извади от строя много защитници, които, оставени без поддржки, не беха с висок морал.

На 15 септември рано сутринта противниковата пехота атакува.

Тя зае „Гръцкия пост“, до обед зае участъка на 2/3 бригада и част от тоя на 1/8 бригада. Към 1 часа сл. пл. 30. 29. и 32. полкове беха почти напълно разбити, всички полски и гаубични батарни, както и минохвъргачките беха взети от противника, а само малко картечници беха спасени.

Липсата на укрепена втора отбранителна линия, липсата на войски, които да я заемат, липсата на поддржки за контратака, липсата на разположена в дълбочина артилерия, силно падналият борчески дух — беха причината, щото с един удар противникът да направи непоправим пробив на нашата позиция.

Пробива от 12 км. се разшири на 25 км. Пътят за Козяците беше вече открит.

Този пробив е най-крупното събитие във войната, защото ни застави безславно да завършим чудовните си подвизи.

Не е чудно толкова, че фронта беше пробит, защото това е възможно в позиционната война, но чудното е, че в продължение, на три години на тая важна посока не бе обрнато внимание, за да бъде тя добре укрепена, тъй че пробива да бъде ограничен.

Успеха, който според плановете на Е'Епере требаше да обуслови атакуването на Дойранските позиции, бе добит.

На 15. септември генерал Милн получи заповед да атакува на 18. За обект на главната атака беха избрани същите висоти, атакувани през 916, 17 и 18 година. Английският генерал усили войските си със Серската гръцка дивизия. За атаката назначи 22. и 26. дивизии под началството на генералите Джънжън и Гей и 83. бригада от 28. дивизия. На запад от р. Вардар беше 27. дивизия — генерал Уокър. Тия сили се подкрепяха от целата тежка и лека артилерия, усилена с една гръцка тежка артилерийска бригада. Към наличните войски беше придаден и един пехотен французки полк.

Общ началник е назначен генерал-лейтинант Уйлсон.

Едновременно с главната атака, генерал Милн замисля и една второстепенна, по източната и северната страна на Дойранското езеро срещу позициите по склоновете на Беласица планина, отбранявани от 1. Македонска бригада. В случай на успех, това действие би обходило фронта Дойран — Вардар по долината на р. Козлудере.

За тази атака беше назначена гръцката Критска дивизия, подкрепена от 23. английска дивизия, генерал-лейтинант Бригз.

Почване на боевете.

2. 15. Септември. Рано сутринта на Добро-поле беше произведена атаката и с първия удар сломена нашата отбрана.

По Дойранската позиция огъна не беше особено силен. По-оживено беше обстрелван Цербера и беха причинени доста разрушения. Бронираният му наблюдателница на десния мустък беше разрушена и направна негодна. Доста мрежи беха разкъсани и окопи сринати.

Към 10 часа и 30 м. сл. пл. около 60 души англичани се беха опитали да приаляжат към заставата Целувка, но беха отбити с артилерийски и пушечен огън. Защитниците от първите линии през нощта дочуваха голем шум в противниковото разположение. Нищо не сочеше, че ще се запечатат големи боеве, защото активността на противника не се отличаваше от тая и в най-тихите дни.

За 16. септември началника на дивизията беше проектирал рано сутринта да отиде на позициите по обичайната си проверка.

3. 16 септември. В 6 часа пр. пл. генерал Вазов, придружен от командира на 3. бригада и командира на 57. полк беше в разположението на последния непосредствено западно от Джбовия гръбнак. Там той проверяваше готовността на отбраната, на газовата дисциплине, свързките и пр.

Тяжко беше започнато усилено обстрелване по Предната Дойранска позиция и по Джбовия гръбнак. Огня беше систематичен и много силен. Всеки момент грохота на пукащите снаряди се засилваше. Вслушвайки се, генерала казваше, че това е необикновено обстрелване и че ще има да се случи нещо по-сериозно.

Проверката си той продължи до пладне.

При това, щаба на дивизията редовно и спокойно получаваше ония сведения, които беха необходими за правилното разбиране на обстановката.

Офицерите разузнавачи, щабовете на бригадите и началниците на артилерията от в. Кала-тепе и в. Джб донасяха за всичко, което ставаше по позициите.

Телефоните беха в пълно действие в ржцете на дежурните офицери. Всеко донесение отиваше на местото си.

Сжс завръщането си в с. Фурка генерала прочете дневника с донесенията.

Първоначално 6—7 неприятелски батареи беха насочили огня си по Предната Дойранска позиция и в. Кала-тепе. След малко огня се развива по целата Главна позиция, като се бият особено наблюдателните пунктове.

Стрелбата се ръководеше от аероплани. Нашата артилерия започна да отговаря. За прогонване на аеропланите беха поискани от щаба на армията наши аероплани.

Постепенно огня се засилваше, като ставаше все по-сжсредоточен и по-ускорен. Пренася се и по нашите батареи. Артилеристите забелезваха, че стрелят нови батареи, които от два месеца не беха се обаждали. Към 10 часа и 45 м. пр. пл. вече ясно се наброяват 16 батареи, които бият сжсредоточено галериите, наблюдателните пунктове и батареите.

Щаба на дивизията, схващайки, че ще има сериозен бой, искаше от щаба на армията, да се повърнат батареите, дадени на Планинската дивизия за усиляване, когато противника даваше вид, в начало на м. септември, че ще атакува Мачуковската позиция.

Огня от 6 до 12 часа по пладне се водеше много силно, с малки намалявания.

Целата позиция беше под огън и беше запущена в гъст дим и прах. До пладне противника беше изстрелял:

По Предната Дойранска позиция 10,000 снаряди и 250 мини.

По десния бригаден участък — 3,500 снаряда.

По левия бригаден участък — 9,000 снаряда.

Всичко 22,500 снаряда.

На този усилен огън нашата артилерия отговаряше слабо. Стрелбата на противника се ръководеше от усилено аеропланно наблюдение. Постоянно във въздуха имаше неприятелски аероплани, които безнаказано вършеха своето дело, тъй като противонаеропланните оръжия не успяха да им сторят вреда, а пжк собствените аероплани, по-слаби в число и система, немаха куража да ги атакуват.

Имаше големи разрушения по телените мрежи, окопите и наблюдателниците, по ходовете за съобщения и телефонните линии.

Нито една галерия не беше разрушена.

Прочитайки дневника, изслушвайки доклада на началника-щаба, генерала ясно разбра, че положението е сериозно и от действията на противника до тоя момент той заключи, че ще има нападение с големи сили.

Затова той заповеда: „Дивизията от днес, 16 того, 6 часа сл. пл. в пълна бойна готовност. Разпоредете — всички по местата си“.

Артилеристите разпоредиха да се завърнат всички годни за работа коне, пратени на паша в тила. Сборните дружини (33 и 34), които работеха по Втората Главна позиция и по пжтищата, се прибраха при с. Гюкчели и при с. Богданци.

Всички пехотни части прибраха изпратените по работа войници.

От получените донесения се виждаше, че нашите батареи спокойно и сдържано сж отговаряли на противника, сжобразяващи се с нарежданията да се пестят снарядите. Началникът на дивизията считаше, че сега е момента, когато те ще трябва да развият онака активност, за която тъй дълго и сжвършено се бега готвили. Затова заповедваше да се усили нашата артилерийска дейност. Да се даде унищожителен огън по вероятните и изходни за атака позиции, а ако пжк през нощта се добият сведения, че противника се готви да настъпи в по-голям размер, тоя огън да достигне най-голема сила.

С малки прекъсвания, противникът поддържахше силен разрушителен огън по всички линии на позицията, по батареите и тила й.

Към 5 часа с. пл., след дадените нареждания, началникът на дивизията беше отишъл с автомобил по току що искания път на в. Джб.

От там му се откриваше в пълната си разяреност артилерийският бой. Земята трепереше. Над Дойранското езеро се беше насладил гъст и голям облак от прах и дим, вдиган от експлозиите по позицията. Водата на езерото не се виждаше, нищо не се виждаше и напред, към Предната позиция. Толкова много прах се беше издигнал в въздуха. На следобеното слънце вдигнатия прах и дим, подобно на голем облак от мъгла, протичаше над езерото, провираще се между Круша и Беласица над Дува-тапе и се спускаше по долината на Струма.

Всички пътища и пътеки в тила се биеха и цялата позиция имаше страшен вид.

Имаше вероятност, противникът да атакува през нощта затова генералът заповеда лично на началника на Джебския участък: „Нашата артилерия през течение на цялата нощ, с малки изключения, да обстрелва с унищожителен огън предните окопи на противника и доловите, дето той може да се съсредоточава преди да премине в атака“.

От личния оглед на бойното поле, от докладите и доносенията, у генерала се утвърди впечатлението, че противникът ще предприеме, ако не още на разсъмване, то след един ден, атака в участъка на дивизията.

В изпълнение заповедта за бойната готовност, 34. Троянски полк — дивизионна поддръжка, на мръкване отиваше към позициите. Ротите пъплеха по пътеките и заемаха бойните си места. Те бяха бодри. Самоувереност светеше по юнашките лица.

Генералът пропущаше ротите. Те бяха настръхнали, съсредоточени и сериозни. Каските им, тракащите бомби по поясите им, хлопотът на кутиите им с газовите им маски, техната твърда крачка — будеха надежди.

Той им говореше за величието на момента и за дългата на всички да умрат, но да бият и тоя път врага, когото толкова пъти вече били, но който днес отново се готви да атакува.

Троянци, сменени едва преди месец от най-опасната позиция и не забравили още преживяния там ужас, гръмогласно викаха „ура“ за Бжлария! Това „ура“ се сливаше с грохота на боя и при вечерната тъмнина предаваше на цялата картина нещо неизказано тържествено, а в душата будеше божествената надежда за победата.

Полкът дивизионна поддръжка, в 8 часа сл. пл. беше заел бойните си места.

В 9 часа сл. пл. около три неприятелски взвода в две вериги бяха настъпили срещу Жеков, Кирил и Нерезов, но бяха пръснати с артилерийски огън, а към 10 часа и 15 м. срещу Кирил беше пръсната група около 40 души.

Артилерийският огън след пладне беше по-силен, отколкото пр. пл. Вече много батареи стреляха и рушеха позиции. Англичаните изстреляха нови 48,000 снаряда, а всичко през деня 70,500.

Нашата артилерия беше изстреляла едва 3,550 снаряди.

При все че позицията претърпя чувствителни разрушения, загубите не бяха големи — само 9 убити и 25 ранени. Убити и ранени бяха повече изненадани в движение войници във от галериите и часови — наблюдатели в окопите.

През нощта противниковите леки батареи и кертечните не спираха стрелбата си по разрушаваните през деня позиции и по пътищата.

Вероятно беше, на разсъмване англичаните да предприемат атаката си, затова всички части бяха предупреждавани да бъдат най-бодри именно тогава.

Противникът не атакува.

4. 17. Септември. Артилерийската неприятелска стрелба, преимуществено от тежки снаряди и мини, с разсъмване продължава своето разрушително дело по цялата позиция. Английски аероплани летяха непрекъснато над позициите и корегираха стрелбата на собствените батареи.

Изпратеният през нощта от 57. полк патрул по посока на в. Симеон за залавяне пленници, беше открит и прогонен с огън.

За пръв път, към 2 часа и 15 м. сл. пл. една неприятелска далекобойна батарея се престреля по наблюдения пункт на щаб на дивизията на в. Фурка. Това обстоятелство издаваше намерението на англичаните.

Към 5 часа сл. пл. огнът бе намалел, а към 7 часа сл. пл. стрелбата наново се засили, особено по в. Кала-тепе. Към 9 часа и 15 м. се дадоха кратки урагани, които в 10 часа и 40 м. сл. пл. се обхрнаха в най-силен барабанен огън по позициите на 33, 17 и 58. полкове.

До тоя момент защитниците не бяха изпитвали ефекта на газовата стрелба. Те бяха снабдени с противогазови маски, тия последните бяха проверявани, знаеха да ги употребяват, но нито един снаряд не беше попаднал по участъка на дивизията. Галериите бяха приспособени за предпазване от нахлуване на газовите, можеха да се проветряват, снабдени бяха със самоспасители, но имаше се известна опасност да не би да се смутят войниците при газовата атака, която изглеждаше много вероятна след изстрелването на толкова много хиляди снаряди.

И действително, очакванията се сбъднаха.

От 10 часа и 50 м. сл. пл. по позициите на 57. полк, Свищовци, Доростолци и 58. полк, англичаните почнаха да сипят и своите газови снаряди. Батареите от двата бри-

гадни участъка бяха също обложени с газ. Благодарение на газова дисциплина, която съществуваше и се поддържаше чрез беседи и упражнения, както и на противогазовите средства, ефектът беше слаб.

И така първата изненада, с която противникът си въобразяваше, че ще сломи отбраната, бе от малко значение, защото тя се очакваше, а имаше и нещо по-силно от газа. Това бе подготовката на частите и желанието на борците, при никакъв случай да не напуснат позициите си.

През целата нощ, с малки намаления на огъня, англичаните барабаниха позицията, през което време, до атаката на пехотата произведоха 9 газови нападения.

За да се констатира какъв е изстрелният газ, какъв калибър са снарядите, дали тревога е дадена на време, още през нощта се започна анкета от заведващия газовото дело в позицията. Анкетата установи: 1. Че заедно с бризантните снаряди противникът е стрелял и с много газови. Особено силна е била обстреляна Предната Дойранска позиция, Сединението, Свищов, Цербера, Бастион № 1, Бастион № 2, Бастион Полковник Нейков, Трапезица, Калете и батареите в двата бригадни участъка. Снарядите издавали слаб звук при пукането, появявал се огън, който се обръщал в бело кълбо дим. Всички долове се изпълнили с газ, който на лунното осветление изглеждал като мъгла. Той пълнел по скатове, навлизал в окопите, изпълвал галериите и се събирал в най-ниските места. От този момент всички бойци, пехотинци, артилеристи, обозни щабове почват да действуват само с поставени маски.

Тъй развитата се артилерийска подготовка ясно сочеше часа, когато ще се започне пехотната атака. На разсъждане противникът непременно щеше да атакува. Като се сметнеше, че под огън се държи позицията от Джобия гръбнак включително до Дойранското езеро, че едновременно се бият всички видове окопи — заставите, предната, първата и втората линии от Главната позиция, батареите — заключаваше се, че атаката ще бъде предприета едновременно и с много големи сили, като врагът ще търси решението да завладее в. Джб и в. Калете.

А до 15 септември всичкото ни внимание противникът държеше на запад. При Добре-поле, при Хума, при Гевгели, при Стояково, ето де се очакваше неприятелската атака. Имаше вероятност да бъде атакуван участъкът Джб — езерото, но тя беше по-малка.

Тук противникът мислеше да ни пригответи втората изненада.

Благодарение на предварително взетите мерки, благодарение на юначността на войниците, беззаветната храброст на началниците от всички степени, разпоредителността на

бригадните и полковите командири, благодарение най-после на отличната артилерийска подготовка на отбраната, намеренията на противника не смутиха борците.

5. Боят на 18. септември. През нощта срещу 18. септември противникът на два пъти подава червени ракети, за да предизвика преждевременно нашия преграден огън. Артилерията ни не беше излъгана в тая игра, а продължаваше да обстрелва неприятелските батареи и с унищожителен огън да бие окопите, от дето се чуваше необновен шум и глъчка.

Към 4 часа и 35 м. пр. пл. се подадоха червени ракети по целата позиция — Слатина, Габаре, Солун, Свищов, Канарата, Пазарджик, Борис, Жеков, Кирил и Нерезов. Артилерията откри преграден огън пред всички горепоменати пунктове. С поставени противогазови маски защитниците им започнаха жестока борба с многосисления противник.

В момента, когато започваше новата и най-кръвава драма на Дойранската позиция, противникът беше пригответил една нова изненада.

Щабът на дивизията беше разположен в село Фурка, снабден с най-пълна и най-сигурна мрежа, телеграфни апарати, радиотелеграфна станция, отлични измервателни артилерийски команди, пригответи да обслужва с връзки всички участъци, най-малките даже единици, да обединява фронта с тила, да открива всяка новопоявила се батарея и да ръководи собствената ни стрелба, не беше обезпокояван от врага.

Аеропланите, които ежедневно се виеха над селото, рядко пущаха бомби върху него, когато всички околни села бяха обстрелвани. В селото имаше население. При едно първо обстрелване бяха пострадали невинно жени и деца. Този факт с фотографии беше съобщен на англичаните от нашите авиатори.

Артилерията не беше опитала да обстрелва същото село. Но едновременно с почване на пехотната атака, една далекобойна батарея се нахвърля върху му. Започнаха да се късат телефонни жици, хубавата инсталация по свръзките, построявана близо три години, беше сериозно заплашена.

Да се командува от тук ставаше невъзможно, защото здаието на щаба не беше защитено против снаряди. Началникът на дивизията с щаба си в най-сериозния момент на боя беше принуден да се премести на наблюдателния пункт на в. Фурка, дето нямаше в същия размер всички удобства и средства за командуването. Но разрушенията по мрежата на съобщенията веднага се поправяха от смелите телефонисти и благодарение на тях щабът на дивизията запази винаги свръзката си с щаба на армията, с командира на

3. бригада на в. Джб, с началника на Планинската дивизия и с командира на 1/11 Македонска бригада. Свръзката с командира на 1 бригада на в. Кала-тепе се поддържахше или по телефона чрез щаба на 3. бригада на в. Джб, много често скъсван, или с хелиографа, който работеше на в. Фурка и в. Калп-тепе, или по радиотелеграфната станция.

Това беше третата изненада, която противникът ни беше устроил с цел да смуцава и пречи на командването.

Командуването, обаче, нито за момент не преставаше да влияе на боя и управлява тила.

Многобройни аероплани с разкъсването се спускаха ниско и чрез бомби и с картечници атакуваха транспортите, отиващи с бойни припаси към позициите, както и всички обози.

Отиващият със заповед на автомобил офицер от щаба капитан Гагов биде атакуван, автомобилът му счупен и по шосето преследван с картечен огън от аеропланите.

Боят беше в пълния си разгар. Командувания армията генерал-лейтенант Нерезов беше отишъл на в. Фурка. Там той, прие доклад за хода на боя, ориентира се за положението и обръщайки се към генерал-майор Вазов му каза: „Аз отивам на позицията. Ако се случи с мене нещо, Вие ще командувате армията, а полковник Каменов — 9. дивизия. Стойте тук и командуйте боя“.

С автомобиля си командувания армията се доближи до самите линии и тръгна пеш по тех. Той обхождаше войниците, окуражаваше поддръжките и внушаваше със самото си присъствие пълната вяра в победата.

Винаги личността на началника оказва влияние на подчинените, но когато един голем началник в върховния момент се намери между войниците, неговата личност се явява една крупна поддръжка, един сигурен резерв.

Високият морал в тия моменти одесеторява силите.

Отиването на командувания армията генерал Нерезов на позицията не намаляваше с нищо командването на операциите в армията. Непосредствено боя командуваше генерал Вазов от своето бойно место. Напротив, видел непосредствено с какъв дух на самоотверженост се бият войниците, до каква голема степен е разгромен противникът, генералът непосредствено проучи общата обстановка. Схващайки, че положението е отлично, той беше изпратил придружаващия го офицер Поручик Хаджи Петков да предаде по най-близкия телефон в щаба на армията на полковник Мидилев, да помоли щаба на Действующата армия да се заповеда на 2 армия да мине в настъпление по струмския фронт, тъй като от хода на боя той вади заключение, че с 1. армия ще може да мине в настъпление.

Такава заповед не последва.

Щабът на дивизията държеше в те чение за перипетиите на боя съседните си части. Войските от Планинската дивизия, тия от 5 дивизия по височините на десния бряг на р. Вардар, Македонската дивизия от върховете на Беласица наблюдаваха кървата разправа при Дойран. Те беха се възбудили от победите на Плевненци, а когато им се съобщи, че са заловени повече от 500 пленници — англичани и гърци — трепнаха.

Много от войниците в 5. дивизия мечтаеха вече да получат заповед за настъпление към Солун, казвайки, че ще ндсят картечниците на гръб до там. Други разпространяваха мълвата, че генерал Вазов искал един полк поддръжка от 5. дивизия, за да мине в настъпление.

Такъв беше моралът на частите от 1. армия.

Към пладне боят се завърши, след като дивизията издържа напора на многочислената противникова артилерия (на 16 и 18 септември последната изстреля повече от 300,000 снаряда), отби атаките на две английски и една гръцка дивизии.

Едновременно гръцката Критска дивизия атакуваше позициите на 1/11 Македонска бригада. Там тя беше съкрушена от македонците, които послаха предпозиционното пространство с повече от 500 гръцки трупове.

С вкарването и на гръцките дивизии в боя на този участък, противникът беше организиран четвъртата изненада. До тоя момент гръцки войски тук не беха се явявали и частите не беха се били с гърци. Обстоятелството, че почнаха да ловят гърци в плен, не само че не понизи морала им, но напротив, го увеличаваше, защото те ясно разбираха, че англичаните се чувствуват слаби сами да превземат позициите.

Предпозиционното пространство, всички долове, телени мрежи и окопи беха пълни с английски и гръцки избити войници. Ранените се влачеха на тълпи към своите, а много от тях към нашите санитарии.

След като изложихме накратко това, което ставаше на 18., ще преминем към подобно описание хода на боя на разните участъци от позицията.

Подробно описание хода на боя. — Джб-ски участък — 3 пех. бригада. Командир на бригадата полковник Рачев Стефан.

Началник щаба на бригадата — подполковник Георгиев Тодор.

Началник на артилерията — подполковник Марчев Кръстю. (Титулярът полковник Димитриев беше в отпуск).

В 4 часа и 30 м. пр. пл. противникът започна нов барабанен огън по отбранителните застави на 57. полк и по

зициите на 33. полк. Към 4 часа пр. пл. се подадоха червени ракети от всичките предни окопи по фронта на бригадата — първите ракети от заставите: Габаре, Целувка, Караконджо, Солун. Нашата артилерия веднага започна своя преграден огън по застрашените позиции, а към 5 часа и 23 м. и пред заставата Слатина.

Боят беше пламнал по целия фронт.

6. Пред участъка на 57. пех. полк. Командир на полка — подполковник Иванов Никола.

Към 5 часа пр. пл. около две дружини англичани с 8 картечници атакуваха заставите: Слатина, Габаре, Целувка и Караконджо. Посрещнати от преградния огън на артилерията, пушечния и картечния от заставите, те бяха отбити пред Караконджо и Целувка, обаче с големи жертви бяха успели да заемат заставата Габаре с около една дружина и 4 картечници, а Слатина — с около една рота и 2 картечници.

Едновременно с поведената атака се явяват и аероплани, които с бомби и картечници обстрелваха забележителните на открито поддръжки.

За възможността да се явят такива аероплани, частите бяха предупредени от по-рано. Към 6 часа се поискаха от щаба на армията наши аероплани, да прогонят противниковите.

Към 5 часа и 45 м. пр. пл. заставите Слатина и Габаре бяха вече заети от противника.

Командирът на бригадата беше решил да контратакува, само ако при разузнаването се окаже, че заставите са заети от слаби части, като не се вкарват за тая цел много поддръжки, защото борбата би се изнесла напред на недостатъчно силно укрепените застави, а за отбраната на Главната позиция щеха да останат по-малко части.

Нашата артилерия започна да бие с унищожителен огън загубените застави. Защитниците им настъпиха за обратното им завладяване. В 8 часа и 30 м. Слатина е заета обратно; там бяха пленени 6 англичани.

Към 10 часа и 35 м. беше контратакувана и заставата Габаре, дето бяха заловени 21 неранени, 7 ранени англичани и 2 ранени английски офицери.

Противникът е заемал в. Габаре с около 1 рота и 3 картечници, а в оврага южно от нея е имало още неприятелски части. Контратаката беше произведена от защитниците на заставата с съдействието на заставата Целувка.

На заставата Слатина бяха останали труповете на 70 английски войници, избити в по-големата си част от артилерията.

При контратаката беше убит запасният подпоручик Евстатиен Владимир Григоров.

По такъв безславен за англичаните начин техните атаки срещу 57. полк бяха сломени още на заставите и след като понесоха големи загуби в убити, пленени и ранени, англичаните требваше да загубят и малкото спечелена почва.

За всеки случай, зад полка при Пайорка беше изпратена към 7 часа и 30 м. пр. пл. 3/4 дружина, която беше съсредоточена при с. Ходжа-Обаси. Дружината при Пайорка оставаше в дивизионна поддръжка. По такъв начин се обезпечаваше по-сериозно този участък в случай, че противникът би пожелал втори път да атакува.

До вечерта по фронта на 57. полк настана затишие, което позволи на контратакувалите части да се организират напълно.

7. Пред участъка на 33. пех. Свищовски полк. Командир на полка — полковник Нейков Тодор.

Най-важният участък от позицията на дивизията беше в. Джб с склоновете му, които спущайки се на юг, образуват тъй наречения Джбов гръбнак, а източните и западните спускове вобще образуват позицията.

Този участък е най-удобният за отбрана и с изгубването му неоправимо се компрометирваше целата позиция.

Най-важните пунктове бяха Бастион № 1, Калето и Цербера с своите два мустака.

Ако паднеха тия пунктове в ръцете на противника, ставаше достъпен вече в. Голем Джб (696).

Следователно, извънредната важност, която имаше този участък, налагаше да се задържи на всяка цена, като се насочат всички усилия за неговата отбрана.

Противникът правилно ценеше значението му и винаги насочваше срещу него значителни части; тоя участък е бил най-често обектив на неговите артилерийски и пехотни нападения, а аеропланите най-често над него се виеха.

Най-важният пункт на джбовия участък Цербера, ако паднеше в неприятелски ръце, откриваше се пътят за Бастион № 2 от втората главна позиция, а заедно с това и на позициите на изток и запад от него.

В разпределение на частите от 33. полк и предадените му оръдия и машини беше легнала основата — да има по възможност повече части и машини на ония пунктове, които имат най-голема важност в техническо, дори стратегическо значение за изхода на един бой не само на позициите на полка, но за бригадата и дивизията.

И срещу този участък противниковата артилерия през целата нощ поддръжаше тежък артилерийски огън, примесен с газови снаряди. От вдигането прах в въздуха, от мъглата на задушливите газове, наблюдението, както на артилеристите, така и часовете беше извънредно затруднено.

За да не изненада противникът предните части, които с наставени маски едва можеха да забележат приближаването на пехотата, беше заповедано на артилерията да бие с силен унищожителен огън предните изходни противникови окопи и да поддържа редък преграден огън пред участък, та при пръв сигнал, той да се обжрне в най-интензивен. По този начин да се нанесат загуби на противника и да се разстрои атаката му още преди да е започната.

След последния извънредно силен барабанен огън, в 5 часа и 23 м. пр. пл. англичаните пренесоха огъня си в тила на позицията и го обжрнаха в гъст преграден огън.

Противникът веднага настъпи.

Най-напред беше забелезан пред Кристали, Междинна и Солун, от дето се подаваха червени ракети. Артилерията, минохвъргачките, гранатохвъргачките навреме дават преграден огън, гарнизоните на тия пунктове твърдо заемат местата на изчезналите окопи, срещат противника на разкъсаните телени мрежи, държат го под своя убийствен картечен огън, като му нанасят грамадни загуби — купища от хора!

Противникът срещу този участък настъпваше в състав около 4 полка англичани и гърци.

Англичаните се насочваха срещу Солун и Цербера, а гърците срещу Свищов и Сжединението.

Едновременно с атаката на фронта противникът насочва голяма част от колоните си в интервала между Солун и Свищов и, не обръщайки внимание на даваните жертви от най-силно развития огън от Солун и мустаките на Цербера, успеват да се промъкне в 6 ч. и 30 м. пр. пл. в десния мустак на Цербера.

Ротната поддръжка на тоя фланг — един взвод от 12. рота под командата на командира на ротата се втурва вихрено върху влезлите в окопа англичани, избиват ги с нож и попълват празнините. Но челото на Цербера изнемогва пред големото числено превъзходство на твърде смелия и упорит противник, затова защитниците на десния мустак с своя вихрен огън се стараят да помагат.

На челото на Цербера, в добре иззидана галерия, имаше една огнепръскачка. Тя е готова за действие, маркучът ѝ е изваден, запалката е поставена и огнепръскачките са готови да срещнат англичаните с огън, но противникът успява точно в тоя момент да проникне право срещу огнепръскачката. В тоя момент подпоручик Пелов се хвърля върху английския офицер, за да му попречи да хвърли бомбата върху огнепръскачката. Но с един изстрел тоя храбър офицер бива убит. Англичаните в ржкопашен бой избиват и част от прислугата, хвърлят бомби върху огнепръскачката и галерията ѝ, вследствие на което тя се подпалва и изгаря всичко около себе си.

Борбата на челото на Цербера бива на време забележана. Два взвода от дружинната поддръжка, своевременно изпратени, посрещат врага по фронта и по фланговете, заедно с поддръжката от „левия мустак“ и го обгръщат с полуобръча си. В ржкопашен бой една голяма част от вжкналия се противник бива избит, останалите в паническо бегство обръщат гръб да бегат, обаче, биват настигнати и до един избити.

Но решените тук да измрат защитници на Цербера посрещат с кръстосан картечен и пушечен огън настъпващите нови вериги и колони. Нашият преграден огън дълго ги унищожава и след много понесени загуби атакуващите биват отблъснати. Повтаряните след тоза неколкократно атаки биват сломявани още в самото начало, увеличават жертвите на врага като най-после, след изобилно проляна кръв, след като повече от 800 трупа беха постлали пространството около Цербера, противникът почна да бегат, преследван с огън. В този момент поручик Донсузов повежда вихрено един взвод от ротата си от Цербера в контратака на Сжединението и заема десния му фланг.

Само около 200 англичани успеват да се задържат в Солун, но изпратеният патрул, смело воден от взводния командир подпоручик Димитрашев Борис, ги атакува, една част пленява, а останалите в ржкопашен бой избива.

Когато защитниците на Цербера водеха тази борба, тия на Свищов и Сжединението се биеха също с превъзходен противник.

Насочените части по десния фланг на Свищов прегазват фланга му, въпреки отчаяната съпротива на картечните и пехотни войници и стремително се насочват към десния фланг на Сжединението, от дето своевременно се подават червени ракети.

Една част от гарнизона на Свищов забелезва на време, че нахлуият противник от фланга се насочва към десния фланг на Сжединението, и натъквайки се на големи сили, завързва ржкопашен бой, с цел да си пробие път и се съедини с гарнизона на Сжединението. На помощ им се притичат два взвода от гарнизона на Сжединението и се започва отчаяна борба.

Тук смелите защитници пехотинци, картечници и гранатохвъргачи биват избити и противникът, като насочва от фланга своите колони към Свищов, в 5 часа и 35 м. пр. пл. го завладява, а с останалите маси от десния фланг на Сжединението се спуща в 5 часа и 50 м. в тил на останалия до последния момент на поста си гарнизон, избива една част от него в ржкопашен бой, а останалата пленява и бързо се насочва към Бастион Полковник Нейков. Нови колони отзад и такива от Царевец, който в това време е вече паднал, усилват атакуващия.

През всичкото време противниковата артилерия продължаваше да обстрелва най-силно с тежки и леки снаряди целия тил на участъка на позицията и батареите, като голяма част от снарядите бяха с отровни газове.

Всичкият този ад не спира началника на подучастъка, легендарния храбрец, известен на цялата армия — майор Манолов Васил, в 6 часа и 15 м. пр. пл. да поведе в смела контратака своите поддръжки, заедно с своевременно изпратената в негово разпореждане полкова поддръжка.

Противникът е сварен на телените мрежи на Бастиона, когато отделни хора вече сж успели да се промъкнат и в окопите, но срещнати от поведените в атака и лично водени от майор Манолов на сигурна победа чада на България, той — врагът, в неравен ржкопашен бой и косен от картечните беше кжрваво отбит, но срещу тази велика победа майор Манолов сложи там своите кости!

Този храбър офицер и най-скромен човек, по име беше известен на всички офицери и войници. Вжплжщение на енергия, на отзивчивост, на любов кжм подчинените си, на храброст, той не напускаше никога поверените му позиции, даже не отиваше в отпуск. Неговата смжрт стана известна не само на частите, които лично водеше, не само на полка, бригадата и дивизията, но и на сжседните дивизии. И — това е тжй странно — в вихъра на такъв бой, от сжседните дивизии половин час след неговата гибел запитваха по телефона: „Верно ли е че майор Манолов е убит“?

— Да, за жалост, майор Манолов не е вече жив!

Бригадната поддръжка беше отзована от Бастион № 1 и се яви на Бастион Полковник Нейков. Артилерията започна да бие Сжединението и Свищов с унищожителен огън и да сипе преграден огън пред Бастиона.

Облекчени ротите се спущат кжм 6 часа и 30 м. от Бастион № 1 и повеждат контратака за завладяване на всека цена, изгубената и оросена с свещена бжлгарска кржв позиция.

Безспирно и вихрено носящи се напред, с мощно „ура“ Свищовци, поддржжани от другарите картечници, изплжват най-блескаво дадената им задача.

Обезумел, противникът обржща гжрб; намиращите се гжрци в тил и фланг на Царевиц и Канарата, изумени от тая атака и за да не намерят своята сигурна смжрт, макар от никого не заплашвани по фронта, започнаха позорно да изоставят спечеленото с тжй много жертви.

В 8 часа и 55 м. пр. пл. Сжединението бе отново завладено с мощното сждействие на изпратените части и картечници от „левия мустак“.

Тук се затвърди бригадната поддръжка и след поискването на сждействие от артилерията, която сжс своя огън изби

голяма част от разстроените неприятелски части, тжрсящи спасение в дола между Канарата и Свищов, кжм 9 часа и 45 м. пр. пл. 8. рота и един взвод от 5. рота се затвърдиха на Свищов.

Когато вече положението на полка се затвърдяваше, част от бригадната поддръжка се изпрати за сждействие в фланг на 17. полк за завладяването на Царевец и Канарата, които на свой ред беха завладени.

В 10 часа и 30 м. пр. пл. по цялата позиция на полка противниковият артилерийски огън се усили отново и продължи до 11 часа и 25 м. пр. пл. До 4 часа и 30 м. сл. пл. огънът затихна, за да продължи след това с ново ожесточение и то повечето с тежки снаряди.

С настъпването на ноща разрушителният огън се обжрна на безпокоителен с леки снаряди и от картечници, за да не се даде възможност да се поправят разрушенията.

Офицерите и войниците от Свищовския полк се джржаха отлично, и нито усилената стрелба, нито честите газови нападения, нито многочисленият упорит противник, можеха да сломят тяхния смел дух в борбата, която коштува на противника повече от 1300 трупа и много повече ранени.

Артилерията, картечниците, минохвжргачките и гранатоквжргачките действаха отлично.

Освен тежките загуби в убити и ранени, които нанесоха на противника, Свищовци заловиха 198 пленници — англичани и гжрци, 48 автоматически пушки, 23 картечници, 14 пушки за бомби, множество обикновени пушки и военни материали и свалиха с пушечен огън един аероплан.

Дойрански участък — 1. Бригада. Командир на бригадата — полковник Атанасов Петжр.

За началник щаба — майор Милтенев Рангел — командир на 9. пионерна дружина (Титуляржт подполковник Маринков беше в отпуска).

Началник на артилерията, полковник Каблешков Никола.

8. Боят на Предната Дойранска позиция. Предната Дойранска позиция се заемаше за отбрана от 2/17. дружина на майор Стефанов и 1/58 на капитан Жабленов.

Доростолци познаваха добре позицията, а войниците от 1/58 дружина за пржв път в началото на м. септември заеха този вечнокипящ котел. Тем ясно се представиха всички грозни боеве и непрестанни обстрелвания, каквито беше видяла позицията. Окопите, джржжани винаги под огън, беха сринати с земята, почвата беше обгоряла, телената мрежа — разпокжсана и далеч разхвжрлена. „Само галериите, люлеещи се от взривовите като лодки, се джржеха“.

Офицерите и войниците схващаха сериозността на ролята, която имаше да изиграят, бжрзо се помириха с обста-

новката и будно пазеха всеки своя пост, като с себеотрицание вършеха своята работа.

Тем беха известни всички инструкции за особената служба на Предната позиция, както и подробните съображения за отбраната ѝ. Окуражавани от командира на полка си, те беха решени с нищо да не засенчат славата на своите синове и братя Троянци, които им я повериха при смената.

От стрелбата по Предната и Главната позиции, защитниците разбираха, че противникът ще предприеме и атака, затова всички се приготвяха.

Телефонните връзки често се скъсваха, но веднага биваха възстановявани. Всички са решени да отблъснат каквото и да бъде нападение, разчитайки на силния и действителен огън, който особено тук беше отличен.

Не 16 и 17 септември всички защитници стоически понесоха гнета на неприятелските гранати и мини.

Нищо особено в поведението на английската пехота те не забелезваха.

С мръкване на 17. няколко английски патрули се приближиха, за да разузнаят. Засветкаха червените ракети, батареите започнаха своя убойствен огън и противникът бе отбит. Бодростта на артилерията и силата на огъня окуражаваше защитниците, които чрез него чувствваха неразривната връзка с Главната позиция. След настъпилото затишие, което продължи кратко време, отново пламна артилерийският огън. Но врагът вече искаше да досжкруши онова, което снарядите му, стотините хиляди снаряди, беха пропуснали да сторят. А те не беха много нещо извършили. Беха разкъсали мрежите, беха затрупали окопите, сринали ходове, скъсали връзките, но галериите беха здрави и в тях беха юначните защитници с пушка и бомби в ръка и с газова маска през рамо.

Здрави, добре въоръжени, те беха запазили добър борчески си дух.

— Газ!... Маските!... се разкъсваха викове от всички посоки.

Газът на пукащите се газови снаряди започна да нахлува в галериите. Очите почнаха да сълзят. Първите, попаднали в гъстия облак газ на близко пукащия се снаряд, се отравяха веднага.

Газовата тревога се раздаде по целата позиция до най-дълбокия тил, защото едновременно целата позиция и батареите се облагаха с газ. Защитниците на Предната позиция се опитаха да съобщат по телефона назад, че са обложени с газ, но жиците беха скъсани. Хелиографите се помъчиха да предадат същото, но и това не беше възможно, защото газовите облаци и дим беха непробиваеми за светлите лъчи и нищо не се прозираше на 50 м.

На в. Кирил, пред входа на галерия № 17 попада един от първите газови снаряди и всичкият газ навлиза вътре. Там, изненадани, беха задушени 9 войници — прислужници на една картечница и тя остана неизползувана при боя.

Позицията добиваше адски вид, понеже освен газовите, противникът сипеше фосфорни — запалителни снаряди, които запалваха растителността и възпламеняваха телефонните кабели. Войниците за свързка, изпращани с писмени заповеди и донесения, не се връщаха вече, понеже с маските не можеха да ходят, заморяваха се и падаха по пътя. А газовата стрелба не преставаше. Трудно се дишаше през маската, даже когато се стои на едно място без движение.

От 9 часа и 30 м. сл. пл. на 17. до 4 часа пр. пл. на 18. газовото обстрелване не спре.

Малко след спирането на газовата стрелба светна червен ракет и тутакси по целата позиция засветкаха червените сигнали, размесени с бели ракети.

Нашата артилерия се обаждаше, но това не беше онай силен и всежкрушаващ огън, какъвто се знаеше тук. Защитниците разбраха, че нещо се е случило с артилерията и че трябва да се уповават повече на своите сили. Затракаха картечници, минохвъргачките усилено стреляха, гърмежи на ръчни бомби се разнесоха.

А в това време всичките газови снаряди се сипеха върху батареите. Тех трябва сега врагът да одуши, за да се справи с защитниците на Предната позиция.

Нощем е. Маската на очите не позволява свободно да се вижда, а артилеристите, из под облаци бел газов дим, изнемогваха в желанието да бждат още повече старателни.

Боят закипе и се чувствуваше, че ще бъде тежък и кръвопролитен.

Всички ходове, подстъпи и оврази беха изпълнени с задушливи газове. Повърхността между Предната позиция и Главната, обраснала с низки парнари, гореше. Да се изпращат донесения и заповеди нямаше възможност. Всички технически средства в такъв ад се оказаха немошни да помогнат. Дебелият слой дим не позволяваше да работи успешно и хелиографът.

Но последното средство за свързка — знанието способно на отбраната и желанието да се задържи позицията, насаждано продължително у защитниците — моралната връзка, съществуваше. Частната инициатива възбуждаше всички и всеки съзнателно изпълняваше своята задача.

Но обстоятелството, че никой не знае какво става в десно, в лево и назад почна да смущава самообладанието даже у някои началници.

При такава обстановка защитниците започнаха жестоката борба.

В 5 часа пр. пл. противникът пренася огъня си в тила на Предната Дойранска позиция. Вече няма газове снаряди. Англичани и гърци, напоени с ром, се нахвърлят масово в атака срещу Пазарджик, Чепинските скопи. Жеков, Кирил и Нерезов. Срещу Борис не се забелезва пехотно настъпление. Тази първа атака е навсякъде отбита от защитниците с пехотен, картечен и бомбов огън; противникът понася големи загуби.

Новите атаки сж масови и много стремителни.

Едновременно противникът атакува заставите Канарата и Лерин, обхождайки ги по доловете и ги обхваща в тил. Защитниците им — по един взвод, си пробиват път и се оттеглят на Царевец. От тук противникът лесно добива успех и срещу северните окопи на Пазарджик и най-после прегазва и този последния. В борбата част от защитниците сж избити, а друга пленена.

Седма рота на 17. полк, виждайки от в. Ловчанска, че противникът се насочва и срещу тази височина, се хвърля в контратака и временно спира напредването на врага.

В същото време, след големи усилия, противникът успева да сломи част от отбраната на Кирил и Жеков и да се промъкне между тях два пункта в тил на позицията на изток и на запад.

Разкъсана по такъв начин, отбраната на Предната Дойранска позиция ставаше вече невъзможна. Борците беха вече заградени в тил, когато още се биеха по фронта. Захваща се борба около галериите, много от офицерите падат убити, избити и ранени сж много войници, задавени от числено превъзходство по фронта и в тила, останалите живи защитници биват пленени.

Последни защитниците от Нерезов прекратяват борбата. Те подават ракети, когато вече се водеше боя на Главната позиция, който бой те ясно виждаха. Борбата на Нерезов спира едва в 7 часа и 20 м. пр. пл.

В тази славна отбрана загина отличният офицер, реджк храбрец, командир на дружина капитан Жабленов.

След сломяване отбраната на Предната Дойранска позиция, атакуващият се беше насочил за атака на Царевец, Тигър, Бончев, Бошнаков и Йотовски.

Командирът на 2/17 дружина майор Стефанов, виждайки че е обграден на в. Ловчанска и понеже знаеше, че гарнизонът не трябва да се изложи на унищожаване, защото е нужен за отбраната и на Главната позиция, беше решил да си пробие път през неприятелските редове и да отстъпи.

На в. Ловчанска той събира около 100 души. Ако останеха там неминуемо щеха да бъдат пленени и унищожени. Всички забележават, че гъсти вериги настъпват срещу Царевец, Бончев, Бошнаков и Вазов. Тогава командирът на дру-

жината повежда своите стотина души към в. Бончев. Път, обаче, трябва да си пробиват през неприятелските редове. С бой останалите живи хора, на брой 67 души, достигат и навлизат в Бончев, дето образуват една сборна рота. При това оттегляне падат северно от в. Ловчанска командирите на 6. и 7. роти поручиците Делийски и Пейчев и около 30 войници.

Настъпвайки на север противникът се натъква на пионери, които заемаха висотите западно от Дойран. Завързва се жесток бой, в който паднаха много славни пионери, а останалите покрай езерото достигнаха до Главната позиция и докладваха за съдбата на защитниците на Предната Дойранска позиция.

На противника оставаше по-трудна и по-сложна задача, да завладее сега и Главната позиция и се затвърди на Калатепа.

Защитниците на Предната Дойранска позиция изпълниха до край най-доблесно възложената им задача. Те трябва без заповед да не отстъпват и упорно да бранят поверените им участъци. В адския бой, в газовите облаци, те се биеха, наносиха противнику тежки загуби и не отстъпиха, а беха избити или в бой пленени.

В тази упорна отбрана, действително, те беха изгубени за по-сетнешните перипетии на боя, но затова пък беха разстроили първия силен удар на атакуващите силни враг, които се явиха срещу Главната позиция не с същия устрем и енергия.

9. Пред участъкът на 17. пех. Доростолски полк. Командир на полка — подполковник Ангелов Спас. Противникът настъпва срещу Канарата и Лерин и защитниците на тези пунктове отбиват първите неприятелски удари с пушечан, картечен и бомбов огън. След отбиването на атаката по фронта, защитниците сж обхванати от настъпващия по доловете противник. Заstraшените войници си пробиват път през неприятелските редове и се оттеглят на Царевец към 6 ч. и 15 м. пр. пл.

Неприятелската артилерия съсредоточава огъня си срещу Царевец и след малко атакува стремително в маси, но е отбит с страшни загуби. Скоро, обаче, по доловете, Царевец е обхванат и защитниците му сж принудени да се оттеглят на Бастион № 3. Царевец пада в ръцете на противника към 7 ч. и 30 м. пр. пладне.

Отстъпили 10. и 11. роти на Бастион № 3. се организират. Бастионът беше зает за отбрана от 9. и 11. роти. От в. Доростол 3 картечници отиват и заемат позиция на Бастиона. След заемаването на Царевец артилерийският огън е масиран на Бастиона и след кратка артилерийска подго-

товка противникът повежда вече настъпление и срещу Бастион № 3.

По фронта атаките му сж отбити от 11. и 9. роти, но подобно на Канарата, Лерин и Царевец, противникът по доловете почва да заплашва да обхване и самия Бастион № 3.

За да се осуети тая възможност, командирът на дружината подполковник Гржичаров използва на своя отговорност останалите в разпореждане на командира на полка 12. и 13. роти, които изпраща да заемат десния и левия фланг на Бастиона.

Противникът се нахвърля, но е отбит с страшни за него загуби. Времето способствуваше и беше възможно по вдигания прах от куршумите да се корегират мерниците на пушките и картечните. Сжсредоточеният огън на много картечници дава възможност едновременно да се свалят десетки неприятелски войници.

Противникът е вече разколебан и вече дожда момент да се почне настъпление. Девета и 10. роти, заемащи Бастиона, се насочват да атакуват противника, заел Царевец. Тия роти биват посрещнати от врага с силен пушечен и картечен огън откъм Царевец. Това ги принуждава за момент да се спрат. След малко отново подема настъплението, въпреки силния огън на фронта и от фланга откъм Тигър.

Тук пада командирът на 9. рота капитан Ганчев, който с голема самоотверженост водеше ротата си.

В 10 ч. пр. пл. въпреки отчаяната съпротива на противника, Царевец беше зает от нашите части. Тогави артилерията открива силен огън на Канарата и Лерин, задържалите се в тех неприятелски войници биват избити и тия пунктове без съпротива от страна на противника беха заети от нашите войски.

След заемането на Лерин и Пазарджик, противникът веднага се насочи и срещу Бончев, от дѣто се подадоха червени ракети. Защитниците заемат окопите и посрещат противника с силен картечен, пушечен и бомбов огън. При всичката съпротива на защитниците, противникът успява да се вмъкне в левия фланг на Бончев и десния на Тигър. Дружинната поддръжка контратакува и прогонва противника от левия фланг на Бончев, а ротната поддръжка от 4. рота контратакува и отхвърля противника, който беше успял да влезе в Тигър.

В това време вече две роти успяват да достигнат втората линия от Главната позиция, като сж успели предварително да се сжсредоточат в дола между Тигър и Бастион № 3. Те се насочват срещу участъка на 16. рота по западните скатове на в. Кала-тепе. Забележано на време това, защитниците излизат от галериите и заемат окопите, които сж

почти сринати от неприятелската артилерия, и откриват силна стрелба.

Почва се боят. Въпреки силната и точна стрелба, противникът, като влива все нови и нови части в разредените си редове, напредва към позицията. Предните му части успяват да минат разрушените телени мрежи и приближават окопите. Пушечната и бомбова стрелба не сж в състояние да спрат противника и ето защо 14. и 16. роти контратакуват на нож с безподобно себеотрицание и го заставят в ржкопашен бой да обрне гръб и отстъпи.

След много жертви, разбитият и изплашен враг избегва в паника към „Оврага“.

В този бой, който спаси в. Кала-тепе, паднаха убити храбрите командири на 14. и 16. роти — поручик Георгиев и капитан Константинов.

В преследването на противника два взвода от 14. рота заловиха из Оврага около 200 души пленници.

Към 8 часа пр. пл. противникът успява да се вмъкне в левия фланг на Бончев, заема Бошнаков от участъка на 58. полк и с около една рота се насочва към Писаров.

Щом това беше узнато, веднага се изпраща 7. рота от 34. Троянски полк по хода, спускащ се от в. Кала-тепе, съвместно с частите от в. Бончев да контратакува противника на в. Бошнаков.

Тия части, под командата на капитан Добревски—всичко 4½ взвода, отхвърлят противника, който се насочвал към Писаров, а дружинната поддръжка отхвърли ония противникови части, вмъкнал се в в. Бончев.

До 9 часа пр. пл. противникът произведе още няколко слаби атаки срещу Бончев, но биваше отбиван само с огън.

Опит за завладяване на в. Ловчанска. За обратното завладяване на Предната Дойранска позиция требваше предварително да се завладе в. Ловчанска.

Частите се развржчат, но биват посрещнати с силен пушечен и картечен огън, от който падат убити 3 и ранени 11 войници. Оказа се, че в. Ловчанска е силно заета.

Към 5. часа сл. пл. нашата артилерия открива силен огън по Ловчанска, с цел да подготви контратакуването, но понеже се виде, че при тази операция ще се дадат доста загуби, частите, назначени да атакуват, се завърнаха на в. Бончев.

След несполучливия опит да се завладе в. Ловчанска и понеже за завладяването на целата Предна Дойранска позиция ще да се дадат много жертви, защото противникът се беше затвърдил с значителни части, началникът на дивизията заповеда, полковете да се ограничат само в отбраната на Главната позиция.

10. Боят пред участжа на 58. пех. полк. Командир на полка — полковник Личев Гаврил.

И тук противникът през цялата нощ обстрелваше с тежки, леки и газови снаряди позицията, тила и батареите.

Всички части сж в пълна бойна готовност.

Цялата позиция е покрита с гъст дим и пушек, както от скспозиите, тъй и от дима на горящата трева, парнари и облаците от газовите снаряди.

Понеже бе най-ниското место, газовите облаци се наслояват върху Предната Дойранска позиция, от дето едва се забелезват понекога подаваните ракети.

Щом се забелезват първите червени ракети, подадени от Предната позиция, артилерията от участжа дава преграден огън. От време на време се забелезват бели ракети по Предната позиция, което показваше, че тя се държи.

Командирът на 58. полк в 6 часа и 45 м. пр. пл. узнава от изпратеното му донесение от командира на 1. пионерна рота от гр. Дойран, че Предната позиция е паднала.

След като се справя с гарнизона на тая позиция, противникът настъпва много бързо на север, завързва бой с пионерните роти в гр. Дойран, които се стремят да задържат напредването му към Главната позиция.

Да спрат вълната на настъпващите части на пионерите е било невъзможно. Тоя напор не беше спрен и от защитниците на Бошнаков, Вазов и Йотовски. Там те сж били изнедадени, понеже очаквали, че ако противникът заеме Предната позиция, защитниците ѝ ще се оттеглят и предизвестят за настъплението му към Главната позиция.

Силно пристиснати, частите от Бошнаков, Вазов и Йотовски се принуждават да се оттеглят на втората линия от Главната позиция.

За овладяването на в. Бошнаков, командирът на бригадата от в. Кала-тепе изпраща 7/34 рота да контратакува. Към 9 часа и 20 м. висотата е заета.

Седма, 10. и 12. роти от 58. полк, заедно с 1 картечна рота, контратакуват от своя страна и заемат в. Вазов и Йотовски в 9 часа и 30 м. пр. пл.

Командирът на 2. дружина от 34 полк с 5. и 6. роти получава заповед, като бригадна поддръжка, да контратакува Вазов и Йотовски, когато не се е знаело, че те сж вече завладени. След това му се заповедва да се яви на Бенковски и действа под заповедите на командира на 58. полк.

След отбиването на противника от Вазов и Йотовски, боят в участжа затихва. Противникът почна да се утвърдява на Венера и Дойранско бърдо.

За овладяването на тия висоти беха назначени 5/53, 9/58 и 5/34 роти и една картечна рота от 34. полк, под ко-

мандата на майор Щърбанов от сжщия полк, които требваше в сръзка с атакуването на в. Ловчанска да настъпят.

Частите тръгват от Главната позиция към 5 часа и 30 м. сл., завързват престрелка с противника северно от дадените им обекти, но в това време получиха заповед да изоставят атакуването на тая позиция и се завърнат на Главната позиция.

Ротите на майор Щърбанов към полунощ беха вече на Главната позиция.

И по този участък, след сжкрушаването на неприятелските атаки, още към 11 часа пр. пл. настана затишие.

Боят срещу 1/11 македонска бригада. Позицията северно от Дойранското езеро, по полите на Беласица планина, се заемаше за отбраната от 1. Македонска бригада на полковник Банов (60. и 61. п. полкове).

Отбраната разполагаше с 6 пех. дружини, 64 картечни и 37 гранатохвъргачки и с 23 орждия, само две от които 10. 5 см. дълги (трофеи от Тутракан). Артилерията командуваше полковник Савов.

Тая позиция беше сжщо добре укрепена, но не бе ставали никакви боеве. Редки изстрели се отправяха по войските там през всичкото време, когато денонощно. Дойранският фронт се беше от многочислена артилерия. Защитниците на тази позиция наблюдаваха отлично трагедиите, които се разыграваха през 1916, 1917 и 1918 год. по в. Кала-тепе и в. Джб. Те се радваха и величаеха защитниците при Дойран, но тем не се бе паднала честта да вземат участие в една подобна борба.

Сега беше дошъл и техния ред.

При комбиниране действията си, генерал Милн беше назначил Критската гръцка дивизия, подкрепена с част от войските на 23. английска дивизия, за действие срещу македонците.

Чрез тази атака, както казахме, се гонеше целта, при успех да се обхоят Дойранските позиции. На македонците значи се налагаше сега да сждействуват на 9. дивизия и да не допуснат през техните позиции да се компрометира не-сжкрушимата дойранска отбрана.

Атаката тук ръководеше английският генерал-лейтенант Бригз, командир на XVI корпус.

Пространството пред позициите на македонците е открито — равно. Да се мине полето между езерото, северните склонове на Круша планина и юго-източните склонове на Беласица — не е лесна операция. Целото това пространство се беше ефикасно от батареите на отбраната. За противодействие, атакуващият би требвало да изкара своята артилерия в полето и да я изложи на разстрел, тъй като тя

там нито ще намери закрити позиции, нито има пригответени укрепени места.

За да поведе атаката си, противникът требваше да съсредоточи доста сили и настъпи на открито, защото местността не позволява незабележано приближаване.

През нощта срещу 18. септември назначените за атака войски се беха събрали зад ж. п. линия. На разсъмване настъпиха, прогониха охранението, намиращо се в полето, и поведоха атака на укрепената позиция. Артилерията на противника, заела откритата позиция, се силеше да поддържа ефикасно настъпващите, но те, посрещнати добре от артилерийския огън на отбраната, едва успяха да се доближат до телените мрежи, като посеяха полето с множество трупове.

Дошли до телените мрежи, те беха посрещнати от македонците с картечен, пушечен и бомбов огън. Много трупове увиснаха по телените мрежи и много останаха в предпозиционното пространство.

Войските на генерал Бригз не успяха, тъй на генерал Уйлсон беха сжирušени при Дойран, ето защо кумануваният английската армия генерал Милн заповеда на Критската дивизия да отстъпи, с цел да я използва за новите атаки, които предвиждаше за 19. септември.

Гърците, подкрепяни от части от 28. дивизия, започнаха през деня отстъплението. Нашата артилерия обаче беше запалила сухата трева и бурените, които изобично растяха в полето. През този огън требваше да се измъкват не само здравите, но и ранените. Много трупове беха обгорени в полето и свидетелствуваха за неуспеха на предприятието.

Македонците ликуваха, че са се сразили с гърците и не само са си запазили позициите, но и са победители, а гърцката Критска дивизия се оттегли, за да бъде готова и вземе участие в боя, който щеше да се води на другия ден срещу Дойранския фронт.

По такъв начин изненадата, чрез която генерал Милн проектираше на слом отбраната на запад от езерото, не успя. Той само беше разхвърлил силите си, които започна да събира и дружно да използва за новата атака.

Понесли грамадни загуби на 18. септември, атакуващите се стегнаха. Привлекоха дадения за целта гърцки полк от дивизията, обучаваща се в Нареш, приближиха и дадения французки полк, подвозваха снаряди и се готвеха за новия и по-страшен удар.

Когато генерал Милн събираше нови сили, защитниците от в. Джеб наблюдаваха предвижванията в тила на противника. Тем немаше от де да дойдат на помощ не дивизии и полкове, а дружини даже. Но те беха победители. Те виждаха да се ваят пред разрушените им и мокри от кръв окопи хиляди неприятелски трупове. Те подреждаха само

средствата за водене борбата, изнасяха ранените си другари погребваха убитите светци и сменяваха изтощените роти с такива от поддръжките на главната позиция.

Боят на другия ден им се чертаеше по-жрвав и по-свиреп. Те не се боеха, както не беха трепнали нито веднаж до сега.

Едничка мисъл ги бореше: да доунищожат противника гордия и лют враг, който достойно им съперничеше.

Подробно описание боя на 19. септември.

11. В участъка на 57. полк. В 3 часа и 27 м. пр. пл. противникът започна да обстрелва с газови снаряди батареите ни западно от Джбовия гръбнак, а в 3 часа и 20 м. започна да барабани по заставите Слатина, Габаре и Целувка.

След 20 м. срещу последните две застави се насочват слаби неприятелски части, но биват отбити с преграден картечен и пушечен огън.

Противникът не повтори срещу този участък атаките си. Ясно беше, че тук той изпраща само слаби части, които да охраняват левия фланг на частите, които произвеждат главната атака по Джбовия гръбнак срещу участъка на 33. Свищовски полк.

12. В участъка на 33 Свищовски полк. За да не се поправят разрушенията по позицията, през цялата нощ до 2 ч. и 50 м. пр. пл. противникът продължава да обстрелва с тежки и леки снаряди същите пунктове пред позицията на полка, който беше разрушавал и атакувал на 18. септември.

До 2 часа и 50 м. той произведе газови нападения с барабанен огън по всичките линии на позицията, главно по Солун, Свищов, Канарата, Сжединението, Царевец, Бастион, Полковник Нейков. Останалите пунктове обстрелваше с същото число барабани огньовете, но само че без газови снаряди.

След свършването на последния барабанен огън, противникът настъпва с около две роти срещу Свищов.

Защитниците веднага подават червени ракети, за да предизвикат нашия преграден огън и винаги бодрата на поста си артилерия веднага почва огъня си пред застрашения пункт. Изпратения напред патрул своевременно предупреждава защитниците, които излизат веднага от галериите и заемат окопите си и след като допускат противника под преградния артилерийски огън до телените мрежи, посрещат го с картечен, пушечен и бомбов огън.

Противниковите вериги биват напълно унищожени, и идващите след тех поддръжки в зводни колонии повърнати в бегство.

В 3 часа и 10 м. пр. пл. гъсти вериги, следвани на близки разстояния от съгъстени части в колонии, се впускат в

бесна атака срещу Солун, десния и левия мустаци на Цербера, по фланговете на Сжединението и Свищов.

С това противникът развива максимални усилия за завладяването на тия пунктове. Гарнизоните им, предупредени от наблюдателите, подават своевременно червени ракети, за да предизвикат артилерийския, минен и гранатен преграден огън. Този огън автоматически бива даден, а с пушечен, картечен и бомбов огън защитниците завързват отчаяна борба на позицията си. Тази борба продължава повече от пет тежки часове, през което време Солун, Свищов, левия и десния фланг на Сжединението на няколко пъти минуват ту в противници ту в наши ръце.

Когато противникът завладееше левия фланг на Сжединението, насочваше гъсти колого по дерето на Бастион Полковник Нейков, но посрещнат от храбрите защитници на тоя бастион биваше повръщан назад с големи за него загуби.

В 8 часа пр. пл. гарнизоните на застрашените пунктове, със собствените си сили, упорството и храбростта си, слагат волята на противника, нанасят му грамадни загуби в убити и ранени и го обръщат в бегство, тъй като е застрашен и да падне в плен.

През цялото време от 2 часа и 50 м. до 8 часа пр. пл. до като трая и пехотният бой, противниковата артилерия обстрелваше най-усилено целия участък и тилът на полка, а на разсриване пехотните аероплани почнаха да летят ниско над позицията.

За затваряне пътя към артилерийската позицията, към 9 часа пр. пл. на пункта Трапезица беше привлечена 4. рота с две картечници. Ротата заема галериите, а картечниците се поставят на окопите, готови за действие.

От 8 до 9 часа пр. пл. противникът организише една нова атака.

След силен барабанен огън по цялата позиция на полка, който огън продължи цели 38 минути, под прикритието на гъстия пушек и прах, противникът изблисква гарнизона на Свищов и го заема. Идещите отзад сгъстени части се насочват срещу Сжединението. Гарнизонът заема своите места и с най-силен картечен, пушечен, минен и бомбов огън, подпомогнат от дадения преграден огън от артилерията, успява да задържи настъпващите части далеч от телените мрежи — дерето пред Сжединението, и открива максимално силен огън по тях. Противникът залега ниско в дерето, започва да се групира и готви да поведе нова атака за завладяване на Сжединението.

Обстрелван с флангов пехотен и картечен огън от левия мустак на Цербера и от Бастион № 2, от артилерийския преграден и унищожителен огън, спира групирането си и отделни групи от него почват да отстъпват в бягство.

Към 10 часа и 30 м. пристигащата 3/34 рота от в. Малкия Джеб усилва гарнизона на в. Трапезица, северно от Бастион Полковник Нейков.

В същото време дружинните поддръжки — два взвода и остатъците от гарнизона на Свищов, получават заповед да се нахвърлят без колебание върху разроения противник. Нашата артилерия и картечниците от Сжединението и Цербера подготвяват атаката на Царевец, който беше изгубен и частите от 17. полк се готвеха да контратакуват.

Това действие се комбинира с контратаката на Свищов. Контратаката бива блестящо изпълнена, като голяма част от противникът бива настигнат в дерето и в ръкопашен бой една част бива избита, една част пленена, а другите в паническо бегство хукват на юг, преследвани от нашия артилерийски огън.

В 11 часа и 20 м. пр. пл. защитниците на Свищов захват своята позиция, с което противникът изгуби и единствената си придобивка в този тежък бой.

От 11 часа и 30 м. до 4 часа сл. пл. неприятелският артилерийски огън бе доста слаб. Чувствуваше се, че противника е понесъл грамадни загуби и е силно изморен и обезкуражен.

Както на 18., и през този ден артилерията в участъка действа отлично. Нито насоченият срещу батареите тежък, разрушителен и газов огън, нито продължителното бдение, нито поносените загуби — нищо не смути артилеристите да помагат най-ефикасно на своята малочислена другарка — пехотата. Огънят на нашата артилерия, винаги своевременно насочван срещу противника в момента, когато последният най-много застрашаваше позициите на полка, нашият огън със своята сила, гъвкавост и подвижност нанасяше грамадни загуби на противника, които биваха толкова по-големи, колкото в по-големи маси и сгъстеност той настъпваше. И след като атакувания биваше спрян с предграден огън, последният се обръщаше веднага в унищожителен, сломяваше врага и го заставаше да бяга. Тогава огънят за преследване довършваше избиването и доунищожението на врага.

В този бой пехотинци и артилеристи, както винаги до сега, бяха достойни едни за други.

13. В участъка на 17. пех. Доростолски полк. Изпратените в време на боя на 18. септември поддръжки от 4. и 34. полкове всички не бяха използвани, а стояха спокойно в галериите на Кале-тепе.

В така засиления участък на полка, ако противникът атакуваше, не би достигнал никакви резултати, а би бил смазан както на 18. септември. Това чувствуваха всички защитници и със самоувереност очакваха новите му опити.

От полунощ срещу 19. противниковата артилерия засилва своя огън, като обстрелва с тежки снаряди всички постройки по позицията на полка, а с леки снаряди — доловете, пжтеките и телените мрежи. Да се работи по позицията е невъзможно. Често към обикновените снаряди се премесват и такива с задушливи газове. Чести урагани обстрелват ту един, ту друг пункт от позицията.

Това поведение на неприятелската артилерия даваше вече да се допусне, че на разсмяване противника отново ще нападне.

В 3 часа и 15 м. пр. пл. на 19. противника се опита да настъпи по-големия лев овраг към в. Бончев, като е изкал да овладее в. Бончев без артилерийска подготовка, с изненаждане на защитниците, обхождайки ги по оврага в тил.

Секрета изпратен пред Бончев в самия дол, навреме забелезва настъпващия противник и подава тревожния сигнал.

Стрелците от Писаров и левия фланг на Бончев откриват силен огън по орага, а картечниците и гранатохвъргачките от същите пунктове откриват огън по оврага.

Боят се почва! Някои по-смели групи от противника успеват да преминат телените мрежи, но биват срещнати с ръчни бомби. На навреме подадените червени ракети батареите ни отговарят с унищожителен огън по оврага, в който се намираше противника. Много неприятелски трупове остават из телените мрежи, а вследствие на понесените загуби и в оврага, противника към 4 часа пр. пл. се оттегля.

Боя трая около един час.

Така се завърши този опит за заемаването на Бончев чрез изненада.

Малко време след почване действията срещу Бончев, в 3 часа и 30 м. пр. пл. се подават червени ракети и от Канарата и Лерин. Със своя навреме даден преграден огън, нашата артилерия успее да отбие противника между тия пунктове.

Към 5. часа пр. пл. обаче неприятелският артилерийски огън се извънредно много засилва по същите пунктове. Под прикритието на тоя силен огън противникът настъпва с големи сили, главно по двата странични дола, които ограничават Канарата и Лерин.

Нашата артилерия пак дава преграден огън пред тия пунктове.

Защитниците на Канарата — 13. рота и на Лерин — един взвод от 12. рота, заемат местата си и с пушечен и бомбов огън посрещат атакуващия. Но огънът не спира противникът и защитниците на два пъти с контратака и ръкопашен бой го отхвърлят, като му нанасят големи загуби. Канарата и Лерин се покриват с неприятелски трупове.

Макар че противникът по фронта е понесъл такива тежки загуби, гъсти пехотни маси обхващат Канарата и Лерин и се явяват в тил на последните. Тогава гарнизоните с бомби и нож си пробиват път и се оттеглят на Царевец.

В 6. часа и 13 м. пр. пл. тия два пункта сж заети от противника.

След заемаването на Канарата и Лерин, позицията, която се изпречи на атакуващия, е Царевец, ето защо противниковият артилерийски огън се съсредоточава върху тоя пункт.

След няколко минути барабанен огън, той се обръща в преграден зад Царевец и противникът се понася в атака. Защитниците на Царевец — 12. и 15. роти, излизат от галериите, бързо заемат местата си и с пушечен, картечен и бомбов огън посрещат врага. С пълно себеотрицание войниците водят борбата, два пъти контратакуват много по-силен противник, нанасят му тежки загуби и го отхвърлят назад. И тук гъсти неприятелски колони по фланговете долини успяват да обходят Царевец. Защитниците, виждайки се обходени и притиснати, се оттеглят на втора линия окопи. Тук те наново на два пъти отхвърлят с контратаки противника, като му нанасят нови тежки загуби.

В тия жестоки боеве пада убит командирът на 2. рота поручик Бояджиев, а командирът на 15. рота капитан Петков е ранен.

Без да гледа огромните си загуби, противникът, подкрепян с нови части, продължава борбата с още по-голяма настойчивост.

Нашите защитници успеват временно да го задържат. Обходени сж, обаче, фланговете и на тая линия и сткж десния фланг противникът почва да обстрелва с автоматически пушки и картечници в. Царевец. Защитниците се борят отчаяно. Обхванати фланговете, те сж заплашени да бъдат пленени.

В упорита и славна борба 12. и 15. роти, след като приковават противника, успеват да си пробият път към Бастион № 3.

В 8 часа пред пл. Царевец напълно беше зает от противника, който в усилията си да го завладее даде гамадни жертви.

Нова пречка за противника се явваше Бастион № 3, затова неприятелският артилерийски огън се насочи по него, като след малко се превръща в преграден зад Бастиона.

Веднага с пренасянето на огъня в тила на тази позиция, гарнизонът на Бастион № 3, състоещ се от 3/34 рота, 9, 10, 11 и 17. роти заемат окопа и откриват пушечен, картечен и бомбов огън. Този огън принуждава противника да спре атаката си за момент.

Полето се покрива с неприятелски трупове. Видят на тия тѣжки загуби не дава кураж на атакуещия да бѣде все така настойчив и безогледен. Той изглежда поколебан.

В 8 часа и 50 м. пр. пл. на Бастион № 3 се явяват изпратените в поддржка 10. и 12. роти от 4. полк.

Моментът да се контратакува противникът е дошъл. След силна от наша страна огнева подготовка 12/4. рота под командата на командира си, капитан Бурмов, в 9 часа и 5 м. пр. пл. настъпва стремително напред и след тежък бой, в който противникът не издържа, успева да заеме Царевец. Разстроеният противник в паника избегва към Канарата и Лерин, преследван от нашия артилерийски огън. След заемаването на Царевец, изпраща се една сборна рота, образувана от 13. 15. и 17. рот, да смени 12/4 рота, която се дава в разпореждане на 33. полк, за да заеме Сединението.

Под командата на капитан Фратев, част от сборната рота заема след кратък бой, 2 часа и 30 м. сл. пл., Лерин, а без бой в 4 часа сл. пл. — Канарата. По този начин на десния фланг на полка се възстановява напълно положението, като противникът не достига никакви резултати, а само понесе грамадни загуби.

В 3 часа и 40 м. сл. пл. 8/34. рота получава заповед да заеме Лерин и Канарата. 10/4. 13/17 и 15/17. роти — Царевец, останалите роти да се оттеглят на Главната позиция.

В това положение замръзват частите в тоя боен участък.

Като не успе противникът в 3 часа и 30 м. пр. пл. да изненада защитниците и без артилерийска подготовка да заеме в. Бончев, той се приготвя да атакува отново същата височина. Позициите по Бончев се бият от противниковата тежка артилерия с барабанен огън, който продължава до 6 часа и 30 м. пр. пл. Под закрилата на този огън неприятелската пехота се масира по склоновете на в. Бончев.

В 6 часа и 30 м. пр. пл. барабанныят разрушителен огън се прехвърля в зад висотата в преграден. Предупедени от часовите при галериите за това, защитниците излизат от тях и заемат окопите.

Подават се червени ракети.

Противникът настъпва с голями сили, не по-малко от два полка. Нашата артилерия дава веднага преграден огън, а защитниците откриват пушечна стрелба.

Първото стремително втурване на противника се разколебава, понеже му са нанесени тежки загуби. Нови части, обаче, се вливат в разредените му първи редове и той отново почва настъплението си.

Завързва се неравна борба, в която падат много наши ранени и убити. Явява се у някои войници разколебаване и едидинични хора почват да отстъпват. Изпраща се поддржка един взвод от 16. рота, който се влива в редовете на 10/34. рота и борбата продължава. Ротният командир, подпоручик Стоев е ранен, избити и ранени са почти всички началници в тази рота и войниците разколебани, почват да напушат окопите. Тогава капитан Димитров повежда 16. рота и контратакува противника, тѣжко когато се е изкачвал на в. Бончев. В контратаката майор Стефанов — началник на участъка, повежда участъковата поддржка, 3. рота.

Противникът е отбит и окопите отново се заемат от нашите части.

След малко противникът отново настъпва, нови части се вливат в първите му линии. Завързва се отново страшна борба. Подават се червени ракети, и артилерията открива отново преграден огън. Пушки, автоматически пашки, картечни, бомби и грохотът на снарядите оглушават бойното поле. Противникът отново се хвърля в атака, но посрещнат с бомбов огън и с нож бива отбит. Но това не го отчайва.

Нови части се вливат в предните атакуващи вълни и той отново атакува.

Защитниците не издържат силния напор и отстъпват.

Противникът с около една дружина успева да заеме в. Бончев.

Майор Стефанов с 3. рота, капитан Димитров с 16. рота и капитан Расолков с 10. рота контратакуват, като първият се насочва в центъра, втория в левия участък, а последният в десния участък на Бончев. Настъпващите в контратака роти срещат отстъпващите части, увличат ги със себе си, хвърлят се на врага с бомби и нож и в кратко време, като му нанасят много загуби, успеват да го прогонят и отново заемат висотата.

Едновременно с това, противникът се опитва да атакува Малък Бончев и Тигър. На Малък Бончев той бива контратакуван от поддржките на тоя пункт и със загуби отхвърлен назад.

Срещу Тигър една неприятелска рота, след подготовка с картечен и пушечен огън, се опитва да атакува, но посрещната с бомбов, пушечен и картечен огън бива отбита с кървави загуби. За усиление на този фланг, в 2 часа сл. пл. се изпраща 7/34. рота, която занася и бойни припаси на Бончев. До към 4 часа сл. пл. оцелелите неприятелски войници се притаяваха по скатите на висотата в гърбите и зад камъните. Обаче след това време, не можейки да из-

държат, те хукват в бяг към в. Ловчанска, преследвани от нашата артилерия.

Една картечна рота от 4. полк към 5 часа сл. пл. пристига на Бончев, за да подмени повредените картечници, а в 7 часа сл. пл. там дохадат 9. и 11. роти от същия полк.

По такъв начин позицията Бончев се засилва достатъчно с пресни войски и се приготвя да посрещне новите атаки, които противникът евентуално би предприел.

След тежките поражения които се нанесоха на атакувания и многото му опити да заеме позицията на 17. полк, особено по в. Бончев, опити, в които той постла с телата си цялото пространство, — противникът се отказа от нови атаки. Явно беше, че за таква той нямаше вече сили и кураж.

Настана едно мълчаливо примирие за събиране на ранените. Много от неприятелските ранени войници се влачиха за помощ не към своите, и към нашите окопи. Поражението на противника бе пълно.

Началниците в тия боеве бяха душата на отбраната. Нито един от тях не се показва малодушен, а желанието да се задържи позицията винаги подсказваше средството за това — контратаката.

С контратака винаги беше изтласкван противникът от изгубените окопи и най-после задържани в наши ръце всички пунктове от Главната позиция.

Войникът имаше абсолютно доверие в началниците си и проявяваше небивала храброст, себеотричане и героизъм, които достигаха до жертвоприношение пред олтаря на Родината.

Много офицери, подофицери и войници паднаха тук, за да възвеличат Отечеството и спомогнат за достигане на народните идеали.

Пред фронта на полка до толкова, до колкото можеше да се наблюдава, се начитаха повече от 2000 неприятелски трупове, факт, който сочи упоритостта на атакувания и готовността и храбростта на отбраната.

15. В участъка на 58. полк. В 3 часа и 20 м. пл. пл., след продължителен барабанен огън противникът настъпва в гъсти вериги по цялия участък на полка, като особено силно намира срещу Бошнаков и дола между Бошнаков и Вазов.

Посрещан с артилерийски, минен и пушечен огън, той е отбит.

До 8 часа пр. пл. противникът произвежда 5 последователни атаки. И петте атаки бяха отбити с минен, картечен, пушечен, бомбов и артилерийски огън.

Най-силна бе втората атака, към 4 часа преди пладне.

ТАБЛИЦА
за загубите, изразходваните бойни припаси и взетите трофеи от частите, защищавали Дойран-ските позиции на 16, 17, 18 и 19. септември 1918. год.

ОТ КОЯ ЧАСТ	убити		ранени		изчезн.		Всичко		Изразходвани, припаси						Трофеи			
	офицери	войници	офицери	войници	офицери	войници	офицери	войници	пехотни патрони	картечни патрони	ръчни бомби	ракети	мини	артилер. снаряди	повред. сръждия	пленици	картечн.	автомат. пушки
57 полк	1	7	3	27	—	6	4	40								25	2	5
33 "	7	133	10	253	2	15	19	401	509000	441000	13200	3800	2157			198	23	48
17 "	8	206	18	421	9	423	35	1050								227	27	52
58 "	1	56	5	79	11*	700	17	835								60	12	26
34 "	—	45	—	85	—	1	—	130								—	—	—
4 "	—	5	—	20	—	—	—	25								33	3	14
Артилерия	2	21	1	27	—	13	3	61						64752	18	—	—	—
Пионери	1	15	1	20	—	—	2	35								—	—	—
Минохвърчащи огнепридавки	—	10	3	25	—	30	3	65								—	—	—
Всичко	20	498	41	951	22	1188	63	12873	1500000	2000000	40000	10000	6000	64752	18	543	61	152

*) От показаните 11 офицери изчезнали само двама сж здрави, другите убити или ранени.

След всяка несполучлива атака, противниковата артилерия яростно се нахвърляше върху окопите с барабанен огън, пренасяше го назад в преграден и пехотата настъпваше. Нашата артилерия отлично съдействуваше за отбиването на атаките. И противникът не можеше да се промъкне никъде в окопите на полка.

Към 9 часа пр. пл. боят по фронта на полка утихна и противникът се оттегли към гр. Дойран и на Дойранско бърдо, дето започна да се окопава.

Изпитаните борци в толкова жестоки боеве в завоя на Черна и при Битоля, войниците от 58. полк и в тоя последен бой, дето тем бе поверена отбраната на Дойранския участък, се показаха достойни заместници на Троянци и прибавиха нова слава към спечелената вече.

По своите окопи и в предпозиционното пространство, защитниците с радост изброиха повече от 1500 неприятелски трупове.

Какви загуби понесоха защитниците, се вижда от отведената таблица.

Забележка: 1) Всичко около 3150 войници вжн от строя. Или за бойците от дивизията това число съставляваше 19,5 %.

За полковете, взели най живо участие в отбраната и водили най-смелите контратаки, загубите в проценти са много по-големи.

2) Много от офицерите и войниците, показани изчезнали, са убити или ранени в защитата на Предната Дойранска позиция.

3) Освен изброените в таблицата трофеи, взети са още множество телеметри, пистолети, пушки, карабини, каски, маски, кржгове за автоматически пушки, бомби, патрони, стълби, пироксилинови тръби и пр.

4) Само 33. полк е успел да събере данни за изразходваните бойни припаси. От показаните цифри може да се заключава какво общо число бойни припаси са били изразходвани. А именно около 1,500,000 пехотни патрони или за 10,000 стреляли пушки се падат по 150 патрона на всеки една, около 2,000,000 картечни патрони или приблизителна по 15—18,000 патрони на картечница; 40,000 бомби или около по 4 бомби на пехотен войник, сметани във всички линии; 10,000 ракети и 6,000 мини или по 150—160 на минохвъргачка.

5) Освен убитите, ранените и изчезналите, има и около 200 бойци заболели леко и тежко от задушливи газове. Умрели от газове има приблизително 25 души, от които един батареен командир — поручик Бояджиев.

Загуби на противника. От 16 до 19 включително противникът изстреля от 350,000 до 500,000 снаряди и мини.

Точно колко са загубите му в хора не е известно, и до сега не са обнародвани цифрите. Знае се, че частите наброиха пред и в позициите си до 6,500 трупа на английски и гръцки войници. В предпозиционното пространство, дето косеше преграденият артилерийски огън, от борбата на Предната Дойранска позиция и от унищожителния по противниковите окопи наш огън има също много трупове, които не сж преброявани. По сведения от съгласенски офицери, щабът на генерал Милн оплаквал 11,673 убити. Като се вземе пред вид, че сам командуваният английската армия в своите съобщения за този бой признава, че в началото още на боя частите били понесли до 65 % загуби, че от 7. валийска дружина (67 бригада, 22. дивизия), която се насочвала срещу Цербера, се завърнали само 19 войници с един ранен офицер и че атаките бяха много стремителни и масови, — трябва да се счита, че показаните цифри не сж далеч от действителните.

Защитниците на Дойранския фронт бяха поразени от грамадното число убити неприятелски войници. Те се без покояха, че ако не се погребат ще се зарази целата позиция при разложението им.

Но поради отстъплението те останаха непогребени и трябваше противникът сам да се погрижи за това, когато стана господар на мъртвата вече позиция.

16. Командуване. Позицията беше всестранно подготвена за отбрана. Предварителната готовност даваше спойствие на командването. Щом се констатира, че противникът ще предприеме атака в голем размер, обяви се пълна бойна готовност. За частите не оставаше много да направят. Всеки знаеше в подробности своята работа.

На командването оставаше да следи за развоя на събитията, за да се намесва и подпомага водящите боя според предварително изработените и често упражнявани съображения за отбраната.

Началникът на дивизията и щабът му не изпускаха нито един случай да се намесят, дето беше необходимо.

След обявяване на пълната бойна готовност, генерал Вазов беше отишъл на в. Джб с цел непосредствено и лично да си състави ясна идея за онова, което се очакваше да стане. Там той направи разпореждания, които бяха от естество да припомнят някои от мерките, що трябваше да се вземат в случая.

Той лично пропуска отиващите на позицията поддръжки, окуражава ги, възбужда ги и се уверява в високия им борчески дух.

На 17. Септември той проследява дейността на неприятелската артилерия, стреми се да чувствава напълно пулса

на артилерийския бой и да определи момента за почване на атаката.

Частите биваха предупреждавани за онова, което можеше да допълни отбраната. Когато се очакваше и газово нападение, частите, както обикновено, беха известявани: „ветър 2 м. в една секунда от юг на север — благоприятен за противника“.

Веднага с почване на газовата атака от страна на противника, беше заповедано да се отговори с газови снаряди и бият неприятелските батареи.

За да не се пропусне случая да се узнаят условията, при които се развиваше тази първа за отбраната дейност, беше изпратен специалист — офицер на самите позиции, да направи анкета още в самата газовата атака.

С заставянето щаба на дивизията да напусне с. Фурка и отиде на в. Фурка, влиянието на генерала не се намали с нищо. Предвидливостта изигра своята роля и тук.

Боят закипе по целия фронт на дивизията.

Най-важната задача на щаба оставаше да приложи съображенията си за отбрана, тъй настойчиво проучвани.

Вжпросът за редовното изпращане поддржки на оногава, който имаше в момента най-голема нужда, добиваше капитална важност. Дивизионната поддржка — дружините от 34. полк, беха част на в. Кала-тепе, част от „Юнашките колиби“. От последния пункт те можаха да бъдат насочвани или на в. Джб или на в. Кала-тепе.

За използване на поддржките се обръщаше най-големо внимание в всичките перипетии на боя. Но ако днес проучим начина, по който се явяваха те на застрашените пунктове, както и маневрирането с тях, ние лесно ще си обясним оная дълбока мисъл, която е ръководила началника на отбраната, Нито един момент, нито на един пункт, защитниците на Главната позиция не останаха без поддржки.

Веднжж поддржките стигнали на Главната позиция, те биваха запазвани от избезване в множеството галерии, специално приготвени за такъв случай.

Когато в най-критическите моменти на боя, хелиографът от в. Кала-тепе непрекъснато искаше поддржки, щабот на дивизията беше спокоен, знаейки, че такива ще има навреме и достатъчно, защото те вече отиваха и им се даваха водачи, които да ги посрещнат и водят било в галериите, било да ги насочат веднага в контратака.

Поддржките се придаваха в оня участък, началникът на който, в даден момент, считаше че има най-голема нужда от такива. Командирите на бригадите си услужваха помежду си с поддржки, понеже ясно разбираха идеята за пълната и всестранна отбрана. Поддржките маневрираха и

чрез това напълно осигуряваха отбраната на позицията. За да може да се реализира това прехвърляне и насочване на поддржките, способстваха изобилните телефонни средства както и хелиографите.

От изложеното по-долу става напълно ясно как са били използвани дивизионните и бригадни поддржки, както и придадените дружини от армейската поддржка.

17. Движение на поддржките преди, през и след боевете. На 16. септември има поддржки:

- а) Армейска от 4. пех. полк. —
 - 4 дружини
 - 32 картечници
 - 42 гранатохвъргачки

(Една дружина в разпореждане на началника на Плавинската дивизия).

Разположение: Две дружини с. и. от в. Джбова; щабот на полка и една дружина на в. Жостов; 3 картечници северно от с. Богданли; една дружина с една картечна рота — зад в. Източно авиаторска.

- б) Дивизионна: 1. От 34. пех. полк.
 - 4 дружини
 - 24 картечници
 - 32 гранатохвъргачки.

(Четвъртата дружина е назначена за бригадна поддржка в 3/9 пехотна бригада).

Разположение: на местността Сборище по шосето Дойран — Дебели.

2. 33. и 34. сборни дружини по 3 роти и 2 картечници — Чалакли — Валандово и северно от с. Богданци.

В 6 часа сл. пл. на 16. IX. 1918 година се обявява пълна бойна готовност. В изпълнение на това поддржките заемат:

- а) Армейската — не се премества.
- б) Дивизионната — От 34. полк 2 дружини с 2 ман. к. р. с щаба на полка — на Юнашките колиби (по Джбовия гржинак). на 3 клм. от в. Малжк Джб и толкова до Кала-тепе; една дружина с 1 картечна рота в Мечи-яр по западните склонове на върха Малжк Джб.
- 33. сборна дружина в с. Гюкчели (302 войници).

- в) Бригадните поддржки:
 - 1. На 1/9 бригада — 6 роти
 - 2. На 3/9 бригада — 6 роти

Или всичко армейски поддржки: 3 друж. 4 карт. роти.

Дивизионни поддржки: 3 друж. 3 карт. роти.

2 сборни дружини.

Бригадни поддржки: 3 друж. 2 карт. роти.

Всичко: 9 држж. — 2 сборни дружини с 9. карт. роти.

На 16. септември през полунощ от Планинската дивизия тръгват за левия бригаден участък 3/3 и 3/9 гаубични батареи, които по рано беа дадени за усиление артилерията в Планинската дивизия.

Една дружина от 4 пех. полк се съсредоточи в с. Ходжа-Обаси.

В началото на боя на 18 септември. В 7 часа и 10 м. пр. пл. заповеда се на 3/4 дружина от с. Ходжа-Обаси да се съсредоточи при с. Палиорка зад 57. полк, а тая при авиаторските висоти да дойде на нейното место в с. Ходжа-Обаси.

В 7 часа и 25 м. пр. пл. дружината от 34 полк, дивизионна поддржка на в. Кала тепе, се даде в разпореждане командиру 1/9 бригада. В същото време се заповеда, друга дружина от 34, полк от Юнашките колиби да отиде на в. Кала-тепе и се подчинява на к-ра на 1/9 бригада.

В 7 часа и 25 м. се заповеда на командира на 34. сборна дружина да заеме местото на дружината от 4. полк при Авиаторската висота, която ще дойде в Ходжа-Обаси.

В 8 часа и 10 м. 3/9 пех. бригада има една пехотна и една картечна роти в поддржка.

В 8 часа и 20 м. се заповеда от дивизионната поддржка на Юнашките колиби една дружина и една картечна рота да замине за в. Кала тепе, две роти с дружинния командир да отидат на в. Джб и се подчиняват командиру 3/9 пех. бригада.

В 8 часа и 30 м. пр. пл. се заповеда на командира на 4. полк, той с две дружини (3. и 4. — при с. Палиорка и при с. Ходжа Обаси) да замине през Трите чешми по Свищовския път за в. Кала-тепе и влезе в подчинение командиру 1/9 бригада.

В 8 часа и 35 м. се заповеда на командира на 33. сборна дружина от с. Чаушли, с дружината си да дойде и заеме ариергардната позиция от с. Гюкчели към с. Кара-Оглулар.

В 9 часа и 35 м. пр. пл. на командира на 34. сборна дружина от источна Авиаторска — да дойде и заеме ариергардната позиция в. Паяк, Обаси, северно от Юнашките колиби.

В 9 часа и 40 м. пр. пл. се иска от Планинската дивизия, да съдейства с патраули в фланг по посока на в. Динолов и с артилерийски огън.

В 9 часа се иска да се повърне 1/9 батарея, да отиде на местото си на Кала-тепе (беше усиляваща в Планинската дивизия).

В 9 часа и 35 м. 9. Плевенски ескадрон с войници от Балонното отделение № 2 — да охраняват брега на езерото и да следят за порядъка в тила и за дисциплината.

В 10 часа и 15 м. се иска съдействие и от Планинската дивизия поне с две роти, които да отидат зад 57. полк.

В 11 ч. и 48 м. пр. пл. е вече заповедано на двете батареи, дадени за усиление артилерията на Планинската дивизия, да си заемат позициите зад 9. дивизия още вечерта.

В 3 ч. сл. пл. се заповеда, от балонното отделение 150 души за заемат ариергардната позиция при Кара-Оглулар до Хасалии срещу противник, който би се явил покрай езерото.

В 6 ч. и 30 м. сл. пл. се дават в разпореждане на 1/11 Македонска бригада по заповед на командующия армията, 4/34 дружина (с една картечна рота и един гранатохвръгачен взвод 180 пушки). Две роти от в. Малжк Джб и останалите от Юнашките колиби тръгнаха за с. Николич към 6 ч. и 40 м. сл. пл. Даде се за дивизионна поддржка, вместо тая дружина, друга от 4. полк останала в армейска поддржка и изпрати за с. Ходжа-Обаси.

Вечерта положението на поддржките е: армейска поддржка — 4. полк без една дружина — вече дадена на 9. дивизия.

Дивизионна поддржка — една дружина от 4. полк с картечна рота на Юнашките колиби 33. и 34. сборни дружини, ескадрона и балонното отделение на ариергардната позиция.

Бригадни поддржки — 1/9. бригада 2 1/2 дружини за 3/9 бригада, една пехотна рота и една картечна рота. На 33. полк сж дадени 5 роти от бригадната поддржка.

В време на боя командувачият армията генерал лейтенант Нерезов, след като остави заместник генерал-майор Вазов за командувач армията в случай на нещастие с него, отиде на Главната позиция, която обходи на длъж и поздравявайки войниците за храброто им държане, повдигаше и без това високия дух и изтъкна още един резерв — неговата личност.

На 19. септември. В 6 ч. и 20 м. пр. пладне в 3/9 бригада има само една картечна рота в бригадна поддржка.

В 6 ч. 21 м. пр. пл. се иска от щаба на армията да повърне 4/34 дружина с картечната рота и гранатохвръгачния взвод дадени на 18, на 1/11. Македонска бригада и сега при с. Николич.

В 6 ч. и 30 м. пр. пладне се заповеда на дивизионната поддржка, дружината на 4. полк на Юнашките колиби, веднага да отиде на в. Малжк Джб и останат две роти в дивизионна поддржка, а две роти в бригадна на 3/9 бригада. Дружината получи заповед да се движи най-бързо за в. Малжк Джб, като дружинния командир бже с дивизионната поддржка (2 роти).

В 6 ч. и 40 м. пр. пл. повторно се иска 4/34 дружина да се върне от с. Николич, ако може и с камиони да се превози.

В 6 часа и 45 м. се заповеда на 1/9 бригада да даде 2 роти на командира на 33. полк от 3/9 бригада.

В 7 часа и 20 м. на същия се иска да остави на Кала-тепе 2 роти за дивизиона поддржка, които да бждат на местата си и на тех да не разчита.

В 7 ч. и 20 м. се иска, двете роти при с. Побрег, поддржка на Планинската дивизия, да се приближат при с. Палиорка зад 57. полк.

В 7 часа и 40 м. се заповедажа командира на 3/9 бригада, да привлече полковите поддржки на 57. полк към 33. полк към заплашените места. Да помогне на 33. полк с части от 57. полк (зад този последния се очакват две роти от Планинската дивизия).

В 10 часа и 30 минути вече е донесено, че две роти от 34. полк на Кала-тепе сж назначени дивизионна поддржка.

В 10 часа и 30 м. се заповеда на командира на 1/9 бригада, че може да употреби същите роти.

В 11 ч. пр. пл. положението на дивизионните поддржки е:

1. Две роти на в. Малжк Джб с подполковник Калицин.
2. Две роти от Планинската дивизия при с. Палиорка.
3. Дадени в разположение на командира на 1. бригада от дивизионната поддржка 2 роти на в. Кала-тепе.
4. Заповеда се на 1. картчена рота от Юнашките колиби от 4. полк да отиде на в. Кала-тепе за 1/9 бригада.
5. На командира на 3/9 бригада сж дадени 2 роти от 4. полк (Подполковник Калицин).
6. Заповедано е да се вжрне 4/34 дружина от с. Николич.
7. Две картчени роти, едната от Планинската дивизия и друга от 5. дивизия сж в очакване.

В помощ началници и щабове. В 6 ч. и 32 м. сл. пл. се заповеда:

В помощ на командира на 33. пех. Свищовски полк се дава тоя на 4. Плевенски полк с своя оперативен щаб.

В помощ на 17. Доростолски полк — тоя на 34. Троянски полк, сжщо с оперативния щаб.

В 6 часа и 55 м. сл. пл. се разпорежда до командира на 3/9 бригада:

1. Двете роти дадени на 1/9 бригада на 33. полк да се повжрнат на 1. бригада. На командира на 33. полк да се дадат две роти от дивизионната поддржка, които сж на в. Джб — Мечи Яр.

2. На командира на 1/9 бригада се заповеда да смени с една дружина от бригадната поддржка една от разстроените дружини на 17. полк.

Вечерта положението на поддржките е: — Дивизионна поддржка:

1. Една дружина от 4. полк с картчена рота Ходжа-Обаси.

2. Една дружина от 34. полк с гранатохвжргачния взвод (180 пушки) и една картчена рота — с. Ходжа Обаси.

3. Две роти от Планинската дивизия при с. Палиорка.

4. Две сборни (33. и 34.) дружини на ариергардната позиция.

5. Две картчени роти от Планинската и 5. дивизии, по една.

Всичко 17 роти и 4 1/2 картчени роти.

Бригадна поддржка на 1. бригада.

1. Една дружина от 4. полк с една картчена рота.

2. Една разстроена дружина от 17. полк.

Бригадна поддржка на 3. бригада.

1. Две роти от 4. полк на в. Малжк Джб.

2. Една дружина от 34. полк и 2 роти от 4. полк (зад 33. полк).

Всичко 4 дружини и една картчена рота или 16 роти, от които 4 разстроени.

А всичко 33 пех. роти (4 разстроени) и 5 1/2 картчени роти.

На командира на 2/9 бригада се заповеда да отиде на в. Кала-тепе, за да услужва на командира на 1/9 бригада; оперативният щаб ще се подчинява командиру 1. бригада.

Полковник Писаров да сжобразява (строго поверително) начина за оттегляне от Главната позиция.

Артилерия. Изпратена в левия бригаден участък.

На 17. септември се завжрнаха на позицията си дадените на Планинската дивизия 2 — 10 см. джлги, 8 — 10,5 см. гаубици.

На 18. септември — 2 — 10 см. джлги.

На 19. септември — 8 — 10,5 см. гаубици.

От 5. дивизия се изпратиха 4 планински Шкода орждия.

С помощта на успешно вкараните в боя поддржки защитниците извжршиха геройски дела. Те биваха високо оценявани както от командувачия армията, така и от началника на дивизията.

В момента, когато по хода на боя и според получения донесения генерал Вазов се беше убедил, че боята е спечелена, той с спокойствие и доволство, четено по лицето му, седнал на един камък вжн от наблюдателния си пункт, непосредствено до хелиографа, който предаваше нови сведения и получаваше донесения, вжрху коленото си написа до бригадните командири следната телеграма: „Поздравлявам Вас и юнаците пехотинци, артилериисти и др. чинове от бригадата за доблестното отбиване стремителната атака на многочисления противник. Имам пълна вера, че вие и за напред с сжщото юначество и с сжщия успех ще браните поверената ви Главна позиция. Изказвам на всички чинове от бригадата изкрена похвала“.

Това важно условие, веднага да се похвалят подчинените и им се изкаже благодарност, когато сж се джржали примерно в боя, не бе забравено.

Тия похвали, достигнали по телефона до борците, имаха грамадно значение за геройското им джржане и в следващите боеве.

Командирите на бригадите отговориха веднага и благодариха на генерала за ласкавите думи и даваха „обет, че както сега стоят твжрдо на главните си позиции, така и за напред не ще пуснат силния противник да направи ни крачка напред в нашата оросена с кржв позиция“.

За хода на боя редовно се джржаха в течените сжседните на дивизията части.

Редовно, без закъснение, необходимите сведения биваха сжбирани, систематизирани и вжз основа на тех редактирано обичайното донесение в щаба на армията, с копие до сжседите и до самите части, водили боя.

Донесението от 3 часа и 30 м. сл. пл. на 19. завжршваше така: „Както вчера, така и днес, храбрите 33. Свищовски, 17. Доростолски, 57, 58, 34. Троянски и 4. Плевенски полкове, при отличното сждействие на нашата мощна артилерия, минохвжргачки, картечници, телефонисти, хелиографисти, обозни и санитарни, нанесоха страшно пражение на врага“.

По такжв начин командуването поджржаше оная духовна вржзка, оноза чувство на бойна солидарност, които сж толкова необходими в критическите моменти, колкото и всестранната подготовка на отбраната, е осигурена в предварителния период.

Винаги когато един храбрец умира, той желае неговото самопожертвуване да бжде видено, чуто и оценено.

Не напразно поета, описвайки в своето незабравимо стихотворение подвига на опжлченците на Шипка, каза:

Бжлгария цела на Вас сега гледа.

Този вжрх висок е, тя ще Ви сжзре,

Ако би бегали. . . Да мрем по-добре!

От позициите се наблюдаваше страшното поражение. Мжрвило зацари по неприятелския стан.

Изтощени и артилеристите и пехотинците, мжлчаха, прибираха се, организираха се и си превжрзваха пукнатите глави.

От в. Висока-чука на Беласица наблюдателите на македонците сжобщаваха че на гара Килиндир се забелезва разтоварване на войски.

Неуспел в атаките си, противника подвеждаше нови войски, но вече не да продължи с тех нападенията си, а

да приеме битите части и ги спаси, ако се случи ние да мием в общо контр-настжпление.

Нашата отбрана се стягаше. Попжлваха се до нормата бойните депа, изпращаха се материали за телена мрежа, подменяваха се счупените и разрушени минохвжргачки и картечници. Всичко закипе на мржквае.

Сменяваха се пострадалите тежко роти с такива от поджржките, погребваха се убитите храбреци, пренасяха се ранените, готвачите носеха изобилно топла храна.

От тази победа защитниците беха добили криле.

Те се радваха като деца!

„Аз не отговарях за педа окоп, нито за един войник и спокойно наблюдавах. Те се биеха по-добре, отколкото в пжрвия ден на войната срещу турците. И аз не знаех от кого по-рано да се вжзхищавам; дали от щабовите на бригадите и полковете, дали от подпоручиците, дали от артилерийските командири или от чичовците“.

Така говореше подполковник Танушев, току явил се в боя на Кала-тепе, назначен за бригаден инженер, но още не получил специална задача.

Тжй схващаше и генерала подвига на тия титани. И той отпрати на 19. нова вжзторжена телеграма до началниците:

„Нови славни дела извжршиха подчинените вам части. Доблестните артилеристи, пехотинци, картечници и всички други, с безподоино сжревнувание и готовност да се жертвуват за родната земя, след продължителна борба с многочисления враг, успеха да запазят своите позиции и да отблжснат атакуващите англичани и гжрци, като им нанесоха големи кжрзави загуби. Противника ще си спомня винаги с ужас за юнаците, които защитаваха Джб и Кала-тепе. От все сжрце благодаря Вам и на всички Вам подчинени юнаци. Днес цела Бжлгирия ще се радва и с гордост и признателност ще спомня за своите синове и герой от 9. артилерийска бригада, за героите Доростолци, Свищовци, Троянци, Плевенци, 57. и 58 полкове и всички други придадени части, които с небивало пожертвувание проливат кржвта си, за да бранят нейната чест и бждаще.“

Прашам братски поздрав на всички юнаци, които взеха участие в днешния жесток, но славен бой. Да даде Бог щото бойното шастие всякога да увенчава вашите усилия!“

С тия вжзторжени слова на генерал Вазов защитниците на Дойранската позиция посрещнаха нощта срещу 20. септември, нощ, през която им се готвеше страшната и жестока изненада . . .

18. На какво се джлжи победата. В голямата офанзива, замислена от генерал Гюиома и водена от замесника му генерал Франше д'Епере, източната сжглашенска

армия търсеше решението да пробие фронта на две места: на Добро поле и при Дойран.

В първата посока се търсеше да се достигне железопътния възел Градско и гара Криволлак, с което се откъсваха от базата им цялата наша 1. армия на изток и всички дивизии на запад от Добро поле.

По втората посока — смазването на 9. дивизия, заемането на височините южно от гара Дебели — Чаушлийските и Казлдуанските гребени, с цел да се заялзва отстъплението на 1. армия по единствения път през с. Костурино за Струмица.

По този път требваше да се оттеглят, за да заемат нова позиция по Беласица, цялата 5. Дунавска, цялата Планинска, цялата 9. Плевенска дивизии с многочислената си артилерия, обози, болници и пр.

Като се пресметне, че на укрепяваната за упорна отбрана позиция в повече от две и половина години тя части бяха натрупали грамадни средства за борба: оръжия бойни, продоволствени и др. припаси, че превозните средства бяха съвършено недостатъчни, че поради лишенията, на които бяха изложени, конският състав и добитъкът бяха много изтощени, поради отсъствието на голяма част от конете, изпратени на паша далеч, даже в вътрешността на царството, можеше да се разбере, че по един само път и едновременно всички тия дивизии не ще могат да отстъпят.

А да се плени цялата артилерия, всички материали и обози на 1. армия беше едно от големите желания на противника.

И това той би достигнал, ако успееше на 18. септември, още преди пладне да заеме в. Джб и в. Кала-тепе.

Заети тия върхове, налагаше се на 9. дивизия да почне отстъпването от първата Главна силно укрепена позиция и да заеме втората Главна позиция на в. Фурка — с. Гйокчели — с. Хасанли, с което щеше да предизвика оттеглянето на Планинската дивизия.

Как щеха да се развият операциите под натиска на многочисления противник за заемането на новата не добре укрепена позиция, макар и добре проучена?

Щеше ли да се спаси артилерията и другите бойни средства, нужни за отбраната на тая нови позиция?

На тии въпроси отговориха най-добре изпитаните храбри полкове и отличната артилерия. Всички борци, като знаеха силата и стойността на първата Главна позиция, решиха да я отбраняват на всяка цена, готови тук да разрешат мъчните въпроси за начина на оттеглянето.

И те устояха, задържаха в. Джб и в. Кала-тепе, които позиции бяха тъй изобилно напоявали с своя пот и кръв цели две и половина години.

Не само устояха и запазиха позициите си, но бяха жестоко и примерно упорития враг.

Две английски и две гръцки дивизии бяха доведени до такава немош, че не само се отказаха да продължат атаките си, но когато по заповед на 20. септември 9. дивизия, а и цялата 1. армия почнаха оттеглянето си, поради успехите на противника на Добро поле, това оттегляне не беше обезпокоявано с енергично преследване.

Това обстоятелство позволи да се изтеглят почти цялата артилерия и обозите, да се заеме новата позиция на Беласица, като противникът не успе да плени никаква войскава част, а имаше достатъчно време да се унищожат и всички изостанали материали и складове.

По такъв начин противникът не достигна поставената си цел: да заеме в. Джб и в. Кала-тепе, под натиск да застави войските да отстъпят, да пресече единственото шосе за отстъпление и плени голяма част от 1. армия.

Победата, спечелена от 9. Плевенска дивизия, беше победа не само на пехотата, но и на артилерията, в лицето на войниците и началниците от всички степени.

Дойран ще остане паметен за противника.

Дойранските позиции сж гробница на французите, англичаните и гръците. Те с уважение и страх ще си спомнят за героизма на българския войник, син на народ, който умее да защитава Родината си и да мре за нея.

Августовските боеве през 1916 година французите не ще забравят; от априлските и майските боеве от 1917 година англичаните винаги ще тръпнат и ще ни ценят, а от боевете станали на 16, 17, 18 и 19 септември 1918 година, англичаните и гръците ще изпитват ужас и постоянен страх, защото в тия боеве дивизиите им бяха окончателно разбити, сжкрушени и почти унищожени.

На какво се дължеше победата на Дойранския участък?

Кое най-много способствува, за да се унищожи врага и то в момент, когато изглеждаше, че всичко е изгубено на южния фронт?

Ето въпросите, които всеки с интерес би поставил. Ние ще отговорим, като се пазим да бъдем напълно правдиви.

а) Най-важният фактор за нашия успел беше винаги високият дух, чистият неопетнен морал на всички защитници.

Всички желаеха да не испуснат поверената им за отбрана позиция, която с толкова труд бяха укрепили и с много пот и кръв бяха напоили в гигантските боеве.

Всички бяха убедени, че позицията е непревземаема, че позор ще бъде за она част, която не достигне пълни успехи в отбраната на участъка си и че докато тя държи позициите си, България ще бъде спасена.

Тоя дух се поддржаше най-настойчиво от най-малкия до най-големия началници.

Постоянното общуване и разговори между началници и подчинени допринесе много за запазване на борческия дух у войниците за поддржане патриотизма, за да се доведе до благоприятен край отечественото дело.

Генерал-майор Вазов с особено умение достигаше да завладява сърцата. Неговата трапеза редовно се споделяше от дошлите при разни поводи офицери от позицията. Той винаги намираше случай да покани подпоручици, поручици, капитани и висши офицери на обед. В време на тия обеди се правеха декларации от подпоручиците: генералът трябва да е спокоен, в. Джеб няма да бъде взет от врага за нищо на света.

Когато на Гергьовден, празника на ордена за храброст, англичаните трещеха и разгромяваха Предната Дойранска позиция, пред генерала дефилираха храбреците, украсени с ордени.

Обядваха с него, веселиха се и вечерта отидоха в галериите си с нов дух за борба.

Този дух беше висок у всички. Артилеристите особено беа винаги готови за борба. Те беа възпитавани да дават винаги на време преграден огън и да не го прекъсват ако батареите им сж най-силно обстрелвани и търпят от това голяма загуби.

Това искане се изпълняваше най-строго и точно и когато противникът, под прикритието на силни урагани по пехотната и артилерийски позиции, настъпваше в атака, когато пехотата още стоеше в скривалищата си, артилеристите беа вжн от своите скривалища при орждията си, дето в това време развиваха най-силен преграден огън. Те не спираха огъня си, макар че в това именно положение даваха най-много жертви в хора и коне при ползването на снарядите.

Считаше се, че батареята е избягала от боя, ако в моментите, когато трябва да дава унищожителен или преграден огън, за да се запази от барабания по нея неприятелски огън, тя прекрати стрелбата. Такава батарея щеше да се третира като дезертирала и наказанието ѝ би било съответно — смърт.

Това се добре разбираше от всички и с пжлно себеотрицание артилеристите и в разгара на неприятелския адски огън не спираха да косят редовете му.

Този висок дух у артилеристите се ценеше справедливо от пехотата. Тя виждаше артилерийските позиции потънали в дим, прах и газови облаци от неприятелските снаряди, и въпреки това, нашите снаряди непрекъснато косеха и смятаха атакуващите неприятелски вжлни.

Това държане на артилеристите силно влияеше на пехотинците, повдигаше духа им до най-висока степен и ги правеше готови за голями жертви, дружно с артилеристите да отблъснат противника.

Без подобен дух у артилеристите — и духът у пехотата би отслабнал.

Между пехотата и артилерията имаше пжлна солидарност и взаимно доверие, тжй щастливо установени в взаимните действия, спечелените вече победи и непрекъснатото общуване.

б) Вторият важен фактор за успеха е пжлната, всестранна и просветена организация и подготовка на позициите.

Беше работено настойчиво и системно за създаване на една сигурна твърдина. Всички началници непрекъснато подбуждаха подчинените си за нова и нова работа и поддръжаха неотслабно енергията им.

Организацията и подготовката се простре върху всички войски, заемащи позицията.

Артилерията, бидейки и скелета на отбраната, без смена на позицията, благодарение на непрекъснатия с години труд, насочван систематически и правилно, беше най-добре организирана. Батареите имаха най-подробни планове, таблици, скици и пр., с помощта на които можаха и в най-тъмната нощ, в кой да е момент да откриват унищожителен артилерийски огън по всеки пункт от неприятелската позиция, било зад нея, или в зоната на преградния огън пред позицията.

Само едно кратко съобщение по телефона беше достатъчно, за да се изсипе на желаното място точен и убийствен огън не само от една, но от няколко батареи.

Една ракета или няколко хелиографни блесъци, беа достатъчен сигнал за моменталното започване на преградния огън в даден сектор, дето противникът бе настъпил да атакува.

Минохвъргачките, гранатохвъргачките, съответно подготвени, усиляха огъня на артилерията в тия случаи.

По изработените таблици за разните случаи и предположения, само с една сжвсем кратка заповед батареите можаха да произвеждат огневи нападения по неприятелските пехотни и артилерийски позиции, без да се губи време с дълги разпореждания по разпределение огъня или съгласяването му. Всичко бе по-рано предвидено, наредено, упражнено и обучено и оставаше само да се приложи съответният план според случая.

Изработени беа и запасни позиции, направени от тях престрелки, местата на орждията отбележани, посоките обезпечени.

Там всекога можеше да се премести една стара и постави нова, дошла за усиляване, батарея и с готови данни веднага да открие преграден огън в дадена зона.

Изработени бяха подробни таблици за спомагателен огън, който се възлагаше на свободни батареи за усиляване огъня в некой сектор или за заместване огъня на силно пострадала наша батарея. Ред други подготвителни работи в артилерията бяха извършени, за да бъде готовността най-пълна за всички случайности.

Благодарение на тая грижлива организация и подготовка, победата беше осигурена много месеци по-рано, преди противникът да предприеме своята голяма офанзива през септември 1918 година.

Артилеристите я очакваха напълно спокойни, защото бяха уверени, че тя ще претърпи катастрофа, че предпозиционната местност ще бъде покрита с неприятелски трупове и че противникът не ще да заеме позицията.

Пехотата, разпределена напълно съобразно с важността на участъците, беше добре запозната с начина за най-добрата отбрана. Правила упражнения, отбивала ред атаки, ценяща силата на съградените фортификационни постройки, тя спокойно, макар и силно тормозена, очакваше почването на пехотните атаки.

И най-малкият началник и всички войници бяха убедени от опит и чрез възпитание, че с контратака ще бъде сломен всеки противников успех в кой да било пункт.

Разполагащи с добри средства за близък бой, вдъхновявани от своите по-горни началници, защитниците бяха абсолютно сигурни в успеха на отбраната. Развиваното чувство за необходимото взаимно съдействие утвърждаваше убеждението, че другарите от съседните участъци непременно ще се притекат на помощ, и че началниците ще ги подкрепят с намиращите се в тяхно разположение поддръжки.

Най-важната заслуга на по-големите началници беше поменатата предварителна организация и подготовка.

Тук се прояви тяхната забележителна воля и творчество. Във време на боевете оставаше да се прецени и умело натисне съответния бутон, за да се яви онова съкрушително втурване върху врага с блеснал в ръце нож, за да се сломи коя да било атака.

Англичаните и герците не ще забравят ефекта на отбраната в това отношение.

в) Добре уредената наблюдателна служба, отличното функциониране на свързките (телеграфи, телефони, флаго-сигналисти, ординарци, летяща поща, безжичен телеграф) бяха неразделно свързани с всестранната организация на отбраната.

Множество пехотни наблюдатели, в солидни наблюдателници или приспособления в окопите, бяха на висотата на своето назначение. Артилеристи имаше поставени в сигурни наблюдателни пунктове, както в артилерийските позиции тъй и напред, близо до пехотата, за наблюдение и поддръжане на връзката с нея.

Сведенията от наблюдателите бързо отиваха по назначението си и затова винаги своевременно се реагираше на опитите на противника. Тези отлични съобщителни средства даваха възможност на началниците да изпратят своевременно подходящи заповеди, в резултат на което на много места се парираха ударите на противника, а неколко, дето той успяваше да навлезе, не му се даваше възможност да се закрепят. Артилерията, предизвестена, веднага съсредоточаваше там съкрушителен огън. Омалямошен, противникът не издържаше и нашата контратака го изтласкваше от заетия пункт, като оставаше в наши ръце маса пленници, отстъплението на които артилерията ни възпрепятствуваше с преграден огън.

Забелязала на време, често артилерията със своя артилерийски огън заставяше противника да очисти зает вече окоп.

Отличните връзки, както за всеки род войска отделно, тъй и между пехотата и артилерията, дадоха блестящи резултати. Без тях щеше да има често закъснения, а в резултат може би и изгубване на позицията.

С малки изключения, хелиографът остана на работа и до край.

г) Естествената сила на позицията имаше също голямо значение за нейното здраво задържане. Наистина, тя не беше идеална позиция, имаше доста подстъпи тук и там, както и жертви пространства за пушечния и картечен огън, а също и за артилерийския огън на полските оръдия, но тези й несгоди бяха в голяма степен преодолені, чрез добрата организация за попълване на огъня с тоя на минохвъргачките и гранатохвъргачките. Така за слабите страни на позицията бяха взети доста сигурни мерки, а за силните — оставаше на противника с тежки жертви да изкупва всяко свое напредване.

д) Дойранската позиция беше станала една силна твърдина, в която противникът всичкото време се си троши главата, без да може да я заеме.

Пехотинците спокойно очакваха в своите галерии момента, когато ще излезат навън на открит борба.

Запазени здрави под барабания огън, те срещаха с ръчни бомби, с картечен, с пушечен огън и на нож ония атакуващи вълци, които разредени от преградния огън настъпваха напред, за да се навържат на окопите.

Имаше случай, дето 15 и 21 с. м. снаряди, попаднаха в някои по-слаби скривалища, успяваха да повредят някои от тях, но те бяха много рядки. Общо взето, скривалищата бяха много солидни и запазваха хората от изстребление. Без тях, при продължителен няколко дневен барабанен огън биха били унищожени повечето от защитниците, а оцелелите не биха задържали позицията.

Силното укрепяване не беше по-маловажно и за артилерията. Преди всяка своя атака противникът обстрелваше с тежка артилерия нашата артилерия с трояка цел: а) Да повреди орждията и да ги направи негодни за стрелба; б) Да възпламени бойните припаси и в) Да избие прислужниците.

Която от горните цели и да постигнеше, той добиваше възможност да освободи своята атакуваща пехота от огъня на нашата артилерия.

Да се преместват нашите батареи все на нови позиции, когато бъдат намерени сугурно от неприятелските, не беше удобно, защото при всеко местене се губи време и не всекога е възможно, особено денем, от изстрелите и аеропланното наблюдение. При напускане старата позиция се губят всички престреляни данни за преграден и унищожителен огън за много пунктове и зони. Трябват нови телефонни връзки. Теренът беше пресечен и планински, та изборът на нови позиции беше труден и често невъзможен. При всяко заемане нова позиция се изискват много материали и време за укрепяване. Да се разчита на маскировка не беше възможно, защото аеропланите всичко узнаваха.

Ето защо, като се изхождаше от горното условие и че не ще бъде възможно да се скрият батареите при продължителната позиционна война, се беше дошло до решението да се укрепят артилерийските позиции толкова силно и масивно, щото да издържат науязвими огъня на всички противникови полски орждия, а също и тоя поне на 15 см. гаубици. Това решение наложи постройката на бетонирани куполи за всички полски и гаубични 10.5 см. батареи.

Постройката на куполите, започната, през 1916 година, непрекъснато продължаваше. През 1917 година се виде големото значение на куполите, в сравнение с неукрепените батареи. Батареите под куполите запазиха орждията си и бойните припаси, загуби в хора понасяха нищожни и през всичкото време имаха свобода на действие и под най-силния неприятелски артилерийски огън. Батареите под куполи бяха неуязвими за шрапнелния огън даже и от най-тежките орждия, те бяха неуязвими даже и за гранатите на полските орждия, които чукаха безвредно по ордейните куполи, те бяха запазени от гранатите на тежките

орждия, щом не попаднаха наблизко около амбразуриите, за да се вижнат гранатни парчета вътре в тях.

От горното се вижда, как от стотини, а некаде и хиляди снаряди, изсипани върху бетонно куполната батарея само редки и то тежки снаряди сж попадали на места, за да нанесат поражения, а всички други са отивали безвредни за батареята.

В това направление се работи много, с пълно съзнание за ползата от добрите и дебели куполи.

През 1918 г. противникът изсипа стотина хиляди снаряди, за да разруши орждията ни. Ако бе успел в това, щеше да направи много тежко положение на отбраната, защото нямаше от де да се сменят повредените орждия.

Макар че куполите бяха повредени, те изиграха отлично ролята си в последните боеве. Орждията, снарядите и хората оцеляха в подготвителния период, а след това, когато противникът тласна своята пехота да атакува, тя беше по-косявана и смилана от нашия артилерийски огън.

От горното изглежда, какъв важен фактор за успеха беше много силното укрепяване на Дойранската позиция, особено на леките батареи, тъй важни за отразяване пехотните атаки.

е) Имаше изобилие на бойни припаси за пехотата, картечниците, минохвъргачките и артилерията. Бойните припаси за артилерията бяха на самата позиция, едни в разходните бетонирани складове до самите орждия, а други в специални погребни, малко по назад, защитени с 3—5 метра земен насип, добре защитени и приспособени към местността и удобни за поднасяне.

На позицията при батареите, резервите им и разходните групови или полкови депа (в грамади) имаше следното количество снаряди:

За едно полско или планинско 7.5 см. орджие или 10.5 см. гаубица — по 600 изстрела, на позицията.

За една 12 см. с. с гаубица — 400 изстрела.

За една 15 см. с. с гаубица — 320 изстрела.

За едно 10.5 см. дълго орджие — 400 изстрела.

В резервите и груповите депа имаше същото количество.

По тоя начин, на самата позиция имаше изобилие от снаряди. Когато противникът повтаряше по няколко пъти атаките си и разходът на снарядите ставаше голем, а същевременно обстрелваше всички коларски пътища в тила на позицията, за да не допусне попълването, нашата артилерия не се намери в критическо положение по липса на снаряди. Не само че запасът от такива бе голем по самата позиция, но защото веднага с почването на боя се почваше и попълването на изстреляните припаси с товарни коне по пътеките, които не се обстрелваха или по слабо се засегаха.

По такъв начин, артилерията и пехотата имаха винаги осигурени множество бойни припаси и всека противникова атака беше посрещната с мощен огън. Атаките на противника, подготвени с стотини хиляди снаряди, не успяха, защото той не можа да задуши нашите батареи, картечници и пр. и те разполагаха винаги с бойните припаси, за да му нанесат поражение.

ж) Артилерията при Дойран беше много правилно разпределена по количество и калибр в участъците.

Така в участъка между Дойранското езеро и Джбовия гръбнак имаше почти двойно повече артилерия, отколкото в участъка между в. Джб и Долина Бера — в. Варовита, макар че двата участъка бяха почти равно дълги. Това разположение се налагаше, защото левия участък беше много по-важен и той не можеше да получава никаква артилерийска подкрепа от артилерията на Македонската бригада, разположена северно от Дойранското езеро, защото беше много далеч. От артилерията в десния участък получаваната подкрепа беше много ефикасна главно от гаубичните батареи, които удачно прехвърляха Джбовия гръбнак и биеха дето трябва. Участъкът на запад от Джбовия гръбнак (Палиорския), освен дето беше по маловажен, той можеше да получава подкрепа от батареите при Побрег — Планинска дивизия — Вардарския участък, но и от доста много гаубични батареи от Дойранския участък.

Разположението на нашите батареи бе такова, че противникът не можеше с едни и същи изстрели да пораждава и пехотата и артилерията, или няколко батареи едновременно. Вън от това, батареи, които защитаваха даден сектор, едни с фронтален, други с кос или флангов огън, бяха разположени на разни, отделени една от друга позиции и когато противникът се нахвърляше против някои наши батареи, винаги оставаха други свободни, които необезпокоявани биеха само важната зона.

Ударното разположение на батареите, в свързка с добрата организация и подготовка, даваха възможност за леко маневриране с огъня. Гъвкавостта и подвижността на артилерийския огън нанасяше своевременно грамадни загуби на атакуващия и често го обръщаше в бегство преди да може да се нахвърля върху някои позиции.

з) Противникът се помъчи да внесе изненада с обстоятелствата: а). Че прикриваше желанието си да атакува Дойранския участък; б). С употреблението за пръв път газови снаряди с масова газова стрелба; в). С обстрелването щаба на дивизията и г). С вкарването на гръцки дивизии в акака.

Макар че противникът в началото на м. септември активно обстрелваше Вардарския участък, поверен от 15. ав-

густ на Планинската дивизия, дето произвеждаше често патрулни нападения и стана причина да се изпратят там за засилване, 3 — 4 батареи от Дойратския участък, мислята, че въпреки затишието при Дойран е вероятно противникът да атакува именно тук, не напусна отговорните началници.

Благодарение на газовата дисциплина, облагането на пехотните и артилерийски позиции с газ не донесе на противника желанния ефект. Пехотинци, артилериисти и всички защитници бяха упражнявани да действуват с поставени маски и затова не, особено се тревожеха.

Обстрелването щаба на дивизията, благодарение на пълната организация на свързките, яснотата в съображенията за отбраната и упражненията, правени предварително, не оказва никакво влияние за командването на боя.

Явяването на гръците, унищожаването и пленяването им из галериите при контраатаките само окуражаваше защитниците, които виждаха вече, че англичатините не сж в състояние сами да вземат позициите, затова сж и потърсили помощта от гръците.

За посрещане танковете, които противникът не ушотреби, бяха взети сериозни мерки.

Поставени бяха специални орждия за борба с тях, прокопани бяха окопи, упражнения за стрелба против танковете бяха направени. Войниците се възпитаваха да не се плашат от това ново оръжие, което е безпомощно, щом сж взети мерки за унищожаването му с артилерия и ръчни бомби, вързани в група по няколко, с леке минохвъргачки и когато защитниците сж бодри на поста си.

и) Винаги противникът беше с контратаки отблъсван от Главната позиция, дето той на няколко пъти беше прониквал. Това се дължеше на доброто съдействие на артилерията и пехотата. Пехотата беше възпитана беззаветно да контраатакува. Спечелените победи бяха утвърдили убеждението у всички, че най-мощното средство за запазване позицията е контратаката. Батареите бяха подготвени за стрелба по всичките пунктове и откриваха точен огън, щом който пункт бждеше завладян от противника, прогонваше го от там само с своя огън или подготвяше пехотната контратака. С такива съгласувани контратаки, последвали навреме, противникът беше винаги навреме изтласкван, даваше грамадни загуби и пленници, понеже отстъплението им беше попречвано от нашия преграден огън.

Това отлично съгласуване на пехотните и артилерийски действия беше най-важният фактор за нанесеното поражение на противника.

к) Комбинираните действия на неприятелската пехота и артилерия не бяха всекога и всежде съгласувани и не всекога правилни.

Противникът не държеше в време на своите пехотни атаки нашите батареи под постоянен подавяващ артилерийски огън, а последователно го местеше и разхвърляше ту по артилерийската позиция, ту по пехотните линии, ту по тила на едните и другите. Имаше периоди, когато той много силно обстрелваше батареите, като намаляваше огъня по окопите и в това време изглеждаше, че батареите ще бъдат смазани и пехотата ще остане сама да се разправя с атакуващите. Това не стана, защото за нашите бетонно — куполни полски батареи само тежкият гранатен огън беше опасен.

Разпределението огъня на неприятелските батареи не изхождаше от тоя факт и действията му не бяха съобразени с действителните нужди.

л) Пълната бойна готовност се достигаше много скоро. Щом тя беше обявена, всички части заеха точно определените места за отбраната. Разходът на хората се намали до минимум и всички защитници и средства за борба бяха всеки момент готови за действие. Поддржките от всички степени прекратиха своевременно работата си и се подведоха до позицията си.

м) Използването и употреблението на поддржките беше много правилно, благодарение на възпитаеието на всички началници да умеят да отбраняват участъка си с силите си, дадени им в разпореждане, благодарение на наличността на по-големи бригадни и дивизионни поддржки. Началникът на дивизията беше си подготвил свобода на действие. Той изпращаше поддржките там, дето в сериозния момент се чувствуваше нужда от тях. На в. Кала-тепе и на в. Джб винаги имаше поддржки. С тях се маневрираше. Предаваха се в подчинение на оня началник, който в момента имаше нужда от такива. Дошли на Главната позиция, за да бъдат поддржка, поддржките не се излагаха на загуби, преди да бъдат употребени. Затова беше от по-рано помислено. На в. Кала-тепе имаше построено „село“ — Победа — множество галерии, които приемаха пристигналите поддржки. Така село Победа беше гаранция за победата.

Поддржките бяха ешалонирани в дълбочина, заета беше и ариергардната позиция, макар и само с двете допълняващи дружини.

н) Според съображенията за отбраната, защитниците на Предната Дойранска позиция не требваше да се излагат на унищожение и пленяване. Щом тактическите условия наложеха това, началникът на бригадния участък с писменна заповед требваше да уреди оттеглянето им на Главната позиция. Предната Дойранска позиция до 18. септември, в продължение на повече от две години, поглъщаше всички уда-

ри на атакуващия и даваше свобода за усъвършенстване на главната позиция. Там артилерията даваше силен преграден огън и макар че телените мрежи бяха разкъсани и много от галериите разклатени, считаше се, че тази позиция и при новите масови атаки ще бъде задържана или отстъпена без да се пожертвува гарнизонът.

Но пехотната атака на 18. септември започва в тъмно, води се с извънредно големи пехотни маси, след като защитниците бяха тормозени цели две денонощия с подавяващ артилерийски огън и обложени изобилно с гас. Защитниците, възпитани да не отстъпват без заповед, посрещнаха масовите атаки, бяха се като лъзове, понесоха грамадни загуби в убити и ранени и само когато бяха окончателно разпръснати и обградени, сложиха с чест оржжието, преди да получат заповед за отстъпление. Такава заповед и не можеше да им се даде, защото боя се разви вихрено, а те ангажирани сериозно, едва ли биха могли да я изпълнят и да бяха я получили.

Предната Дойранска позиция прекрасно изпълни назначението си, въпреки че защитниците — две дружини, бяха почти напълно унищожени и пленени.

Противникът посла пространството пред Предната Дойранска позиция с своите трупове. Неговият първи устрем беше наполовина сломен и при все това той имаше куража да настъпи и срещу Главната позиция, да вземе част от първата линия и достигне до втората. Ако не беше Предната позиция, с запазени сили, той щеше да развие всичката си енергия за сломяването на Главната позиция.

По такъв начин Предната Дойранска позиция, след като изтощи противника, даде достатъчно време на защитниците от Главната позиция да се ориентират и на поддржките да пристигнат.

Изгубването на Предната Дойранска позиция значи не е неуспех на отбраната, защото ако двете дружини, които я заемаха, бяха на Главната позиция и там се жертвуваха едва ли биха принесли оная полза на отбраната, каквато те принесоха на Предната позиция.

Глава VI.

Отстъпление.

Защитниците, ошастливени от победата, се готвиха за нови подвизи.

На ясна лунна нощ срещу 20. септември те привадаха в ред позицията, стегана се за утрешния ден, в който или щяха да срещнат нови атаки или ще минат в настъпление.

Тилът на позицията усилено работеше. Снаряди се подвозваха към батареите, материали се поднасяха за поправки на разрушенията.

Изнасяха се телата на убитите храбарци за погребение в полковите гробници, евакуираха се ранените в лазаретите и болниците.

В такава дейност преминаваше ноща.

Началника на дивизията ношува в разрушената от бомбардирването си квартира в с. Фурка.

Рано сутринта, той пристигна на наблюдателния пункт, дето наметиха офицерите от оперативния щаб да почиват между скалите след нощната работа.

Повика ги при себе си, извади един документ от походната си чанта и почна да чете.

ОПЕРАТИВНА ЗАПОВЕД

по

1-а Отделна Армия.

Щаб Лагера

№ 102.

20. септ. 1918 г.

Карта 1:200,000

4 ч. 55 м. пр. пл.

§ 1

Съгласно заповедта на Групата армии Шолц I А. № 1759, положението на 3. пех. Балканска дивизия може да наложи оттеглянето на поверената ми армия.

В такъв случай 3. Балканска дивизия ще заеме линията: устието на р. Каменица, в. 800 (с. з. от с. Барово), а 2. армия остава на сегашното си място.

§ 2.

В случай на получаване допълнителна заповед за оттегляване, дивизиите от поверената ми армия да заемат линии за отбрана:

1. 5. пех. Дунавска дивизия, като поддържа връзка с 3. пех. Балканска дивизия, да отбранява линията: с. с. Барово, Бешевица, Горня Драшевица, Копришница (с отряда на полковник Живков), в. 950, с. с. Мировче, Милетково, като прегради всички пътища, които водят от юг на север и попречи на всеко неприятелско настъпление на север по десния брег на р. Вардар. Щабът на дивизия ст. Димир-Капия.

2. Планинската дивизия да заеме и отбранява участъка на от левия брег на р. Вардара от с. Удово до с. Чепели включително. Щабът на дивизията в с. Баракли.

3. 9. пех. Плевенска дивизия да заеме и отбранява участъка от с. Чепели изключено до в. 1063 (Бейлики) изключено. Щабът на дивизията в с. Три води.

4. 1/11 Бригада да заеме и отбранява участъка от в. 1063 включително до Висока Чука включено, дето да поддържа най-тесна връзка с 11. Македонска дивизия. Щабът на бригадата северно от к. 1380.

Оттеглянето да стане спокойно и в пълен ред, през две нощи, незабележано от противника по следния ред:

а) Всички приготовления да се направят така, че по заповед движението да може да започне вечерта на деня в който ще се даде заповедта.

б) На първата вечер от оттеглянето дивизиите остават ариергарди на сегашните си позиции. На следния ден вечерта ариергардите се оттеглят на вторите главни позиции, като поддържат по между си връзка.

в) На третия ден вечерта ариергардите се оттеглят на линията с. Мандра, с. Смоквица, с. Казл Дуанли, с. Чаушли. Ариергардът на 1/11 бригада за този ден и нощ остава на втората главна позиция на бригадата.

г) В случай, че противника не упражнява силен натиск, ариергардите да останат на казаните позиции по дълго време, като поддържат помежду си връзка.

д) Оттеглянето на главните сили да става в ред и последователно, като най-напред се изтегли артилерията; частите да се насочат право на позиционните си участъци, на които спокойно и бързо да се уреждат. Да се обърне особено внимание на бързото установяване на телефонните връзки с частите; свързката на щабовете на дивизиите с щаба на армията ще се направи от армейския телеграфен парк.

е) Дивизиите винаги да поддържат най-тесна връзка помежду си и с щаба на армията.

ж) 5. дивизия да използва всички пътища западно от р. Вардар — главно шосето по десния брег на Вардара, Планинската дивизия да използва пътищата между Вардар и линията с. с. Чепели, Бейлики; път за кола Удово, с. Градец, с. Конче; 9. дивизия да използва пътищата източно от границата на Планинската дивизия, главно шосето за Струмица и тези до пътя с. Чалжкли, Пристан, Дюрлу, Обаси, Свидовица; 1/11 бригада да използва тези източно от района на 9. дивизия до Висока Чука. Всички излишни тяжести да почнат да се изтегляват незабавно.

з) Всички съобщения и материали, които не могат да се изтеглят, да се унищожават. Мостовите също да се разрушават.

§ 4.

Дивизиите ще се базират:

а) 5. дивизия на ст. Криволак;

б) 9. дивизия, Планинската дивизия и 1/11 бригада — на Струмица.

§ 6.

За изпълнение на настоящата заповед ще последва нова такава. По дадените в настоящата заповед нареждания, абсолютно се заповядва да се правят разпореждания по телефона.

Командующ Армията —

Генерал-лейтенант: Нерезов.

Дошел до тук, генералът с нервност подчерта няколко пъти думите: „Всички излишни тяжести да започнат да се изтеглят незабавно“.

В този момент по телефона от в. Кала-тепе се донасяше: „Противникът се оттегля от в. Ловчанска. Нашата артилерия го преследва“.

Тогаво той се обръща към началника на оперативната секция и му заповядва, веднага да замине с автомобил и яви на командувачия армията, за да го запита, какво значи изрече: „оттеглянето да започне веднага“.

Когато последният беше вече заминал, на генерала бе съобщено по телефона, да се яви на командувачия армията. Автомобилите се гонеха по шосето за лагера Делели, дето пристигнаха скоро един след друг.

Генерал Вазов, излизайки от кабинета на генерал Нерезов, каза:

— Фатална участ! Фатална необходимост!

Отстъпление от строената и оросената с толкова кръв в продължение на 3 години позиция, още по фатална задуха

на войските, които спечелиха блестящите победи оня ден и вчера!

И по един път, по едно шосе трябва да отсجي цялата армия.

Ако вчера бяхме изгубили боя?

Ако англичаните бяха заели Кала-тепе и Джеб и с бой отстъпихме? Какво щеше да стане с тази армия?

Добре че смазахме вчера противника!

Мълчаливи и съсредоточени, двамата офицери се завърнаха в с. Фурка.

За колебание минути нямаше. За отчаяние не беше време. Трябваше със чест да се извадят доблестните полкове от онова положение, в което не по своя вина бяха попаднали.

Генералът и щабот му трескаво заработиха.

Войските още нищо не знаеха.

Те бдеха, а артилерията обстрелваше разположението на съкрушения враг.

Като предварителна мерка за изпълнение на заповедта се разпореждаше, командирите на 4. и 34. полкове, дадени в помощ на 34. и 17. полкове, да бъдат освободени с щабове си.

Командирът на 3. бригада, полковник Рачев, понеже нему щеше да се възложи командването на ариергарда, биде извикан да се яви лично в щаба на дивизията.

Изпратиха се офицери от щаба, да придружат армейския инженер при разузнаване на новата позиция по Белица-планина и Черпели-балкан.

Пред вид на слабите превозни средства и за да може да се увеличи маневрената способност на частите, веднага требваше да се започне изпращането в с. Костурино всички излишни тяжести, като се остави само онова, което ще може да се вдигне наведнаж.

17. полк се сведе в три дружини а 58. полк в 2-дружинен състав.

Дивизионната поддръжка се формира от 3 дружини с 2 картечни роти от 4. полк, които се разположиха при юнашките колиби при село Ходжа Обаси а 33. и 34. сборни дружини, които беха на ариергардната позиция на в. Паяк и в. Обаси, оставаха също дивизионна поддръжка.

По този начин 1. бригада оставаше да разполага с 9, а 3. — с 7 дружини.

Оттеглянето требваше да стане спокойно и в пълна ред през две нощи, незабележано от противника.

Всички приготовления се правеха така, че щом се получи заповедта за оттеглянето, движението, да започне вечерта в същия ден, в който се заповеда.

То ще се извърши под прикритието на ариергарди. Полковник Рачев формираше ариергард, който през първата нощ ще остане на Главната позиция. В състава на

арьергарда влизаха две дружини от 33. полк, и 58. полкове с 6 батареи — 24 орджия, една пионерна рота и дивизионния ескадрон.

Освен горния арьергард, същата нощ се формира втори, който заема позиция по висотите: Фурка, Обаси, Паяк и Кара-Оглулар. Той се състои от 3 дружини с 9 орджия. Двата арьергарда държат връзките помежду си.

Под прикритието на тия арьергарди, спокойно и в ред, най-напред артилерията и всички други части почват веднага спокойно да се оттеглят към новата позиция на Беласица планина.

Двата арьергарда прекарват нощта на позицията, а също и следния ден.

На втория ден вечерта, арьергардът на полковник Рачев започна оттеглянето си с цел да заеме втората главна позиция: в. Фурка, в. Каменов, Гйокчели и Пазарли.

Щом тоя арьергард премине линията на втория арьергард (в. Фурка, в. Обаси, в. Паяк и Кара-Оглулар), полковник Рачев дава заповед на командира на 4. полк да почне да се оттегля командуваният от него арьергард право на Беласица и Чепели, като задържи за себе си деветте планински орджия.

През нощта, както и следния ден, арьергардът на полковник Рачев остава на новозаетата позиция.

На третата вечер десният фланг на арьергарда се оттегля от в. Фурка за в. Казл-Дуан и там, ако противникът не преследва настойчиво, на тая последна позиция арьергардът ще се държи според обстоятелствата. След оттеглянето арьергардът ще застане на Беласица зад главните сили и ще бъде дивизионна поддръжка, а целата артилерия ще заеме позиция.

Дивизионният интендант требваше да организира храната, като се базира на гр. Струмица, а болниците да се преместят зад позицията на Беласица, като с арьергарда остане едно лазаретно отделение.

Никакви материални, бойни, инженерни и хранителни припаси не требваше да се оставят в ръцете на противника. Ония от тях, които не можеха да се отнесат, требваше непременно да се унищожат, но само когато арьергардът на полковник Рачев отстъпи зад тях. По същия начин требваше да се постъпи с всички по-важни мостове, чешми, телеграфни и телефонни линии.

Всички апарати непременно да се заемат. Всички по-добри постройки требваше да се изгорят щом мине арьергардът, от оставените за целта специални хора. Всички разпореждания требваше да се правят лично или писмено, но не и по телефона. Частите да пазят тишина и ред, за да не забележи противникът оттеглянето.

Всичките началници требваше да развият най-голема енергия и да разрешават сами и бързо всички срещнати препятствия по изпълнение на дадените заповеди. Щабът на дивизията требваше да остане в с. Фурка до сутринта на втория ден от започване на оттеглянето.

За започване изпълнението на тази заповед требваше да последва нова такава.

Командирите на полковете не знаеха още нищо за отстъплението до след пладне на 20. септември.

Тия инструкции генерал Вазов даваше лично на бригадните командири, които беха се явили лично в щаба му.

Получили указания, снабдени с писмена заповед те отиваха към позициите си, а в това време командуваният армията вече предупреждаваше по телефона: пристъпете към изпълнение на заповед № 102, следва писмена заповед № 103.

Така скоро се развиха събитията, щот още не стигнали на позициите си командирите на бригадите получиха заповед да пристъпят веднага към започване на отстъплението.

Немаше вече спиране!

Фаталният край дойде!...

Формириха се арьергардите, изнасяха се тежести, снимаше се артилерията, главните сили отстъпваха и в тъмнината целата позиция и тилът ѝ имаха един печален вид.

А в най-предните линии бойците нищо не знаеха.

Те взираха поглед, осветляваха с ракети предпозиционното пространство и охраняваха свещените си окопи.

Но при тях пристигаха някои от началниците им и заповедаха спокойно:

— Вземете си раниците, телефона, бомбите, пушките и по ходовете отивайте към в. Кала-тепе.

Те изпълниха заповедите, като знаеха, че други идат да ги сменят. Сигнали обаче на гребена на висотата, видеха с недоумение, а след това и ужас наша бойна верига.

„Вие последни ли сте“?

„Последни“!

Страшен час, ужасен момент.

И плакаха героите, плакаха светите деца на нещастна България!...

Заточиха се по пътеките и пътищата колоните на втизките.

Те се връщаха от Голгота...

По шосето Дойран—Дебели за с. Костурино цела нощ се изтегляха частите. Инколонираха се обози, артилерия, минохвъргачки, картечници и пехота. Към 7 часа пр. пл. на 21. движението по шосето беше вече по-слабо, но имаше още почти непрекъснатата колона от кола и хора. Движе-

нието до Дедели бе в ред. Щабът на армията употребяваше усилия да тури в ред движението от Дедели за с. Костурино, дето на големия превал се вливаха колоните на всички дивизии от армията. Определяха се пътеки за товарните обози, за връщане на празните кола, които требваше повторно да се натоварят.

Полковник Рачев получи заповед да остане до полунощ на 21. срещу 22. на позицията, ако и на 21. противникът не предприеме никакви действия, както и през токущо изминалата се първа нощ.

Денят мина спокойно в организиране на отстъплението. шосето Дедели—Костурино беше препълнено с войски.

Всичко бързаше да се качи на Беласица и Чепели.

Надвечер на гара Дедели германците запалиха някои от складовете си. Вдигна се грамаден стълб дим, който издаде намеренията ни. Явиха се около 30 неприятелски аероплана, които огледаха появилиге се тук там пожарища и напълно се очерта нашето отстъпление. Грамадната колона по шосето бе разкрита и обсипана с бомби.

Всичко, което беше организирано за една упорна отбрана в продължение на 2 и 1/2 години, прекрасно уреденият тил, болниците, складовете, погребите с бойни припаси, инженерните материали, грамадните купи със сено и хамбарите с фураж, събирани с кървав пот за спасение на конете и добитъка, чешмите тъй изобилно построени, прекрасните мостове, телеграфните съобщения и телефонни централи, театъра — хубаво дело на културата, построен в с. Ходжа-обаси на самия фронт, — всичко това требваше да се унищожи!

Трескаво се работеше за зареждането с взривни материали или изпълването с горителни предмети на всички тия ценни и толкова необходими материали и помещения.

Противникът, съжършено смазан на 18. и 19. септември, нямаше сили и кураж да настъпни и сбие ариергарда, при все че се беше вече убедил, че ние отстъпваме, та по голя начин да внесе безпорядък и смут в отстъплението.

Ариергардът към полунощ почна да се оттегля от Главната позиция. Оттеглянето се извърши в ред и незабележано от противника.

През целата нощ англичаните и гърците барабаниха по напустнатата позиция.

Тя беше жертва.

Нито един храбрец вече нямаше по нея.

Но там беа духовете на всички загинали до тоя час български войници.

Английската артилерия водеше още борба с тях!

При отстъплението си ариергардът унищожаваше материали и съоръжения. Без да чакат окончателното му из-

тегляне, в желанието си всичко да унищожат, оставените специални команди започнаха да палят погребите, складовете и постройките.

Грамадни експлозии се заредиха! Грамадни блесъци и огнени сияния продириха нощната тъмнина! Непрекжнато пръщение на патроните в запалените складове се чуваше. Снаряди, заряди, бомби, патрони — всичко се унищожаваше. А то беше грамадно количество с грамадна за малка и нещастна България стойност!

Директорът — подпоручик, лично запали хубавия театър и той запръще в пламъци!

Общо и пълно разрушение!

През този ад от тресъци и взривове, ариергардът, осветяван от блесъците, отстъпваше, а далече далече в тила дълга английска батарея ритмично изпращаше своите тежки снаряди.

През Беласица-планина, през долината на р. Струма, през Огражден и Гарван-планина Дойранските защитници, разстроени от отстъплението, стигнаха до гр. Пехчево, дето на 30 септември узнаха за сключеното в Солун примирие.

З а к л ю ч е н и е.

На тези геройски дела, на тези небивали отбрани се тури един печален край.

Дойнанския фронт, изграден с упорит труд, с камък, бетон, железно и кржв, никога не можеше да бжде сломен, затова той даде изобилни доказателства.

Защитниците му проявиха качествата на пжрвите ни след робството учители — опжлченците на Шипка. Като тех и дойранци беха решили да измрат, но да не допускат враговете да отидат на север.

Познаваме в нашата нова военна история много светли атаки. Ние печелихме войните с настжплението и атаките над противника, колкото и който и да би бил той. Тутакан бе превзет и пленени беха две ромжнски дивизии само в 32 часа, от малобройни войски. Там атакуващите проявиха чувовна храброст, дадоха много жертви, но това те свжршиха отпочинали и само в едно денонощие. Усилията беха големи, но траяха много кратко време.

При Дойран усилията беха постоянни цели две и половина години! Денонощно нервите беха опжнати, често до скжсване, но здравата бжлгарска душа успе да издържи до край.

Кои сж причините, които заставяха дойранските защитници да напуснат позицията си?

Пробивжт на Добро поле!

На какво се длжи този пробив и защо не се ограничи той?

Его вжпросжт, който всеки задава и тжрси правилния отговор.

На какво се длжи катастрофата ни?

Причини за това има много и от разнообразно естество.

Нам, обаче, е ясно, че пжрвата причина на нашите нещастия е обстоятелството, че победоносната бжлгарска армия на 29 ноември 1915 (ст. стил) беше спрена от главното командване на границата и вместо да преследва врага до последни усилия сжс цел да го онищожи окончателно, заповеда й се да чака ударите на противника.

Днес е ясно, че германската политика направи пжрвата грешка, като се намеси в стратегията сжс цел да се използва бжлгарския народ за целите на германските проекти.

Требваше срещу бжлгарския народ да се остави един силен враг, който винаги да го заплашва, така че на западния фронт да има по-малко противници срещу германците.

Тази грешка на стратегията стана причина да се намеси срещу нас и Ромжния и Гжрция. Ако бжлгарската армия бе нахжрлила армията на генерал Сарай в морето още в края на 1915 година, както това сигурно щеше да стане, тогава нито сржбската армия щеше да има где да се доорганизира, нито крал Константин щеше да бжде свален, нито Венизелос щеше да формира революционна армия, нито Ромжния би се решила да се присъедини кжм сжглашеното.

В такжв случай, германските войски от Македония, колкото и малобройни да беха те, щеха да се сжсредоточат на западния фронт; материалите, изразходвани за сжздаване на южния фронт, щеха да се използват другаде; лесната отбрана на морския брег би освободила много войски, които щеха да се използват с успех в производството на храни, а от това германците биха имали голема полза.

Така пжтжт за Азия би бил най-добре гарантиран.

Но, като че ли германците не искаха да бждем ние силни, защото имаха затаени задни мисли. Те искаха да ни използват за своите цели и после да ни захжрлят. . . .

Защо не беше ограничен прсбивжт на Добро-поле и защо рухна тази величествена сграда — южния фронт?

Този тжй сложен вжпрос ние нема тук да изследваме.

Требва, обаче, още от сега да знаем, че освен чисто военните грешки на главното командване и по-долните началници, които станаха причини да бжде неправилен пробивжт, има и много условия от морално естество, които разложиха част от бжлгарската армия.

Застанал на границите на почти обединеното Отечество, бжлгарският войник не би трепнал да стои там още длги години, ако вжтре в джржавата ни животжт би бил нагоден да хармонира с тоя на фронта.

Лошото управление, неправдите, вжршени от много общественни и джржавни органи над семействата на бойците, желанието на тила да забогатява, вжзползуван от изключителните обстоятелства, непосилната скжпжотия, липсата на много от пжрва необходимост материали, тровеха душите на фронта.

Войската почна да се разочарова от поведението на нашите сжюзници-германци, които зле се рисуваха с поведението си, както по вжпроса за Добруджа, така и с повдигане тоя за Марица, решен при намесването ни в войната, с вжпроса за даване заем на Германия, с изнасянето по некрасив и некоректен начин на храните от Бжлгария, бруталността в отношенията им с нашите офицери, войници и вла-

сти. Нашата войска почна да чувства, че германците не ще ни подкрепят при разрешението на въпроса за нашето национално обединение. Те не признаваха до последния момент, че Гърция е в война с нас и от това не оставаше никакво съмнение в затаените задни мисли и некоректност на съюзниците.

Срещу Германия се намеси цялът свят. Тяхната сила намаляваше, та бяха принудени да изтеглят и последните си части от южния фронт и по този начин ни оставиха сами да се борим с армиите на сжглашенците, сжбрани в Македония да ни сразят.

От друга страна, сжглашенската пропаганда се разширяваше. Всички средства бяха турени в действие за да се увеличава лошото настроение в армията и народа ни.

Прокламираните 14 точки на президента Уилсон, по които трябваше да се води светът при ликвидирането на войната, като че ли гарантираха обединението на бжлгарския народ. Войската се запитваше: защо да се бием вече, когато всички наши врагове ще признаят нашите права? Ако германците има да са боят от тия принципи и искат да се продължи войната, защо и ние да се бием още за тях, толкова, повече, че те ни изоставиха сами, след като не ни позволиха навреме да слезем до морето?

Такива бяха разсжжденията на войниците. Те не знаеха, че противникът е длжжен да употреби всички средства, за да ни сломи, а първото и най-сигурното е, да ни обезкуражи и намали моралната сила и така добие победата над несломимата ни войска.

Там, дето ясно се сжзнаваше тая игра, бяха турени в противодействие всички средства за борба с злото.

При Дойран това се вжршеше с всичката упоритост и голямо внимание.

Беседи, обяснения, сжвети, увещания и непрекжснати контрол бяха средствата, с които просветени началници си служеха за запазване морала у войниците. Добрата организация на бойната служба и доверието в началниците помагаша сжщо.

И ако днес се прочетат докладите на командирите на полковете, ако особено се проследят рапортите на командира на 58. полк от есента 1917 до края, по душевното сжстояние на войниците ще се види ясно, че всички тия въпроси сж живо интересували и дойранските защитници и че недвусмислено е давано на главното командване, а следователно и на правителството, да разбере опасността от сжстоянието на нещата по вътрешното положение и по външната политика.

При такова лошо настроение се започна последната сжглашенска офанзива. Ние сме убедени, че при все това,

тя не би била успешна, а може би щеше да бжде и катастрофална за сжглашенската армия на Франше Д'Епере, ако имаше по голяма предвидливост и гражданска храброст от страна на главното командване.

Ако с 85 те хиляди заложници и стотиците орждия с милиони снаряди, които дадохме при примирието, главното командване беше решило на 18. и 19. септември да мине в общо настъпление — картината, при която се свърши войната, би била сжвсем друга.

Дойранските защитници доказаха, че бжлгарската армия не беше бита, защото на Добро поле бе само една малка част от бжлгарския вжоржжен народ, малка част, която главното командване не успе непосредствено да подкрепи, не можа и чрез офанзива от фланговите армии да спре напредването на противника в отворения пробив, та чрез такива действия да грабне и една победа.

Когато един ден историкът ще обжгрне широко всички условия, при които бе водена войната и опише цялата война, той ще констатира, че бжлгарският народ беше достоен противник на първокласните световни армии. Историкът не може да не отбележи с дебели букви, че малобройният, но здрав и честен бжлгарски народ, за една права и света идея намери сили и кураж, въпреки своето желание, да се бори достойно с великолепните французска и английска армии, подкрепяни от италианските, сръбските, ромжнските, гржцките и руските войски.

И той ще заключи, че този народ и в мир ще прояви сжщото упорство и творчество за достигане своите идеали, чрез културата и напредка.

СЪДЪРЖАНИЕ

Преди да се чете книгата, да се прегледат фотографите.

На загиналите защитници на Дойранската позиция	Стр.
Предговор	1
Въведение	1

ГЛАВА I.

Операциите в Македония през 1915 година.

1. Почване войната	7
2. Пробиване сръбския фронт в Македония	11
3. Свглашението изпраща войски в Солун	12
4. Настъплението им до Криволак и река Черна	13
5. Обграждането на французите	13
6. Отстъпление и преследване на французите	17
7. Нашите войски стигат гръцката граница	21
8. Гръцките мизерии	22
9. Солун укрепен лагер	23
10. Избиране позиции по границата	25
11. Първоначалното заемане на позицията	29
12. Пристигане на германците	34
13. Германците си отиват	36

ГЛАВА II.

Операциите на южния фронт от март до декември 1916 година

1. Нападение на свглашенците от укрепения лагер	42
2. Българските войски заемат Рупелското дефиле	44
3. За пожарване Ромъния във войната	44
4. Боевете през месец август 1916 година	45
5. Фортификационно състояние на позицията	46
6. Позиция на артилерията	48
7. Задача на батареите и организация на огъня	49
8. Боевете от 9 до 18, август	50
9. Резултати от боевете	68
10. Разпореждане след боевете	76
11. Настъплението на 1 и 2. армии в Леринско и за заемане Серес, Драма и Кавала	78

ГЛАВА III.

Действията на Дойранския фронт през зимата, пролетта и летото 1917 година.

1. Всестранна подготовка на позицията	80
2. Карти и планове	80
3. Наблюдение	81
4. Усилване строежа	82
5. Отровни газове	84
6. Бомбиери	85
7. Подслушване, аероплани	85
8. Сжображение за отбраната	88
9. Артилерийска подготовка на отбраната	89

Стр.

10. Патрулни нападения	93
11. Начертание на позицията в план	95
12. Оценка на позицията	96
13. Сили, средства и разпределението им	97
14. Действия преди големите боеве — сведения за противника	98
15. Противникова и наша дейност преди атаките	99
16. Офанзивата на свглашенците през април и май 1917г.	102
17. Боят на 24—25 април 1917 г.	102
18. Боят в участъка на 2. пех. бригада	104
19. Боят в участъка на 1 пех. бригада на погр. камък 51	107
20. След боевете на 24—25 април	108
21. Боят на 8—9 май	109
22. Заключение	113
23. Поуки	115
24. Значение на разните участъци при отбраната	131
25. Начин за действие	141
26. Евакуиране на болните и ранените	146
27. Прехрана на войските	147
28. Подхранване с бойни припаси	148
29. Действия през летото и есента 1917 г.	148

ГЛАВА IV.

Действия през пролетта и летото на 1918 година.

1. Боят на 22 април на предната Дойранска позиция	151
2. Други действия	154
3. Всестранна подготовка на позицията	155
4. „Балкан-цуг на юг“	155
5. Намалване на добитъка	156
6. За поддръжките	158
7. Орд-нарци за свръзка	159
8. Наблюдателна служба	159
9. Подслушване разговорите	161
10. Противникът се готви да предприеме офанзива	161
11. След изгубване на в. Яребична	162
12. Подобности при разместване на пехотните полкове	165
13. Запачата на 9. пех. Плевенска дивизия	174
14. Духът на войските	190

ГЛАВА V

Описание на боевете от 16 до 20 септември 1918 година.

1. План на противника	193
2. Почване боевете — 15 и 16 септември	195
3. 17 септември	199
4. Боят на 18 септември	201
5. Боят на 19 септември	219
6. Командуване	229
7. Движение на поддръжките	231
8. На какво се дължи победата	237

ГЛАВА VI.

Отстъпление	250
Заключение	258